

STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY

NO. 08224

AF DI LEBNSVEGN

Ovsei Liubomirskii

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER

AMHERST, MASSACHUSETTS

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS
413 256-4900 | YIDDISH@BIKHER.ORG
WWW.YIDDISHBOOKCENTER.ORG

MAJOR FUNDING FOR THE
STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
WAS PROVIDED BY:

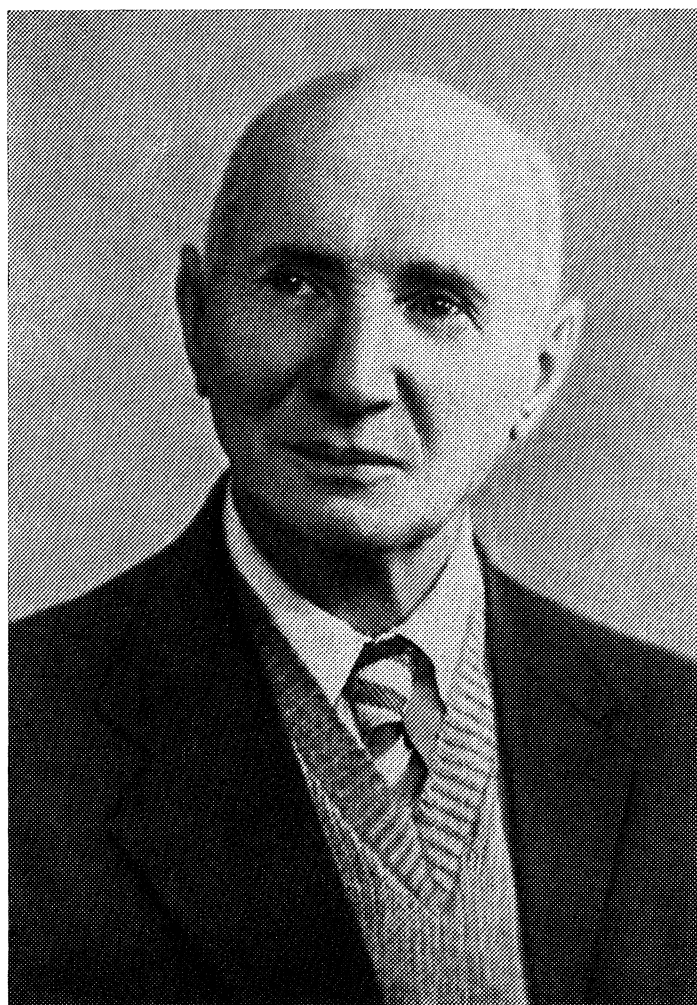
Lloyd E. Cotsen Trust
Arie & Ida Crown Memorial
The Seymour Grubman Family
David and Barbara B. Hirschhorn Foundation
Max Palevsky
Robert Price
Righteous Persons Foundation
Leif D. Rosenblatt
Sarah and Ben Torchinsky
Harry and Jeanette Weinberg Foundation
AND MEMBERS AND FRIENDS OF THE
National Yiddish Book Center

The *goldene pave*, or golden peacock, is a traditional symbol of Yiddish creativity. The inspiration for our colophon comes from a design by the noted artist Yechiel Hadani of Jerusalem, Israel.

The National Yiddish Book Center respects the copyright and intellectual property rights in our books. To the best of our knowledge, this title is either in the public domain or it is an orphan work for which no current copyright holder can be identified.

If you hold an active copyright to this work – or if you know who does – please contact us by phone at 413-256-4900 x153, or by email at digitallibrary@bikher.org

י ע ש ו ע

ל י ו ב א מ י ר ס ק י

א ד י

א ע ב נ ס ו ו ע ג ו

פ א ר צ י י כ ע נ ו ו ג ע נ

פ א ר ל א ג „ס א ו ו ע ט ס ק י פ י ס א ט ע ל“
מ א ס ק ו ו ע . 1976

דער מעכאבער פונעם בוך, וואָס ליגט פאר אייך, יעשוע ליובאַמירסקי איז געבאָרן געוואָרן אין 1884. פון די „זיכ־רוינעס“ זיינע וועט איר באקומען א געוויסע פאַרשטעלונג וועגן זיין לעבן און זיינע גיטטיקע אינטערעסן. שוין אין די יונגע יאָרן האָט זיך צו אים אריינגעכאפט, ווי ער זאָגט, די „קליפע“ פון טעאטער, און אינגיכן האָט ער זיך מיט איר פארקנאסט. דאָס האָט אָבער ניט געשטערט ליובאַ־מירסקין צו פארנעמען זיך א געוויסע צייט מיט לערערני און צו באקומען אין א קאָמערץ־אינסטיטוט די בילדונג פון אַן עקאָנאָמיסט. אין 1921 האָט ליובאַמירסקי אָנגעהויבן צו פארעפנטלעכן אָפּהאנדלונגען מיקויען טעאטראלע פאַר־שטעלונגען און איינצלנע אקטיאָרן, געדרוקט אין ייִדישע און רוסישע זשורנאלן און צייטונגען, און אדהיינעם לאָזט ער ניט ארויס די פען פון האנט.

דאָס איז אָבער גיט בלויז א זיכרוינעס־בוך. באגלייך מיט א צאָל פראַטים וועגן דעם מעכאבערס באגעגענישן און שמועסן מיט א ריי ליטעראטן, קאָמפּאָזיטאָרן, אקטיאָרן און אנדערע קונסטלייט האָט איר דאָ א סאך ביז גאָר ווערט־פולע ארויסזאָגונגען וועגן דער ספעציפיק פון ליטעראטור און קונסט. וואָס דער אויטאָר האָט געהערט פון זייער אָנגעזעענע פּערזענלעכקייטן און פאכלייט — ארויסזאָגונגען, וואָס וועלן זיך באשטימט איינקריצן אין דעם זיקאָרן פונעם לייצענער, וועלן פארברייטערן זיין פאַרשטעלונג וועגן דעם פראַצעס פונעם קינסטלערישן שאפן און וועלן העכערן זיינע עסטעטישע האסאָגעס.

א גרויס אָרט פארנעמען אינעם בוך דערינערונגען וועגן אקטיאָרן און דער אנאליז פון זייערע אופטוען. ווי לעבע־דיקע שטייען פאר אייך די שוישפילערס רודאָלף זא־סלאווסקי, קלארע יונג, און איבערהויפט די גדוילים פונעם מאַסקווער מעלוכישן ייִדישן טעאטער — דער פּאָלקס־אָרטיסט פונעם ראַטנפארבאנד שלוימע מיכאַעלס (וואַפּסי). דער פּאָלקס־אָרטיסט פון דער רוסלענדישער פעדעראציע ביניאָ־מין זוסקין און די פארדינסטפולע ארטיסטן פון דער פעדע־ראציע סאַרע ראַטבוים (ראַטבאום).

דעם בוך ווידמע אײך
מיין איינציקער טייערער טאָכטער
יעהודיס (יהודית)

די „קליפע“ פון טעאטער אין מיר

מיין ערשטע באקאנטשאפט מיט טעאטער איז פארגעקומען אין 1898. ס'איז געווען דאס ערשטע יאר, ווען איך, א קליינשטעטלדיקער יאט, בין אריינגעפאלן אין קיעוו. מיין פאָטער און איך האָבן געוווינט אין א צימער בא א יידישן שניידער. בא אים האָבן געארבעט צוויי שניידער געזעלן. זיי פלעגן זייער אָפט באזוכן דעם יידישן טעאטער, וואָס פלעגט זומער-צייט שפילן אינעם פארק „ארקאדיא“, אפן געוועזענעם ביביקאווער בולוואר (איצט איז פון אָט דער „ארקאדיא“ קיין זייער נישט פאר בליבן).

דער אנטרעפּרעניאַר (אונטערנעמער) איז געווען ז. קאַמפּאַניעץ. ער פלעגט דאן שפילן די באַבע־יאכנע אין „קאַלדוניע“ — אין דער „קישעפֿ־מאכערן“. גאנצע טעג פלעגן אָט די שניידער־יונגען בא דער ארבעט זיך גען די לידלעך און קופלעטן פון דער „קישעפּמאכערן“, פון „שולאַמיס“, פון „באַר־קאַכע“ און פון „שמענדריק“. און נישט נאָר זינגען. זיי פלעגן דערציילן וועגן אלץ, וואָס זיי האָבן אין טעאטער געזען.

זיי האָבן מיר אזוי דעם קאַפּ פארדרייט מיט זייערע געזאַנגען און מיסעס, אז איך האָב בא זיך באשלאָסן איינמאַל פאר אלעמאַל: איך מוז אליין מיט מייע אַויגן אַנקוקן אָט די „קאַמעדיעס“.

בעטן געלט באם טאטן צו קויפן בילעטן אינעם יידישן טעאטער האָב איך בא זיך נישט געקאָנט פויעלן (דער טאטע מינער איז געווען א מאסקיל און האָט מיט ביטל זיך באצויגן צום האמונישן טעאטער).

געווייר געוואָרן, אז איך כאלעש צו זען יידיש טעאטער אָן געלט, האָבן מיר די שניידער־געזעלן געגעבן אן אייצע — די „קאַמעדיאַנשטיי־קעס“ פירן מיט זיך אין טעאטער די מאלבושים, וואָס זיי דארפן אין זיי זיך „פארשטעלן“ בעשאס זייער ארויסטרעטן אף דער בינע — זאָגט מיר דער שניידער־געזעל יאַסי — פאָרן זיי ביז „יעוורייסקי באזאר“ מיטן טראמווי און פון דאָרט באדארפן זיי די פעקלעך מיט זייער טעאטראלישער האל־

באשע א שטיק וועג צופוס טראָגן ביז דער טעאטער-געביידע. טאָ פויל זיך נישט, ברודערקע, לויף צו צו איינער פון די „אקטעריצעס“ און לייג פאַר צו טראָגן איר פעקל ביזן אָרט. נאָכטראָגנדיק דאָס פעקל, וועסטו מיט איר ארײַן אין פארק און דאָרט מעמיילע שוין פארבלייבן ביז דער „פרעדסטאוועניע“.

איך האָב אזוי געטאָן. איך געדענק, ווי גליקלעך איך בין געווען, ווען איך האָב געקוקט אָף דער פאַרשטעלונג, וואָס איז געווען פאר מיר די סאמע ערשטע. דאָס איז געווען „שולאמיס“. אווישאַלעמען האָט געשפילט גוויק, דעמלט גאַר א יונגער אקטיאָר, מיט א פינער שטימע.

דאָס ערשטע מאָל איז מיר דער איניען אָפגעגאנגען גלאט... איך בין מיר בעשאַלעם אוועק נאָך דער פאַרשטעלונג א שטארק אופגערודערטער אהיים. נאָר דאָס צווייטע מאָל האָט שוין אָף מיר געלויערט דער שלי-מאזל.

מ'האָט געשפילט „מישקע און מאַשקע“ (די אייראָפּייער אין אמערי-קע). בעשאַסן אנטראַקט האָב איך מיר גענומען גאנץ געמיטלעך, די הענט פארלייגט אין די קעשענעס, שפאצירן איבער די אלייען פון דעם פארק.

פלוצלינג באגענט מיך א געזונטער רוסישער יאט (א יאָר פופצן אלט, קימאט אין מינע יאָרן, עפשער עלטער מיט א יאָר). ער טוט מיך א פרעג מאַלע-רעציקע: „וואָס טוסטו דאָ, סמארקאטשני“ ענטפער איך: „וואָס הייסט, וואָס איך טו? איך בין געקומען אין טעאטער“.

— אנו, ווייז נאָר אהער דיין בילעט!

— וואָס פאר א בילעט, — זאָג איך, — איך האָב אים פארלוירן.

— דערצייל מיר נישט קיין מינסעס, — זאָגט ער, — אָט וועל איך דיר באלד ווייזן, וויאזוי ביגנייווע זיך אריינכאפן אין פארק!

דער יאט איז געווען דעם היגן וועכטערס זון. ער האָט מיך א נעם געטאָן באם קארק און טייקעף געפונען דעם טאטן זינעם. וויפל איך האָב נישט געבעטן מיך אָפלאָזן, האָט גאַרנישט געהאַלפן. ביידע האָבן זיי פון מיר אָפגעכויזעקט און מיט גרויס פאראד מיך ארויסגעוואָרפן פון פארק.

א וואָך צייט האָב איך נישט געוואגט מיין נאָז אריינצושטעקן אינעם אריינגאנג-טויער פון אָט דעם פארק. אָבער עס האָט מיך אזוי מוירעדיק געצויגן, אז איך האָב ווידער גענומען זוכן מיטלען, ווי צו באזוכן אָט דעם טעאטער...

זייער פרי איז געוואָרן קלאָר, אז טעאטער איז קלאל ניט מיין צייט-
ווייליקער יעיצערהאַרע, האגאם איך בין א היפש שטיקל צייט געווען ווייט
פון אַט דעם געביט. איך בין דאָך אין עלטער פון 25 יאָר אוועק זיך לערנען
אפן עקאָנאָמישן פאקולטעט פונעם קינעווער קאָמערץ-אינסטיטוט. אָבער —
איך טאָך גערעדט, בין איך שוין געווען פארסאמט. די טעאטער-קליפע האָט
שוין אין מיין דימיען געבושעוועט, און מיין טאטע איז געווען דערפון
שטארק באַצאָרנט און מיט פארדראָס א זאָג געטאָן:
— טעאטער איז דיין כאלאס — כ'האָב מוירע, אז פון דיר וועט שוין
קייין לייט ניט זיין.

א גרויסן כילעק אין דעם, וואָס אין מיר האָט גאָר פרי זיך אנטפלעקט
א נעטיגע צו טעאטער און צו קונסט ביכלאל, האָט געהאט מיין מאמע.
לאכלוטן — אומבאווסטזיניק... קונסט איז געווען איר באַרוף. אָבער ווערן
א קינסטלער איז איר ניט באַשערט געווען. איז טאקע קעדי צו דערציילן
וועגן איר.

* * *

אין מיין קויעך-האדימיען שווימט אוף דאָס טייערע, אומפארגעסלעכע
געשטאלט פון דער מאמען גראַד אָן דער ווילקע, אָן דער קאָטשערע, בע-
שאס זי פלעגט באַשטראַפן אונדזערע צעבושעוועטע יאטן, אירע זין. נאָך
מער — זי שווימט ארויס אין מיין זיקאַרן אין א ראָמאנטישער באלויכ-
טונג. ווען איך וואָלט זיין א דיכטער, וואָלט איך געוויס וועגן איר אָנגע-
שריבן א פּאָעמע: איר געשטאלט איז ביו גאָר א דאנקבארער מאַטעריאל
פאר א פּאָעמע. אין איר איז פארלאָרן געגאנגען א טאלאנטפולע מוזיקאלע
נאטור. איר שטים האָט פארמאָגט אַט יענע אייגנשאפט, וואָס וואָקאליסטן
רופן אָן — גאָלדענער טעמבער. אזא אויסערגעוויינלעכע טעמבער האָב איך,
דוכט זיך, שוין מער קיינמאָל אין מיין לעבן ניט געהערט. אויב ניט רעכע-
נען קאָרוואָ, וועלכער האָט מיט זיין שטים אופגעהויבן א גוואלדיקן שטור-
רעם אין מיין האַרצן. ווען איך האָב צום ערשטן מאל דורך ראדיאָ דער-
הערט, ווי קאָרוואָ זינגט די אריע פון נאדיר אין ביזעס אָפּערע „די פּערל-
זוכער“, האָב איך געזאָגט דעם כאווער, וועלכער איז דערביי געשטאנען
(דער יידישער זינגער ש. ליובימאָו): „איצט מעג איך שוין שטארבן, מאכ
מעס מער וועל איך שוין אין מיין לעבן אזא גליקלעכען צושטאנד ניט
איבערלעבן“.

אז איך בין געווען א יינגל פון עלף אָדער צען יאָר און די מאמע פלעגט
נעמען ערעו יאָמטעו אופראמען די שטוב, ווי צום ביישפּיל, טינקעווען
די ווענט מיט קאלך, פלעגט זי בעשאַס-מיסע זינגען יידישע פּאָלקסלידער,

קופלעטן פון פורים־שפיל, כאזאנישע ניגונים, אוקראינישע פאָלקסלידער. איך בין שאַענווייז געשטאנען אין דרויסן, פארגעסנדיק אלץ, וואָס ארום, ניט זעננדיק גאַרניט, בלויז פארוזנקען אין צוהערן. איך בין קאפאבל געווען — אַט אזוי — אין פארגליווערטן צושטאנד שטיין א שאַ און צוויי און דריי, פארגעסן וועגן שפיל מיט מינע כאוויירים, פארגעסן וועגן עסן און טרינקען, פארגעסן אפילע וועגן קעלט. און איך בין געווען אזוי גליק־לעך!!!

די מאמע האָט פארמאָגט אן אבסאָליוט געהער. ווען געוויסע זיסע מור־זיקאלע קלאנגען פלעגן דערגרייכן צו אירע אויערן, פלעגן זיי שוין אָף שטענדיק זיך אינוועבן אין איר איבערלעכן מוזיקאלישן וועזן. וועגן דעם זאָגט איידעם אזא מין פאקט: ווען איך בין אלט געווען עלף יאָר (מיין פאָטער איז דעמלט געווען אן אָנגעשטעלטער אין א קיעווער געשעפט פון בוי־מאטעריאלן), האָט ער אינגעלאדן די מאמע אָף א פאָר וואָכן צוגאסט קיין קיעוו. דעמלט האָט אין דער דאָזיקער שטאָט געשפילט א יידישע טרו־פע. קריגט דער טאטע בילעטן אָף גאָלדפאדנס „אקיידיאסי־צכאָק“. ווען די מאמע האָט זיך צוריקגעקערט פון קיעוו, האָט זי געזונגען אלע לידער, אלע קופלעטן, וואָס זי האָט געהערט בעשאַס אַט דעם ספעקטאַקל. בלויז איין מאָל באזוכט אַט דעם ספעקטאַקל און פארגעדענקט סיי די מעלאָדיעס, סיי די טעקסטן? — א פענאָמענאַלער זיקאַרן!

ווען איך בין געווען א קליין יינגל, האָט מען מיך דעמאָנסטרירט. ווי א ווונדערקינד — אזא אויסטערלישן זיקאַרן האָב איך פארמאָגט. נאָר וואָס האָט באטראָפן מיין זיקאַרן לעגאבע איר זיקאַרן? איר יידיש איז געווען פול מיט פאָלקלאָר־דימענטן: א שלאָל גלייכווערטלעך, רעטענישן, לידער, מיסעס. זי גופע פלעגט פון טאָג צו טאָג דערפינדן שאַרפזיניקע שפרייכ־ווערטער, קאלאמבורן, וואָס פלעגן זיך צעפליען, ווי גאָלדענע זומער־פיי־געלעך, איבערן גאַרן שטעטל. זי פלעגט באטראַכטן דעם ארום מיט דער הילף פון דיכטערישע אסאַציאַציעס. עפעס איינמאָל האָט זי דערזען א הויכע, א ברייטביינערדיקע, א מעגושעמדיקע יידענע — וועכנע האָט מען זי גערופן. ווייסט איר, וואָס פאַר א צונעמעניש האָט זי צוגעטראַכט פאַר אַט דער סטראשידלעך? — וועכנע די וואגאַן־יידענע.

ווען איך בין געווען א קליין יינגל, האָט אונדזער הויגועזינד געוויינט אינעם אוקראינישן דאָרף וועליקיע האַליאַקי. געוויינט האָבן מיר דאָרט סאָ־כאַקל עטלעכע יאָר. פלעגט אונדזער דירע זיין דער זאַמלפונקט פון אלע האַליאַקיער זינגעוודיקע אוקראינישע מיידלעך. דאָ פלעגן זיי זינגען, דאָ פלעגן זיי טאַנצן מיט זייערע כאוויירים, די פויערישע באַכערים, און די מאמע איז אין אַט דער סוויוע געווען די רעדלפירערן. און אז אונדזער

געזינדל האָט זיך אריבערגעפּעקלט אינעם שטעטל ברוסילאָוו (צוואנציק וויאַרסט פון האַליאַקי), פלעגן אָט די אוקראַינישע מיידלעך, ווען זיי פלעגן זיך צונויפאַרן אפן שטעטלשן יאַריד, זיך אריינכאַפן צו אונדז אין שטוב און בעטן מיין מאמען:

— ליבע בראַכע! זינג אונדז עפעס א שיינע ליד.

פונעם דאָרף האָט מיין מאמע געבראַכט אן אויצער אוקראַינישע לידער, ווערטלעך, פונקט ווי זי וואָלט דאָרט געלעבט דרייסיק אָדער פערציק יאָר. אז זי פלעגט נעמען שאבעס אָדער יאַמטעוו לייענען טכינעס, איז עס געווען אן עכטער קאַנצערט: זי פלעגט אימפּראָוויזירן אייגענע ניגונים. א שאָד, וואָס דערביי איז ניט געווען א באהאוונטער נאַטן־פאַרשרייבער: די יידישע מוזיק וואָלט באַרייכערט געוואָרן מיט א שלאַל אויסגעצייכנטע נייע ניגונים.

ביאליק בא אונדז אין כיידער

ווען די לימודים האָבן זיך געענדיקט (דאָס איז געווען ארום זיבן אזייגער אין אָונט), האָט אונדזער לערער מיך צוגערופן און מיר באפוילן אויסלערנען אף אויסווייניק ביאליקס ליד „הרהורי לילה“ (הירהורי לילה) — באנאכטיקע טראכטענישן). ניט איין מאל האָט ער מיט אונדז גע- שמועסט וועגן ביאליקן, און דער דאָזיקער דיכטער האָט גוואלדיק גע- רעגט מיין פאנטאזיע.

מיט צוויי כאדאָשים פריער האָב איך בא איינעם פון אונדזערע מאסקי- לים געזען נאדסאָנס לידער-זאמלונג מיט זיין פאָטאָגראפיע. נאדסאָן האָט פארמאָגט זייער א סאך אויסערלעכן כיינ: פּרעכטיקע לאנגע האָר און א שיינע פירעקעכיקע באַרד. זיין אויסזען האָט זייער אימפּאָנירט. פון דעמלט אָן האָב איך מיר אנדערש א דיכטער אָדער א נאָווי ניט פאָרגעשטעלט, ווי נאָר ענלעך אף נאדסאָנען.

אינגיכן האָט אונדזער רעבע זיך דערוואַסט, אז ביאליק האָט, פארביי- פאָרנדיק, אף א קורצער צייט זיך פארהאלטן בא אונדז אין שטעטל. זייענ- דיק באקאנט מיט איינעם פון אונדזערע מאסקילים, נאָכעם לעווין (די ברוי- סילאָווער לאמדאָנים האָבן אים גערופן ניט נאָכעם, נאָר כאָכעם), איז ביא- ליק פארפאָרן צו אַט דעם לעווינען. אַט דער מאסקיל האָט ביאליקן אויס- געמאָלט אונדזער כיידער, ווי א כיידער-מעסוקן, און דער גרויסער דיכטער האָט באויליקט צו באזוכן אונדז.

ווי גרויס איז געווען מיין איבעראשונג, ווען כ'האָב דערזען דעם לע- בעדיקן כאים-נאכמען ביאליק: קורץ-געשוירענע, טונקל-בלאָנדע האָר, א קליין רונדיק בערדל. באזונדערס פארכידעשט האָבן מיך זיינע אויגן. איך האָב מיר פאָרגעשטעלט, אז די אויגן פון אזא באגיסטערטן דיכטער גליען אוואדע און פינקלען, און ס'איז מוירעדיק אים אין די אויגן אריינצוקוקן... ביאליקס אויגן האָבן קיין באזונדערן גלאַנץ ניט פארמאָגט. זיין בליק איז געווען א רוקער, ניט קיין דורכדרינגענדיקער. דערפאר אָבער האָב איך אין ביאליקס פיגור דערשפירט א באדייטנדיקע פיזישע קראפט. זיין

מוסקולאטור איז געווען א מעכטיקע. דאָס איז געווען אינעם יאָר 1897. זײַן גוורע, זײַן רירעוודיקײַט איז מיר אויסגעקומען אָבסערווירן ערשט אין 21 יאָר ארום — אינעם יאָר 1918, ווען ביאליק האָט באזוכט די קנעווער טעאטער־סטודיע „קולטור־ליגע“, וווּ איך האָב שטודירט טעאטער־קונסט, גרייטנדיק זיך ווערן אן אקטיאָר.

פארענדיקט דעם באזוך אין דער טעאטער־סטודיע, האָט ביאליק זיך גער־לאָזט גיין צום נאָענטן טראמוײַ. האָט מיך א צי געטאָן נאָכגיין. זיך אָפֿי שטעלן דאָרט, וווּ מע ווארט אפן טראמוײַ, האָט דעם דיכטער, ווארשיינר לעך, קיין געדולד ניט געקלעקט. ווי נאָר ער האָט באמערקט, אז עס דער־נעענטערט זיך דער געוונטשענער טראמוײַ, האָט ביאליק אימפעטפול זיך א לאָז געטאָן צום האסטיק לויפנדיקן וואגאָן, א שפרונג געטאָן און בליץ־שנעל זיך אָנגעקלאמערט אין די הענטלעך, וואָס בא דער זײַט פון די טרעפּ. אזוינס, אזא ריזיקע קאָן זיך דערלויבן בלויז א זייער דערפארענער אקראָ־באט.

נאָר צוריק צום כײדער:

ווען ביאליק איז אריינגעקומען צו אונדז אין כײדער, האָט דער לערער געהאט מיט אים א קורצן שמועס און דערנאָך זיך געווענדט צו די טאל־מידים:

— איך רעכן, כעוורע, אז עס שאדט ניט מעכאבעד זײַן אונדזער כאַי־שעוון גאסט מיט אײער קענען זײנע ווערק, זאָל ער זיך איבערצײגן, אז מיר שטודירן זייער גערן זײנע לידער.

— אוואדע איז מיר ניכע, ווען כ'הער, ווי טאלמידים לײענען מײנע לידער. עפעס א פונק וועט, מינאסטאם, בא עמעצן פון זיי אין הארצן פארבלייבן. אָבער איצט וויל איך הערן א ליד פון די דיכטער, וואָס זײנען עלטער פון מיר; פון די, וואָס איך באטראכט זיי, ווי מײנע לערער: צי איז עמעץ פון אײך באקאנט מיט פושקינס „דער נאָווי“ („פראָראַק“), מיט פרוגס „זאמד און שטערן“, מיט זײַן „דער בעכער“, צי מיט נעקראסאָוס א ליד?

דער טאלמיד הערשל לאַזאָוויק טוט זיך א הייב פון זײַן פלאַך.

אונדזער לערער פרעגט אים: „וואָס וועסטו זאָגן?“

— איך קען אף אויסווייניק פושקינס ליד — „אנטשאר“.

— אדעראבע, — זאָגט אונדזער לערער, — אויב דו געדענקסט, ווײַז דיין בעריעשאפט.

— לײענען פאר אן אוילעם „אנטשאר“, — רופט זיך אָן ביאליק, — באדארף מען אזוי, אז עס זאָל א שטורעם ארויסרופן אין די הערצער פון

די צוהערער. אויב דו ביסט זיכער, אז דו פארמאגסט אזא מין קראפט, איז אוואדע קעדיג דין אויסהערן.

— ניין, — זאגט לאַזאַוויק, — אזעלכעס גאַר... ווי קומט עס צו מיר? — ס'איז מיר א כידעש, — ווונדערט זיך אונדזער לערער, — וואָס דו ווילסט זיך ארויסדרייען. נו, מיילע... וויל איך טאקע פאַרט, אז אונדזער כאַשעווער גאסט זאָל הערן, ווי עס קלינגט בא אונדז דער שיר „הרהורי לילה“. דאָ גיט לאנג האַבן מיר געהאט א גרויסן שמועס מיקויעך אָט דעם שיר... ווער פון אייך, כעוורע, האָט ווי געהעריק באנומען די געדאנקען, די געפילן פון אָט דער ליד — זאָל אזא איינער אונדז לאָזן הערן צוויי־דריי סטראָפן.

דעמלט האָב איך אופגעהויבן די רעכטע האנט.

— הייב אָן — האָט דער לערער געהייסן.

איך האָב אָנגעהויבן מיט א ציטערדיקער שטים. עס האָט מיך גע- פיבערט. איך האָב מיך באמיט גיט צו קוקן אין דער זיט, ווו ביאליק איז געזעסן. ביסלעכווייז האָט פון מיר זיך אָפגעטאָן דער פאכעד. איך האָב קימאט ווי פארגעסן, אז מײן רעציטאציע הערט אויס איינער פון אונדזערע גדויליי־האדאָר. מײן שטים איז געוואָרן זיכערער, קלינגעוודי- קער. ווען איך האָב פארענדיקט די דריטע סטראָפע, איז דער לערער צו- געגאנגען צו מיר, אוועקגעלייגט זײן האנט אף מײן אקסל און א זאָג געטאָן: „גענוג!“

דער דיכטער האָט מיר א ווונק געטאָן, אז איך זאָל צו אים צוגיין. א ליבער שמייכל איז געווען אויסגעגאָסן אף ביאליקס פאַנעם. ער האָט א גלעט געטאָן מײנע האָר און געזאָגט:

— האָט עפשער מײן „הרהורי לילה“ בא אייך פראגן ארויסגערופן?

ענטפערט אונדזער לערער:

— אייניקע פון מײנע טאלמידים איז געווען גיט קלאָר, פארוואָס זעט אויס אין אָט דעם שיר דאָס ייִדישע פּאָלק אזוי נעבעכדיק, אזוי שאַפּלדיק, אזוי פארייעשט, — אז איר, דער דיכטער, ענדיקט די לעצטע סטראָפע מיט דער שורע: „אל טל, בת שירתי, — נאד דמעות לי תני“ (גיט קיין טוי גיב מיר, מײן מווע, נאָר א טרערן־לאַגל). אין א צווייטער ליד איינער — אין „אָכן חציר העם“ (דאָס פּאָלק איז געגליכן צו גראָז) שילדערט איר אונדזער פּאָלק נאָך מער אָפהענטיק, נאָך מער באטריבט, ווי אין „הרהורי לילה“, און איר קומט צום אויספיר, אז „דאָס פּאָלק וועט גיט אופוואַכן, אויב די בייטש וועט אים גיט אפּוועקן, עס וועט גיט אופשטיין, ביז די רויבער וועלן אים גיט אופמונטערן“. צי האָט איך גיט איבערגעכאפט די

מאָס, שילדערנדיק די לאַגע פון אונדזער פּאָלק מיט אזעלכע פינצטערע פארבן?

דער דיכטער האָט א ווילע א טראכט געטאָן און געזאָגט:

— פאראן אזעלכע צייטן, ווען די ווערטער פון א דיכטער זיינען גע-
גליכן צו דונערן און בליצן. אויב א דיכטער שטרעבט ארויסרופן א קאָ-
כעניש אין די הערצער פון מענטשן, זיי איבערצייגן, באפליגען זייער
פאנטאזיע, מוז ער מעגאזעם זיין, איבערכאפן די מאָס, אָדער — ווי מע
דריקט זיך אויס — היפערבאָליזירן. אָט נעמט לערמאַנטאָווס ליד „באַראָ-
דינאָ“, געפינען מיר דאָרט אזא שורע: „און די קאנאָען־קוגלען דורכפליען
האָט א באַרג האַרויגים בלוטיקע געשטערט“. ס'איז דאָך א גוואלדאָוונע
גוזמע! זי איז אָבער דעם דיכטער נייטיק געווען, קעדיי אין דער פאָר-
שטעלונג פון דעם לייענער זאָל זיך באקומען א גראַנדיעזע בילד פון א
פארביטערטער שלאכט...

ווען גאַגאַל מאָלט אונדז די שיינקייט פונעם דניעפער, זיין מאיעסטער
טישקייט בעשאס דער פּרילינגדיקער פארפלייצונג, שרייבט ער: „זעלטן
טרעפט עס, אז א פויגל זאָל, פּלענדיק צום צווייטן ברעג, דערגרייכן די
מיט פונעם דניעפער“. אויך א גוואלדאָוונע גוזמע.

ווען איר באטראכט דאָס בילד פונעם מאָלער איליא רעפּין „די קירכן
פּראָצעסיע“ („קרעסטי כאָד“), איבעראשט אייך די טעמפּקייט, די דער-
שלאָגנקייט, וואָס איז אויסגעגאָסן אָף די פענעמער פון די האַמוינישע
רוסישע פּויערים, וועלכע נעמען אַנטייל אין דער דאָזיקער פּראָצעסיע און
טראָגן די איקאָנע. מעג מען דען, באטראכטנדיק אָט דאָס בילד, קומען
צום אויספיר, אז רעפּין האָט געהאַט א פאַרשטעלונג וועגן דער רוסישער
פּויערישער מאַסע, ווי וועגן א דורכויסיקער מאַכנע ווילדע ברוזם?

צו אָט די היפערבאָלעס פון דער רוסישער קונסט קאָנען מיר צוגעבן
א גוזמע ביישפּילן פון טאַנאָ. איר געדענקט, ווי שלוימע האַמעלעך שיל-
דערט די שיינקייט פון שולאַמיס¹: „שניך כּעדר הרחלים שעלו מן הרחצה“
(„דיינע ציין זיינען געגליכן צו א טשערעדע שאָף, וואָס האָבן זיך א לאָז
געטאָן באַרג־אָרום נאָכן אויסבאָדן זיך“). דאָס איז נאָך צו דערלייזן.
ווייטער באַזינגט ער איר האַלדז: „דיין האַלדז איז געגליכן צו א טורעם
פון העלפּאַנדי־ביין“. אוואַדע איז עס א גוזמע, און דאָך א דערלאָזבאַרע.
אָבער ווען שלוימע האַמעלעך טוט א זאָג: „דיין נאָז איז ווי דער טורעם
פון לעוואָנוין“, ווערן מיר פאַשעט געפּלעפט פון אזא גוזמע.

¹ בעהעסקעם מיט דער טראַדיציע האַלט דאָ ביאליק, אז שלוימע האַמעלעך
איז דער מעכאַבער פון „שיר־האַשירים“.

דאָס זעלבע מעג זיך דערלויבן א ייִדישער דיכטער, ווען עס פלאקערט
אין אים דער צאָרן, ווען ער ווערט אויסער זיך, צוזעענדיק היינטיקע צייטן
די האכנאַע, די שיפלעס פונעם ייִדישן פּאָלק, ווען בא גרויסע מאסן פון
אונדזער פּאָלק באמערקן מיר ניט די נייטיקע אָנשטרענגונגען, קעדיי פּאָ-
טער צו ווערן פון זייערע שווערע ליידן. א בארופענער דיכטער מעג
צייטנווייז זיך שטעלן אין דער פּאָזע פון א נאָווי, און טאקע דערפאר,
וואָס ער ווייטעקט, וואָס אים רייסט דאָס הארץ, צוקוקנדיק די יעסורים
פון זיין פּאָלק, מעג ער שיטן פעך און שוועבל אף זייערע קעפּ... איר
ווייסט דאָך: האָסטו עמעצן בעעמעס ליב, זאָלסטו פאר אים ניט קארגן
קיינע שטראַף־רייד, אויב ער האָט עס פארדינט.

דאָ האָט ביאליק איבערגעריסן זיין וואָרט און געזאָגט, אז ער מוז מיט
אונדז זיך געזעגענען, ווייל טאקע היינט מוז ער פארלאָזן אונדזער שטעטל.

א באגעניש מיט מענדעלען

איבער איינער פון די אדעסער גאסן האט געשפאנט א גרופע יינגלעך אין עלטער פון צוועלף־דרייצן יאָר. איך בין אויך געווען אין אַט דער קאַמפּאניע. בא איינעם פון די טויערן האַבן מיר זיך אָפּגעשטעלט: מיר האַבן ארויסגעקוקט אף עמעצן, וואָס האַט באדארפט ארויס פון אַט דעם הויף. עס האַט קיין האלבע שאַ ניט געדויערט, און עס האַט זיך באוויזן אן אלטער מאן מיט געדיכטע גראַווע ברעמען, מיט א קליין פירעקעכיק בערדל און מיט א ווייכן קאפעליוש אפן קאַפּ. מיר האַבן זיך א יאָג געטאַן אָן א זייט. דער אלטער האַט קוים געוואָרפן אף אונדז א בליק און זיך געלאָזן אין וועג.

— ניין, — האַט א זאָג געטאַן איינער פון אונדזער כאַפּטע, — לאַמיר אים הינט לאָזן צורוי: עפעס זיינען די ברעמען זיינע ברויגעזדיק אַנגע־כמורעט.

— גערעכט איז יאָסי, — האַב איך מיך אָפּגערופן, — הינט האַבן מיר דאָ ניט וואָס צו טאָן, מוז מען אָפּלייגן אף מאָרגן.

און מיר האַבן באשלאָסן מאָרגן אף אַט דעם פּלאַץ זיך צוזאמענטרעפן. און ווידעראמאָל האַבן מיר עטוואָס שרעקעוודיק זיך א וואָרף געטאַן אָן א זייט, ווען דער זעלבער זיידע, וואָס נעכטן, האַט זיך באוויזן אין גאס. אָבער דאָס מאָל האַט ער, ווייזט אויס, זיך ניט גענילט אין זיין וועג אריין; א שמייכל האַט זיך צעגאָסן איבער זיין פּאַנעם. ער האַט גענומען לאַנגזאם הייבן אין דער הייך די לינקע האנט און א זאָג געטאַן:

— קומט אהער, קונדייסים. שרעקט אייך ניט — איך בין ניט קיין בער. איר מיינט, איך פארשטיי ניט, אז דאָס טשאטעוועט איר נאָך מיר? נו, וואָס וועט איר זאָגן?

מיר האַבן גענומען שטופן אף פּאַרויס דעם יאט מיט די בלישטשענדיקע אויגן — יאָסין. מיר האַבן געהאלטן, אז ער איז א כוואט.

— גיי, גיי — דו וועסט מיט אים בעסער זיך אויסזיינען, ווי עמעץ פון אונדז, — האַבן אייניקע פון אונדז אים געטורקעט אין די אויערן.

יאָסי האָט א פיר געטאָן מיט דער האנט איבער די ליפן, עטוואָס זיך דערנעענטערט צום אלטן און אָנגעהויבן:
 — מיר ווייסן, אז איר זענט דער שרייבער אבראמאָוויטש. אף אייערע ביכלעך איז אָנגעשריבן — מענדעלע מויכער־ספּאָרים. מיר האָבן געלייענט אייערע מיניסטעס — „פישקע דער קרומער“, „מאסאָעס ביניאָמין האשלישי“.
 — ווען מיין טאטע האָט אונדו געלייענט „מאסאָעס ביניאָמין האשלישי“, — האָט יאָסיס רייד איבערגעריסן א צווייטער כעוורעמאן, דאָדיק, — האָבן מיר אלע — די מאמע און מיניע שוועסטער — אזוי געלאכט...
 — יאָ, יאָ, — רוף איך מיך אָן, — בא אונדו אין דער היים אין אויך געווען אזא געלעכטער, ווען מיין פעטער האָט אונדו געלייענט אָט די מיניסטע.

— דאָס, וואָס איר האָט געלאכט, — רייסט מיר איבער די רייד דער שרייבער, — איז מיר ניט קיין כידעש, אָבער ניט אלץ איז אין אָט דער געשיכטע צום לאכן. אז איר וועט אויסוואקסן און וועט כיישעק האָבן ווידער איבערצוליייענען די מיניסטע, וועט איר פארשטיין, אז ס'איז גאָרניט אזא לוסטיקע געשיכטע, ווי אייך דוכט זיך. וויסן באדארפט איר, קינדער: אָפט טרעפט עס אין לעבן, אז דאָס, וואָס רופט ארויס א געלעכטער, פאָרט זיך מיט דעם, וואָס רופט ארויס טרויער. אָט הערט, איך וועל אייך אינג קורצן איבערגעבן דעם אינהאלט פון שאַלעם־אלייכעמס מיניסטעלע „גאזלאַך־נים“, וואָס ער האָט מיר דאָ ניט לאנג געלייענט.

טאלמידים פון א כיידער אין א קליין שטעטל פראווען אין וואלד זייער לאגבימער־סודע מיט זייער רעבן, וועלכן זיי האָבן א נאָמען געגעבן — מאזעפע. (שאַלעם־אלייכעם שרייבט: אויב טאלמידים האָבן זייער רעבן איינגעטיילט אזא נאָמען, האָט ער עס, מינאסטאם, קאָשער פארדינט). נאטירלעך, טראָגן די טאלמידים אין הארצן האס אף זייער רעבן. זיי קאָנען אים ניט מויכל זיין, וואָס ער שמייסט זיי אָפט. באזונדערס איז אפן רעבן שטארק אופגעבראכט דער עלטסטער טאלמיד — עליע: ער איז דאָך שוין א כאָסן־באָכער. וויל ער זיך נויקעם זיין אין מאזעפען. און אָט איז די סודע שוין געענדיקט. דער רעבע א שיקערער שלאָפט שוין געשמאק (ער כאָפּעט אזש), טוט עליע א קאָמאנדעווע:

— ביז איצט האָט מאזעפע אונדו געשמיסן, ווי די שעפסן, איז לאַמיר איצט אין אים זיך נויקעם זיין.
 פרעגן אים די כאוויירים, וויאזוי רעכנט ער זיך נויקעם זיין אין מאזעפען.

— מיר וועלן אים צובינדן צו א בוים, — זאָגט עליע, — און דערנאָך וועלן מיר נעמען שרייען: „גאזלאַנים!“ — און גלייך אנטלויפן.

די טאלמידים קומט עס אויס ביז גאָר פּריקרע. זיי קווענקלען זיך, אָבער עליע פּירט אויס דאָס, וואָס ער האָט פּאַרטראַכט. צוגעבונדן דעם רעבן צו אַ בוים, נעמען די טאלמידים שרייען „גאָד לאַגים“ און אַנטלויפן אין שטעטל אַריין. אפּילע ווען זיי זינען שוין אַריין אין שטעטל, הערן זיי ניט אױף צו שרייען „גאָזלאַגים“. פון שרעק איז דער רעבע, ווייזט אויס, פון זינען גערירט געוואָרן. די טאלמידים גייען, ווי פּרינער, אין כּיידער אַריין. דער רעבע שמיסט זיי שוין מער ניט. די טאלמידים האָבן אָבער דערשמעקט, אז דער רעבע איז אויס מענטש. איצט פּאַרשטייען זיי, אז זיי האָבן אָפּגעטאָן אַ גרויסע אוולע. אָט די פּריילעכע מיסע פּאַרענדיקט זיך מיט אַ טיפּן טרויער. די טאַל-מידים האָבן שטאַרק כאַראַטע, און דער פּרינער פּאַרהאַסטער מאַזעפע ווערט זיי שטאַרק אַינגעבאַקן אין האַרצן.

— יאָ, נאָרוואָס איז מיר אפּן זיקאַרן אַרױפגעשווומען נאָך איין טשיי-קאווע פּאַסירונג: אז איד בין געווען אַ באַכערל פון פּופּצן יאָר, גיי איך מיר אַיינמאַל אין גאַס און דערזע אַ לעווייע, איך פּרעג, וועמען פּירט מען עס צו קוורע, זאָגט מען מיר: עפעס אַ געהויבענער פּאַרעץ. די מאַנצבלען אלע אָנגעטאָן אין שוואַרצן. באַ אַ טייל פון זיי — אַף די קעפּ צילינדערס. אין דרויסן איז געווען כּמורנע, און עס האָט געבלאָזן אַ בייזער ווינט. פּלוצעם דערזע איך: דער ווינט האָט באַ אַיינעם פון די מענער אַראָפּ-געשמיסן דעם צילינדער. נאַטירלעך, נעמט ער זיך יאָגן נאָכן צילינדער, וועלכן דער ווינט קניקלט געשווינד. און אָט איז ער שוין לעבן אים. ער ציט אויס ביידע הענט פּאַרויס — אָט-אָט פּאַקט ער אים, אָבער דער ווינט טוט אַ ריס דעם צילינדער, און דער מאַן טוט אַ פּראַל מיטן פּאַנעם אַראָפּ און זיך אויסגעצויגן אפּן ברוקירטן שליאַך. אין דער רעגע שיסט עמעץ אויס אַ הילכיקן געלעכטער. מיר איז אזש קאַלט געוואָרן — אָט פּונקט ווי מע וואָלט מיך אָפּגיטן מיט אַן עמער אַינ-קאַלטן וואסער. איר באַנעמט, קינדער, וואָס דאָס באַטייט? אַ מענטש איז געשטאַרבן. מע באַגלייט אים אין זיין לעצטן וועג... ווי געשיקט זיך עס לאַכן, ווען די לופּט אַרום איז פול מיט טרויער? יעדן איז פּאַרשטענדלעך, אז אזאַ מין געלעכטער איז אומגעלומפּערט.

פאַראַן אָבער אזעלכע צופאַלן, ווען מענטשן לאַכן און באַמערקן ניט די טרויעריקע זייט פון דער פּאַסירונג. איך ווייס ניט, צי האָט מען אַינך געלייענט גאַגאַלס געשיכטע — „וואַזוי אַיִוואַן אַיִוואַנאָוויטש האָט זיך צע-קריגט מיט אַיִוואַן ניקיפּאַראָוויטשן“. געווען אין אַ שטעטל צוויי אזעלכע באַלעבעסלעך. אָפּטמאַל פּאַרבּראַכט צוזאַמען. טרעפט אַיינמאַל: אַיינער פון זיי האָט אַ זאָג געטאָן דעם צווייטן

א גראַב וואָרט. האָט יענער זיך באַליידיקט און דערלאַנגט אפּן „אַביד־
טשיק“ אַ מעסירע אין געריכט. איז דער אַבידטשיק ניט פּויל און קנאַקט
אויך אַוועק אַ מעסירע אין געריכט אפּן באַליידיקטן. האַקלאַל, ס'איז אַוועק
אַ סעדרע מיט לויפּענישן אין געריכט, מיט לאַדענישן (און דער געריכט
איז ערגעץ ווייט!). אַט די אַמפּערניש האָט געדויערט יאַרנלאַנג.

גאַגאַל האָט אזוי בערייזש באַשריבן אַט די מאַכלויקעס, אז ווער עס
נעמט לייענען אַט די געשיכטע, האַלט אין איין לאַכן. אַבער גאַגאַל האָט
קלאַל ניט אין זינען געהאַט קיצלען דעם אוילעם, אז מע זאָל לאַכן. אים
האַט שטאַרק פאַרדראַסן, וואָס מענטשן פאַרסאַמען איינער דעם צווייטן
דאָס לעבן צוליב אַ נאַרישקייט. און ער פאַרענדיקט זיין דערציילונג מיט
די ווערטער, „אז ס'איז נימעס דאָס לעבן אַף אַט דער וועלט!“. האָט טאַקע
גאַגאַל אין איינעם פּון זיינע ווערק געשריבן: „מיינט ניט, אז מײן געלעכ־
טער איז גלאַט אזוי זיך, ניין, ס'איז אַ געלעכטער דורך טרערן, וואָס די
וועלט זעט זיי ניט“.

מיינט ניט, קינדער, אז דאָס לעבן טרייבט מיט אונדז קאַטאַוועס נאָר
דעמלט, ווען עס פאַרט צונויף דאָס קאַמישע מיטן טראַגישן, דאָס לוסטיקע
מיטן טרויעריקן.

אייניקע פּון איינן כאַלעמט זיך, אז זיי וועלן ווערן שרייבער, ווען
זיי וועלן אויסוואַקסן. ווער ווייסט — עפשער איז טאַקע עמעצן פּון איינן
באַשערט צו ווערן אַ שרייבער. באַדאַרף מען אַבער ניט פאַרגעסן, אז
איינס פּון די מיטלען צו פאַרינטערעסירן דעם לייענער איז די פיייקייט
צו באַמערקן אינעם לעבן אזעלכע קאַנטראַסטן, ווי דאָס צונויפּפאַרן דאָס
פריילעכע מיטן פאַריאַמערטן.

— זיידעניג, — ווענד איך מיך צו מענדעלען, — עפשער קאַנט איר אונדז
אַנווייזן אַף נאָך אנדערע קאַנטראַסטן, וואָס דאָס לעבן טראַגט אונדז
אונטער?

דער זיידע האָט אַ וויש געטאָן דעם שטערן מיט דער לינקער האַנט,
אַ גלעט געטאָן דאָס בערדל און רופּט זיך אָן:

— הערט זשע זיך איין, קונדייסיים, כ'וועל אייך דערציילן נאָך עפעס
שענערס: אין דעם שטעטל, וווּ איך בין געבוירן, האָב איך יינגלויז
געקענט אן אלטן זיידן — ער איז שוין אַוואַדע אַ יאַר אַכציק אלט געווען.
דאָס איז געווען אַ שאַמעס אין דער אויזער־דאלים־שול. אזוי האָט מען
אַט די שול גערופן דערפאַר, וואָס דאָרט האָבן געדאוונט די, וועלכע זיינען
געווען טעטיק אין דער כעוורע „אויזער־דאליים“, נו, און וואָס הייסט
אויזער־דאליים, באַדאַרף איך אייך לאַנג ניט ברענען: העלפּן קראַנקע, אַרע־
מע לייט, וועלכע האָבן ווינטער קיין האַלץ ניט צו באַהייצן זייער דירע:

שטיצן די, וואָס פארמאָגן ניט קיין געלט צו קויפן מעל אף מאצעס באקן;
אויסהעלפן אזעלכע בעדאלעס געוואָרענע לייט, וואָס באדארפן א טאָכטער
כאסענע מאכן.

יא, טאקע אין אַט דער שול איז יאנקל טריינעס געווען א שאמעס.
האַסטו אף אים געכאפט א קוק—איז א גרויל דיר איבערן לייב איבער—
געגאנגען: אויגן בא אים קימאט ווי אויסגעלאָשענע, די ווינקלען פון אַט
די אויגן צונטער־רויט, ווי מיט בלוט פארלאָפן; די גריינלעך געדיכטע
ברעמען זיינען, ווי בעזעמער, געהאנגען איבער זיינע אויגן און קימאט
פארשטעלט די ליכטיקע שיין. די ווילד צעוואקסענע האָר אף זיין קאָפּ
און אין דער לאנגער גראָווער באַרד—קויטיקע, צעשויערטע. עס זיינען
שוין גאָר קיין האָר ניט געווען—צונויפגעדרייטע, פארפלאַנטערטע קאָל-
טענעס, דאָס שטריימל מיט די וויידלעך אפן קאָפּ (געטראָגן האָט ער עס
אי זומער, אי ווינטער) איז, ווייזט אויס, אמאָל געווען א טונקל־ברוינס
און מאכמעס אָפגענוצטקייט האָט עס שוין געקראָגן דעם קאָליר, וואָס מע
רופט—טונקל־גריין־פאָפּעליאטע. די לאנגע אטלעסענע קאפאטע איז שוין
געווען אזוי צעטיטעט, אז אַנשטאָט פאָלעס האָבן געהאנגען וויידלעך. האָט
נאָר א ווינט א בלאָז געטאָן, האָבן אַט די וויידלעך גענומען טאנצן ארום
דעם אלטן שאמעס. יינגלעך ווייטע־כעווערעניקעס פלעגן אָפּט זיך אונ-
טערגאנווענען און אים שלעפן פאר אַט די וויידלעך. נאָר דאָס איז נאָך
קארג: ווען ער פלעגט זיך אוועקלייגן שאבעס באטאָג אין שול כאפן א
דרעמל אף דער לעצטער באַנק, פלעגן יינגלעך־שקאָצים כאפן אן עמער
קאלט וואסער און פון אויבן פון דער ווייבערשער שול אים באגיסן. א שטימ
איז בא יאנקלען געווען א הייזעריקע, א באסאָווע. פלעגט ער אָנהייבן
אזוי איימעדיק רעווען, אז די פארוואָרלאָזטע הינט, וועלכע האָבן זיך
ארוםגעדרייט ארום דער שול, פלעגן נעמען אזוי בעהאַלעדיק האווקען
און זיך לאָזן לויפן, פונקט ווי מע וואַלט נאָך זיי זיך יאָגן מיט א שייט
האַלץ.

און דאפקע אַט דער אָפּשטיינדיקער נעפעש האָט פארמאָגט א קאָכיק
הארץ, וואָס איז גרייט געווען העלפן יעדן, וואָס עס האָט זיך אין דעם
גענייטיקט. שטעלט זיך פאָר אזא בילד:

ס'איז אין שטעטל א יאריד. אינעם כוידעש טאמעז, ווייסט איר דאָך,
זיינען בא אונדז גרויסע היצן. עס האווען שמיידיק די יארידיניקעס, מע
לויפט אום פארשוויצט... אָבער עסן גלוסט זיך—דארף מען דעם הונגער
מיט עפעס אָפנארן. טוט מען אין איילעניש א כאפ—ווער א שטיק הערינג,
ווער א וואַבלע—און מע כאלעשט א טרונק. גיי פרעסירע די סכירע,
דעם האנדל־וואנדל און לאָז זיך ערגעץ זוכן א קוואַרט וואסער. סיידן א

נעם זאל געשען, און עמעץ זאל זיך יאווען מיט וואסער. און וואָס מיינט איר, קינדער, — אין מיטן מארק יאוועט זיך דער גרינז-גרויער יאנקל טריינעס. אין איין האנט בא אים — א קרוג מיט וואסער, אין דער צוויי-טער האנט — א קוואַרט.

— טרינקט, טרינקט וואסער! — שרייט ער און פאַכעט מיט דער האנט, וואָס האלט די קוואַרט.

און דאָרשטיקע מענטשן — א גאנצע כאַפטע — ציען זיך אהער. ער גיסט אָן א קוואַרט, און דער אוילעם טרינקט. עס געפינען זיך אזעלכע, וואָס ווילן יאנקלען באצאלן דערפאר, וואָס ער האָט זיי דערקויקט מיט קאלטן וואסער, אָבער יאנקל דרייט מיט דעם קאַפּ אָף ניין.

— דאָס וואסער, — ברומט ער מיט זיין הייזעריקער שטים, — קאָסט דאָך מיך קיין געלט ניט. איך האָב האנאָע, וואָס איך בין מעכניצע נעפּא-שעס, לעסאטע שטארב איך נאָך ניט פון הונגער. גאָט איז א פאַטער — ער וועט מיך ניט פארלאָזן.

— איז אָט זעט איר, קינדער: אין אָט דער מיזעסער קיילע — אזוי פיל גרייטקייט צו טיילן מענטשן כּיעס. אזוי פיל מענטשלעכקייט. אָט זעט איר, ווי דאָס דערהויבענע פאַרט זיך דאָ מיט דעם מיזעסן.

— זיידעניו, דערציילט אונדז נאָך אָט אזא מין מיזעס.

— יא, איך וועל איך דערציילן. עמעס, דאָס איז שוין ניט אזוינס,

וואָס כ'האָב מיט מיניע אויגן געזען. כ'האָב עס געלייענט אינעם ראָמאן, וואָס עס האָט אָנגעשריבן דער באוויסטער פראנצויזישער שרייבער

וויקטאָר הוגאָ. דאָס איז זיין ווערק — „דער קאטעדראל פון דער פאריי-זשער מאדאָנע“. עס קאָן זיין, אז עמעץ פון איך האָט עס געלייענט. אָט

דער ראָמאן איז פול מיט זייער אינטערעסאנטע טיפן. דאָ האָט איר איך ריכע, באוויסטע מעיוכאָסים, די אזויגערופענע אריסטאָקראַטן. באנאנד

מיט זיי — טיפן פונעם האמוין, פאַשעטע לייט. וועגן איינעם פון אָט די פארשוניען וועל איך איך באלד עפעס דערציילן. גערופן האָט מען אים

קוואזימאָדאָ. ער איז א גלאַקן-ציער אינעם קלויסטער, וואָס אפן נאָמען פון דער פאריזשער מאדאָנע. ווען די פרומע פראנצויזן פלעגן אהער קומען

טפילע טאָן אָדער בעשאס א גרויסן קריסטלעכן יאָמטעוו, איז קוואזימאָדאָ מעכויעוו געווען שנעל שטייגן איבער די הונדערט טרעפּ פונעם ריזיקן

קלויסטער ביזן טורעם, ווו עס הענגען די פילצאָליקע גלעקער. א כאפּ געטאָן אין די הענט די בייטשן פון די גלעקער-צינגלעך, און די גלעקער פלעגן אָנהייבן קלינגען אָף זייער מאַניר.

קוואזימאָדאָ איז געווען א שעמדאָווער אדאנק דער גוואלדיקער אָפ-שטיסנדיקייט פון זיין אויסערלעכן אויסזען.

ס'איז שווער צו באשרייבן, — דערציילט וויקטאָר הוגאָ אין אַט דעם ראָמאַן, — אַט די פּירעקעכיקע צעפלאצטע נאַז, דאָס מויל, וואָס איז ענלעך אַף א פּאַדקעווע, דאָס פּיצניקעלע לינקע אויג, וואָס עס האָט זיך פּאַרטייעט אונטער זײַן געלער ברעם; א מאסיווע באַראַדאווקע פּאַרשטעלט דאָס רעכטע אויג; די צײַן — קרומע, צעקרישלטע; די אונטערשטע ליפּ צע- שפּאַלטן, איבער איר סטאַרטשעט א גרויסער שפּיצעכיקער צאַן עלעהיי בא א העלפּאַנד; דער קיץ — א צעצווייטער. א מעגושעמדיקער קאַפּ — באוואקסן מיט א געלער פּאַטלע, ווי א בארשט. א גרויסער האַרב פון הינטן און א גרויסער האַרב פון פּאַרנט. די היפטן זײַנע — אויסגעוועכנעטע, צעדרייטע — ענלעך אַף צוויי סערפּן; הענט אומגעהייער לאַנגע. דאָך ניט געקוקט אַף זײַן מעשוונעדיקער פּאַרקריפּלטיקייט האָט מען אין אים געשפּירט א מעכ- טיקע קראפּט, אן אויסערגעוויינלעכע געשיקטקייט און דרייסקייט.

איר קאַנט זיך פּאַרשטעלן, ווי מײַס ער האָט אויסגעזען, אז ווען דער פּאַריזשער האַמוין האָט זיך צונויפגעזאַמלט אינעם גרעסטן פּאַריזשער פּאַ- לאַץ — נעמען אַנטייל אין די טראַדיציאָנעלע פּאַלקס־שפּילן, בעשאַס וועלכע מע האָט באַדאַרפּט אויסוויילן דעם קיניג פון די לייצים, איז אַף קוואַזימאַ- דאָ געפּאַלן דער גליקלעכער גוירל. ער האָט געקראָגן דעם פּריז, ווי די סאַמע עקלהאַפּטע ברײַע צווישן פּאַרזאַמלטן אוילעם. אז קוואַזימאַדאָ האָט זיך א הייב געטאַן אַף א בעלעמער און א ווייז געטאַן זײַן צורע, האָט עס באַם גאַנצן אוילעם ארויסגערופּן א דונערדיקן אויסגעשריי: „אַט א פּאַר- צעף!“ און א דויערנדיקן הילכיקן געלעכטער.

איז שטעלט זיך פאַר: אז אַט דער קריפּל פּלעגט נעמען טרײַבן די גלעקער און עס פּלעגט זיך א קניקל טאַן אין דעם פּאַריזשער קאַלעל א ווונדערבאַרע, אן אויסטערלישע קלאַנגען־סימפּאַניע, פּלעגן אלע פּאַרצוי- בערט ווערן, קוים דעם אַטעם איבערכאַפּן און מיט א פּלאַטערדיק האַרץ זיך איינהערן אין די געטלעכע קלאַנגען, וואָס קוואַזימאַדאָ פּלעגט ארויסבאַקן מען פון זײַנע זינגעוודיקע גלעקער.

אַט דער אַפּשטויסנדיקער קריפּל האָט אַזויפּיל פּרייד, אַזויפּיל גליק- לעכע מינוטן געשענקט די פּאַריזשער אַינזווינער, אז מע פּלעגט פּאַר אים האַבן גרויס דערעכערעץ.

— יאַ, קינדערלעך, דאָס איז איינער פון די סאַמע אויסטערלישע קאַנ- טראַסטן, וואָס איך האָב ווען־עס־איז באַגעגנט אין דער וועלט־ליטעראַטור. איז ווידעראמאַל האָט איר אַיך: פון א מײַסער קיילע טוען צומאַל א שעמעריר אַזויפּיל פּרעכטיקע שטראַלן!

— און איצט, כּעוורע, זאַגט, וואָס האָט איר געוואָלט בא מיר פּויעלן?

— מיר ווילן מיט אייך זיך אן אייצע האלטן וועגן אונדזערע שריי-
בעכצן, — זאגט יאָסי, — אייניקע פון אונדזער קאָמפאניע האָבן געפרווט
שרייבן קליינע דערציילונגען, אויך — לידער. ס'איז שווער, אזוי שווער.
עפשער וועט איר אונדז העלפן מיט אן אייצע?
דער זיידע האָט דעם זאכלעכן געשפרעך מיט אונדז אָפגעלייגט אף א
צווייט מאָל. אזויארום איז אונדז געלונגען נאָך איין מאָל זיך טרעפן מיטן
גרויסן קלאסיקער פון דער יידישער ליטעראטור. זיינע רייד בעשאס אָט
דער לעצטער באגעגעניש האָבן אין מיין זיקאַרן גיט קלאָר זיך איינגע-
קריצט. איך געדענק נאָר, אז ער האָט אונדז אָנגעוויזן, וועלכע ווערק בא-
דארפן מיר לייענען אין דער ערשטער ריי, און ער האָט אונדז שטרענג
געוואָרנט, אז זעצן זיך שרייבן זאָלן מיר בלויז דאן, ווען מיר וועלן דער-
שפירן א שטארקע איבערלעכע באדערפעניש. ווייל אויב גיט, האָט ער גע-
זאָגט, וועט עס זיין הוילע גראפאָמאניע, וואָס איז זייער שעדלעך פאר יעדן
ערלעכן, געוויסנהאפטן מענטשן און וואָס איז קיינעם גיט נייטיק. אייניקע
פון אונדז, וועלכע האָבן פרוּבירט שרייבן לידער אין רוסיש, האָט ער פאָר-
געלייגט אריינקומען צום דיכטער שימען פרוּג, וואָס האָט דעמלט געוויינט
אין אָדעס.

בא פרוג

טכילעס האָבן מיר זיך געוואקלט: א קלייניקייט — פרוג! או אונדזער לערער האָט אין שול אונדז איבערגעלייענט פרוגס ליד — „דער קאַס“ („טשאשא“), האָט עס אף אונדז געמאכט א שטארקן איינדרוק, און מיר האָבן מיט פארגעניגן זי אויסגעלערנט אף אויסווייניק. בא מיר האָט מאמעש געקלאפט דאָס הארץ, ווען איך האָב זיך אָפגעגעבן א דיִן־וועכעזשן, אז אַט־אַט וועל איך דערזען און דערהערן דעם לעבעדיקן פרוג. און איך בין זיכער, אז מיינע כאוויירים האָבן געפילט דאָס זעלבע, וואָס איך. ענדלעך האָבן מיר אין זיך גיווער געווען דעם יִראס־האקאָועד און זיינען ארײַן צום דיכטער אין זײַן דירע. ער אליין טאקע האָט אונדז געעפנט די טיר. באגעגנט האָט ער אונדז גאסטפריינטלעך. מיר האָבן דערזען א הויכן, א שלאנקן מאן מיט דורכדרינגלעכע בליקן. ער האָט אונדז פֿאַרווּנ־דערט אָנגעקוקט.

— וואָס שווינגסטו, יאַסי, זאָג — האָט דאָדיק א שטורכע געטאָן יאַסין. — דער זיידע אבראמאָוויטש, דער יידישער שרייבער, האָט אייך איבערגעגעבן א גרוס, — האָט יאַסי אָפגעטאַקט א ליגן. — א, מענדעלע מויכער־ספּאַרים? זייער פּיין. נעמט, קינדער, שטולן און זעצט אייך. וואָס זשע אזוינס האָט דער זיידע געהייסן מיר איבער־געבן?

— ניין, גאַרניט. ער האָט נאָר אונדז געזאָגט, אז איר קאָנט געבן א גוטע אייצע אונדזערע יאַטן, וואָס פרווון שרייבן לידער אין רוסיש. מיר ווילן, אז זיי זאלן זיך אויסלערנען שרייבן גוט, אז די כעוורע זאלן זיי ניט אויסלאכן.

דער דיכטער האָט אף א ווילע זיך פארטראכט.

אין אַט דער רעגע האָט אינעם צימער זיך באוויזן א באיאָרטע פרוי אין א זיידענעם קאָלירנדיקן כאלאט און שיין פארקעמט. זי האָט א רעגע אונדז א פארכידישטע באטראכט. דאָס איז געווען דעם דיכטערס פרוי. שפעטער זיינען מיר געווייר געוואָרן, אז זי איז א רוסישע, און אונדז איז

געוואָרן קלאָר, פאָרוואָס האָט פּרוג מיט אונדז גערעדט רוסיש: מיר האָבן וועגן פּרוגן געהאט א פּאַרשטעלונג, ווי וועגן אן עכט־ייִדישן דיכטער. — פאָרוואָס זשע זייט איר געקומען גראַד צו מיר? אין אַדעס זיינען דאָ זייער גוטע דיכטער אנדערע. איר האָט דען עפעס געלייענט פון מינע ווערק?

— אַן — כאַפּט זיך דאָדיק ארויס. — מיר האָבן אויסגעלערנט אף אויס־ווייניק איינער ליד — „דער קאַס“.

— וויל איך טאַקע הערן, ווי קלינגט זי בא אייך — אַט די ליד. זאָל עמעץ פון אייך דורכלייענען! שעמט זיך ניט.

די כעוורע האָבן גענומען שטורכען יאַסין: „לייען, לייען“ יאַסי איז ארויס אינמיטן צימער, א גלעט געטאַן די פאַטלע האָר און גענומען לייענען.

אז ער האָט געענדיקט, איז פּרוג צוגעגאַנגען צו אים, אים א קוש געטאַן אין שטערן און אים אוועקגעזעצט אף א שטול.

— הערט זשע אויס, מינע ליבע קינדער: שרייבן גוטע לידער איז ניט יעדן באשערט. וועלן שרייבן לידער איז נאָך ווייניק. פריער פאר אלץ באדארף מען צוליב דעם זיין געבענטשט מיט טאלאַנט. אן אינזשענער, א גוטער מייסטער אין א פאַבריק, א גוטער באלמעלאַכע, א רויפּע, אן אדוואָקאַט קאָן יעדער פון אייך ווערן. דאָס הייסט, ווער עס וויל און האָט כיישעק צו שטודירן דעם אָדער יענעם פאך און פאַרמאַגט דערצו געדולד און פּוילט זיך ניט. גאָר אנדערש האלט עס מיט דיכטונג. קעדיי צו ווערן א דיכטער, פאָדערט זיך אויך פיל וויסן, פיל מי — באהערשן די טעכניק פון אַנשרייבן א ליד איז ניט פון די לייכטע זאַכן! אויך דאָ איז נייטיק פיל געדולד! ווי איך יעדער פראצע. אָבער דאָס אלץ איז נאָך קנאַפ, אויב דער מענטש איז אין דיכטונג טאלאַנטלאָז.

— וואָס זשע איז עס אזוינס אינעם מענטשן, וואָס קאָן יאָ שרייבן גוטע לידער? — פּרעגט דאָדיק.

— די זאך באשטייט אַט אין וואָס, — ענטפערט פּרוג, — אן עמעסער דיכטער דערזעט אין דעם ארום דאָס, וואָס א מענטש פון אן אנדערן, פון א געוויינלעכן פאך וועט ניט באמערקן. און אויב ער וועט אפילע יאָ בא־מערקן, וועט ער עס אופאַסן גאָר אנדערש. קעדיי איר זאָלט מיך ווי געהער־ריק פאַרשטיין, וועל איך אייך באקענען מיט א קליינער ליד פונעם רוסישן דיכטער פ. טיוטשעוו, וועלכער איז פאַרגאַפּט געווען פונעם כּיין פון דער רוסלענדישער נאַטור. ער איז געווען א רוסישער פאַרעץ, אָבער ער האָט פאַרמאַגט א קאַכיק האַרץ, און ער האָט קלייבנדיק נאַכעס פון די רוסלענ־דער לאַנקעס, איינציטיק טיף באנומען דעם עלנט פון די פאַרוואַרפּענע

רוסלענדער ווינקעלעך, דעם עלגט פונעם רוסישן אַרעמען פויער. איך וויל
איך באקאנען בלויז מיט אכט שורעס פון אַט דער ליד, וואָס קלינגען
לעערעך אזוי:

אַט די געבעכדיקע כוטערס,
אַט די דאלעסדיקע ראכועס...
אוי, דו רוסלאנד, אונדזער מוטער —
צאַרעס, צאַרעס און גאַר ווייניק נאכעס.
קומט א גאסט פון פרעמדן ווינקל —
ניט באגריפן וועט ער און ניט זען,
וואָס געהיים אזוי עס פינקלט
אינעם הוילן, אין באשיידענעם דיין כוין.

אן עכטן דיכטער טוט עס א שטויס נעמען די פען אין האנט און באַ-
שאפן א ליד, ווען עס הייבט אַן זינגען זיין נעשאַמע; אן אנציקטער פון
דער נאטור־שיינקייט, וויל ער אויסדריקן זיין באגייסטערונג, זיין פרייד...
אַדער ווען דער דיכטער באטראכט זיין אייגן לעבן, די גרויסע ליידן פון
זיין פאַלק... איר וועט אוואדע זיין פארכידעשט, ווען איך וועל איך זאָגן,
אז ניט אלעמאַל רופן ארויס די שיינקייטן פון דער נאטור א פרייד־געזאַנג;
טיילמאַל רופט באם דיכטער ארויס דער צויבער פון דער ארומיקער שיי-
נער וועלט טרויעריקע שטימונגען, זייער ניט קיין פריילעכע געדאַנקען.
אַט דער צויבער וועקט אוף באם דיכטער א טיפן ווייטעק; ער דערמאַנט
אים, אז אין אַט דער ווונדער־שיינער וועלט ווערט געטאַן פיל בייז;
שווינדל, רעציקעס. דער שטאַרקער באאוולט דעם שוואכן, דער ריכער
בארויבט דעם אַרעמען. יא, דעמלט באהערשן דעם דיכטער טריבע געדאַנ-
קען.

אַט הערט, וואָס לערמאַנטאָוו זינגט אונדז אין זיין ליד — „איך גיי
ארויס אליין איבערן שליאך“:

יאַמטעוודיק דער הימל, ווונדערבאר,
באגאַסן איז מיט בלויזער שנין די ערד —
וואָס זשע איז מיר אזא ווייטעק, אזא צאַר,
וואָס זשע איז מיר אפן הארצן אזוי שווער?

באטראכטנדיק דאָס לעבן פון דער גאַרער וועלט, איז לערמאַנטאָוו
קימאַט קיינמאַל ניט געווען צופרידן — אין פיל פון זיינע לידער האָט ער
פראָטעסטירט קעגן דעם בייז, וואָס מענטשן פאַרשאפן איינער דעם צווייטן.
— דערציילט אונדז וועגן א היינטיקן יידישן דיכטער, וואָס באטראכט
די וועלט אזוי ווי לערמאַנטאָוו, — רוף איך מיך אַן צו פרוגן.

— יא, פאראן בא אונדז אזא דיכטער — דאָס איז ביאליק. ער איז א גרויסער בעריע צו באזינגען די פרעכטיקייט פון דער נאטור. איך וועל אייך באקענען מיט איינער פון זיינע לעצטע לידער — „בערוב היום“ (דאָס הייסט — „ווען עס גייט צו אָונט“).

און פרוג הייבט זיך און, גייט צו צום ביכער־שראנק, נעמט ארויס א זשורנאל, וווּ אָט די ליד איז אָפגעדרוקט, און לייענט זי אונדז איבער.

— אינעם ערשטן טייל פון אָט דער ליד, — קאָמענטירט אונדז פרוג, — מאַלט אונדז ביאליק אן אויסטערליש בילד פון זון־אונטערגאנג, מיר ווערן פארגאפט פון די וונדערבארע פארבן, און עס שאפט זיך א גוואלדיק גע־הויבענע שטימונג. נאָר אָט האָבן אין דער ליד די שאַטנס פארטריבן די שיין — ס'איז צוגעפאלן די נאכט. און דעם דיכטער באהערשן שוין גאָר אנדערע שטימונגען. אים דוכט זיך, אז דאָ איז אלץ מנעס, שמוציק. און ער זינגט: ס'איז ערגעץ דאָ א געבענטשט לאַנד. דאָרט איז די זון — יוישער, אין דער לופט ווייעט מיט פרייהייט. דאָרט האָבן איך אויסגעקוקט א ווינקל פאר מיר, פאר דיר. איז לאַמיר צוזאמען אהין אוועקפליען... פארוואָס זשע, מיין הארץ, ווייטעקסטו אזוי? פארוואָס ביסטו באצאָרנט? אזא אומגעהייער ברייטע וועלט, און דיר איז ענג...

און ביאליק פארענדיקט די ליד מיט אָט די שורעס: „וואָס איז עס פאר א ווייטעק, וואָס איז עס פאר א בענקעניש, וואָס אייך באהערשט, ווען דער טאָג ווערט שטיל אויסגעלאָשן...“ דאָ האָט איר ווידער א בנישפיל, ווען די שיינקייט פון דער נאטור וועקט און באַם דיכטער געדאנקען וועגן אוועקס, וואָס דו באַמערקסט טאָגעגלעך אינעם לעבן פון דער גאַרער וועלט.

— מינאסטאם האָט איר אויך געשריבן אָט אזעלכע לידער? — ווענדט זיך דאָדיק צו פרוגן.

— יא, פאראן צווישן מיניע לידער ענלעכע. איך ווייס ניט, צי איז אייך אויסגעקומען הערן א ליד „Унеси мою душу в ту синюю даль“. צו אָט דער ליד האָט מען אָנגעשריבן מוזיק און מע זינגט זי. אין יידיש קלינגט זי אזוי:

טראַגט אוועק מיין געשאַמע דאָרט ווייט אינעם בלוי, וווּ גאָלדענע סטעפעס אין ראַכוועסן ליגן —
אזוי ברייט, ווי מיין טרויער באַשערטער, אזוי ווי מיין וויי, וואָס ווערט קיינמאָל אַנשוויגן.

— אויך דאָ, — זאָגט פרוג, — האָט איר אייך די שיינע בלויע ראַכוועס, גאָלדענע סטעפעס... דאָס אלץ לאַקט דאָס אויג. דאָס אלץ באַדארף אזוי באַרויקן, דערקוויקן דעם דיכטער, און דאָך רייסט ארויס אָט די פרעכטי־

קייט פון דער נאטור פונעם דיכטערס הארץ א זיפץ, א זיפץ, וואָס קומט פון ווייטעק, וואָס ווערט ניט אנשוויגן.

אז איר וועט טיף באנעמען דאָס לעבן, וועט אייך ווערן קלאָר, פארוואָס אייך האָב געשריבן, אז דער סטעפּ איז „אזוי ברייט, ווי מיין וויי, וואָס ווערט קיינמאָל אנשוויגן“. אָט דעמלט, ווען איר וועט זיין דערוואקסענע, וועט איר שאַרפער דערשפירן דעם געדאנק פון מיין ליד „זאמד און שטערן“. אויב אייערע לערער וועלן אייך באקענען מיט מיין ליד „צו דער אַרבעט“, וועט ער אייך דערקלערן, אז דעם וויכטיקסטן געדאנק פון אָט דער ליד דריקן אויס די צוויי שורעס:

די וועלט איז פאר איינעם — א בלענדער גאַרטן,
פאר טויזנט — א שווערער, א זומפיקער וועג.

פרוג האָט אָנגעשפארט דעם קאַפּ אף די הענט, ער האָט פארמאכט די אויגן און גענומען שטיל זינגען:
Унеси мою душу в ту синюю даль
אָפגעזונגען די ערשטע פיר שורעס, ווענדט ער זיך צו אונדז:

— איר באדארפט וויסן, קינדער, אז די דיכטונג און מוזיק זינגען ליב-לעכע קרויווים, זינגען אָפּט ענג פארבונדן. די שורעס פון א דיכטער בעטן זיך מאמעש, מע זאָל אף זיי ארופציען א מוזיקאליש קלייד.

אין דעם מאַמענט, ווען דער דיכטער האָט זיך פארמאָסטן גענויער ריידן וועגן דער קרויוועשאפט פון פּאָעזיע און מוזיק, האָט זיך געעפנט די טיר פונעם צימער, און עס האָט אפן שוועל זיך באוויזן פרוגס פרוי.

— איינעם שכינישן צימער, — האָט זי זיך געווענדט צו פרוגן, — ווארטן אף דיר צוויי אומבאקאנטע מענטשן. זיי זאָגן, אז זיי באדארפן מיט דיר שמועסן וועגן א וויכטיקן איניען.

פרוג האָט געענטפערט:

— גיב איבער, אז אין צוויי מינוט ארום וועל איך צו זיי ארויס.

נאָכדעם האָט פרוג זיך געווענדט צו אונדז:

— אויב עמעץ פון אייך וועט באדארפן מיין אייצע, מעג ער קומען, איך וועל העלפן ווי ווייט מעגלעך.

מיר האָבן דעם דיכטער באדאנקט. ער האָט יעדן פון אונדז געדריקט די האנט און אונדז באגלייט ביז צום ארויסגאנג. מיר האָבן פארלאָזן זיין הויז, און אין גאס האָט זיך בא אונדז צעפלאַקערט א לעבהאפטער שמועס וועגן אונדזער באזוך.

פערעציעם טיינעם צו דער יידישער אינטעליגענץ

איך דערמאן מיך אן איינעם אן אונט אין דער קעווער „יידישער ליי-טערארישער געזעלשאפט“. דאס איז געווען, דוכט זיך, אין יאר 1911 אָדער 1912. דער אונט איז געווען געווידמעט י.ר.ל. פערעצן, וועלכן מע האָט צוליב דעם אראָפגעבראכט פון ווארשע.

אין זיין רעדע האָט י.ר.ל. פערעץ צוגעשטעלט דער יידישער אינטעלי-גענץ א צעטל טיינעס. ער האָט זיי באשולדיקט אין א גרינגשעצערישער באציאונג צו די גרויסע יידישע קולטור-ווערטן.

צווישן זיינע טיינעס זיינען געווען אויך אזעלכע:

— איר דארפט וויסן, אז די יידישע ליטעראטור און די העברעיִשע קאַגען ניט זיין אָפגעריסן איינע פון דער אנדערער. דעריבער איז אונדזער כויוו ברייט פאָפוליאריזירן די העברעיִשע ליטעראטור. און פאָפוליאריזירן די העברעיִשע ליטעראטור קאַגען מיר בלויז דעמלט, ווען מיר וועלן איי בערוועצן אין יידיש די בעסטע ווערק פון אזעלכע קאַריפייען, ווי יעהודע האלייווי, פערעץ סמאַלענסקין, אווראַם מאפו, יעהודע-לייב גאַרדאַן. מיר זיינען מעכויעוו דערלאנגען אונדזערע לייענער אין ביליקע אויסגאבן און מיט דער הילף פון א מאסן-טיראזש די געקליבענע ווערק פון ש. עטינגער און אקסנפעלד. און פארוואָס זאָלן אונדזערע לייענער ניט קריגן די מעג-לעכקייט לייענען די ביאָגראפיע פון היינריך היינע?

מיר אלע ווייסן, אז אין אונדזער פראָפעסאָנעלן יידישן טעאטער הערשט א כאָאָס. די יידישע אינטעליגענץ באדארף זיך אָנשטרענגען, קע-דיי ארויסצופירן אונדזער טעאטער פונעם טעמפן ווינקל, ווו ער האָט זיך פארהאקט. צי דען איז אומעגלעך גרינדן א טעאטער-סטודיע צוליב גרייטן קאדרען פאר א קינסטלערישן יידישן טעאטער? מע הערט ניט אוף וועגן דעם צו ריידן און דערביי בלייבט מען.

מיר פארמאגן בא היינטיקן טאג א היפשע צאל זעלבסטטיקע קרייזן, וועלכע זיינען סטיכייזש אנטשטאנען. נאָר זייער טעטיקייט איז אפן ניוואָ פון פרימיטיווער קוסטארעריי. קיינע מעטאָד־צענטרען, וואָס זאלן אָנפירן מיט דער זעלבסטטעטיקייט. קיינע שום האנטביכער, וווּ די מיטגלידער פון אָט די זעלבסטטעטיקע קרייזן זאלן געפינען די נייטיקע אָנווייזונגען.

י.ל. פערעץ האָט אין זיין רעדע בארירט נאָך אייניקע קולטור־פראָב־לעמען.

זיין רעדע איז געווען אזוי שטורמיש, אז מע האָט געמוזט מאכן אן איי־בערייס. פון דעם גרויסן זאל האָט א טיר געפירט אין א קלענערן צימער. י.ל. פערעץ איז אריין אהין, איך האָב נייגעריק אהין אריינגעקוקט. זענענדיק, ווי פערעץ שפאצירט אום איבערן צימער מיט דעם דעמלט נאָך יונגן בערגעלסאָנען און זיי שמועסן זיך דורך אזוי היימיש, אזוי פארטרוי־לעך, האָב איך בערגעלסאָנען שטארק מעקאנע געווען.

נאָכן איבערייס האָט פערעץ ווידער גענומען שטראָף שיטן. די אינטעליגענץ, וועלכע האָט אָנגעפילט די אאו־דיטאָריע, האָט זיך גע־שפירט מאמעש, ווי מע וואָלט זי שמייסן איבערן נאקעטן לייב מיט איי־זערנע ריטער.

און דאָך, ווען דער אָוונט האָט זיך געענדיקט, האָט א הייפל אינטעלי־גענץ פון די צוהערער ענטזואסטיש א כאפ געטאָן פערעצן און, ווי א ציי־טעריק קינד, אף די הענט אים ארויסגעטראָגן ביז צו דער ארויסגאנג־טיר. דאָ איז פערעץ א וויילע געבליבן שטיין.

איך האָב מיך דערנענטערט צו פערעצן און געפרעגט:
— וואָס מיינט איר מיט אייער „די פרומע קאץ“?

פערעצעס אויגן האָבן געלויכטן. ער איז געווען ביז גאָר אופגערעגט און געגעבן מיר אזא טשווע:

— באַם גרויסן רוסישן דיכטער טיוטשעוו איז פאראן אזא פערז:
«Мысль изреченная есть ложь» — „אן ארויסגעזאָגטער געדאנק איז א ליגן“. דאָס הייסט, ניט אלעמאָל זיינען ווערטער בעקויעך אויסצודריקן דעם דענקערס מאכשאַוועס. לערמאָנטאָוו האָט איינע פון זיינע לידער פארענ־דיקט מיט אזעלכע שורעס:

И жизнь, как посмотришь с холодным вниманьем вокруг,
такая пустая и глупая шутка.

קאָן מען דען זאָגן, אז אָט דער דיכטער האָט אלעמאָל אזוי באטראכט דאָס לעבן? צי האָט דען קיינמאָל ניט געלאַקט זיין אויג א ליבער שמייכל

פון א קינד, צי די פרעכטיקייט פון א בלום פון פרילינג-בלונג, צי די האנדלונג פון א מאַראליש-ציקטיקן מענטשן?

און אַט האָט איר נאָך א בנישפּיל: לעוו ניקאַליעוויטש טאַלסטאַי האָט אין זײַן אַרטיקל „וואָס אזוינס איז קונסט“ זיך באַמיט שאַרף צו קריטיקירן שַעקספּירס דראַמען און וואַגנערס אָפּערעס. איז אים דען געלונגען אונדז איבערצייגן, אז שַעקספּיר איז ניט קיין גענאַלער דראַמאַטורג און אז וואַגנערס אָפּערעס טויגן אפן פּייער? געוויס האָט ער אליין געטראַכט, אז דער געדאַנק, וואָס ער האָט מיט ווערטער אויסגעדריקט, איז נאָך ניט דער ריינער עמעס...

דעריבער געדענקט, יונגערמאַן! מיר, שרטיבער, זיינען ניט מעכויעוו אלץ אייך צעקניען און אריינלייגן אין מויל. אן עכטער דיכטער וואַרפט אריין א פונק אין מענטשנס נעשאַמע, און בא יענעם אין האַרצן באַדאַרף זיך צעפלאַקערן א העליש פּייער. און ניט יעדן לייענער און ניט יעדן צור הערער איז באשערט צו פאַרמאַגן אזא פּילנדיק האַרץ און אזא מעכטיקע פאַנטאַזיע.

בא די לעצטע ווערטער האָבן פּערעצן אַרומגערינגלט זיינע מעקוראַווים און איך האָב זיך געמוזט אַפּרוקן אָן א זייט.

שאַלעם = אלייכעם אין בויבעריק

שאַלעם-אלייכעמען האָב איך דאָס ערשטע מאל געזען, אויב איך האָב קיין טאַעס ניט, אינעם יאָר 1900 (אָדער 1901). דאָס איז געווען די בליי-צייט פון מיין יוגנט: זעכצן-זיבעצן יאָר. איך בין געווען א לערער אין דער באַיאַרקער געהיימער יידישער שול (בא שאַלעם-אלייכעמען איז באַיאַרקע מיט אירע דאטשעס באקאנט אונטערן נאָמען — בויבעריק). ווי באוואוסט, האָט ניט ווייט פון בויבעריק געווינט דער פּראָטאַטיפּ פון טעווע דעם מילכיקן.

דעם זעלבן זומער, ווען איך בין געווען א לערער אין באַיאַרקע (צוואנ-ציק מינוט ריזע מיטן צוג פון קינעו — יעהופעץ), האָט דאָ זומער אף א דאטשע געווינט שאַלעם-אלייכעם. ניט איין מאל האָב איך אים געזען גייענדיק אין פאַטשט באקומען זיין קאַרעספּאָנדענץ. געגאנגען איז ער אלעמאל מיט זיין פרוי.

איינמאל האָב איך אים באַאָבאכט אפן וואַקזאלכל פון באַיאַרקער באַן-סטאנציע. ער איז געזעסן פארוואַקען אין טיפע געדאנקען. דעם קאַפּ האָט ער אראָפּגעלאָזן, די הענט זיבען געווען אַנגעשפּאַרט אין א גראַבן שטעקן. פּלוצלינג איז צו אים געשווינד צוגעגאנגען א הויכער פארשוין אין א קאַ-טיעלאַק און א זאָג געטאָן:

— פּאַני ראַבינאַוויטש, זייט אזוי גוט — קומט אהער אף א וויילע!
שאַלעם-אלייכעם האָט שנעל זיך א הייב געטאָן פון אָרט. דאן האָב איך דערזען אף זיין נאָז פענסנע אין גאַלדענע רעמלעך און די גרויסע פּאַטלע קימאַט גאַלדפּאַרביקע האָר, וואָס האָבן באַכיינט זיין האַלדז-און-נאַקן. זיין קאַפּ איז געווען באַדעקט מיט א קליין קאַפּעלייזשל פון קאַפּע-קאַליר.
איך האָב קיין צייט ניט געהאַט נאַכשפּירן, ווהיין איילט ער זיך. אגעוו, איז געווען אומטאַקטיש אים נאַכצולויפן פּוסטריט. און איך בין טייקעף אוועק.

מיר איז אויסגעקומען אים זען אויך, פאַרבייגייענדיק זיין זומער-ווינונג. שאַלעם-אלייכעם זיצט בא זיך אף דער וועראַנדע בא א טישל. קעגן אים איז א יונגערמאַן, וואָס דערציילט דעם שרייבער עפעס אן איניען, וואָס

האָט, ווי עס זײַנט, שאַלעם־אַלייכעמען שטאַרק פאַרינטערעסירט, מאכמעס דער שרײַבער האָט פון צײַט צו צײַט געשאַקלט מיטן קאַפּ און אָפטמאַל צוגעלייגט א פּינגער פון דער לינקער האנט צו די ליפּן.

אין יענעם יאָר האָט שאַלעם־אַלייכעם אָפט געדרוקט פעליעטאַנען אינעם זשורנאַל „דער יוד“. עטלעכע פון זײ זײַנען געווען געווידמעט אייניקע לעבעדיקע פּערסאָנאַזשן, וואָס שאַלעם־אַלייכעם האָט באַמערקט אין דעם זעלבן בויבעריק. א פּאַר אַזעלכע פעליעטאַנען זײַנען געווען, קאָן מען זאָגן, קאַריקאַטורן אָף לעבעדיקע פאַרשוינען. איינעם פון זײ האָב איך גוט געקענט.

דאָס איז געווען לײבל דעם שויכעטס (א באַיאַרקער טוישעווי). א באַ־כער פון 28 יאָר. א געמאַרע־קאַפּ. א לאַמדן. ער איז געווען באַהאוונט אין דער העברעישער, ייִדישער און רוסישער ליטעראַטור. זײער א פּײַקער מענטש. א כאַכעם. און אויסערלעך האָט ער אויסגעזען, ווי א טיפּיש־ייִדיש־לעכער יונגערהאַנדל. געקרייזלטע לאַנגע פּײַעס, א גרויסער טאַלעסקאָטן, א לאַנגע קאַפּטע. פון אונטערן גרינעם זשילעט האָבן פּרײַ זיך געבאַמבלט די צײַעס פונעם טאַלעסקאָטן.

לײבל דעם שויכעטס איז געווען דער אפּעטראַפּעס (איצט רופּט מען עס אַן שעף) פון דער באַיאַרקער געהײמער וועלטלעכער ייִדישער שול. דאָס איז געווען, קאָן מען זאָגן, זײַן לײַדנשאַפט.

אים איז אויסגעקומען צו האָבן א שמועס מיט שאַלעם־אַלייכעמען. עס האָט זיך געהאַנדלט מיקויעך דעם, אַז שאַלעם־אַלייכעם זאָל אָף אַן אָוונט פּאַרלעזן אייניקע פון זײַנע דערצײלונגען. די האַכנאַסע (די פּלעצער האָבן געזאָלט זײַן געצאָלטע) האָט באַדאַרפּט דעקן דעם דעפּיציט פון דער גע־הײמער ייִדישער שול.

שאַלעם־אַלייכעם האָט אויסגענוצט אָט די באַגעגעניש פאַר זײַן פעל־יעטאַן, וועלכער איז אינעם זשורנאַל געווען אָפּגעדרוקט אונטערן קעפל — „דער יונגערהאַנדל מיטן גרינעם זשילעט“. דאָס איז געווען א שאַרש. לײבל דעם שויכעטס האָט זיך דערפּילט זײער באַליידיקט, ווען ער האָט אָט דעם פעליעטאַן דורכגעלייענט.

פאַרוואָס האָט שאַלעם־אַלייכעם אין אזא טאָן אַנגעשריבן דעם דאָזיקן פעליעטאַן? לײבל דעם שויכעטס איז געווען א געוויסנאַהאַפּטער און טרײַער ענטוואַסט פון דער ייִדישער קולטור. קײנע אייגננציקע אינטערעסן זײַנען באַ אים נײַט געווען.

אַבער שאַלעם־אַלייכעמען זײַנען, אפּאַנעם, געווען נײַט צום האַרצן די באַטלאַנישע גענג פונעם פּערסאָנאַזש, און ער האָט אים אונדז דערלאַנגט אין אַיראַנישן אַספּעקט.

באגענישן מיט ש. אן=סקין

דאס ערשטע מאל האָב איך פּערזענלעך זיך באַקאַנט מיט ש. אַנ־סקין אינעם יאָר 1915 אין קיעוו. דאָ איז דעמלט געווען אַ באַדייטנדיקע גרופּע ייִדישע סטודענטן, וואָס האָבן אַרויסגעוויזן אַן אַקטיוון אינטערעס צו דעך ייִדישער ליטעראַטור און קונסט. מע פּלעגט דאָ יאָמטוויים־צײַט אַרויס־טרעטן מיט פּאַרלעזונגען פּון די נײַסטע ייִדישע ליטעראַרישע ווערק, זײַב־גען ייִדישע פּאַלקסלידער. מיר איז אויך אויסגעקומען דאָ צו זײַנגען לידער. אַף אײַנעם פּון אַט די אָונטן האָבן מיר אײַנגעלאַדן אַנ־סקין — ער האָט דעמלט אַ שטיק צײַט פאַרבראַכט אין קיעוו. אין זײַן פּערזענלעכען שמועס מיט מיר איז ער געווייר געוואָרן, אַז איך בין אין אײַניקע שטעט פּון קײַז־ווער ראַיאָן געווען אַן אָנפירער פּון זעלבסטעטיקע דראַמאַטישע קרײַזן. עמעצער האָט אים געזאָגט, אַז איך האָב זיך געלערנט אין אַ דראַמאַטישער סטודיע און אַז איך גרײַט מיך ווערן אַן אַקטיאָר און אַ רעזשי־מאַסטער. דעמלט איז שוין באַ אַנ־סקין פאַרטיק געווען זײַן פּיעסע „דער דיבעק“. מיר האָבן געשמועסט וועגן דער לאַגע פונעם ייִדישן טעאַטער אין רו־לאַנד.

„מיר איז באַווסט, — זאָגט אַנ־סקי, — אַז שאַלעם־אַלייכעמס אײַניקע פּיעסן (דעריקער — זײַנע אײַנאַקטערס), שאַלעם אשם „מיטן שטראָם“ און צוויי מײַנע פּיעסן קרײַגן קוידעמקאַל זײַער סצענישן טיקן אַף די בײַ־נעס פּון די בעסערע ייִדישע ליב־האַבערס. מיר דוכט זיך, אַז אַף אַט די אַק־טיוויסטן קאַנען מיר, ייִדישע קולטור־טוער, לײַגן גרויסע האַפּענונגען. און עפּשער וועט פּון זײַ טאַקע דער ייִדישער טעאַטער אופּגעריכט ווערן. אַנדערע פּעלקער האָבן מאַזל. אַט באַטראַכט זיך נאָר: פונעם מאַסקווער אַמאַטאָר־קרײַז, וווּ סטאַניסלאַווסקי האָט יונגערהײַט אָנגעהויבן אַרויס־טרעטן אַף דער בײַנע, איז אויסגעוואַקסן דער מאַסקווער קײַנסטלערישער טעאַטער. נײַט אַלעמאַל שפּילט דאָס מאַזל, נײַט אַלעמאַל געפּינען זיך אַזעל־כע ענטוואַסטן.“

זעענדיק אין מיר אַן ענטוואַסט פונעם ייִדישן טעאַטער און דערשפּירנ־

דיק אין מיר א מענטשן, וועלכער טרוימט וועגן א קינסטלערישן יידישן טעאטער, האָט ער מיר פאַרגעלייגט אַרגאניזירן א סטודענטן-קאַלעקטיוו, וואָס זאָל אונטער מיין אָנפירונג זיך נעמען פארקערפערן זיין „דיבעק“. מיר איז אַנסקיס פאַרשלאָג געווען שטארק צום האַרצן. איך האָב עטלעכע טעג געפירט אונטערהאַנדלונגען מיט אייניקע פון מיניע נאַענטע כאוויי-רים. אָבער אַף דעם וועג האָבן מיר באַגעגנט א היפש ביסל מעניעס, און מיניע באַמונגען האָבן דעם געווינטשענעם רעזולטאַט ניט דער-גרייכט.

* * *

אין 1917 יאָר איז מיר אויסגעקומען צו זיין אין פּעטראָגראַד. אַנסקיס איז גראַד דעמלט אויך געווען הי. עס האָט שוין דאָ עקזיסטירט די „יידישע טעאטערי-געזעלשאַפט“. צום באַדויערן, נאָר אפן פּאפּיר. ס'האָט זיך איינ-געגעבן אַרויסקריגן באַ דער צאַרישער מאַכט א דערלויבעניש אַף אזא כעוורע (עלעהיי די „חברה מפיצי השכלה“). אַנסקיס איז געווען א מיט-גליד פונעם פרעזידיום פון אַט דער געזעלשאַפט. דער אַדוואָקאַט לעווידאָוו (גרוזענבערגס א מעקורעוו) איז געווען דער פאַראַנטוואָרטלעכער סעקרע-טאַר. זוכנדיק פאַרבינדונגען מיט די טוער פון אַט דער געזעלשאַפט, האָב איך באַשלאָסן זיך אַרײַנכאַפן צו נאַכעם שטיף. איך קום צו אים אַהיים — זאָגט מיר עמעץ פון זײַנע בנייבאַיס, אז עס וועט מיר אויסקומען וואַרטן א שאַ אָדער צוויי, ביז שטיף וועט זיך צוריקערן פון זיין שפּאַציר, איך האָב באַ זיך געפּויעלט וואַרטן. ענדלעך איז שטיף געקומען, אַ מיידער און אין דער זעלבער צײַט מיט פינקלענדיקע אויגן. דערהערט, אז איך וואַרט שוין פון לאַנג, רופט ער זיך אָן:

— איך בין געווען ווייט הינטער דער שטאָט, אפן פּרינען פעלד. און — אין וואַלד. היינט איז יאָמקיפּער. ווי נאָר עס קומט אָן אַט דער טאַג, צײַט עס מיך פון שטאָט אין פעלד, אין וואַלד, עפעס ווי אן אינערלעכער כּוּש שעפּטשעט מיר: „אַט זע: גרויסע מאַסן פונעם יידישן פּאַלק האָבן היינט אָפּגעטרייסלט פון זיך קאַלערליי וואַכעדיקע דײַגעס, דעם הוּהאַ פון דער אלטעגלעכער יאָגעניש נאָך פאַרנאָסע, דעם טומל פון האַנדל-וואַנדל, רײ-סערייען, לאַדענישן און מאַכן א שטיקעלע כעזשבן-האַנעפעש. פאַרוואָס זשע זאַלסטו, נאַכעם, אין אזא טאַג כאַטש מיטן געדאַנק זיך ניט מעצאַרעף זײַן צו אַט די פּאַשעטע מענטשן?“ לאַז איך מיך אוועק אַף די ראַכוועסן פון דער נאַטור, און באַ מיין געדאַנק וואַקסן אויס פּליגל, און מיין קויער-האַדימיען צעשפּילט זיך גאָר אַף אן אַנדער מיין אויפן און עס וויקלען

זיך פאר מיר פאנאנדער מעגילעס, ווו עס זיינען מיט פייערדיקע אויסיעס פארשריבן גרויזאמע געשעענישן, די געשיכטע פונעם יידישן פאלק...

און נאָכעם שטיפס אויגן קוקן ערגעץ ווייט־ווייט. א וויילע זיצט ער שטיל שווייגנדיק. און אַט טוט ער האַסטיק זיך א קער צו מיר און א זאַג:

— נו, וואָסערע נייע וועט איר דערציילן?

האַב איך מיט אים פארפירט א שמועס וועגן דער „יידישער טעאטער־געזעלשאַפֿט“ און געבעטן מיר העלפן זיך פארבינדן מיט אירע טוער. זאַגט מיר שטיף:

— נאָך מיין מיינונג וועט דערפון גאַרניט ארויסקומען. ווי קאָן מען זיך ריכטן, אז א נייעם יידישן טעאטער זאָלן באשאפן מענטשן, וועלכע ריידן ניט אויס קיין איין יידיש וואָרט?

און ער האָט א מאך געטאָן מיט דער האַנט, ווי איינער רעדט: „ניטאָ מיט וועמען צום טיש גיין.“ דאָך האָט ער מיר אָנגעשריבן א צעטעלע צו אַנ־סקין, וועלכער האָט מיך באגעגנט ווי אן אלטן באקאנטן. אין דעם מאַמענט איז ער גראַד געווען פארנומען און האָט מיט מיר אָפּגערעדט, אז ער וועט שריפטלעך מיר מוידנע זיין וועגן א באגעעניש. אינגיכן האָב איך פון אים באקומען א קארטל מיט אן אַנווייזונג אף דעם טאָג און פּלאַץ, ווו עס וועט אונדז אויסקומען זיך צו זען. צו דער באשטימטער שאַ איז שוין אַנ־סקי געווען אינעם קאפע, ווו ס'איז געווען אָפּגערעדט זיך צו באַ־געגענען. מיר האָבן מיט אַנ־סקין זיך מעיאשעוו געווען, וויאזוי זאָל מען מעכניע־מייסים זיין אַט דעם גוילעם, וואָס האָט געטראָגן דעם פּילצוזאַנג־דיקן נאָמען «Общество еврейского театра».

רייבנדיק דעם שטערן, האָט אַנ־סקי געזאַגט:

— אזוי פאסירט אָפֿט: עס ווערט באַ עלטערן געבאַרן א געראָטן קינד, און דערנאָך אַט האָסטו דיר — א פארזעעניש. טראכט זיך נאָר איין: פון אונדזער «Общество еврейской музыки» שעפן מיר פולע זשמעניעס נאָ־כעס — ס'איז אן עמעסער בריליאנט אין דער קרוין פון אונדזער נייער וועלטלעכער יידישער קולטור, און עס עפענען זיך פאר אַט דער געזעל־שאַפֿט אומגעהייער ברייטע האַריזאָנטן. פארוואָס זשע זיינען מיר בענע־גייע אונדזער נייער „אַבשטשעסטוואָ“ אזוי אָפּהענטיק?

ש. אַנ־סקי האָט געוואָסט, אז אין פעטראָגראַד דרייען זיך אום יונגע־לייט, וועלכע זיינען קאפּאַבל זיך א נעם טאָן צו פראקטישער ארבעט, אָבער קיין איניציאַטיוו־פּולער אַרגאַניזאַטאָר איז ניט געווען בע־נימצע.

דאָס איינציקע, וואָס אונדז האָט זיך איינגעגעבן, איז געווען א סטיי-ליזירטע פּוּרִים־שפּיל, וואָס מיר האָבן מײַסע זעלבסטעטיקייט אַרגאַניזירט אדאַנק דער זייער ענערגישער געזעלשאַפטלעכער טוערן פּאַניע נירענבערג (זי איז דעמלט געווען א לערערן אין א פעטראָגראדער שול). זי האָט עס אופגעזוכט דאָס בינטל ייִדישע אינטעליגענץ, וואָס האָט כײַשעק געהאַט צו אזא אָפּטו. די שטעלונג האָט מען פּאַרטרויט מיר, און איך האָב געשפּילט האַמאַנען. ש. אַנ־סקי איז אַף דעם ספּעקטאַקל גיט בײַגעווען — אים איז גראַד אויסגעקומען אַף א קורצער צײַט אָפּפּאַרן פון פעטראָגראד. ווען ער האָט זיך צוריקגעקערט, האָט ער מיך ארויסגערופן מיט א קאַרטל. מיר האָבן ווידער באהאַנדלט די פּראַגע, וויאזוי צו דערמונטערן אונדזער „אַב־שטשעסטוואָ“, אָבער אין דעם מאַמענט האָבן מיר זיך קײן אייצע גיט גע־קאַנט געבן, האַגאַם אין דעם זעלבן פעטראָגראד האָט שוין דעמלט מענדל עלקין זיך מיסאַסעק געווען מיט דער אַרגאַניזירונג פון א דראַמאַלעקטיוו. מיר ביידע האָבן, ווי עס שײַנט, וועגן דעם גראַד גיט געוויסט.

דאָס מאָל איז מײַן באַגעגעניש מיט אַנ־סקין פּאַרגעקומען אין דער רײַזיקער ביבליאָטעק פּונעם באַראָן גינצבורג (ווי עס זײַנען געווען אַב־געזאַמלט קאַלאָסאַלע אויצרעס פון יודאַיק). דאָ טאַקע האָט געווינט אַב־סקי.

צוקוקנדיק זיך צו אַנ־סקיס לעבנשטייגער, האָט מיר א קלעם געטאַן באַם האַרצן; איך האָב דערשפּירט די איינזאַמקײט פון אַט דעם מענטשן; גיט געווען ארום אים קײן נאַענטער, געטרייער נעפעש, וואָס זאָל אים באַזאַרגן מײַטן סאַמע נײַטיקסטן. און ער איז דאָך שוין געווען א מענטש פון אַריבער פּופּציק. א מידער, א צעבראַכענער פון לאַנגיאַריקן וואַנדערן. ער האָט זיך מיר געקלאָגט, אז „דער דיבעק“ האָט אים זייער פּיל נערוון געקאָסט און קײן נאַכעס זעט מען לעסאַטע גיט.

ש. אַנ־סקי איז געשטאַרבן עטלעכע כאַדאַשים פאַר דער פרעמיערע פון זײַן „דיבעק“ אין „ווילנער טרופע“, וואָס איז געווען גאַר א באַדייטנר דיקע געשעעניש אין דער געשיכטע פּונעם ייִדישן טעאַטער און האָט באַ־רימט געמאַכט אַט דעם קאַלעקטיוו אַף א לענגערער צײַט.

אָבער בעמעס אופּגערודערט די וועלט האָט די אופּירונג פון יעווגעני וואַכטאַנגאַוו אינעם טעאַטער „הבימה“ („האַבימאַ“), וואָס איז אַנטשטאַנען אין מאַסקווע ערעוו דער אַקטיאַבער־רעוואָליוציע.

גאַרקי, סטאַניסלאַווסקי, שאַליאַפּין זײַנען געווען אַנציקט פון אַט דער פּאַרשטעלונג. שאַליאַפּין איז אזוי ניספּאַעל געוואָרן, אז ער האָט אַף א

וואנט פונעם לאַקאל, ווו מע האָט געשפּילט אָט דעם ספּעקטאַקל, אָנגער־
שריבן: „דער טעאטער „הבימה“ איז דער בעסטער אין דער וועלט“.
די צייט האָט באַוויזן, אז מיט אָט דער פּיעסע האָט ש. אַנ־סקי פאַרנומען
א בעקאַוועדיקן פּלאַץ אינעם פּאנטעאָן פון דער אלוועלטלעכער דראַמא־
טורגיע.

מע האָט שוין באשאפן א פּילם אפן גרונט פון אָט דער פּיעסע. נאָך
מער: ס'איז שוין דאָ אן אָפּערע, וואָס מע האָט געשאפן פון אָט דעם
טעקסט.

אומגעהייער גרויס איז אויך דער פאַרדינסט פון ש. אַנ־סקי, ווי אן
אומדערמידלעכן זאַמלער פון ייִדישן פּאָלקלאָר! אלס אזעלכן האָט י.ל. פּער־
רעץ זייער הויך אים געשעצט און האָט איינס פון זײַנע ווערק געווידמעט
„ש. אַנ־סקי — דעם זאַמלער“.

אַשער שווארצמאן

1911. איינער פון די קעווער ראנדן, וואָס איז געווען באוויסט אונטערן נאָמען — דעמיטעווקע. דאָ האָט דעמלט עקזיסטירט א געהיימע שול פאר יידישע קינדער, ווו אַלע לימודים האָט מען געפירט אין יידיש. מיר איז אויסגעקומען צו זיין אין דער זעלבער שול א לערער פון יידיש און גע- שיכטע פון ייִדן. דער היגער פריסטאווי האָט וועגן דער שול געוואוסט, נאָר ער האָט זיך ניט וויסנדיק געמאכט. א פאַשעטער סייכל: א היפשער מאַט- נאסיאד (כאבאר) האָט אים בלינד, טויב און שטום געמאכט. קורץ גע- רעדט — פאראליזירט זיין פאַליציזיישן שמעקער.

אין דער זעלבער דעמיטעווקע פלעגן פון צייט צו צייט פאַרקומען אומ- לעגאלע ליטעראריש-יידישע באגעגענישן. דער קאַכלעפל איז דאָ געווען דער קולטור-טוער באַרעך שווארצמאן (א סטודענט פונעם קעווער קאַ- מערץ-אינסטיטוט). אף אַט די אַוונטן פלעגט דער יונגער בערגעלסאַן לייע- נען קאפיטלען פון זיין נייעם ראָמאַן, וואָס איז שפעטער געדרוקט געוואָרן אינעם קעווער אלמאַנאַך „אייגנס“ אונטערן קעפל „אַפגאַנג“. מיר האָבן, זעלבסטפארשטענדלעך, מיט גרויס אינטערעס זיך אינגעהערט אין זיין לייענען. אָבער נאָך מער טשיקאווע זיינען פאר אונדז געווען בערגעלסאַנס אנעקדאָטן און מינדלעכע סצענקעס פונעם אלטפרענקישן יידישן שטייגער. ער פלעגט זיי בערייש, שטיפעריש דורכשפילן. צומאַל האָט עס אויסגעזען מעשוונע-מאָדנע: אַט דער זעלבער מענטש, וואָס פלעגט בא אונדז ארויס- רופן אזא הארצקלעמעניש מיט די עלעגישע שטימונגען פון זיין „ארום וואָקאל“, מיט דער טראַגיק פון זיין נאַוועלע „דער טויבער“, האָט זיך ארויסגעוויזן ניט נאָר לעבנסלוסטיק, נאָר אפילע ווי א קונדעס, ווי א מינ- מארשאַלעק.

אף די זעלבע אַוונטן פלעגט מיט נייע לידער ארויסטרעטן דער צוריק- געהאלטענער, סטאַטעטשנער, צוגעפוצטער און עטוואָס טרוקענער עזראַ קאַרמאַן. נאָך אים — דער יונגער, בלאַנדער, זייער עמאַציאָנעלער, לאַנגער און דארער מישע ראפאלסקי (שפעטער — א רעזשימיסטער אין טעא-
און דארער מישע ראפאלסקי (שפעטער — א רעזשימיסטער אין טעא-

טער). מיט א גוואלדיקן טעמפערמענט האָט מישע דעקלאַמירט ליפּאַ-
וועצקיס באלאדע „באָם טיך“ (זי איז געווען אָפּגעדרוקט אינעם יאָר
1910 אין קייעוו אינעם „ייִדישן אלמאנאך“). אויך איך פּלעג דאָ אַרויס-
טרעטן מיט מיינע הומאַריסטישע סצענקעס. דאָס איז געווען א פּאַראָדיע
אפּן טומל און ווירוואַר אין א קליינשטעטלדיקער ייִדישער באָד („די
באָד“ — אונטער אזא נאָמען איז דעמלט באַוווּסט געווען אַט די פּאַראָדיע,
וועלכע איך האָב אין ערגעץ ניט געדרוקט).

אַף איינעם פּון אַט די אַוונטן האָט מײַן אופּמערקזאַמקײַט צוגעצויגן
אַ נײַער פּאַרשױן, וועלכן איך האָב אין אַט דער סױווע דאָס ערשטע מאָל
דערױען. א געזונטער, ברייטפלייציקער, שטאַלטנער באַכער אין א רױטער
קאַסאַוואַראַקטע (אַ בלוזע). אַן א רעקל. אין פּאַשעטע שטױוול מיט ברייט-
לעכע קאַליעױעס. זײַן פּאַטלע שױאַרצע האָר האָט געגלאַנצט, דאָס איז
געױען דער גלאַנץ פּון שױאַרצן סאַמעט, אין וועלכן עס האָט זיך אָפּגע-
שפּיגלט די שײַן פּונעם לאַמפּ.

מע האָט אים א בעט געטאַן לײענען לידער. ער האָט לאַנג זיך בעטן
ניט געלאָזן, זײַן פּאַנעם, אף וועלכן עס האָט געשפּילט א קױם־קױם ראַ-
זעױע פּאַרב, איז בלאַס געױאַרן. ער האָט גענומען לײענען, בעשאַס־מײַסטע
האַט ער זשעסטיקולירט מיט די הענט, ברייטע, אײנאַרטיקע זשעסטן זײַ-
נען עס געױען. דאָס איז געױען דער דיכטער אָשער שױאַרצמאַן. דער
מערהײַט פּון אונדז איז ער געױען אומבאַקאַנט.

פּון טכילעס אָן איז בעשאַסן לײענען אף זײַן פּאַנעם געױען אױסגע-
גאַסן עפּעס א מײַן כּמורנעקײַט. אָבער גאַר גיך האָט דורך אַט דעם װאַלקנדיל
זיך דורכגעריסן א קױם מערקבאַרער, ניט קײַן דרייַסטער שױמײַכל. און אַט
לױכט שױן דאָס גאַנצע פּאַנעם. דאָס, װאַס מיר האָבן דערהערט, איז
געױען א לױבגעזאַנג דער נאַטור. אַט די לידער האָבן אזױ האַרמאַנירט
מיט זײַן אױסערלעכן אױסזען... מיר אלע האָבן אין אַט דעם באַכער מיט
די פינקלדיקע שױאַרצע אױגן דערשפּירט אן עכט קינד פּון דער נאַטור.
עס האָט גענומען װײען מיט אַראַמאַט פּון פעלדער, לאַנקעס און װעלדער.
איך געדענק ביז הייַנטיקן טאַג, װי אָשער האָט אין אײנער פּון אַט די לײ-
דער געזונגען װעגן דעם, װי ער שניידט גראַז. ער האָט עס טאַקע אילױ-
סטרירט מיט א קערפּער־באַװעגונג. װען מיר האָבן אױסגעהערט עטלעכע
לידער זײַנע, איז אונדז געױאַרן קלאַר, אז פּון די טיפּענישן פּון דער ייִדי-
שער דיכטונג האָט א שטראַם געטאַן א נײַער, א פּרישער קױאַל. די שטי-
מונג, װאַס אָשער האָט מיט זײַנע לידער ארײַנגעטראָגן אין דער אַטמאָ-
ספּער פּון אַט דעם אַװנט, האָט גוואלדיק קאַנטראַסטירט מיט די עלעגישע
מאַטױון, װאַס מיר האָבן אף דעם זעלבן אַװנט געהערט פּון בערגעלסאַנען.

„ניין, — האָט אונדז אָשערס דיכטונג געטרייסט, — ניט אויסגעשעפט זײַנען די קרעפטן פונעם ייִדישן פּאָלק.“ און טאַקע אָשער שוואַרצמאַן איז איינער פון די אָנוואַגער פון א נײַעם אופברויז, פון א נײַער טקופע, און דאָס איז דאָך ווירקלעך געווען דער באַגינען פון דער נײַער און טאַקע נאַוואַטאַרשער ייִדישער דיכטונג, וואָס איז באַוווּסט אונטערן נאָמען — קיעווער פּעריאָד.

אין דער זעלבער צײַט האָט מען געשפּירט, אז אָשער שוואַרצמאַנס דיכטונג צײַט אירע זאַפטן פון די מעכטיקע שײַכטן פון דער אַלטער דיכ־טערישער יערושע. גענוג צו דערמאָנען, אז דעמלט האָט ביאליקס און ז. שנייערס דיכטונג זיך צעבליט אין איר פולער פראכט. שוין אָפּגערעדט פון י.רל. פּערעצן, אז אזא שפּירונג איז געווען באַרעכטיקט, זאָגן איידעס די שורעס פון אָשער שוואַרצמאַנס א ליד, וועלכע איז פאַרבליבן אינעם זיקאַרן פון זײַן שוואַגער יאַנקעוו לואָוואָסקי:

כ׳האַב פון אלטע וועלדער
אָפּגעיאַרשנט זײַער קראַפט,
כ׳האַב פון אלטע סאַסנעס
אויסגעזויגן זײַער זאַפט.

אין אָט די עטלעכע שורעס ליגט א היפש ביסל פון אָשערס מעהוס. ער איז טאַקע אליין געווען א סאַסנע, נאָך מער — א פּריש שמעקנדיקער וואַלד...

יאָרן לויפן. אָט איז שוין געקומען דאָס יאָר 1913. אָשער שוואַרצמאַן איז א סאַלדאַט פון דער צאַרישער אַרמיי. און מיטאַמאַל דערזע איך אינעם זשורנאַל „ייִדישע וועלט“ שוואַרצמאַנס ערשטע געדרוקטע ליבע-ליד:

און ס׳וואַלט דעם סאָד באַנאַכט די ערד
דערציילט די ווינטן שטילערהײַט...

אין דעם זעלבן יאָר איז דער דיכטער געקומען פון דער אַרמיי קיין קיעוו. אין אורלויב. גאַר אף א קורצער צײַט. אך, וואָס ער פלעגט עס אונדז דערציילן עפּיזאָדן פון זײַן קאַזאַרמע־שטייגער. אינטערעסאַנט, ווי די סאַלדאַטן פון זײַן ראַטע פלעגן זיך האַלטן, בעשאַס אָשער האָט גע־שריבן: זײ פלעגן ליגן רוּק — קימאַט קיין וואַרט ניט אויסריידן, קעדיי אים ניט שטערן. בלויז איינמאַל האָט אָשערס אײַער אופּגעכאַפט, ווי אײַן סאַלדאַט טוט שטיל א זאָג זײַן כאַווער:

— זע נאָר: שרײַבט אליין, און אליין טאַקע לאַכט ער. — Сам пише сам сміється

פון צײַט צו צײַט פלעגט אָשער פאר זײ זינגען אוקראַינישע און
ײִדישע לידער. וויזט אויס, אז זײ איז עס געפעלן, מאכמעס זײ האָבן
אלעמאַל געבעטן:

— זינג זשע נאָך. נו, זינג!

איינמאַל האָט באַ איינעם פון זײַנע כאַווייריס-סאַלדאַטן אזוי זיך צער
שפילט די פאַנטאַזיע, אז ווען אָשער האָט געענדיקט זינגען, האָט ער
געזאָגט:

— הער נאָר אויס, שוואַרצמאַן, אז מיר וועלן אראַפּאַטערן די סלוזשבע,
וועל איך עפענען. אַ קאַלבאַסנע קלייט און וועל דיך נעמען צו זיך פאַר אַ
שוטעף.

מיין לעצטע באַגעגעניש מיט אָשערן איז פאַרגעקומען אין פעטראַגראַד
איינעם יאָר 1917 אין אַן אַרבעטער-קלוב. דאָ האָב איך אָשערן דערזען אין
דער אונטערן פון אַ קאוואַלעריסט. דאָס איז געווען ערעווי זײַן אַפּפּאַרן
אפן פּראָנט. מיר האָבן געכאַפט אַ שמועס וועגן דער נאַענטסטער צוקונפּט
פון דער רוסישער און ײִדישער דיכטונג. אָשער האָט שוין דערשפּירט
דעם רענעסאַנס פון דער ײִדישער פּאַעזיע. אפן האַריזאָנט פון דער דאָזי-
קער דיכטונג האָט שוין גענומען לויכטן אַ נײַער שטערן—דאָויד האַפּ-
שטיין. באַ אָשערן איז שוין קײן סאַפעק ניט געווען, אז האַפּשטיין פאַר-
מאָגט אַ מעכטיקע, אַ פּילצוזאַגנדיקע באַגאַבונג. און ער האָט וועגן דאָוידן
גערעדט מיט אַ גרויסער באַגײסטערונג.

מיר האָבן זײער האַרציק זיך צעשיידט.

שפעטער איז צו מיר דערגאַנגען אַ שוידערלעכע יעדיע, אז אָשער
שוואַרצמאַן איז העלדיש געפאַלן אין שלאַכט.

שמועל האלקין

ניט איך בין דער ערשטער און ניט איך בין דער לעצטער, וואָס זעצט זיך אוועק מיט א באזונדערן כיישעק צום שרייבטיש פארצייענען די באַגעגענישן מיט ש. האלקינען. עס וועט זיך ניט געפינען קיין איין שרייבער, וועלכער זאָל פאָרגעסן די הארציקייט פון אַט דעם דיכטער.

פון די אלטע ספאָרים ווייסן מיר א געבאַט: אויב עס קומט צו דיר אריין א מענטש, אפילע אן אומבאקאנטער, זאָלסטו פריינטלעך, ווארעם אים באגעגענען, וועט ער ניט ווערן אָפהענטיק, וועט ער זיך דערשפירן היימיש, וועט ער גיכער עפענען פאר דיר זיין באטריבט האַרץ. צו אַט אזא קאטעגאָריע זעלטענע מענטשן-פריינט האָט באלאנגט אויך ש. האַל-קיין. איך ווייס, אז איך אנטדעק דאָ די שוין לאנג אנטדעקטע אמעריקע. אָבער אנדערש קאָן איך ניט אָנהייבן שילדערן אייניקע מערקווירדיקע איינדרוקן פון מיינע צוזאמענטרעפן מיט האלקינען.

ס'איז באוויסט, אז קיין איין דיכטער-אַנפאנגער (סיי פון די, וואָס האָבן געוווינט אין מאַסקווע, סיי פון די, וואָס פלעגן אָף א קורצער צייט זיך פארהאלטן אין מאַסקווע) האָט ניט פארפעלט באזוכן האלקינען — מיט אים זיך אן אייצע האלטן מיקויעך א ניי ווערק, וואָס אזא איינער האָט אָנגערשריבן. און ש. האלקין האָט ניט קיין מי, ניט קיין צייט געקאָרט צוליב דערמונטערן א יונגן (גאנץ אַפט אפילע ניט קיין יונגן און ווייט ניט קיין אַנפאנגער) און אים טאקע בעפויעל-מאמעש געהאַלפן אויסבעסערן דאָס אָנגעשריבענע.

אין דער זעלבער צייט האָט דער דיכטער האלקין ניט געהאט קיין מערקבארן באגער צו ריידן וועגן זיך, וועגן זיין שאפונג. וויפל מאָל האָב איך פערזענלעך פרובירט שלעפן אים פאר דער צונג, ער זאָל אנטפלעקן, ווען און ווי האָט ער, ווי אן אַנפאנגער, גענומען באטרעטן זיין דיכטערישן וועג, פלעגט ער אלעמאָל בערייש זיך ארויסדרייען פון אזא שמועס. בלויז איין מאָל איז מיר געלונגען אים פאקן אין אזא מאָמענט, ווען די נאטור אליין האָט אים א שטויס געטאָן צו אזא מין אָפנהארציקייט.

דאָס איז געווען, אויב איך האָב קיין טאַעס ניט, אינעם יאָר 1939. מיר האָבן ביידע איינציטיק פארבראכט אונדזער זומערדיקן אָפּרו אינעם שרייבערישן הויז מאלייעווקע (איצט — שאפונגס-הויז אפן נאַמען פונעם שרייבער סעראפּימאַוויטש). מיר פלעגן אָפּט זאלבענאנד שפּאַצירן אינעם נאַענטן וואלד, וואָס אפן ברעג פון מאַסקווע-טייך. ניט איין מאָל פלעגט ער מיך בעטן זינגען עפעס פון ריווקע באַיאַרסקעס נייע לידער, איינשליסנדיק אירע מוזיקאלע מאַטיוון, וואָס האלקינס טעקסטן האָבן אינספּירירט. עס האָט אפילע פּאַסירט אזא שטיפערישער איינפאַל: שפּאַצירנדיק ניט ווייט פונעם אָפּרו-הויז, האָבן מיר באמערקט די באַיאַרסקע שלאָפּנדיק אָף א באַנק, ווי צוקאָפּנס איז בא איר געווען א היפשער הויפּן פריש היי. טוט האלקין מיר א זאַג: „שאט, לאַמיר אָפּטאַן אזא שפּיצל: איר פּאַרשטעקט אייך אונטער אַט דעם שטרויך (און ער ווייזט מיר אָן אָף דעם געדיכטן שטרויך, וואָס איז געוואקסן אפן ראַנד פונעם וועלדל) און זינגט אויס איר נייע וויגליד — „יאַסעלע“, נאָר ניט צו הויך“. איך האָב אזוי געטאַן, און האלקין האָט מיר געהאַלפן זינגען. מיר האָבן באמערקט, ווי די שלאָפּנדיקע נעמט קוויטקוים זיך דרייען אָף איר געלעגער. זיינען מיר באלד אנטלאָפן. שפּעטער מיט א פּאַר שאַ האָבן מיר זי באגעגנט. רוימט זי אונדז איינ פּאַרכידעשט: „איך האָב דאָ ניט לאנג געכאַפּט א דרעמל אָף א באַנק — האָט זיך מיר געכאַלעמט, אז עמעץ זינגט עפעס פון מיינע ניגונים. וואָס זאַל עס באַטייטן?“ מיר ביידע האָבן געמאַכט דעם אָנשטעל, ווי ניט אונדז מיינט מען...

בעשאַס איינעם פון מיינע שפּאַצירן מיט ש. האלקינען אין וואלד האָט א שטאַרקער ווינט מיט א מעשוגענער שנעלקייט גענומען צעטראָגן איי בערן גאַרן הימל געדיכטע פינצטערע כמאַרעס. עס האָט אָנגעהויבן מויי רעדיק דונערן און בליצן. און עס האָט א גאַס געטאַן א שלאַקסרעגן. מיר האָבן זיך א לאַז געטאַן אונטער די געדיכטע צווייגן פון אן אלטן דעמב — איבערווארטן דאָס געוויטער. איך האָב בא האלקינען באמערקט עפעס גאַר א געהויבענע שטימונג. ער האָט אָנגעהויבן מיר דערציילן, וויאזוי ער האָט באַכערוויזן (אן ערעך אין עלטער פון פּופּצן יאָר) גענומען באַ טראַכטן זיין טאַכלעס — דעם ריכטיקן וועג אין זיין לעבן. טרעפט זיך איינמאַל, ווען ער האָט איינזאַם שפּאַצירט אינעם וואלד, וואָס ניט ווייט פון זיין געבורטשטאַט, האָט זיך צעשפּילט אן ענלעך גע- וויטער.

„איך האָב זיך, — דערציילט ער, — אריינגעכאַפּט אונטער דעם שירעם פון א בוים. עס דונערט און עס בליצט — א שרעק! פּלוצלינג האָט אן אויסערליש-העלער בליץ-שטראַל א שנייד געטאַן איבער מיין אייבער-

שטער ליפ. אָט אין דעם אויגנבליק האָב איך דערשפּירט, אז איך ווער א דיכטער. און טאקע פון דעמלט אָן האָב איך גענומען זיכער, דרייסיג שרייבן לידער".

* * *

דאָס איז געווען אינעם יאָר 1940. אָסיען-צייט. א שווער געמיט האָט געפּרעסט מיין האַרץ. דו זיצסט באַם שרייבטיש און... אויס מאַזל-בראַכע. דאָס, וואָס דו שרייבסט, באַפּרידיקט דיך ניט: עס פעלט דער פּונק, וואָס אָן אים איז ניטאָ וואָס צו האָפּן, אז עס זאָל באַ דיר זיך צעפּלאַקערן דאָס געווינטשענע העלישע פּייער. באַדאַרף מען אוועקלייגן די פען און זיך באַדענקען. ניין. ניט נאָר זיך באַדענקען — מע דאַרף זיך ערגעץ-וווּ אַ לאַז טאָן — טאַמער וועט די שטימונג זיך ענדערן. ווהיין זשע לאַזט מען זיך אוועק? שאַ, ס'איז דאָ אַן אייצע: מע באַדאַרף זיך אַראַפּכאַפּן צו האַל-קינען. טאקע דאָרט, באַ אים לייען אַ ביסעלע פּייער. ער איז דאָך עלעהיי אַ לייכט-טורעם. און אָט טרעט איך איבער מיט אַ פאַרכאַפּטן אָטעם זיין שוועל. איך קום אַריין צו אים אין צימער, וואָס איז געווען אי זיין קאַבינעט, אי זיין עסצימער, אי זיין גאַסטצימער. (דעמלט האָט ער נאָך געווינט אין אַ קליינער דירע, אין ענגשאַפּט). ווי זיין שטייגער איז, באַגעגנט ער מיך מיט אַ ליבן שמיכל. דאָס פּאַנעם שטראַלט, ווי אלעמאַל. און עס ווערט מיר טייקעף וואַרעם אַף דער נעשאַמע, אָט פּונקט ווי איך וואַלט אַריינפאַלן צו אַ טייערן, ביז גאָר באַליבטן אייגענעם ברודער. אפן טיש באַ אים — אַ צעעפנטער בוך. איך כאַפּ אַ קוק — ס'איז „מאַטל פייסי דעם כאַזנס". איך וואַרף אַ פאַרכידעשטן בליק אַף האַלקינען. — פאַר אַ נאָווענע, — זאָג איך, — האָט איר זיך צוגעכאַפּט צו שאַלעם-אַלייכעמען?

— וואָס איז דער כידעש? — ענטפּערט ער מיר. — אַפּט, ווען איך וויל אַ ביסל אַפּרוען פון מיין אַרבעט, איז איינער פון מיניע בעסטע פאַרגעניגנס — אַ לייען טאָן שאַלעם-אַלייכעמען. גאָר אַ באַזונדערן פאַרגעניגן פאַרשאַפּט מיר זיין „מאַטל פייסי דעם כאַזנס". האַלקין נעמט אין די הענט „מאַטלען" און הייבט אָן בלעטערן דעם סיי-פער.

— איר ווילט קריגן אַ ווילדע האַנאַע, איז הערט זיך איין. און ער הייבט אָן לייענען די זייטלעך פונעם קאַפּיטל — וואָס וועט זיין פון מיר, וווּ מאַטל באַשרייבט היספּיילעסדיק מענאַשע דעם רויפּעס גאַרטן.

— הערט נאָר, הערט, — טוט מיך דער דיכטער מיט אַ באַזונדערעך

האפערדיקייט א צי פארן ארבל, — שאַלעם־אלייכעמס שילדערונג, וויאזוי מאַטל פאַסמאקעוועט וויימפערלעך, וויאזוי ער קוועלט פון זיי אָן: „רוי־טינקע, מיט שוואַרצע פּיסקעלעך, מיט געלע קערעלעך, און צענדליקער — צענדליקער אָף איין צווייגעלע. איין צווייגעלע, אז איר פּירט דורך צווישן די לייפּן, באַקומט איר א פּולן מויל מיט וויימפערלעך.“ ס'איז דאָך אויס־טערליש די פּלאַטישקייט פון אַט דעם געמעל. ווען איר לייענט אַט די שורעס, דערשפּירט איר דאָך בעעמעס א פּול מויל מיט וויימפערלעך. אזא גוואלדיקע סוגעסטיווע קראַפט פאַרמאָגט בלוין א גענאַלער קינסטלער. אַט דאָס איז טאַקע א שרייבער, וועלכער פאַרבלייבט אייביק יונג. און האַלקין זעצט פאַר צו לייענען דאָס ווונדערבאַרע זייטל וועגן די פּערשקעס.

— אַט נעמט האַפּשטייגען, קוויטקאַן, מאַרקישן, מאַריקן, פּעפּערן, מיך... עפעס וועט פון אונדז פאַרבלייבן לעדוירעס. יא, א קערען־קאיעמעס לאָזן מיר נאָך זיך איבער, אָבער בלוין א טייל פון אונדזער האַב־און־גוטס וועט אונדז איבערלעבן. אָבער אזא ריכטע יערושע, ווי שאַלעם־אלייכעם האָט איבערגעלאָזן, איז ניט פאַר אונדז געדאַכט... און האַלקין איז אָף א וויילע געבליבן זיצן פאַרטראַכט. וואָס האָב איר אים געקאַנט דערווידערן?

* * *

און אַט דערזעען מיר, ריווע באַיאַרסקע און איך, דעם ליבן דיכטער באַ אונדז אין דער היים. דאָס איז געווען דריי אָדער פּיר וואָכן ערעו זיין ארויסהויכן דעם לעצטן אַטעם. זיין באַזוך איז פאַר אונדז בייזן גער־ווען קימאַט ווי אומגעריכט. ער האָט אפּילע באַ זיך אין דער היים, דוכט זיך, ניט געזאַגט, אז ער קלייבט זיך צו אונדז. ער האָט שווער געאַטעמט. דאָס האַרץ זיינס איז שוין דעמלט געווען גאַר־גאַר שוואַך. און מיר האָבן געוויינט אפּן פּערטן שטאַק. און קיין ליפּט איז נאָך דעמלט באַ אונדז אין הויז ניט געווען. האָט ער קוים מיט צאַרעס צו אונדזער דירע אַרופ־געקלעטערט.

וואָס האָט אים א טרייב געטאַן צו אונדז — אזא כוילע־מעסוקן? ניט אנדערש, ווי נייע מוזיקאַלע אַקאָרדן, וואָס האָבן אין אונדזער ווייבונג געשטרעבט זיך באַהעפטן מיט דער ייִדישער דיכטונג. ער איז, אגעו, געווען א פאַרערער פון ריווע באַיאַרסקעס מוזיק. יא, ער האָט טאַקע זיך דערוויסט, אז באַיאַרסקע באַמיט זיך אַרופּציען א ניי מוזיקאַל קלייד אָף זיין באַרימטער ליד „טיפּע גריבער, רויטע ליים“.

מיט אַט דער ליד האָבן געהאַט צו טאָן עטלעכע ייִדישע קאָמפּאָזיטאָרן. צי האָט איינער פון זיי מיט זיין קאָמפּאָזיציע דעם דיכטער צופרידנגע־ שטעלט, איז ניט געווען קלאָר, נאָר עס האָט זיך געדוכט, אז אַט דער קרעפטיקער דיכטערישער שוונג האָט נאָך געווארט אַף אַן עקוויוואלענטן מוזיקאלן טיקן. איז דעריבער, ווען האַלקין האָט דערהערט, אז אַט די ליד האָט פאַרכאַפט די באַיאַרסקע און אז ס'איז פלאַמיק דער באַגער פון אַט דער קאָמפּאָזיטאָר אַ הייב צו טאָן אַט דעם טעקסט, האָט עס אים אַ קאָך געטאָן, און ער האָט מעסירעסנעפעשדיק זיך אַ ריס געטאָן צו אונדן. — אַך, סאַראַ פּרעכטיקע פאַרבן־שפּיל! — האָט האַלקין פּלוצעם אויס־ געשרייען.

אזא היספּיילעס האָט באַ אים אַרויסגערופן די קאָלירנרייכע טערקישע שאַל, וואָס ער האָט דערזען קעגניבער אויסגעשפּרייט אַף דער קאַנאַפּע. — אַט די שאַל שפּרייט איך אויס זייער זעלטן. — האָט ריווע באַ־ מערקט, — זי דערמונטערט, ווען עס באַהערשט מיך אַ געדריקטע שטימונג. זי איז פאַר מיר עלעהיי אַ קאַמערטאָן. און וויסן זאָלט איר, אז געוויסע קלאַנגען שטעלן זיך פאַר מיין פאַנטאַזיע קאָלירנדיק, טיילווייז איין העלער קאָליר, טיילווייז — אַ גאַנצע גאַמע פאַרבן. עס טרעפט, אז איך שטיי באַם פענצטער בעשאַס אַ סאַליוט לעקאָועד יאַמטעוו, און עס הייבן אָן טאַנצן די קאָלירנדיקע פּייערלעך — אַן עמעסע פאַרבן־וואַקאַנאַליע! — טוט עס מיך אַ וואָרף צום קלאַוויר, און אינגיכן ווערט געבאַרן אַ טאַנץ־ניגן. אַפֿ־ טער — אַ פּריילעכס. אַ ייִדיש פּריילעכס.

— יאָ, עס לייגט זיך אפּן מויעך, — באַשטעטיקט האַלקין, — איך האָב געהערט, אז דער גרויסער קאָמפּאָזיטאָר סקריאַבין האָט אין דער צאָוואַע זיינע אָנהענגער געבאַטן, אז זיי זאָלן עקספּערימענטירן אין אַט דער ריכ־ טונג. און טאַקע אין זיין מוזיי האָבן זיינע נאָכפּאָלגער באַשאפּן אַ קאָלירנ־ דיקע ליכט־אַפּאַראַטור, וואָס מע נוצט אויס בעשאַסן שפּילן זיינע ווערק. אָבער, כאַווערטע ריווע, מיר האָבן מיט אייך זיך פאַרקליבן אין ווייטע דראַכים. דאָס זיינען לעסאַטע סוואָרעס און עפשער פּרוכטבאַרע, נאָר לאַ־ מיר ניט פאַרגעסן דעם איקער. און דער איקער איז — הערן, וואָס האָט איר לעצטנס דערגרייכט. האַקיצער — שפּילט!

די קאָמפּאָזיטאָרן האָט גענומען שפּילן דעם וואַריאַנט אַף דער טעמע „טיפּע גריבער, רויטע לייבס“, וואָס האָט לעסאַטע אין איר פאַרשטעלונג זיך אויסקריסטאַליזירט. דער דיכטער האָט געבעטן ווידעראַמאַל דורכ־ שפּילן. ווען זי האָט פאַרענדיקט, רופּט ער זיך אָן:

— הערט זיך איין, ריווע, וואָס איך טראַכט: מיין דיכטונג איז אַ לייב־ לעכע קרויווע מיטן וויאַלאַנטשעל. אלעמאַל, ווען איך הער אַ וויאַלאַנטשעל,

דערשפיר איך אין איר טעמבער, אין אירע קלאנגען די נעשאַמע פון מיין
דיכטונג. איז אַט: אייך איז, דוכט מיר, געלונגען אופכאפן אין מינע „טיפע
גריבער“ דעם גרונט־טאָן, מאשמאַעס — די וויאַלאַנטשעל־טענער. עמעס,
איינער קאַמפּאָזיציע בעט זיך, מע זאָל איבער איר פאַרזעצן די ארבעט,
ביז עס וועט דערגרייכט ווערן די געוונטשענע שליימעס, אָבער אן אַנזאַג,
א שאנס האָט זיך שוין אָנגעמערקט, און עס לוינט זיך פאַרזעצן די אר־
בעט. זאָל דאָס מאזל שפילן, און מיר זאָלן מיט אייך דערלעבן צו פירן
צו דער כופע מיין ליד מיט איינער ניגון.

דערמיט גופע האָט האלקין זיך ניט באנוגנט. ער האָט געבעטן די
קאַמפּאָזיטאָרן, אז זי זאָל אים א שפיל טאָן „דעם זיידנס ניגון“ — ווערטער
פון ש. דריז און איר מוזיק.

ס'איז געווען די לעצטע באגעגעניש מיטן לעבעדיקן שמועל האלקינען.

ש. דריז און ר. באַיאַרסקע

(זייער שעפּערישע צוזאַמענארבעט)

פאראן דריי אויפאנים פון בעשוטפעסדיקער ארבעט, ווען א קאַמפּאַַ-
זיטאַר נעמט זיך מוזיקאליש איבערדיכטן א פּאַעטישן טעקסט. דער סאַמע
פאַרשפּרייטער אויפן:

דער קאַמפּאַזיטאַר שרייבט צו א ליד מוזיק, ניט באַמזענדיק זיך צו
האַבן א פּערזענלעכן קאַנטאַקט מיטן דיכטער. אזוי זיינען זיך נויהעג
קאַמפּאַזיטאַרן, ווען זיי האָבן צו טאַן מיט אן אווטאָר, וועלכער איז שוין
אַף דער ליכטיקער וועלט ניטאַ, אָדער ווען דער דיכטער לעבט, נאָר זיך
פאַרבינדן מיט אים איז ניט מעגלעך.

עס טרעפט אויך, אז באַם קאַמפּאַזיטאַר ווערט געבוירן א מעלאָדיע
אַף א באַשטימטער טעמע, און ער נעמט זוכן אן אווטאָר, וועלכן עס קאָן
פאַרינטערעסירן די טעמע, אז ער זאָל אַנשרייבן דעם געווינטשענעם
טעקסט.

און א דריטע מעגלעכקייט: דער קאַמפּאַזיטאַר ארבעט מיטן דיכטער
פונעם אָנהייב ביזן סאָף אין ענגן קאַנטאַקט. זיי זאָגן איינער דעם צווייטן
אונטער די טעמע, די מאַטיוון. אין אזא פּאַל שפּילט א באַדייטנדיקע ראָל
דער אימפּראָוויזיר-מעטאָד.

אַט אזוי האָבן צוויי יאָר נאַכאַנאַנד געאַרבעט די קאַמפּאַזיטאַרן ריווע
באַיאַרסקע און דער דיכטער שיקע דריז.

אַט ווי ס'איז באַ זיי פאַרגעקומען דער בעשוטפעסדיקער שאַפּונגס-
פּראָצעס באַ דער ליד „דאָס ליימענע פּינפעלע“.

דער דיכטער דערציילט דער קאַמפּאַזיטאַרן א מאַמענט פון זיינע קינד-
דערייאָרן: אן אַרעם שטיבעלע. ס'איז פּרילינג. די שוואַלבען טראָגן אין די
שנאַבלען שטיקעלעך ליים. זיי קומען צו פליען אונטערן דאָך פונעם
שטיבעלע און קלעפן זיך דאָרט א נעסט פון דער ליים. דער דיכטער —
דעמלט נאָך א קליין יינגל — טרוימט וועגן א פּינפעלע: ניטאַ באַ אים קיין
געלט זיך קויפן א פּינפעלע. באַדאַרף ער פון ליים אזוינס זיך אויסקלעפן,

וועט ער קענען פייפן אָט פּונקט ווי דער פּאַסטעך, וואָס פּאַשעט די פּי-
דערהערט וועגן פּייפּעלע, וועגן פּאַסטעך, ווערט די באַיאַרסקע אופּגער-
דערט — זי זעצט זיך באַם קלאַוויר, און עס ווערט געבוירן א ניגן פאַר
א פּייפּעלע.

דער דיכטער נעמט מיט ווערטער מאַלן די לאַנגע, דעם וואַלד, וווּ אים
האַט דעמלט זיך געגלוסט אנטלויפן און ארויסבאקומען קלאַנגען פון זיין
ליימענעם פּייפּעלע. די קאַמפּאָזיטאָרן דערמאָנט זיך אויך, ווי זי איז קינד-
וויז אומגעלאָפּן אין פעלד, אין וואַלד און זיך געשפּילט מיטן ווידערקאַל
(עכאַ), וואָס וואַלד און פעלד האָבן דורך אים געענטפּערט אַף אירע
קוילעס און געזאַנגען.

דאַס טוט ווידער א שטויס דעם שעפּערישן פּראָצעס באַ דער קאַמפּאַ-
זיטאָרן. און זי נעמט אימפּראָוויזירן דעם קלאַנגען-איבערוף צווישן וואַלד
און פעלד. אַט אזוי איז בעהאַדראַגעדיק באשאפן געוואָרן די ליד „דאַס
ליימענע פּייפּעלע“.

איינע פון די מערקווירדיקע לידער, וועלכע האָט באַזונדערס סטימ-
לירט די שעפּערישע צוזאַמענאַרבעט פון ש. דריז און ר. באַיאַרסקע, איז
די „וויגליד“, וועלכע שטעלט מיט זיך פאַר אַן אַפּקלאַנג פון דער באַבי-
יאַר-טראַגעדיע. די דאָזיקע ליד איז פאַרשריבן אַף א גראַמאַפּאָן-פּלאַ-
סטינקע אונטערן נאָמען „פעסניאַ מאַטערי“ (דער מאַמעס ליד). מאַכמעס
אַט די ליד איז זייער פּאָפּולער סיי אינעם סאַוועטנפאַרבאַנד, סיי אין
אויסלאַנד, איז קעדזי זיך צו דערגרונטעווען צום מאַמענט פון איר
געבורט.

אין איינעם אַן אַוונט איז דריז געקומען צו אונדז צוגאַסט. עס האָט
זיך אָנגעהויבן א שמועס וועגן די לידער, וואָס באַיאַרסקע האָט שוין
געהאַט אָנגעשריבן. האָט דריז געוואַלט אויסהערן אייניקע פון זיי. האָט
מען דורכגעזונגען פיר וויגלידער, וואָס די באַיאַרסקע האָט שוין געהאַט
אַפּגעדרוקט אין אירע שוין דערשינענע לידער-זאַמלונגען. אין איינעם
פון אַט די לידער („לייג זיך שלאָפּן, מיידעלע“) איז געווען אַן אַנדייטונג
אַף די שווערע איבערלעבונגען פון א מוטער, וואָס פאַרוויגט איר קינד.
מיט צוויי וואַכן צוריק האָט א פרוי דערציילט באַיאַרסקען וועגן אַן
אייגענער שוועסטער, וואָס אירע צוויי קינדער האָט מען לעבעדיקערהייט
באַגראָבן אין באַבייאַר.

דריז האָט אלץ אויסגעהערט. ניט ריינדניק קיין וואַרט, האָט ער אַף
זיך אַרופּגעכאַפּט דעם מאַנטל און איז אוועק אַהיים. אָפּגעזעסן א נאַכט
בא זיך אין שטוב, האָט ער אָנגעשריבן דעם טעקסט פון דער „וויגליד“.
אינדערפרי איז ער אוועק צו צוויי פון זיינע כאַווייריס-שרייבער. מע איז

זיך מעיאשעו, וועמען געבן אָט דעם טעקסט, אז עס זאל געבוירן ווערן די פאסיקע מוזיק. לויט דריזס מיינונג, באדארף מען עס פאַרלייגן דער באַיאַרסקע. טיינען זיינע צוויי כאוויירים: ניין, זי איז ניט אימשטאַנד אויסצווינגען אזא מין טראגישן טונשעט. דאָס איז אן ארבעט פאר גאָר א גרויסן קאַמפּאָזיטאָר. אָט פאר פולווערן איז עס אַנגעמאַסטן: זיין מוזיק צום ספּעקטאַקל „באַרקאַבע“ אינעם מאַסקווער טעאַטער, א ריי מאַמענטן פון זיין מוזיק צו האַלקינס „שולאַמיס“ זאַגן איידעס, אז נאָר צו אים באדארף דריז זיך ווענדן. דריז האָט אָף א וויילע זיך פאַרטראַכט.

— ניין, איך גלייב, אז די באַיאַרסקע וועט מיר די ליד ניט קאליע מאַכן. — זאַגט דריז, — איך וועל טאַקע פרוּוון די ליד איר פאַרטרויען. דריז איז אוועק צו אונדז. אריין מיט א לויכטנדיק פאַנעם און דער ציילט:

— אייערע וויגלידער האָבן מיך צורו ניט געלאָזן. איך האָב מיך געלייגט שלאָפן, אָבער עס שלאָפט זיך ניט. האָב איך מיך אוועקגעזעצט און גענומען שרייבן א טעקסט פאר א טראגישן סונשעט.

ריווע באַיאַרסקע האָט געבעטן דריזן עטלעכע מאָל דורכלייענען דעם טעקסט פון דער ליד. אויסגעהערט, בעט זי דריזן, ער זאל דריי טעג זי לאָזן צורו. דריז גייט אוועק. בעט זי מיך ווידעראמאָל דעם טעקסט דורכלייענען און טרייבט מיך — איך זאל אוועקגיין. אין אַוונט בעט זי, איך זאל איר לייענען ביאליקס „דאָס לעצטע וואָרט“ און „על השחיטה“ (אל האשכּיטאָ). ווען איך לייען איר די שורעס „נקמת דם ילד קטן עוד לאַ בראַ השטן“ („אפילע דער טייוול האָט נאָך ניט צוגעטראַכט אזא געקאַמע, וואָס זאל אימשטאַנד זיין מעקיעם־פּסאַק זיין פאר דער בלוטפאַרגיסונג פון א פיצל קינד“). האָט ריווע שטאַרק זיך צעוויינט, און איך האָב לאנג זי באַרויקן ניט געקאַנט...

אין דריי טעג ארום איז פאַרטיק געוואָרן די מוזיק. מיר קלינגען דריזן, און ער קומט צו אונדז. ריווע נעמט שפילן דעם רעפרען (צוונג) — „ליולינקע, ליוליין“, ווו די מוזיק איז מאמעש א האַרצרייסנדיקע. שפילנדיק, נעמט זי זינגען דעם ניגון. דריז ווערט מיטגעריסן — ער זינגט איר נאָך... זייערע ביידע שטימען קלינגען אלץ העכער, אלץ שטאַרקער. ריווען צעקאַכן אזוי די טראגישע טענער, אז אין איר שטים רייסט זיך אַריין א געיאַמער.

אין א וואָך ארום קלינגט אונדז דריז, אז שוין עטלעכע טעג פירט ער אונטערהאַנדלונגען מיט דער באַוווסטער זינגערן פאַנטאַפעל־נעטשעצקאָיא. זי האָט ניט געוויסט, אז אין מאַסקווע געפינט זיך א קאַמפּאָזיטאָרן באַיאַרסקע, און דריזן האָט עס אַפּגעקאַסט א שלאַל ענערגיע, ביז ער האָט

בא אָט דער זינגערן געפוייעלט, זי זאָל איינלאדן די באַיאַרסקע און אים, דריזן, צו זיך אהיים — אויסהערן די נייע ליד.

ענדלעך האָט פּאַנטאַפּעל-געשעצקאָיאַ מיט אַ קאָלאָסאַלן דערפאַלג צום ערשטן מאַל דורכגעזונגען דעם „באַבי-יאַר“ בעשאַס אירן אַ קאַנצערט אינעם גרויסן זאַל פון דער מאַסקווער קאַנסערוואַטאָריע.

אַ שטיק צייט האָב איך און דריזן געפירט אונטערהאַנדלונגען מיטן באַוויסטן דיריזשער נאַטאַן ראַכלין. ער האָט געגעבן אַ הויכע אָפּשאַצונג דעם „באַבי-יאַר“ און אליין פאַרגעלייגט אַרקעסטריין אָט די ליד און מיט דער פּאַנטאַפּעל-געשעצקאָיאַ אלס סאַליסטקע שפּילן דעם „באַבי-יאַר“ בעשאַס זיינע קאַנצערטן.

כאַראַקטעריסטיש פאַר דער צוזאַמענאַרבעט פון ר. באַיאַרסקע מיט ש. דריזן איז זייער בעשוטפּעסדיקע אַרבעט איבער דער ליד „דעם זיידנס ניגון“.

ריווקע זיצט באַם קלאַוויר, באַם טיש זיצט דריזן. פּלוצעם דערהערט ער נייע קלאַנגען — אַ ניגון אָן ווערטער. די מעלאָדיע איז אים אומבאַקאַנט. ער הערט זי צום ערשטן מאַל. קלאַר: ר. באַיאַרסקע אימפּראָוויזירט. דריזן הערט זיך איין איז די קלאַנגען, און אים שטעלט זיך פאַר, אז מענטשן זיצן באַם לאַנגן טיש. ס'איז ביינ-האַשמאַשעס. אויבנאָן באַם טיש זיצט עפעס אַ זייער בעקאָוועדיקער עלטערער מענטש. אַ גראַווער. ער זינגט מיניסע אימפּראָוויזאַציע עפעס אַ ניגון. אין דער האַנט האַלט ער אַ קאַס. די איבער-ריקע — אויך מיט בעכערס אין די הענט — נעמען זיך אונטערבאַמקען דעם אַלטן מיטן שיינעם הויכן שטערן.

דער דיכטער דערגעענטערט זיך צום קלאַוויר און רופט זיך אָן צו דער קאַמפּאָזיטאָרן:

— דער ניגון, וואָס איר שפּילט, מאַמעש ער בעט זיך, אז מיר זאָלן מיט אייך באַשאַפן עפעס אַ מין לעכאַים-ליד. ווילט איר — רופט עס אָן אַ טרינק-ליד.

און באַ דעם דיכטער און באַ דער קאַמפּאָזיטאָרן רייסן זיך אַרויס קימאַט איינציטיק די ערשטע שורעס: „גיס מיר אָן, מיין טייערע, אַ בעכערל מיט וויין, לעכאַים לאַמיר טרינקען — געזונט זאָלסטו מיר זיין“.

— צו אָט די ווערטער, — זאָגט דריזן, — באַדאַרף איך אַרויסבאַקומען אַ גאַר אַנדערע מעלאָדיע, מאַכמעס דאָס, וואָס איר האָט צום אָנהייב גע-שפּילט, שטעלט זיך מיר פאַר, ווי אַ צוונג, אַ רעפּרעזענטאַציע.

די קאַמפּאָזיטאָרן, זעט אויס, איז אין אַ פאַרלעגנהייט: זי באַדאַרף דאָך קאַנקרעט זיך פאַרשטעלן, ווער זיצט עס באַם טיש און ווער האַלט עס

דעם קאס אין האנט. דער דיכטער טוט זיך א פאטש אין שטערן און רופט אויס אפן קאָל:

— איר ווייסט — ווער? ס'איז דער ראמבאם מיט זינע מעקוראווים. ער איז זייער אופגעלייגט. אים ווילט זיך זינגען עפעס נייעס. ריווקע שיסט אויס מיט א געלעכטער.

— אוי, דריז, דריז! — הערט זי נישט אוף צו לאכן. — אייער פאנר טאזיע איז צו ווייט פארפלויגן. בארעכנט זיך: דער ראמבאם האָט ניט געפראוועט קיין שאלעסודעסן, ווי די „גוטע־יידן“, ווי די רעבענים, וועלכע האָבן מיט זייערע כסידים געפראוועט מעלאוועמאלקעס. אָט איך שטעל מיר פאַר, אז דאָס זיצט מיין זיידע, וועלכער פלעגט אין דער מעסיבע פון זינע זין און גוטעפריינט זינגען ניגונים צו מאַצע־שאבעס.

— נו, — רופט זיך דריז אָן, — עפשער זייט איר טאקע גערעכט. איז לאַמיר אייער זיידן נעמען אין קאָן. אָבער דאָס, וואָס איר האָט דורכגע־שפילט, איז בלויז א טייל פונעם ניגן, וואָס מיר זוכן.

— געפויעלט, — איז מאסקים ריווקע. — לאַמיר נעמען זוכן דעם וויי־טערדיקן טייל פונעם ניגן. מעגלעך, אז דער זיידע האָט טאקע געזוכט און צו שטיקעלעך אויסגעדיכטעט דעם ניגן.

— ריכטיק, — רופט זיך דריז אָן, — די מעקוראווים, וואָס ארום זיידן, קוקן אף אים און זעען, אז ער האָט, האלטנדיק דעם קאָס, זיך פארטראכט. זיי ווארטן, ווען וועט בא אים אָנהייבן קלינגען נאָך א שטיק ניגן, און זיי שעפטשען: „דער זיידע האָט, ווייזט אויס, א שטיק ניגן אינעם בעכערל באהאלטן“. אויב אזוי, איז שוין קלאַר, וועלכע ווערטער בעטן זיך דאָ אף דער צונג:

גיס מיר אָן, מיין טייערע,
א בעכערל מיט וויין,
לעכאים לאַמיר טרינקען —
געזונט זאָלט איר מיר זיין.
געהערט האָב איך דערציילן,
אז אין וויין אין קאלטן
האָט אליין דער זיידעניו
א ניגנדל באהאלטן.

ווען באַיאַרסקע האָט דערהערט די דאָזיקע ווערטער, איז בא איר גער בירן געוואָרן די מוזיק צו זיי. באלד נאָך דעם נעמט זי אימפּראָוויזירן דאָס ניגנדל, וואָס איז באהאלטן אינעם בעכערל.

— ע, — זאָגט דריז, — דער זיידע מיט זינע מעקוראווים האָבן לעסאטע אויסגעטרונקען איין קאָס. דער אלטער כאפט זיך נישט. דעם צווייטן טייל

פונעם ניגן האָט ער באהאלטן אין דער טיפּעניש פונעם צווייטן קעלישעקל.
אז זיי וועלן אויסטרינקען דעם צווייטן לעכאים, וועט זיך אנטפלעקן דער
צווייטער טייל פונעם צוונג, פונעם רעפרען.

אַט אזוי האָט בעהאדראָגדיק זיך באקומען א ליד פון דריי סטראָפּעס.
נאָכן דריטן לעכאים האָט מיט די פּרזערדיקע טיילן פונעם רעפרען זיך
באהאַפּטן דער דריטער טייל — טאקע די אימפּראָוויזאציע, וואָס די קאָמ-
פּאָזיטאָרן האָט געשפּילט אין סאַמע אָנהייב, נאָך ניט האָבנדיק קיין קלאָרע
פּאַרשטעלונג וועגן דעם בילד, וואָס איז דערנאָך געבוירן געוואָרן אין
ביידנס פּאַנטאַזיע.

„דעם זיידנס ניגן“ (אויב ניט רעכענען איר „באַבייאַר“) איז איינע
פון די בעסטע דערגרייכונגען פון ריווקע באַיאַרסקע.

ווען איינער פון אונדזערע זינגער האָט די ליד געזונגען אָף א קאָנ-
צערט, וואָס איז דאָ ניט לאנג געווען געווידמעט דעם אַנדענק פון באַיאַר-
סקען, האָט זי גוואלדיק אופגערודערט די צוהערער. דער אוילעם האָט
לאנג זיך באַרויזן ניט געקאָנט. אזא אַפּקלאַנג, אזא אנערקענונג איז באַ-
שערט געווען בלויז דער ליד „באַבייאַר“ פון ר. באַיאַרסקע.

די קראפּט פונעם „זיידנס ניגן“, זיין אופווירקונג באשטייט אין דעם,
וואָס ער איז עכט נאַציאָנאַל, וואָס ער איז א לייבלעכער קאַרעוו דעם
ייִדישן פּאַלקלאָר.

נאך אייניקע זיכרוינעם וועגן ריווע באַיאַרסקע

ריווע באַיאַרסקע האָט אף איר מוזיקאל־שעפּערישן וועג ניט איין מאָל באַגעגנט שטרויכל־שטיינער. די „קלעזמער“, וואָס האָבן געזונגען אירע לידער, אויסגעטאַנצט אירע ריטמישע מיסעלעך, אויסגעשפּילט אירע אָר־קעסטער־קאַמפּאָזיציעס, זינען צוערשט געווען פּיריאַריקע, פינפּיאַריקע, זעקסיאַריקע קינדער.

א דערציערן און אַרגאַניזאַטאָרן פון אַנשטאַלטן פאַר קינדער פון די מילכאַמע־פּלייטים אין דער שטאַט קרעמענטשוק, האָט זי געשטרעבט דערקוויקן די אַרעמע קינדער מיט געזאַנג, דערמונטערן זיי מיט טענץ. האָט פאַר איר זיך געשטעלט די פּראַגע: וווּ נעמט מען לידער צום זינגען? וווּ נעמט מען טאַנץ־מוזיק? וווּ נעמט מען לידער פאַר אַ קינדערשן אָר־קעסטער? ס'איז שווער געווען דאָס צו געפינען. קרעמענטשוק — פאַרט אַ פּראָווינציעלע שטאַט...

באַיאַרסקע האָט דעמלט שוין געהאַט געענדיקט אַ ספּעציעלע מוזיק־קאלע שול, ווי אויך דעם קיעווער פּעדאַגאָגישן פּרעבעל־אינסטיטוט.

איז זי זיך מעיאשעו און נעמט אליין שרייבן מוזיק צו אייגענע טעקסטן. אַט אזוי זינען געבאָרן געוואָרן אירע ערשטע לידער: „די ווע־ווערקע“, „פּרילינג גייט“, „שלאָף איין, ליאַלקע“, „לייג זיך שלאָפן, מיין דעלע“ (אָדער אונטערן נאָמען — „קינדער, ליו־ליו־ליו“), „מאַשינען־געזאַנג“ און אַנדערע.

מיט אַט די לידער האָט זי פיל פרייד פאַרשאפן אירע דערציגלינגען אין די קינדער־גערטנער. פּרזער — אין קרעמענטשוק, שפּעטער — אין כאַרקאָו.

באַנאַנד מיט פאַרוויילונג איז עס געווען עסטעטישע דערציִונג.

ווען זי איז אינעם יאָר 1920 געקומען קיין קיעוו, האָט מען זי איינ-
געלאָדן אין די היגע יוגנט-הייזער (אינטערנאַטן פאר היימלאָזע יינגלעך
און מיידלעך) אָנפירן מיט דער קונסט-אַרבעט: מוזיק, ריטמיק. האָט זי
אויך דאָ פאָרגעזעצט זינגען מיט די קינדער אירע לידער.

אַבער קיין זיכערקייט, אז זי איז בעמעס באַרופן צו שאַפן רעפער-
טואַר פאַר אַט די דערצוינגס-אַנשטאַלטן, איז באַ איר ניט געווען. באַזונ-
דערס האָבן זי רוען ניט געלאָזט די ספייקעס, צי האָבן א ווערט אירע
טעקסטן, וואָס זי אליין האָט אָנגעשריבן צו אירע זינגלידער. האָט זי גע-
בעטן א גרופע דערציער פון די יוגנט-הייזער, זיי זאָלן זיך פאַרזאַמלען אין
איינעם פון די דערצוינגס-אַנשטאַלטן אויסהערן אירע טעקסטן און זיי
באהאַנדלען.

אין איינעם אן אַוונט זיינען די אָנגעמערקטע כאַוויירים געקומען און
אויסגעהערט אירע טעקסטן און מוזיק. לידער, האָט די קריטיק ניט גע-
טראָגן דעם ערנסטן כאַראַקטער, וואָס האָט באַדאַרפט העלפן באַ-
יאַרסקען.

איז איר נאָר געבליבן א שטיקל טרייסט: די טעקסטן, וואָס מע האָט
אין דעם אַוונט געמאַכט אויסצודרייען, נוצט מען דאָך פאַרט אויס אין די
דערצוינגס-אַנשטאַלטן.

דאָך האָט אין די טיפּענישן פון איר נעשאַמע אף לאַנג זיך פאַרגאַנ-
וועט א כמאַרעלע פון שווערע ספייקעס.

איינעם יאָר 1922 האָט ריווע באַיאַרסקע זיך באַזעצט אין מאַסקווע. דאָ
האָט זי פון צייט צו צייט געשריבן נייע מוזיק ניט בלויז צו אירע אייגענע
טעקסטן, נאָר אויך צו די טעקסטן פון קוויטקאָ און נאָך יידישע דיכטער.
אין א יאָר ארום האָבן באַ איר זיך אָנגעזאַמלט ארום אכצן לידער מיט
נאָטן. קיין יידישער קינדער-גאַרטן איז דעמלט אין מאַסקווע ניט געווען.
האָט זי גענומען טראַכטן; וואָס וועט זיין דער טאַכלעס פון מיין מי?
שרייבט מען לידער מיט נאָטן — באַדאַרף מען זיי אַרויסגעבן אין א דרוק-
פאַרם. ביפראַט נאָך, אז קיין ספּעציעלע לידער-זאַמלונג פאַר פאַרשול-
עלטער איז לעסאַטע ניט בענימצע (אויב ניט רעכענען ענגעלס לידער-
זאַמלונג, אַרויסגעגעבן אין א קליינעם טיראַזש). און באַיאַרסקע
האָט באַשלאָסן זיך אן אייצע האַלטן מיט מיר. וואָס טוט
מען?

האַב איך איר געזאַגט, אז מע באַדאַרף גיין מיטן אָנגעזאַמלטן מאַטע-
ריאַל צו אן אווטאָריטעטן יידישן קונסט-קריטיקער, א קענער פון דער
יידישער שפראַך, וועלכער איז א מיינון אף דיכטונג און אף יידישער

מוזיק, מיר ביידע האָבן געוויסט וועגן אזא שרייבער. ער איז אונדז ביידן
ניט געווען פרעמד, האָט מען אים דורכן טעלעפאָן געפרעגט, ווען קאָן ער
אופנעמען די באַיאַרסקע, קעדיי צו זאָגן זײַן מעווינעס מיקויעך אירע
לידער מיט די נאָטן.

צום באַשטימטן טערמין זײַנען מיר ביידע געקומען צו אַט דעם שרײַ-
בער. באַ אים איז גראַד דעמלט געזעסן אַ גאסט — אַ ייִדישער קינסט-
לער.

און עס האָט זיך אָנגעהויבן דער „עקזאמען“. לעכאטכילע פֿלעגט
מען דורכלייענען דעם טעקסט, און נאָכדעם האָט באַיאַרסקע גע-
שפּילט.

ווען מע האָט פֿארענדיקט דעמאָנסטרירן די לידער, האָט דער קריטי-
קער געזאָגט:

— ס'איז אוואַדע אַ שאַד, וואָס איר האָט געפֿאַטערט פֿיל מי און צײַט
אַף אַט דער אַרבעט. אָבער איך מוּז אײַך זאָגן דעם רײַנעם עמעס: דאָס
אַלץ, וואָס איר האָט דורכגעלייענט און דורכגעשפּילט, איז אזוי פֿרימיטיוו
און אזוי וײַט פֿון עכטער דיכטונג און מוזיק, אז עס לײַנט זיך ניט פֿאַר-
זעצן אזא מיין אַרבעט. איך ווײַס, אז איר זײַט אַ דערפֿאַרענע דערצײערן
און ניט קײַן שלעכטער פֿעדאָגאָג, זאָל אײַך ווײַל באַקומען אַף אַט דעם
בעקאָוועדיקן געביט, וואָס אײַער מאַזל האָט אײַך באַשערט. ווײַזט אויס,
אז פֿעדאָגאָגישע מוזיק איז ניט אײַער באַרוף.

מיט אַט דער אָפּשאַצונג האָט זיך סאַלידאריזירט אויך דער אָנוועזנדער
גאסט, דער קינסטלער.

איז געבליבן אײַן זאך: צונויפֿנעמען די לידער מיט די נאָטן און
זיך אַרויסשארן פֿונעם קריטיקערס דירע.

שטילערהײַט, אָן טײַנעס, אָן דערווידערונגען זײַנען מיר אוועק אַהײַם
צו דער באַיאַרסקע.

עטלעכע מינוט האָט אין איר צײַמער געהערשט אַ שטילשווינגעניש.
איך האָב געזען, אז באַ דער באַיאַרסקע אינווײַניק קאָכט און זידט.
דאָס איז געווען אַ מענטש מיט אַ גוואַלדיק היציקן טעמפֿעראַמענט. פֿלוי-
צעם דערזע איך — זי טוט אַ כאַפּ די נאָטן און נעמט זײַ רײַסן אַף שטי-
קער. צעריסן און צעוואַרפֿן איבערן גאַנצן צײַמער. קײַן אײַן נאָטן־בױגן
איז ניט געבליבן גאַנץ.

דערווײַל האָט פֿונעם קאַרידאָר זיך געלאָזט הערן אַ טעלעפֿאָן־קלינג-
געריי. איך לויף אַרויס צום טעלעפֿאָן און ווער געוואַר, אז מע רופֿט די
באַיאַרסקע אײַנעם ראַיאָנעם בילדונגס־אַפּטייל. זאָג איך איר: „מע רופֿט

אין בילדונגס־אפטייל — באדארף מען גיין". זי האָט אַף זיך אַרופגעכאַפּט דעם מאַנטל און איז אַוועק.

ערשט ווען זי איז אַרויס, האָב איך זיך אָפּגעגעבן א כעזשן, אז צו שטורמיש איז געווען די רעאַקציע פון דער יונגער קאַמפּאַזיטאָרן און אז פאַטערן די נאָטן איז בעפירעש א לייכטזיניקער גאַנג. וואָס זשע טוט מען?

פריער פאַר אלץ באדארף מען ראטעווען די נאָטן. ווי געזאַגט, זיינען די צעריסענע בויגנס געווען צעוואָרפן איבער דער גאַרער פּאַדלאָגע. האָב איך זיי צונויפגענומען און אַוועקגעלייגט אפן טיש. אינעם צימער האָט גראַד זיך אָפּגעזוכט א פלעשעלע גומי־אַראַביק. האָב איך אָנגעהויבן באהעפטן די שטיקער. באַיאַרסקע האָט לאנג זיך ניט געיאָוועט אהיים, אזוי אז מיר איז געלונגען אַפּצושטעלן דעם גאַנצן לידער־קאַמפּלעקט. ווען אלץ איז געווען צונויפגעקלעפט, האָב איך די נאָטן פאַר־וויקלט אין א צייטונג און באהאַלטן אזוי, אז די אַפּגעבראַכטע קאַמפּאַזיטאָרן זאָל ניט באַמערקן, ווהיין דאָס צעריסענע איז אהינגע־קומען.

און אָט האָט זי זיך צוריקגעקערט. האַסטיק אן עפן געטאָן די טיר, מיט א בייזן בליק באַקוקט דעם צימער און א זאָג געטאָן:

— איך ווייס, אז דו האָסט די שמאַטעס ערגעץ פאַרשטעקט, אומזיסט דיין טירכע. אלצינס — אויס קאַמפּאַזיטאָר!

מער האָב איך פון איר קיין וואָרט וועגן געשעענעם ניט געהערט. אין א קורצער וויילע ארום בין איך אַוועק פון צימער.

* * *

אין עטלעכע טעג ארום זאָגט מיר די באַיאַרסקע:

— כ'האָב נעכטן באַגעגנט אן אַקטריסע פונעם ייִדישן טעאַטער, דער־צײַלט זי מיר, אז קיין מאַסקווע איז די טעג געקומען דער באַווסטער פּאַלקאַריסט און מוזיקאַלער טוער ז. קיסעלעאַף. מע גרייט אינעם טעאַטער גאַלדפּאַדנס „קאַלדוּניע“. האָט מען אים אַיינגעלאָדן אַנזעטיקן דעם ספּעקטאַקל מיט ייִדישע פּאַלקסלידער. וואָלט עפּשער געווען א סוואַרע אים ווייזן מײַנע נאָטן? אַר, וואָס רײד איך — זיי זײַנען דאָך צעפּליקט אַף שטיקער.

איך האָב א וויילע געשוויגן, דערנאָך רוף איך מיך אָן:

— יאָ, זיי האָבן זיך געוואַלגערט צעריסענע, האָב איך זיי גאַנץ גע־מאַכט.

איך האָב אַרויסבאַקומען די נאַטן פון זייער באהעלטעניש און זיי איר געוויזן.

— ציגן זאָלן אזוי כיישעק האָבן שפּרינגען אין א פּרעמדן גאַרטן, — האָט זי א ברום געטאַן, — ווי מיר גלוסט זיך גיין צו אַט דעם קיסעלהאַץ! דאָס וועט מינאַסטאַם זיין נאָך איין שפּי אין פּאַנעם.

— מע דאַרף א פּרוו טאַן, — זאָג איך, — עפּשער וועט אַט דער מייזון א קוק טאַן אַף אַט דעם איניען דורך אנדערע ברילן... מע זאָגט, אז ער איז נישקאַשע פון א פאַרשוין.

— איז ווי זשע קומט די קאַץ איבערן וואסער? וויארום פאַקט מען אים?

— שא, שא: איך וועל מיך צו אים אריינכאַפן און פאַרלייגן א באגע- געניש.

אין א פאַר טעג ארום איז מיר געלונגען זיך צוזאַמענטרעפן מיט קיסעלהאַפן. ער איז מאַסקים געווען, אז מע זאָל אין דריי טעג ארום צו אים אריינקומען מיט די לידער.

ווי נאָר מיר זיינען צו אים אריין, האָט ער גלייך — אָן באזונדערע האכאַנעס — גענומען אויסהערן דעם מאטעריאַל.

פאַרענדיקט דעם דורכקוק, רופט ער זיך אָן צום אווטאָר:

— גיט קיין שלעכטע לידער. מע באדאַרף בעפּירעש זיי אויסנוצן אין די קינדער-גערטנער. און אויב איר קלייבט זיך ארויסגעבן א לידער- זאַמלונג פאַר קליינע קינדער, איז אַט די צאָל לידער, וואָס איר האָט מיר געוויזן, צו קנאַפ, באדאַרפט איר אַנשרייבן נאָך אזויפיל. און דעריקער — אין סאָוועטישן גיטס. א טייל לידער באדאַרפן אומבאדינגט זיין סוזשעטיש אינטערעסאַנט. אין א טייל לידער באדאַרף מען דערשפירן א קינדערשן קאַלעקטיוו.

דאָס וויכטיקסטע אין אַט דער באגעגעניש איז געווען דער צוגאַנג, דער טאַן. דער מענטש האָט אין זיין שמועס גיט געשטעלט דעם טראָפּ אַף אַפּצווענדן. ניין, אים איז וויכטיק געווען אונטערשטיצן די איניציאַטיוו פון א דערצייערן, וועלכע פילט זיך, ווי א ליבליכע קרויווע אין דער קינדער-וועלט. און אזא איז דאָך טאַקע געווען ריווע באַ- יאַרסקע.

ס'איז גיט שווער זיך פאַרצושטעלן, אז אַט דער שמועס מיט קיסעלהאַפן האָט אינעם הארצן פון דער געקרויודעטער קאַמפּאָזיטאָרן אריינגעוואָרפן א פונק פון גלויבן אין איר בארוף. די באגעגעניש מיט קיסעלהאַפן האָט

די אנטוישטע קאמפאזיטאָרן באַפּליגלט: אין אַ יאָר אַרום איז באַ איר פּאַרטיק געוואָרן אַ זאַמלונג פאַר פּאַרשול-קינדער — פּערציק לידער (פון זיי — עטלעכע און צוואַנציק אייגענע טעקסטן). שוין אָפּגערעדט, אַז די מוזיק איז אינגאַנצן געווען אַן אַריגינעלע. די טעקסטן האָבן מאַסקווער ייִדישע פּעדאַגאָגן באַגיטיקט. אלע לידער האָט דער וויסנשאַפּטלעכער מעלכעראַט באַם בילדונגס-קאָמיסאַריאַט באַשטעטיקט.

און אינעם יאָר 1925 איז אַרויס פון דרוק באַיאַרסקעס ערשטע לידער-זאַמלונג „קלינגען העמערלעך“ — אַרויסגעגעבן דורכן מוזעקטאָר פון מעלכערפּאַרלאַג.

א ריכטיקע נעשאַמע

ווען איך האָב ליובאַוו יאקאָוולעוונע גורעוויטש דאָס ערשטע מאָל דערוען (אינעם יאָר 1937), האָב איך מיינע אויגן ניט געגלייבט: א יונג, א פּריש פּאַנעם, אַן איין קנייטשעלע. לויטן ערשטן איינדרוק האָט מען געקאַנט מיינען, אז זי איז אלט ניט מער, ווי פינף און דרייסיק, העכסטנס — פּערציק יאָר. און זי איז דאָך שוין דעמלט געווען א זקיינע — צוויי און זיבעציק יאָר! די אויגן האָבן ניט פּאַרלאָרן זייער גלאַנץ — זיי האָבן געשטראַלט מיט לעבנסלוסטיקייט. אזעלכע אויגן פּאַרמאַגט א מענטש, וואָס האָט אַף זײַן לעבנסוועג ניט געוויסט פון קיין קרומע סטעזשקעס, פון קיינע שמאדשטיק, א מענטש, וואָס זײַן נעשאַמע איז פּאַרבלעבן אַן פּלעקן פון צווייטע און ביכלאל פון בייזווייליקייט.

איידער איך וועל אָנהייבן דערציילן עפעס פון אירע לעבנס־פּאַסי־רונגען, וויל איך אינקורצן דערמאָנען, ווער איז ליובאַוו יאקאָוולעוונע גורעוויטש און וואָס שטעלט זי מיט זיך פּאַר, ווי א שפּעפּרישע פּערזענ־לעכקייט.

זי האָט געשריבן דערציילונגען, ראַמאַנען. זייער פּיל האָט זי געטאַן אפּן געביט פון קריטיק. פּאַרשיידענע טעאַטער־טוער האָבן געלויבט אירע וויסנשאַפּטלעכע ווערק, ווי, צום ביישפּיל, די ביכער „די שאַפּונג פון אקטיאָר“ און „די געשיכטע פונעם רוסלענדישן טעאַטער־שטייגער“.

דער בוך „די שאַפּונג פון אקטיאָר“, אן אויסגאַבע פון דער מעלויכישער אקאַדעמיע פאַר קונסט־וויסנשאַפּט, באהאַנדלט זייער ערנסט די פּראַגע, וואָס מאַטערט שוין הונדערטער יאָרן א ריי גענאַלע אקטיאָרן, סײַ טעאַרע־טיקער פון דער סצענישער קונסט, סײַ אויך פּסיכאָלאָגן; צי איז יעדער אקטיאָר מעכטיעוו איבערלעבן דאָס, וואָס ער שפּילט אַף דער בינע, אויס־נוצנדיק דערבני אלע מיטלען פון זײַן קערפּער, אָדער עפּשער איז ער אימשטאַנד שילדערן א פּערסאָנאַז און בעשאַס־מייסע אליין ניט שפּירן די געפּילן, די עמאַציעס, וואָס ער באַמיט זיך אפּצוועקן באַם צושויער? שטרעבנדיק אריינצוטראַגן קלאַרקייט אין אַט דער פּראַגע, האָט לוי־

באון יאקאָוּלעוונע גורעוויטש דורכגעמאכט גאָר א גרויסע פאַרשערישע ארבעט און האָט בארזיכערט אירע ווערק מיט דער גוויזעס־איידעס פון אזעלכע געווינים פון דער טעאטער־קונסט, ווי טאלמא, סאלוויני, אירווינג, קאָקלען, יערמאַלאָווא, שטשעפקין, סטאניסלאָווסקי, און אזעלכע דענקער, ווי געטע, לעסינג, דידראָ, און פּסיכאָלאָגן, ווי דזשעמס, בינע, ליפּס, געפֿ־ דינג און אנדערע.

אז שלוימע מיכאַעלס האָט בא מיר אף א צייט אנטליען אַט דאָס ווערק פון דער גורעוויטש און עס דורכגעלייענט, האָט ער מיר געזאָגט:

— האגאם די גורעוויטש איז אן אָנהענגערן פון דער סטאניסלאָווסקי־ סיסטעם, מיט וועלכער איך בין ניט גאָר אינגאנצן מאסקים, דאָך קומט איר א יאשער־קויעך פאר אַט דער ארבעט. איר בוך קאָן שטויסן א סאך אקטיאָרן זיך באדענקען, איבערשאצן געוויסע מאָמענטן פון זייער טעאָ־ טראלער אווידע. אזא אוודע מוז באפרוכפערן יעדן אקטיאָר און דאָפּלט פארשטארקן זיין אכרייעס־געפיל פארן צושויער. אין טאָך גערעדט, איז די שפיל פון אקטיאָר אף דער בינע אָפטמאָל אָפהענגיק פון זיין געמיט־ צושטאנד. אויב אין מעשעך פונעם טאָג האָט אים דאָס לעבן ניט אונטער־ געטראָגן קיינע יעסורים און ער קומט א רויקער אין טעאטער, איז ער געוויס אימשטאנד מיטגעריסן צו ווערן פון די עמאַציעס, וואָס די ראָל איז מיט זיי אָנגעזעטיקט. אויב אָבער ער קומט א צעבראָכענער, מיט א געדריקטער שטימונג, קומט אים שוין אויס זיך סוימעך זיין דעריקער אף דער טעכניק, וואָס ער האָט דעראָבערט, און מיט איר הילף איבערצייגן דעם צושויער, אז ער, דער אקטיאָר גופע, איז אופגערודערט פון די גע־ שעענישן, וואָס ער איז אין זיי אן אַנטיילנעמער. אָבער דאָס אליין איז נאָך קנאפ. דער איקער איז די אידיי פון דער פיעסע. אויב די אידיי בא־ גייסטערט דעם אקטיאָר, איז רעכט, אז ער זאָל אין זיך גויווער זיין די שלעכטע שטימונג, וואָס האָט אים באהערשט ביז דעם אָנהייב פון זיין שפיל. נאטירלעך, וועלן בא אים אויסוואקסן פליגל, און עס וועט געשען דער נעס: ער וועט פאנגען די הערצער פון די צושויער.

זייער אן אָנגעזעענעם פלאץ אין דער ליטערארישער טעטיקייט פון ל. גורעוויטש האָט פארנומען איר ארבעט אינעם רוסישן זשורנאל „סע־ ווערני וועסטניק“, וועלכן זי האָט א שטיק צייט רעדאגירט. א זשורנאל, ווו לעוו ניקאָליעוויטש טאָלסטאָי האָט געדרוקט אייניקע פון זיינע ווערק. נאטירלעך, איז איר ניט איין מאָל אויסגעקומען זיך צו טרעפן מיט לעוו טאָלסטאָי און מיט אים שמועסן. ער פלעגט זי איינלאדן צו זיך אהיים קיין אסנאיא פאָליאנא.

גאָר א מערקווירדיקע ראָל האָט ל. גורעוויטש געשפילט אינעם לעבן

און שאפן פונעם בארימטן רוסישן טעאטער-טוער קאָנסטאנטין סערגייעװװיטש סטאניסלאווסקי. אלע יאָרן פון זײַן שעפּערישן אופשטייג איז זי פאַר אים געווען דער סאַמע נאָענטער און כאַשעווער באל-יויעץ. איר האָט ער געטרויט זײַנע פּלענער אין פּראַט פון טעאַטראַלע טראַדיציעס. זי האָט אלעמאַל געוואָלט זײַנע שעפּערישע פּריידן און לײדן, זײַנע דער-גרייכונגען און דורכפאלן. ל. גורעוויטש איז געווען זײער אַ הייסע אָנהענגער גערן פון סטאניסלאווסקיס טעאַרעטישע אײדיען. זי האָט אײנע פון די ערשטע אנערקענט זײַן מעטאָד דערצײען אַקטײאַרן — די אַזויגערופענע סטאניסלאווסקי-סיסטעם.

אײנעם מוזײ פונעם מאַסקווער קינסטלערישן טעאַטער געפײנט זיך סטאַניסלאַווסקיס אַ גרויסע צאָל בריוו, וווּ ער ווענדט זיך צו ל. גורעוויטש מיט די ווערטער: „טײערע, האַרציקע לײבאַוו יאַקאָוולעוונאַ!“ און פאַרענ-דיקט אָפּט זײַנע בריוו צו איר מיט די ווערטער: „דער, וואָס האָט אײך בעזעמעס ליב“, „אײך נעם אײך ארום“.

נאָך וויכטיקער פון אַט די צאַרטע אױסדרוקן פון זײַנע געפילן צו איר זײַנען די שטעלן אין זײַנע בריוו, וווּ ער שמועסט מיט איר מיקויעך איר ארבעט איבער זײַנע קאַווים אַלס רעדאַקטאָר.

אין אײנעם פון זײַנע פּילצאַליקע בריוו, וואָס האָבן אַ שײַכעס צו איר רעדאַגירן זײַנע ווערק, שרײַבט ער: „טוט מיט מײַן קסאַוואַד (עס האַנדלט זיך וועגן זײַן בוך „מײַן לעבן אין קונסט“), וואָס איר געפײנט פאַר נײטיק: קירצט, מעקט אױס, ענדערט די קאַמפּאָזיציע, האַקאַל, טוט, ווי אַ מענטש באַגײט זיך מיט זײַן אײגנס — אײך פאַרלאָז מיך אײנגאַנצן אַף אײער מעווינעס, אַף אײער גרויסער דערפאַרונג“. ל. גורעוויטש האָט רעדאַגירט אױך סטאַניסלאַווסקיס ווערק „די ארבעט פון אַקטײאַר איבער זיך“.

* * *

דער געוועזענער סעקרעטאַר פון ל. נ. טאַלסטאָי נ. ג. גוסיעוו האָט מיר דערצײלט אזאַ מײַסע.

צווישן די געסט, וואָס זײַנען געזעסן באַם טיש אין טאַלסטאָיס דירע אין יאַסנאַיאַ פּאַליאַנאַ, האָט מען פון צײַט צו צײַט געקאַנט באַמערקן אױך די גורעוויטש. זי האָט זיך דאָ געפילט, ווי אַ בען-באַיס, זי איז דעמלעט געווען נאָך גאַר אַ יונגע (לעפּיערעך 28 יאָר).

אײנמאַל, ווען ל. גורעוויטש איז געווען צוגאַסט באַ די טאַלסטאָיס, קומט אריין אײנעם אופנאַם-צײַמער די הױז-באַדינערן און מעלדעט, אז אַט

איז געקומען נאך א גאסט. דאס איז געווען מיכאל מענשיקאוו, איינער פון די סאמע אָנגעזעענע מיטארבעטער פון דער רעאקציאָנערער טעגלעך כער צייטונג „נאָוואַיע וורעמיא“, וועלכע האָט זיך געמאכט א שעם מיט איר אָפּטער העצע קעגן יידן. איר העצע האָט באַזונדערס געבושעוועט בעשאַס דעם דרייפּוס־פּראָצעס.

און אָט האָט אין צימער זיך באַוווּזן דער גאסט. באַגריסנדיק די אָנ־וועזנדע, האָט מענשיקאָוו זיך דערנענטערט צו ליובאַוו יאַקאָוילעוונע און איר אויסגעשטרעקט די האַנט. זי האָט פון אים זיך אָפּגעקערט און געמאַלדן:

— אזעלכע פאַרשויענע, ווי דער הער מענשיקאָוו, וואָס איז דעם באַ־וויסטן שוואַרצמייעניק סוואַרינס א טרײַער דינער, קאָן איך ניט דער־לויבן דריקן מיין האַנט מיטע פאַניבראַט.

זעלבסטפאַרשטענדלעך, איז לעוו ניקאָלייטשן זייער ניט אָנגענעם געווען, וואָס מע האָט זיינעם א גאסט אזוי מעווייזש געווען.

שפּעטער, בעשאַס איר געטרוילעכן שמועס מיט לעוו ניקאָלייטשן האָט ליובאַוו יאַקאָוילעוונע אים דערקלערט איך האַנדלונג.

— איר פאַרשטייט, לעוו ניקאָלייטש, איך בין א טאַכטער פונעם ייִדישן פּאָלק, וואָס טויזנטער יאָרן פאַרפּאָלגט מען עס. עס וואָלט פון מיין זייט זיין אן עכטע צווייטע ענטפּערן מיט א שמיכל, מיט א פריינטלעכן פּאַנעם אף דער באַגריסונג פון אזא עכטן ייִדן־סוינע, ווי אָט דער נאָוואַ־וורעמעניעץ.

בעשאַס א צווייטן שמועס מיטן סעקרעטאַר נ. נ. גוסיעוון האָט ער מיר דערציילט א טרויעריקן עפיזאָד פון דער רעדאַקטאָרישער פּראַקטיק פון ל. גורעוויטש.

אינעם זשורנאַל „סעווערני וועסטניק“, וועלכן, ווי ס'איז שוין אָנגעוויזן, ליובאַוו יאַקאָוילעוונע האָט רעדאַגירט, האָט טוטשקאָוו (אַגאַריאָוס גע־וועזענע פרוי) געדרוקט אירע זיכרוינעס, וווּ זי האָט דערציילט, אז די פרוי פונעם באַוויסטן שרייבער שעלגונאַוו איז געווען אן אָנהענגערן פון פרייער ליבע. אָפּגעדרוקט איז געווען אַנשטאַט דער פאַמיליע שעלגונ־נאַוואַ בלוין דער אָס „ש“. אָבער אין דער ליטעראַרישער סווייווע האָט מען זיך אָנגעשטויסן, וועמען די טוטשקאָוו מיינט. אינגיכן נאָך דעם, ווי אָט דער טייל פון די זיכרוינעס איז געווען אָפּגעדרוקט, קומט אריין אינעם רעדאַקטאָר־קאַבינעט פון דער גורעוויטש אן אָפּיצער. ער מעלדעט זיך אלס זון פון דער שעלגונאַוואַ.

— איר האָט אין אייער זשורנאל, — ווענדט ער זיך צו ליובאָו יאָקאָולעוונע, — דערלויבט אָפצודרוקן א בילבל אָף מיין מוטער, און אזוי ארום האָט איר זי געמאכט צו שאַנד און צו שפּאַט. איך בין מעכועוון ארויסרופן אייך אָף א דועל. נאָר העיויס עס איז ניט שנייד ארויסרופן א פרוי אָף א דועל, פאָדער איך פון אייך, אז איר זאָלט באפולמעכטיקן אייער פאָטער אָדער אייער ברודער, אז עמעץ פון זיי זאָל זיך מיט מיר ראַנגלען מיטע דועל.

דערוף האָט ליובאָו יאָקאָולעוונע געענטפערט:

— איר דארפט וויסן, אז אין געוויסע קרייזן פון אונדזער דעמאָקראַטישער אינטעליגענץ האָט זיך אָנגעמערקט א שטרעמונג, וועלכע באַציט זיך פּאָזיטיוו צו דער מאָדערנער דערשינונג, וואָס מיר באַזייכענען מיט דעם אויסדרוק „פּרניע ליבע“. אייער מוטער איז ניט די ערשטע און ניט די לעצטע, וואָס באַטראַכט די באַציונגען צווישן מענער און פרויען פון אזא שטאַנדפונקט. דאָס באַטייט לעגאַמערע ניט, אז אין איר פאמיליע־לעבן האָט זי זיך געלאָזן אפן וועג פון מאַראַלישער יערידע, פון העפּקער. די סוויוע, מיט וועלכער אייער מוטער האָט געהאַט צו טאָן, ווייסט גאַנץ גוט, אז אין איר פּריוואַטן לעבן איז אייער מוטער א מענטש, וואָס איז ביז לעצט איבערגעגעבן איר מאַן, אירע קינדער און איר דערצו נאָך א ווילער כאַווער. נעמט אין באַטראַכט, אז אין די זיכרוינעס איז אָנגעוויזן בלויז דער ערשטער אָס פון דער פאמיליע. מעגלעך, אז די רעדאַקציע האָט ניט ארויסגעוויזן דעם געהעריקן ערנסט בענעגייע אָט דעם אייניען. קאָן זיין, אז עס וואָלט גלייכער געווען אָדער אויסמעקן די שטעל, וואָס האָט א שייכעס צו אייער מוטער, אָדער געבן אין נאָמען פון דער רעדאַקציע א באַזונדערע הויסאַפּע צו די זיכרוינעס, ווו עס וואָלט אריינגעטראָגן געוואָרן מער קלאַרקייט בענעגייע איר באַציונג צו דער פּראָבלעם פון פּרייער ליבע. ווי עס זאָל ניט זיין, מעלדע איך אייך קאַטעגאָריש: צוליב מיין שולד זאָל מיין ברודער ריזיקירן מיטן לעבן — דאָס איז אַנטימאַראַליש און ביכלאַל אומזיניק. איך וועל קיינעם פון מינע קרויווים דערצו ניט דערלאָזן.

אַלס ענטפער אָף איר רעפּליק האָט דער אָפיצער איר דערלאַנגט א הילכיקן פאַטש.

ווען לעוו ניקאָליעוויטש טאַלסטאָי האָט וועגן אָט דעם פאַקט זיך דערוווסט, האָט ער צו ליובאָו יאָקאָולעוונע אָנגעשריבן א בריוו, אין וועלכן ער האָט איר אויסגעדריקט זיין מיטגעפיל.

* * *

די דערהויבנקייט פון איר נעשאַמע איז אומפארגעסלעך. וועגן דעם זאָגט איידעס פּאָלגנדער פּאקט. אינעם יאָר 1937 האָב איך מיך געגרייט אָפגעבן אין דרוק (אין מאַסקווער פּארלאַג „איסקוסטוואַ“) אַ מאַנאָגראַפיע וועגן דעם פּאַלקס־אַרטיסט שלוימע מיכאַעלס. דער קסאָוויאַד איז שוין געווען פּאַרטיק. דערזען ליובאַוו יאַקאָוילעוונע אינעם מאַסקווער אַקטיאָר־קלוב, בין איך צו איר צוגעגאַנגען, זיך געמאַלדן (מיר זיינען ביז דעמלט פּערזענלעך ניט געווען באַקאַנט) און זי געבעטן איבערלייענען מיין קסאָוו־יאַד און אַנשרייבן אַ קורצע אָפּשאַצונג. זי האָט באַווייליקט מיין פּאַרשלאַג און מיר פּאַרגעלייגט, אז איך זאָל צומאַרגנס נאָך מיטיק איר ברענגען דעם מאַנסקריפּט. פינף אזייגער באַטאָג האָב איך איר אָפּגעגעבן דעם קסאָוויאַד וועגן מיכאַעלסן. אפּן צווייטן טאָג האָב איך אינדערפרי אַרום איינס אזייגער דורך דער פּאַטשט אין אַ רעגיסטריטן קאַנווערט דער־האַלטן איר פּאַזיטיוון אָפּרוף וועגן מיין אַרבעט. אין אַ טאָג אַרום בין איך אוועק צו איר אַהיים זי צו באַדאַנקען. אַ שטאַרק פּאַרכידעשטער, האָב איך זי געפּרעגט, וויאַזוי האָט זי באַוויזן אזוי בליץ־שנעל דערליידיקן אזא ערנסטן איניען. האָט זי געזאָגט:

— איך האָב מיר פּאַרגעשטעלט, וויאַזוי דער אוּטאָר גאַרט וואָס גיכער קריגן אַן ענטפּער, האָב איך גלייך נאָך דעם, ווי איך האָב פּון אַינערע הענט געקראָגן דעם קסאָוויאַד, מיך אוועקגעזעצט אים ליענען. דערביי האָב איך באַפוילן מיניע בניי־באַיס, מע זאָל מיך ניט באַמרויקן, ניט מיט וועטשערע און אפּילע ניט מיט טיי טרינקען, ביז איך וועל אליין ניט פּאַדערן. און איך בין געזעסן ביז אזייגער עלף — ביז איך האָב פּאַרענר דיקט ליענען אַינער ווערק. און באלד טאַקע האָב איך אָנגעשריבן מיין אָפּשאַצונג און גאַנצפרי אָפּגעשיקט אין פּאַטשט.

— און איצט וועל איך אייך זאָגן דאָס, וואָס עס האָט אַ שייכעס צום עצעם פּון דער פּילאָסאָפּישער פּאַזיציע, וואָס מיכאַעלס באַזיצט אין זיין צוגאַנג צום מעטאָד פּון אַקטיאָר. ווער עס האָט געלייענט דאָס ביכל פּונעם פּראַנצויזישן דענקער דידראַ „דער פּאַראַדאָס וועגן אַקטיאָר“, דער גע־דענקט זיין באַהויפּטונג: „דער טאַלאַנט פּון אַן אַקטיאָר באַשטייט ניט אין דעם, וואָס ער מוז זיין דורכגעדרונגען מיט די געפּילן פּונעם פּעריסאָנאַזש, וועלכן ער שילדערט, נאָר אין דעם, וואָס ער דערלאַנגט אונדז זייער פּינקטלעך די אויסערלעכע סימאָנים פּון דער איבערלעבונג (די אינטאַנאַ־ציע, די מימיק, דעם זשעסט) און נאַרט אזויאַרום אַפּ דעם צושויער.“

— אין איינער פּון זיינע אַרויסטרעטונגען האָט מיכאַעלס געזאָגט: „מיר

ווייסן, אז פרויען פארמאגן א ריי מאגירן, וואָס דינען זיי צו געפינען
כיין בא מאנצבלען (אראָפגעלאָזטע אויגן אָדער פאָריסענע אַרופ, א בליק
אין דער זינט, האַקלאַל, פאַרשיידענע האַמאַצאַעס). אָט אזוי איז זיך נויהעג
א פרוי, קעדיי געפעלן צו ווערן א מאנספארשוי. איך בין זיך מוידע, אז
געפינענדיק זיך אף דער בינע, מאך איך אָפּט א סוידעספולן אָנשטעל,
קלוימערשט איך גיב אָנצוהערן: „אָט וועל איך באלד עפעס א זאָג טאָן“,
און אינדערעמעסן קאָן פאַסירן, אז איך זאָל גאַרניט זאָגן. דאָס איז א
באשטימטע מאגיר. עס טרעפט, אז איך גיי לאַנגזאַם צו צו דער ראַמפע,
דריק צו די האנט (אָדער בלויז איין פינגער) צו דער ברוסט און כ'טו א
זאָג א פראזע, וואָס איר ציל איז אָנצושפּיצן די אופּמערקזאַמקייט פונעם
צושיער... דאָס איבעריקע איז ניט וויכטיק“.

געענדיקט אָט די ציטאַטע, רופט זיך אָן ליובאַוו יאַקאָוּלעוונע:

— אין אָט דער אַרויסזאָגונג מיכאַעלסעס שפּירט זיך א געוויסע קרוי-
וועשאפט מיט די טראַדיציאָנעלע עסטעיטישע אָנשויונגען פון די יאַפּאַנער.
דער טאַמאַציס פון קונסט באשטייט לויט די יאַפּאַנישע טראַדיציעס אין דעם,
אז מע זאָל אין זיך טיפּוויקלעך די פייניקייט זיך איינהערן אין דעם ניט
אַרויסגעזאָגטן. דעם טיפּסטן אינטערעס רופט בא זיי ארויס דער רעמעז,
די אַנדייטונג, דאָס, וואָס מיר רופן „צווישן די שורעס“. א באזונדערער
כיין שטעקט, זאָגן זיי, אינעם ניט דערזאָגטן, אין דעם, וואָס מע באַדאַרף
בלויז זיך אָנשטויסן. אזא טענדענץ איז אייגנטימלעך ניט נאָר די יאַפּאַ-
נער. ווען מיר ווענדן זיך, לאַמיר זאָגן, צו דער דיכטונג פון א. בלאַק,
פון ב. פאַסטערנאַק, געפינען מיר דאָ ניט ווייניק שטעלן, ווו דער דיכטער
האָט ניט דערזאָגט, און אזוינס רעגט טאַקע דעם געדאַנק.

— דעריבער, — זעצט פאַר ליובאַוו יאַקאָוּלעוונע, — איז באזונדערס
אינטערעסאַנט דאָס, וואָס מיכאַעלס האָט דערקלערט בעשאַס זיין אַרויס-
טרעטונג: „ס'איז א טאַעס, — האָט ער באהויפטעט, — זיך מעשאער זיין,
אז מיר זיינען מעכויעוו אלץ ביזן סאָף דעם צושיער דערקלערן. אויב
אונדו וועט זיך איינגעבן אייך אָפּנאַרן, וועט עס זיין אויסגעצייכנט“.

— די דאָזיקע אַרויסזאָגונג מיכאַעלסעס, — האָט ליובאַוו יאַקאָוּלעוונע
געזאָגט, — דערנענטערט זייער מיכאַעלסעס אָנשויונג צו דידראָס שטאַנד-
פונקט. וועדליק אין אייער קסאָוויאַד ווערט דערציילט, איז מיכאַעלס ניט
געווען קיין קעגנער פון סטאַניסלאָוסקיס סיסטעם. עס זיינען געווען בלויז
אייניקע כלוקעדייעס... און סטאַניסלאָוסקיס סיסטעם איז דאָך פונקט דער
הייפּעך פון דידראָס באהויפטונגען... דעריבער דאַרף מען דעם אייניקע
קלאַר מאַכן.

איך האָב געענטפערט ל. יא. גורעוויטש, אז מײן קסאָוויאַד באַדאַרף

מען ניט באנעמען, ווי אן אויסשעפנדיקע פאָרשונג פון מיכאַעלסעס פּילאַָ-
סאַפּישע באַטראַכטונגען מיקויעך דעם מעטאַד פון אַקטיאָר. די פראַגע
וועגן די אייגנשאַפטן פון מיכאַעלסן אלס אַקטיאָר פאָדערט נאָך גענוג
פאָרשערישע באַמונגען. דערלויבט מיר דערציילן וועגן אַ שמועס,
וואָס איז פאָרגעקומען צווישן מיכאַעלסן און מיר, דוכט זיך, צום סאָף
פונעם יאָר 1936. מיר האָבן דעמלט געשמועסט וועגן דער עוואָלוציע פון
נעם סטיל אינעם מאַסקווער מעלכישן ייִדישן טעאַטער. נאַטירלעך, איז
אויסגעקומען באַרירן קונסט־פראַגן ביכלאַל. באַטראַכטניק פאַרשיידענע
קונסט־מאַנירן, האָט מיכאַעלס געזאָגט:

— ווען מיר באַקענען זיך מיט דער קונסט־געשיכטע פון פאַרשיידענע
פעלקער, קאָנען מיר ניט פאַרבייגיין אייניקע סוואַרעס פון אמאָליקע
ייִדישע דענקער. איר ווייסט, מינאַסטאַם, אז איך בין ניט קיין פלאַמיקער
אַנהענגער פון קאַנאַניזירן די מערעס פון ייִדישע לאַמדאַנים. אייניקע
פון זיי קאָן מען פאַרגלייכן מיט די טרוקענע ביינער (עצמות היבשות)
פון דעם נאָווי יעכעזקלס וויזיע. אָבער צווישן אַט די הויפּנס אָפּגעלעבטע
אַנשווינגען און אַפּאַריזמען קאָן מען געפינען עמעסע דימענטן. געוויס
געדענקט איר די ארויסזאָגונגען פונעם כאַכעם, וועלכער האָט געפונען אַ
געפּרעסטע פאַרמול פאַר פאַרשיידענע אופאַסונגען פון לעבנס־דערשייגונג
גען. אַט די פאַרמול האָט ער אויסגעדריקט מיט איין וואָרט — „פּרדס“,
עס קלינגט פונקט אזוי, ווי דאָס העברעישע וואָרט „פּרדס“, וואָס באַטייט
א גאַרטן מיט פייערעס. אָבער דער „פּרדס“, וואָס מיר וועלן דאָ וועגן אים
ריידן, איז נאָר אַן אַברעוויאַציע, אַ ראַשעטייוועס פון פיר ווערטער: פּשט
(פּשאַט), רמז (רעמעז), דרוש, סוד (סאָד). יעדער פון אַט די פיר באַגריפּן
איז אין זיך קוילעל אַן אייגנאַרטיקן מעטאַד צו באַטראַכטן און אופאַסן
דערשייגונגען.

דער טאָך פון פּשט (פּשאַט) באַשטייט אין דעם, וואָס אַ געוויסע קאַטע־
גאַריע מענטשן באַנעמט דערשייגונגען דעריקער לאַגיש. דאָס הייסט:
די אויבערהאַנט בעשאַס זייער באַטראַכטן אַ דערשייגונג נעמט דער סייכל־
האַיאָשער. לאַמיר צוליב קלאַרקייט דערמאַנען אונדזער ספּעקטאַקל „מאַ־
סאַעס ביניאַמין האַשלישי“. אויב מיר וועלן באַנעמען ביניאַמינען און
סענדערלעך בלוז ווי קאַמישע פיגורן און ניט באַטאַנען דאָס דערהויבן
מענטשלעכע, וואָס אין זיי, לאַמיר זאָגן זייער טרוימערישקייט, קאָן אזא
אופאַסונג פון לאַגישן שטאַנדפונקט זיין באַרעכטיקט. יא, ביניאַמין און
סענדערל זינען טאַקע געווען זייער אָפּגעשטאַנען, פאַסיוו אין זייער שטיי־
געריש אויסקומעניש און שוין צופיל נאַיוו. פון שטייגערישן, פון באַלע־
בעסלדיקן שטאַנדפונקט זינען זיי געווען באַטלאַנים, אפּילע טויגעניכטסן.

אָבער פון שטאנדפונקט פון עכטער קונסט איז אזא צוגאנג צו אַט די טרוימער איינזייטיק, מאכעט מיר, קינסטלער, זיינען מעכויעוו ליינענע און טרעפן, וואָס אין מענדעלעס טעקסט שטעקט צווישן די שורעס. עלע ניט, וועלן מיר אריינפאלן אין נאטוראליזם. אזא געפאר לויערט נאָך יעדן, ווער עס גייט צו צו דערשיינונגען בלויז מיטן קאָמפאָס, וואָס אַט יענער כאַכעם האָט באַצייכנט מיטן באַגריף פּשט (פּשאַט).

לאַלזשן אַנדערע אויסדרוק־מיטלען באַנוצן די קונסט־טוער, וועלכע זיינען אָנהענגער פונעם רעמעז־מעטאָד. רעמעז באַטייט אַן אַנדיטונג. אין דער טעאָריע פון קונסט האָט איר אייך אַן עקוויוואַלענטן טערמין — סימבאָל. אינעם ערשטן אַקט פונעם ספּעקטאַקל „200.000“ (אינעם מאַס־מעליט) איז געווען אַ מאַמענט, ווען דער שאַדן סאָלאַווייטשיק פליט פונעם אייבערשטן בינע־כאַלעל אַראָפּ אַף די בינע־ברעטער מיט אַ שירעם אין האַנט. לויטן פאַרטראַכט פונעם רעזשיסער א. גראַנאָוסקי האָט אַט די מיזאַנסצענע סימבאָליזירט דעם באַגריף „לופּטמענטש“. מעגלעך, אַז אַט די מיזאַנסצענע האָט אינספּירירט שאַגאַלס בילד, וווּ עס ווערט געשילדערט אַ ייד, וואָס פליט איבער די הייזער פון אַ קליין שטעטל אין דער וועלט אַריין זיך מיטאַסעק זיין מיט מענאַכעם־מענדלשע קאָמבינאַציעס. אַט דאָס בילד שטאַמט פון שאַגאַלס אָפּאַסונג, פון זיין באַנעמען אַ באַדנאַזן יידישן קליינבירגער.

סימבאָליז איז אויך אזא מאַמענט אין אונדזער ספּעקטאַקל „מאַזל־טאָוו“, ווען דער ווייכ־אַרציקער רעב אלטער (אַ מענטש אָן אַ גאַל!) טוט אַ הייב אַ שניט האַלץ איבער דער באַלעבאַסטעס קאַפּ מיט די ווערטער: „די ציפּיליסטן (סאַציאַליסטן) זאָגן — אַ קלאַג צו דיין קאַפּ“, יאָ, ס'איז סימבאָליז: רעב אלטערס ענערגישער זשעסט באַטייט: ס'וועט קומען אַ צייט, ווען די דערשלאַגענע רעב אלטערס וועלן דערלאַנגען אַ טויט־קלאַפּ די אונטער־דריקערס, די בלוט־אַפּערס.

דער דריטער צוגאַנג — דרוש — איז אזא מיין מאַניר, ווען באַטראַכט טנדיק די אָדער יענע דערשיינונג, קומט יעדער פון די שטריינדיקע צו זיין אייגנאַרטיקן אויספיר. איינע און די זעלבע דערשיינונג נעמט מען דאַרשענען אַף פאַרשיידענע אויפאַנים. ניט זעלטן האָבן מיר דאָ צו טאָן מיט אַ מיין מיסברויכן מיטן דיאַלעקטישן מעטאָד. ס'איז באַוויסט, וואָס פאַר אַ קאָנעניש עס האָט אַרויסגערופן דעם רעזשיסער אַקימאָוס אַויפּירונג פון „האַמלעט“ אינעם וואַכטאַנגאַוו־טעאַטער. די טעאַטער־קריטיקער האָבן אַט די שטעלונג באַטראַכט ווי אַ פאַרקריפּלונג פון דער אַידיי, וואָס איז אין גרונט פון אַט דער פּיעסע. אַזויאַרום איז אַקימאָוס אָפּאַסונג געוואָרן אַ מיין פאַלשער דרוש בענעגייע „האַמלעט“.

אן ענלעכן דורכפאל האָבן מיר געהאט אינעם מאַסקווער מעלוכישן ייִדישן טעאטער, ווען מיר האָבן אופגעפירט א. וועוויאַרקעס פיעסע „כאווער שינדל“ („137 קינדער־היזער“). דאָס איז געווען א פרוו, אויס־נוצנדיק א מין סכעמע פון גאַגאַלס „רעוויזאָר“, דערלאנגען דעם צושויער א סאטירע אפן „נעפּ“ אין דער ייִדישער סוויווע. ניט געקוקט דערוף, וואָס געשטעלט אָט דעם ספעקטאַקל האָט אזא באַגאַבטער רעזשיסער־נאַוואַטאַר, ווי א. גראַנאַווסקי, וואָס די קינסטלערישע אויספורעמונג האָט באשאפן אזא גרויסער מיסטער, ווי נ. אלטמאַן, און די מוזיק האָט אָנגע־שריבן אזא טאלאַנטפולער קאַמפּאָזיטאָר, ווי א. קריין, איז דער ספעקטאַקל דורכגעפאלן. שולדיק אין דעם איז דעריקער געווען דער אווטאָר פונעם טעקסט מיין אַנטיל אין אָט דער פאַרשטעלונג (איך האָב געשפילט דעם צענטראַלן „העלד“ — דעם ייִדישן כלעסאַקאָוו, פון כאווער שינדל) איז געווען א נעבעכדיקער בייטראַג אין דער קונסט דעם אקטיאָר... אלץ — מאכמעס דעם, וואָס מיר האָבן דאָ געהאט צו טאָן מיט א שלעכטן דרוש פון א געוויסער געשיכטלעכער דערשיינונג.

און ענדלעך — וועגן פערטן מעטאָד, וואָס באלאַנגט צו דער קאטעגאָריע סאָד (געהיימניש, רעטעניש). אפן קונסט־געביט באַגעגענען מיר צומאַל אזעלכע דערשיינונגען, וועלכע ס'איז שווער און אפילע אומעגלעך לאַגיש צו באַגרינדן. דער סייכל־האַיאַשער בלייבט אין אזא סיטואַציע אָפהענטיק. דערפאַר אָבער דעם מענטשנס אינטוויזיע, זיין אונטערבאוויסט־זיין איז גענייגט צו באַרעכטיקן אזא אקט פונעם קינסטלער. אלס ביי־שפיל וועל איך אַנווייזן אף דער סצענע אין אונדזער ספעקטאַקל „קיניג ליר“, ווען ליר צעאַמפערט זיך מיט זיין עלטערער טאַכטער האַנעריליע (זי פּראָטעסטירט, לעמזי ליר נעמט קיין מיטלען ניט אָן קעגן דער העפּ־קיירעס פון זיין דינעריי). ליר איז אויסער זיך פון דער טאַכטערס כוצפע. מיט א ווילדער קראפט רייסט ער זיך ארויס פון קענטס הענט, טוט האַסטיק זיך א יאָג פונעם לינקן בינע־ווינקל צום רעכטן און גלייך — צוריק און שטייגט מיטן אימפעט און מיט דער געשיקטקייט פון אן אַכצניאַ־ריק באַכערל אף די זייער מעשופעדיקע טרעפּ, וואָס פירן ארוף צו האַנע־ריליעס טעראסע. דער צושויער ווייסט דאָך, אז ליר איז שוין אַכצניַ יאָר אלט! פון לאַגישן שטאַנדפּונקט איז עס, קאָן מען זאָגן, א רעטעניש. שווער באַ זיך פויעלן, אז אזעלכעס קאָן ווירקלעך פּאַסירן.

צי לאַמיר נעמען דעם וואַנדערער לוקא פון גאַרקיס „נא דניע“ („אפן לעצטן שטאַפל“). וויפל סוואַרעס האָט די קריטיק ארויסגעזאָגט בענעגייע אָט דעם פּערסאָנאַזש! איוואן מאַסקוויץ (דער פּאָלקס־אַרטיסט פונעם מאַס־קווער קינסטלערישן טעאטער) האָט געשילדערט לוקא, ווי אן עכט סימ־

פאטישן פאלקסמענטש. און די קריטיק האָט דעמלט געקליבן נאכעס פון אַט יענעם לוקא. אין א צייט ארום האָט מען גאנץ אנדערש גענומען באַטראכטן לוקא. מע האָט אין אים דערזען א פאלשן נעפעש, וועלכער באמיט זיך פראָפאגאנדירן האכנאַע — פארגלעטן דאָס בייז, וואָס קאליעטשעט דאָס לעבן. גאַרקי גופע האָט איינמאַל עפנטלעך זיך ארויסגעזאָגט, אז אומזיסט באַמוען זיך אקטיאָרן שילדערן לוקא, ווי א ליכטיקע, א דערהויבענע נאטור. דאָס איז ניט ריכטיק, — האָט גאַרקי באהויפטעט. און דאָך באַמערקן מיר אויך איצט: נעמט א טאלאנטפולער אקטיאָר שפילן לוקא — געפינט דער לעצטער כייז אין די אויגן פונעם צושויער. איז עס טאקע שווער צו באַגרייפן.

אַט די האשאַרעס זיינען מיר געקומען אפן געדאנק, מאכמעס איך קאָן בעשום־אויפן ניט מאסקים זיין מיט אייניקע אונדזערע קונסט־קריטיקער, וואָס רופן צו קאנאַניזירן איין ריכטונג — די ריכטונג פונעם מאַסקווער קינסטלערישן טעאטער (מכאט). מאשמאַעס, אונפיצירן די טעאטער־קונסט אזוי, אז אלע יעוואָנים זאָלן האָבן איין פאַנעם, אלע טעאטערן זאָלן זיין ענלעך אפן מכאט, טאָר מען ניט. וואָס פארשיידנארטיקער די מעטאָדן זיינען, אלץ מער ווערט די קונסט באַרייכערט.

מיט די דאָזיקע ווערטער האָט מיכאַעלסעס שמועס מיט מיר זיך פארענדיקט.

— איר פארשטייט, ליובאַוו יאקאָוילעוונע, אז אויך אַט די ארויסזאָגונג מיכאַעלסעס האָט מיר געגעבן אַנצוהערן, אז אונדז שטייט פאַר לייזן א ריי זייער וויכטיקע פראָבלעמען, צווישן וועלכע די פראָבלעם פון מיכאַעל־סעס בייטראַג אין דער טעאטער־קונסט איז איינע פון די זייער קאָמפלי־צירטע.

באגענישן מיטן קינסטלער ר. פאלק

איך האָב צום ערשטן מאל געזען פאלק, ווען עס זיינען אינעם מאָס־קווער ייִדישן מעלוכישן טעאטער פאָרגעקומען די צוגרייטונגען צום ספעקטאַקל „באנאכט אפן אלטן מארק“. דער ערשטער איינדרוק איז געווען א מאָדנער: איך האָב דערזען א פארכמורעטן, קימאט א מאָרע־שכויִרעדיקן פארשוין. אזעלכן, אז דו טרעפטט אין גאס, קלערסטו: ס'איז עפעס אן אויסגעמאטערטער, אן אויסגעשעפטער, אן אויסגעלאָשענער בען־אַדאַם. ווי קומט צו אזעלכן באכיינען די בינע מיט יאָמטעוודיקע פארבן? ער איז דאָך, דוכט זיך, די גרויקניט אליין. און די פארבן, וואָס האָבן דאָמינירט אין „באנאכט אפן אלטן מארק“, זיינען טאקע געווען גרויע, טריבע. פון זיי פלעגט ווערן סומנע אף דער נעשאַמע. א קעלט פלעגסטו דערשפירן אין לייב.

דערצו נאָך איז פאלק געווען א שוויגער. עפעס ווי אין זיך א באַ־האלטענער. דעריבער איז שפעטער מיט עטלעכע און דריסיק יאָר, ווען עס איז בא אים אין דער היים פאָרגעקומען אונדזער צוזאמענטרעף, איז די ערשטע פראגע געווען: וועלכע סיורפריזן האָט אים דאָס לעבן אונ־טערגעטראָגן אין זיינע קינדער־יאָרן? מיר ווייסן: פאראן שעפערישע פער־זענלעכקייטן, וואָס זייער ארט לעבן אין די קינדער־יאָרן קריצט אויס אין זייער פסיכיק טיפע קארבן, לאָזט איבער טיפע קנייטשן אין זייער גייס־טיקן וועזן.

האָט זיך ארויסגעוויזן, אז פאלק איז גאַרניט אזא פארבאָרגענער. גאַר־ניט אזא פארשטעלטער, ווי מיר האָט זיך צוערשט אויסגעדאכט. א גוואל־דיקן טעמפעראמענט האָב איך דערשפירט אין אָט דעם צוריקגעהאלטענעם און אויסערלעך עפעס ווי צעקראַכענעם מענטשן. מיט א פארכאפטן אָטעם האָב איך זיך איינגעהערט אין די עפיוזאָדן פון זיין קינדהייט.

געוואקסן איז ער אין א לאכלוטן אסימילירטער סוויוע, האגאם זיין מוטער שטאמט פונעם ווילנער גאַען. זיינע עלטערן, מאַסקווער טוישוים, האָבן גערעדט אָדער רוסיש, אָדער דייטש. דער קליינער ראַבערט (רעפּאַעל)

האַט מעקאנע געווען זינע יידישע כאוויירים, בא וועמען מע האָט אין שטוב פארהיט דעם יידישן שטייגער. ער פלעגט בעטן דעם פאָטער, מע זאָל אים לערנען יידיש, העברעיִש, נאָר דער טאטע האָט מיט ביטל זיך באצויגן צו אַט די לעכצענישן פונעם קלייניקן רעפאָעל. ווען ס'איז געקומען זיין צייט געניסן פון שול־בילדונג, האָט מען אים אָפגעגעבן אין דער מאַסקווער פעטראָפאָולאָוסקער מיטלשול, ווו עס האָבן איבערהויפט זיך געלערנט דייטשישע קינדער. דער לערער פון ליטעראַטור איז געווען א דייטש. איינמאָל אינדערפרי קומט ער אריין אין קלאס און הייבט אָן דרייען מיט דער נאָז און טייטן מיטן פינגער: „פון אַט יענעם ווינקעלע ציט א פאסקודנער רייעך. אהא, איך פארשטיי שוין: דאָרט האָט זיך דער יידישער קאָהאַל פארזאמלט, שטינקט טאקע מיט קנאַבל!“

דערהערט אַט די דיבורים, איז דער קליינער ראָבערט, ווי אן אָפגע־ברייטער, ארויסגעשפרונגען, צוגעלאָפן צו אַט דעם נעפעש און, קוקנדיק דעם אויסוואַרף גלייך אין די אויגן אריין, אויסגעשרייען: „אנו, כאזערט אַקאַרשט איבער דאָס, וואָס איר האָט נאָרוואָס געזאָגט!“

דער מענוויל האָט אראָפגעלאָזן די אויגן, א בורטשע געטאָן: „זעץ דיך“ און — געשוויגן.

ניט נאָר בענעגייע ייִדן האָבן די דייטשישע לערערס זיך דערלויבט אזעלכע גענג. דאָ פלעגט מען אָפט אויך הערן דעם שיינעם אויסדרוק „רוסישע שווינע“. ווען ראָבערט פלעגט זיך קלאָגן דעם פאָטער אף אַט דעם צעיושעטן אַנטיסעמיטיזם, פלעגט יענער אים זאָגן: „וואָס זאָל מען טאָן — מע מוז לייִדן“. עמעס, ניט אלעמאָל איז ראָבערטס טאטע געווען אזוי צוריקגעהאלטן בענעגייע די עקלדיקע גרימאסן פון אַנטיסעמיטיזם. ווען ראָבערט איז נאָך אלט געווען זיבן יאָר, האָט דער פאָטער מיט אים דורכגעמאכט א ריזע קיין דרעזדען. דאָ קומען זיי אריין אין א דייטשישן קאפּע־הויז. ווען דער קעלנער איז שוין געווען נאָענט צו זייער טישל, איז ראָבערטס פאָטער שטארק צעקאָכט אופגעשטאנען און קימאט ווי א געשריי געטאָן:

— גיכער טו דיך אָן, און לאַמיר פונדאנען אַנטלויפן. דו זעסט אן אופשריפט אף דער וואנט: „ייִדן און הינט — אריינגאנג פארבאָטן!“

— אַט די אלע פאקטן, — זאָגט פאלק, — האָבן מיט פּינערדיקע אויסזעס זיך פארשריבן אין מיין מויעך און האָבן אף מיין גאַנץ לעבן עפעס פאר־סאמט אין מיין נעשאַמע. אויסלעבן אַט די פינצטערע, דערנידערנדיקע מאַמענטן האָט מיר, ווייזט אויס, געהאַלפן דאָס, וואָס איך האָב גאָר פרי זיך פארטאָן אין קונסט.

נאך זייענדיק אין מיטלשול, האָט ר. פאלק זיך געלערנט מאָלן, ווי אויך שפילן פיאנאָ. אגעווי, האָט אים מוזיק מער פארכאפט, ווי מאָלעריי, און ער האָט געקראָגן א היפשע מוזיקאלע בילדונג. דער פאָטער האָט געטרוימט, אז דער זון זאָל זיין אן ארכיטעקט. אריינטרעטנדיק אינעם יאָר 1905 אין א שול, וווּ מע האָט שטודירט מאָלעריי, סקולפּטור און בוי־קונסט, האָט ראָבערט צוגעזאָגט דעם פאָטער, אז ער וועט זיך דאָ לערנען ארכיטעקטור, אָבער אינדערעמעסן האָט ער זיך דאָ צוגעכאפט צו מאָלעריי. דאָס איז ניט שווער צו פארשטיין — די אָנגעזעענסטע פעדאָ-גאָגן פון מאָלעריי זיינען אין אַט דער שול געווען: סעראָוו, קאָראָווין און פאסטערנאק. שטודירט האָט פאלק געוויינלעכע מאָלעריי, טעאטראל־דעקאָ-ראַטיווע מיסטערשאפט און פעדאָגאָגישע מאָלעריי.

* * *

פאלקן איז באשערט געווען צוזאמענארבעטן מיט ק. ס. סטאניסלאוו־סקין, בעשאס יענער האָט אינעם „האבימאָ“־טעאטער רעזשיסירט דעם ספעקטאַקל „חלום יעקב“ („יאנקעווס כאָלעם“).

ר. פאלק איז געווען איבעראשט פון סטאניסלאַווסקיס באַציונג צום אווטאָר פון דער פיעסע, פון זיין אויסערגעוויינלעכן דערעכערעץ פארן דראַמאַטורג. פארגלייכנדיק אין אַט דעם פראט גראַנאַווסקין מיט סטאַני־סלאַווסקין, שטרעכט פאלק אונטער, אז בעשאס גראַנאַווסקי פלעגט, ניט לאנג טראכטנדיק, ארויסווארפן פון א פיעסע א האלבן און אפילע א גאַנצן אקט, האָט סטאניסלאַווסקי אזעלכעס זיך קיינמאָל ניט דערלויבט. ווען פאלק האָט פאָרגעלייגט סטאַניסלאַווסקין ארויסווארפן פון דער פיעסע „יאנקעווס כאָלעם“ אייניקע שטעלן, וועלכע האָבן אים, פאלקן, אויסגעזען באַזוהן, האָט סטאַניסלאַווסקי שטאַרק פראָטעסטירט און גענומען דערווייזן פאלקן, ווי וויכטיק ס'איז האָבן אָפּשניי פארן אווטאָר.

איך האָב געפרעגט פאלקן, צי האָט ער באַמערקט, ארבעטנדיק מיט סטאַניסלאַווסקין, דעספאָטישע גענג, וועגן וועלכע מע האָט זייער פיל קלאַנגען פארשפרייט אין דער סוויװע פון טעאטער־טוער.

פאלק לייקנט אָפּ אַט די באהויפטונג. סטאַניסלאַווסקי האָט ניט געצוימט די איניציאַטיוו, די פאַנטאַזיע פונעם קינסטלער. דעריבער, — זאָגט פאלק, — איז באַ מיר געוואקסן דער כיישעק צו ארבעטן איבער אַט דער שטעלונג. עמעס, איך האָב טכילעס מוירע געהאַט, אז ער וועט מיך אראָפּ־שלאָגן אפן וועג פון נאַטוראַליזם. צו מיין גרויסער פאַרכידעשטקייט האָב איך מיך אינגיכן איבערצייגט, אז ס'איז שווער צו געפינען נאָך אזא באַלן

אף שעפּערישע עקספּערעמענטן, ווי ער. פון קיין שום איינפאל, פון קיין שום אידיי פלעגט ער זיך ניט אָפּזאָגן, אויב אזעלכעס האָט געשטאמט ניט פונעם דראַנג צו עפעס אַ כאַריפעסל, צו אויסערלעכער פאַרשפּיצטקייט, לעשעם קיצלען דעם אוילעם, נאָר פון אַן אינערלעכער נויטווענדיקייט. מיך האָט אינטערעסירט פאַלקס באַאָבאַכטונג איבער סטאַניסלאַווסקיס אַרבעט מיט אַקטיאָרן.

פאַלק זאָגט:

— מיך גופּע האָט עס אויך זייער אינטערעסירט. איך מוז אייך זאָגן, אז ווען איך בין אַריין צום ערשטן מאַל אין „האַבימאַ“-טעאַטער, האָט מיך מאַמעש געפלעפט די אַרויסזאָגונג פון שאַליאַפּינען וועגן אַט דעם טעאַטער. דאָס האָט זיך אויסגעדריקט אין זיין אופּשריפט: „דער טעאַטער „הַבּימַה“ איז דער בעסטער אין דער וועלט“. איך האָב דורכגעקוקט אייניקע ספּעקל טאַקלען און בין געקומען צום אויספיר, אז שאַליאַפּינס באַהויפטונג איז אַן איבערגעטריבענע.

סטאַניסלאַווסקי האָט געזאָלט אַרבעטן מיט די אַקטיאָרן העכסטנס דריי שאַ אין טאַג, אָבער ער פלעגט פאַרבלייבן פינף שאַ, ניט געשאַנעוועט זיין מי, זיין געזונט.

ער האָט זיך ניט געפוילט, רעפּעטירנדיק מיט די אַקטיאָרן, זיי צוויי-גען עטלעכע מאַל איבערכאַזערן אַ געוויסן מאַמענט, עס זאָל זיך באַקור מען, ווי ער פּאַדערט. כאַראַקטעריסטיש איז געווען פאַר סטאַניסלאַווסקין זיין אַרבעט איבער אַ סצענע, וועלכע איך געדענק גוט: אייסעווס ווייבער שלאָפּן (אַנשטאַט פעלן פון כּניעס זיינען אַף דער רעפּעטיציע באַ זיי אונ-טערגעבעט קאָלדרעס). זיי כאַפּן זיך אַוּף פון שלאָף און קוקן שטאַרק אַפּגערודערט אין מיזרעך-זייט, פּונוואַנען עס דאַרף קומען זייער מאַן, אייסעוּ. אַפּגערודערט, איבערגעשראַקן זיינען זיי דערפאַר, וואָס זיי האָבן מוירע, אז ער וועט אַף זיי אויסגיטן זיין צאָרן, ווען ער וועט זיך דערוויסן וועגן די געשעענישן, וואָס זיינען פאַרגעקומען אין זיין אַפּוועזנהייט. צעקאַכט, נערווען נעמען זיי צונויפּדרייען, צונויפּוויקלען די אונטערגער שפּרייטע קאָלדרעס. אייסעווס מעיוכעסעס, דאָס באַליבטע ווייב, האָט גע-שפּילט גאָלדינאַ — אַ שיינע, שטאַלטנע פּרוי.

— שטייט אַף פונעם געלעגער נאָכאַמאַל, נאָכאַמאַל! — ווענדט זיך צו איר סטאַניסלאַווסקי.

זי שטייט אַף, און בעשאַס-מיסע פאַרפלאַנטערט זי זיך אין דער קאָלדרע. ווען זי נעמט די קאָלדרע צונויפּוויקלען, קומט עס באַ איר אויס לעפּיש. קאַנסטאַנטין סערגיעוויטש צווינגט זי איבערכאַזערן.

— איר פאַרשטייט, — זאָגט ער דער גאָלדינאַ, — ווען איר נעמט

צונויפדרייען די קאלדרע, באדארף דער צושויער דערשפירן אין אייך א גרויסן אומרו, א מעהומע.
די אקטריסע פרוווט דורכמאכן די אופגאבע, אָבער עס באקומט זיך ניט.

— ווייסט איר וואָס, — רופט סטאניסלאווסקי זיך אָן, — איך וועל אייך געבן אזא אייצע: אָט נעמט יעדן פרימאָרגן בא זיך אין דער היים א גרויסע טראנטע אָדער א קאלדרע און פרוווט אין מעשעך פון צען מינוט זי צונויפוויקלען. די הענט באדארפן צוגעוויינט ווערן צו דער אָדער יענער טועכץ — דעמלט וועט נאטירלעך ארויסשפראַצן די געווינטשענע עמאַציע.

און קעדיי אַנצושטעקן די אקטריסע מיט א באגער צו אָט דעם עקס־פערימענט, דערציילט ער אזא מיסע:

— דאָס האָט פאסירט, ווען איך בין געווען נאָך גאָר א יונגער, א רויער אקטיאָר. איז מיר גראָד נייטיק געווען אינדערפרי אריינקומען צו דער בארימטער אקטריסע מעדוועדיעווא. „דו האָב אף מיר ניט קיין פאריבל, — זאָגט זי, דערזענדיק מיך, — האָסט מיך געפאקט פונקט, ווען איך מוז ארבעטן.“ וואָס זשע האָט זי געטאָן, קאָלומאן איך בין בא איר געזעסן? די גאנצע צייט האָט זי געהאלטן אין איין אויסטאָן און אַנטאָן א פויערישן פעלץ. „שוין א כוידעש צייט, זינט איך פארנעם זיך מיט אָט דער ארבעט. איך באדארף מיך צו דעם צוגעוויינען — מוז איך עס.“ פאלק דערציילט נאָך א פאל, וואָס גיט א פאַרשטעלונג וועגן די מיטלען, וואָס סטאניסלאווסקי פלעגט לאָזן אין גאנג, קעדיי צו באגיטטערן דעם אקטיאָר און זיך דערשלאָגן בא אים שעפערשקייט.

לויט דער פיעסע האָט זיך געפאָדערט שילדערן די האנדלונג פון אן עלטערן מענטשן. דער אקטיאָר, וואָס האָט געשפילט דעם אלטן, האָט זיך געלאָזן אף אויסגעטראַטענע וועגן. ער האָט גענומען קרעכצן, זיך איינהוי־קערן. סטאניסלאווסקי איז ניט צופרידן און האָט גענומען שילדערן פאַר־שיידענע סיטואציעס אינעם לעבן פון זקיינים. און עס ווערט בא אים געבאָרן א גאנצע גאלעריי. איר זעט א געזונטן, א פעסטן אלטן מאן, און אָט האָט איר אן אלטיטשקן, וואָס האָט שוין לעגאמרע פארלאָרן יעטווידע האַפענונג. אָדער אן אלטן, וואָס איז געקומען פון א ווייטן וועג, אָדער א זאָקן, וואָס קוקט ארויס אף גוטע בסורעס.

אָט די אלע בילדער האָט סטאניסלאווסקי דעמאָנסטרירט, זיצנדיק אפן שטול.

די רעפעטיציע האָט זיך שטארק פארצויגן. אייניקע אקטיאָרן מורמ־

לען: „מיר זינען דאך לעבעדיקע מענטשן, אזוי לאנג אונדז פארהאלטן — ווו איז מענטשלעכקייט?“
אף אזא רעזאנאנס האט סטאניסלאווסקי זיך ניט געריכט, און ער האט זיך אָפּגעזאָגט פאַרצוזעצן מיט זיי די ארבעט.

* * *

אין דעם ספעקטאקל „מאסאָעס ביניאַמין האשלישי“ האט פאלק זיך ניט פארלאָזן אף קיינעמס הילף. דעם גרים אפילע, די קאָסטיומען, די מינדסטע דעטאלן — אלץ גענומען אף זיך, אף אייגענע אכרייעס. אפילע דאָס פינאַל לע בילד פונעם ספעקטאקל — אָט דאָרט, ווו מיר זען דעם פאנטאסטישן בוים מיט דער קראַץ פון אויבן, און מיכאַעלס און זוסקין דערמאָנען זיך וועגן זייער רייזע און זינגען: „א כאַלעם“ — אָט די גאנצע סצענע האט פאלק צוגעטראכט (אין דאָברושינס סצענאר איז געווען גאָר עפעס אַנ־דערש). גראַנאָווסקין איז געפעלן געווען פאלקס וואַריאַנט, און ער האט אים באַגייטיקט. די ארבעט איז פאַרגעקומען אין גרויס אַינלעניש, און ניט אלע אקטיאָרן האָבן פאַרשטאַנען, וואָס פאלק פאָדערט פון זיי. האָבן איי־ניקע ניט אַרויסגעוויזן קיין שעפּערישן קאַנטאַקט מיטן קינסטלער. אָט מיכאַעלס, — זאָגט פאלק, — פלעגט גלייך דערשפירן, וויאזוי אויסצונוצן דעם גרים. ער פלעגט אָפט פאַרלייגן אפילע ווי אויסצובעסערן אייניקע דעטאלן, און דו האַסט געמוזט מיט אים מאסקים זיין. באַ זוסקינען האַט עס אויך זיך געשפירט, נאָר אין אַ קלענערער מאָס.

ווען דער מאַסקווער מעלוכישער ייִדישער טעאַטער האַט זיך צוריקגע־קערט פון עוואַקאַציע (דאָס איז געווען אינעם אָנהייב פונעם יאָר 1944), האָבן מיכאַעלס און זוסקין איינמאַל מיר אַ זאָג געטאָן: „לאָמיר באַנייען דעם ספעקטאקל „מאסאָעס ביניאַמין האשלישי“. מע מוז אים אָבער איבער־אַרבעטן. ער פאַרמאָגט אַ היפש ביסל גראַטעסק־מאַמענטן, וואָס באַ דער איצטיקער צייט טויגן זיי ניט.

פון אָט די פלענער איז אָבער גאַרניט געוואָרן. און עפשער איז טאַקע גלייכער, וואָס מע האַט ניט געטשעפעט אזא אויסטערליש קונסט־ווערק, וואָס איז געווען אַ גרויסע דערגרייכונג פון אָט דעם טעאַטער...

* * *

— דאַניעלן, — זאָגט פאלק, — איז אין „שלוֹימע מיימאַן“ ניט געלונ־גען ווי געהעריק צו אַנטפלעקן דאָס טראַגישע. זיין מיימאַן איז בלוז אַ בונטאַר. דעריבער איז ער אינטערעסאַנט בלוז ביזן מאָמענט, ווען ער

באוויזט זיך אין בערלין. ווען דאנעל בוים זיין פיעסע אף א טראגישן קאַנפליקט, וואָלט זי געווען אינטערעסאנטער.

זאָג איך פאלקן:

— איר האָט דאָך געקאַנט פויעלן בא מיכאַעלסן, מע זאָל אָט דעם ספעקטאַקל פלאנירן אנדערש.

— איך האָב געפרוּווט. אָבער עס האָט מיר ניט געהאַלפן. מיכאַעלס האָט אין מימאַנען דערזען עפעס אייגנס, אָט פונקט ווי אין א שפיגל. ער האָט אין אים איינגעזען א שטיק קרויוועשאפט מיט היינריך היינע. די זעלבע קרויוועשאפט האָט ער געשפירט אין זיך. און די צייט איז געווען גאָר אן אנדערע. אז גראנאָוסקי איז אוועק פונעם טעאטער, איז מיכאַעלס געוואָרן דער אָנפירער. דאָס איז געשען סאַמע אין דער צייט, ווען אין לאנד האָט זיך צעפלאקערט א שארפער קאַמף קעגן פאַרמאַליזם אין קונסט. אינעם יידישן טעאטער האָט זיך אָנגעהויבן א וואקלעניש. לעגאַמערע זיך אָפּזאָגן פונעם אָוואר איז ניט מעגלעך געווען. אָט די וואקלענישן האָבן זיך אָפגעשפיגלט אויך אינעם ספעקטאַקל „שלויםע מימאַן“. אן אויסגער שפראַכענע אקטיווקייט ווייזט מימאַן ארויס בלויז אינעם ערשטן אקט. ווען די האנדלונג ווערט אריבערגעטראָגן אין בערלין, פארלירט מימאַן די אקטיווקייט. עס זעט אויס, ווי מיכאַעלסן האָט זיך פארגלוסט מאטער־ריאליזירן אף דער בינע זיין קוק אפן פילאָסאָף מוישע מענדעלסאָן און אף היינען.

— איך מיין, — זעצט פאלק פאַר, — אז מע האָט באדארפט צוגיין צו מימאַנס בלאַנדזשענישן פון גאָר אן אנדער שטאַנדפונקט: ניט שלוימע מימאַן איז גערעכט, נאָר דער קאַהאַל, וואָס איז געווען פעסט צעמענטירט. מימאַן איז דאָך פאַרט ניט געווען אויסגעהאַלטן אין זיין גיהילום.

מיר ביידע, פאלק און איך, האָבן גענומען פארגלייכן מימאַנען מיט אורזעל אקאָסטא און מיטן באדכן פון פערעצעס „באַנאַכט אפן אלטן מאַרק“. לויט פאלקס מיינונג איז דעם באדכנס אָפלייקענונג פונעם אלטן יידישן שטייגער רייכער, ווי מימאַנס טיילווייזע אָפלייקענונג.

— ווי דאָס זאָל ניט אויסקומען מאַדנע, — זאָגט פאלק, — זע איך איינ אינעם באדכנס אָפלייקענען מער באשטעטיקונג, ווי אין מימאַנס סוואַרעס.

צום שלום פון אונדזער שמועס האָב איך געבעטן פאלקן עפעס דער־צו זיילן וועגן זיין ארבעט־מאַניר.

— איך נעם א פיעסע און לייען זי א סאַך מאָל איבער, ביז זי ווערט מיר אן אייגענע. דאָ ווער איך אליין דער רעזשיסער פון דער שטעלונג.

פונדאנען איז געדוונגען, אז ניט מיט יעדן רעזשיסער קאָן איך צוזאמענ-
ארבעטן. אָט אזוי, לעמאַשיל, האָב איך געהאַט א צוזאמענשטויס מיטן
רעזשיסער ש. מאַרגאָלין (בעשאַס מיר האָבן גענומען אַרבעטן איבער
גאַלדאַניס „דער ליגנער“). ער האָט באַטראַכט די דאָזיקע פּיעסע אַנדערש,
ווי איך. איז איינס פון די צוויי: אָדער מיר באַדאַרפן זיך צעשיידן, אָדער
איינער פון אונדז באַדאַרף באַצווינגען דעם צווייטן. דאָ איז מיין האַנד-
לונג געווען דעספּאַטיש, און דער רעזשיסער האָט געמוזט זיך אונטער-
וואַרפן מיין פּלאַן.

ווען איך נעם אַרבעטן איבער א פּיעסע, קוק איך אַרויס אַף דעם
מאַמענט, ווען אָט די פּיעסע הייבט אָן לעבן באַ מיר אינווייניק. דעריבער
קאָן איך גיך ניט אַרבעטן.

אָט האָט מיין אַרבעט איבער פּערצעס, „באַנאַכט אפן אַלטן מאַרק“ גע-
דויערט צוויי יאָר.

אַבער די אַרבעט איבער „מאַסאַעס בינאַמיין האַשלישי“ האָט געדויערט
מער ניט, ווי אַנדערהאַלבן כאַדאַשים, מאַכמעס די געשטאַלטן זיינען מיר
געווען גוט באַקאַנט. איך האָב מיך שטאַרק דערפרייט, ווען מע האָט מיר
פאַרגעלייגט אַרבעטן איבער אָט דער שטעלונג. ביכלאַל אָבער, אין סאַמע
אַנהייב פון דער אַרבעט דרייען זיך באַ מיר אין מויעך נעפּלהאַפּטע קנוילן,
און איך גיי אום זייער אן אופגערעגטער — עפּעס ווי פאַרטשאַדעט.
— אויב מיר האָבן שוין באַרירט די פּראַגע וועגן איינער אַרבעטס-
מעטאָד, — רוף איך מיך אָן צו פאַלקן, — לאַמיר הערן, וועלכע עסטעטי-
שע איינשטעלונגען ריכטן איינער אַרבעט.

— איך האַלט, — זאָגט פאַלק נאָך א געוויסן מאַמענט פון שווייגן, —
אז א קינסטלער, וועלכער אַרבעט אין טעאַטער, טאָר זיך ניט טעאַטראַ-
ליזירן. עלע ניט, פאַרלירט ער דעם כּוּש פון טעאַטראַלער אויספורעמונג.
איר וועט מיר אַוואַדע זאָגן, אז עס קלינגט, ווי א פאַראַדאַקס. איז הערט
זיך איין: דאָס אויג פון א מאַלער, וואָס אַרבעט אין טעאַטער, דאַרף זיין
ביז גאָר רייך מיט דערפאַרונג אין פּראַט פון דערשפירן רוים, פאַרב און
ליכט. דעריבער טאָר ער זיך ניט אַפּרייסן פון זיין וואַרשטאַט — ער באַ-
דאַרף אין דער זעלבער צייט זיין א סקולפּטאָר, אן ארכיטעקט. צום
באַדויערן, האָבן אייניקע פון אונדזערע טעאַטראַלע דעקאָראַטאָרן פאַרנאַכט
לעסיקט אָט דעם קלאַל. אזוינס איז געשען מיט איסאַק ראַבינאַוויטשן, מיט
רינדזינען, מיט וויליאַמסן.

איר ווייסט, מינאַסטאַם, אז איך בין א קעגנער פון נאַטוראַליזם. עמעס,
אין גרונט פון דער אַרבעט באַדאַרף מען נעמען די מאַמאַשעסדיקייט, די
רעאַליטעט, דעמלט האָט א זין זיך לאָזן אפן וועג פון סימבאָליזם.

ווען איך האָב אויסגעהערט דעם טעקסט פון „באנאכט אפן אלטן מאַרק“, האָט עס אַף מיר געמאַכט דעם איינדרוק, ווי איך וואָלט אין אַ נײַער שטאָט געקומען, וווּ אלץ איז פּאַנטאַסטיש. אזוי האָב איך אױפגעפּאַסט דאָס עכט־ײַדישע. דאָס איז פאַר מיר אַבער געווען צו קנאַפּ. איך האָב געטאַפּט, ווי אַ בלינדער אין דער פּינצטערניש. האָב איך אין ווײן און רוים גענומען באַזוכן די אַרטיקע סינאַגאָגעס. אין ווענעציע בין איך אַרײַנגעפּאַלן אין אַ ספּאַרדישער שול. דאָס אלץ צוזאַמען גענומען האָט אין מיר עפּעס אַ קאָך געטאָן. איך מוז אייך זאָגן, אז פּון דער אינסענענירונג פּון „באנאכט אפן אלטן מאַרק“, וואָס גראַנאַױסקי איז געווען איר פאַר־פּאַסער, בין איך נײַט נײַספּאַעל געוואָרן. דעריבער האָט אזוי לאַנג געדויערט מײַן אַרבעט איבער דער אויספּורעמונג פּון אַט דעם ספּעקטאַקל.

און פאַלק האָט אַף אַ ווײַלע זיך פאַרטראַכט.
— סאָפּקאַלסאָף מוז איך אייך זאָגן, אז אַ קײנסטלער אין טעאַטער טאָר נײַט זײַן דאָס אײבערשטע פּון שטייטל. דעקאָראַציעס באַדאַרפן אין טעאַטער פּונקציאָנירן עלעהיי און אַקאַמפּאַנעמענט אין אַן אַרקעסטער־אַנסאַמבל; דער קײנסטלער באַדאַרף פּונקט אזוי לײכט אַקאַמפּאַנירן דעם אַקטיאָר, ווי אַן אַקאַמפּאַניאַטאָר דעם זינגער.

און דער איקער איז אַט וואָס: אין פּראָצעס פּון דער אַרבעט פאַרלאָזן איך מיך קוידעמקאַל אַף מײַן אינטוּיציע. די אַנאַליטישע אַרבעט הייבט זיך באַ מיר אָן שפּעטער.

דאָס איז געווען מײַן לעצטער שמועס מיט פאַלקן.
די לעצטע יאָרן פּון זײַן לעבן איז אים זעלטן אויסגעקומען אויסצור־פּורעמען אַ ספּעקטאַקל. ער האָט קימאַט די גאַנצע פּרײַע צײַט געווידמעט דער מאָלעריי, זײענדיק אײנצײטיק אַ לערער פּון מאָלעריי.

דער קאמפאזיטאר לייב פולווער

פניבלעך זיינען געווען די לעצטע צוויי יאר פון פולווערס לעבן. אים איז שוין שווער געווען זיך צו באוועגן. מאכמעס די פיס זיינען געווען געשוואלן, האָט ער געמוזט אויסגעבן א היפשן כײלעק פון זײַן האכנאָסע אָף רײזע־הױצאָעס. די רײזע איז שױן בא אים געווען קאַלײע. דער געהער — א קלאַגעדיקער. אָפּט פלעגט דאָס האַרץ זײַנס ווערן אזױ שױואך, אז מע פלעגט אים אױעקלײגן אין שפּײטאַל. די סױױוע בא אים אין דער הײם האָט אָף אים שלעכט געױרקט. אין טאָך גערעדט, איז ער געווען אײנזאַם.

מײַן פּרײַנטשאפט מיט פולווערן איז די לעצטע יאַרן פון זײַן לעבן אַלץ מער געױאַקסן. אים האָט שטאַרק אײַמפּאַנירט מײַן גרױסע אױפּמערק־זאַמקײט צום פאַרגאַנגענעם און קאַמפּליצירטן שעפּערישן װעג זײַנעם. יא, אײך האָב טאַקע נײט אײַן מאַל געשריבן עסײען װעגן זײַן מױזיקאַל־שער טעטיקײט. די לעצטע צױױי יאַר האָב אײך מיט אים געהאַט א סאַך באגעגענישן. אָפּט פלעגט ער בא מײר נעכטיקן, און עס פלעגן צױישן אונדן פאַרקומען שמועסן. און ס'איז טאַקע געווען װעגן װאַס צו רײדן: װעגן אײַנטערעסאַנטע געשעענישן אין זײַן לעבן, װעגן א רײ מאַמענטן פון זײַן טעטיקײט אײנעם מאַסקױער מעלזכישן יײדישן טעאַטער און אױך װעגן זײַנע קײנדער־יאַרן.

שטעלט זיך פאַר נײט קײן גרױסן צײמער אין א באשײדענער דירע פון א קלײנשטעטלדיקן קלעזמער (דאָ טאַקע האָט געױוינט אונדזער קאַמ־פּאַזיטאַרס פּאַטער מיכל פולווער). אפן טיש, אָף די שטולן, אפן בעט — אומעטוט מױזיקאַלע אײַנסטרומענטן, װאַס עס האָבן דאָ געלאָזן די קלעז־מאַרים פון דער הײגער קאַפעלע. דאָס האָבן זײ טאַקע צוריק מיט עטלעכע מײנטן רעפּעטירט — מע האָט זיך געגרייט שפּילן א כאסענע בא אײנעם פון די הײגע גױרים. קײנעם פון די דערוואקסענע איז אײנעם צײמער נײט

צו באמערקן. בלויז א זעקסיאָריק יינגעלע דרייט זיך דאָ אום. דאָס איז לייבעלע, מיכל דעם פידלערס בענאָק. ער טוט א כאפ א פידל און הייבט אָן שפילן איינעם פון די ניגונים, וואָס די קאפעלע האָט דאָ נאָרוואָס געשפילט. דער יאָט האָט זיך אזוי פארטאָן אינעם שפילן, אז ער האָט גיט באמערקט, ווי זיינע טאטע־מאמע האָבן באַטראָטן די שוועל פונעם צימער. איבעראשט פון דעם, וואָס זיי האָבן דאָ דערזען, זינען זיי געבליבן שטיין, ווי צוגעשמידטע. דאָס האָבן זיי צום ערשטן מאל דערזען א פידל אין די הענט פונעם קליינעם וועווריק. מיט א זיכערער האנט האלט ער דעם סמיטשעק; די פינגער ארבעטן בערייט, מיסטעריש. קורץ גערעדט, לייב בעשל שפילט, ווי אן עכטער פידלער. אָפגעשפילט איין מעלאָדיע, נעמט ער זיך שפילן א צווייטע. ביינע־לעביינע יאווען זיך. באם שוועל נאָך פיר קלעזמאָרים — זיי בלייבן אויך שטיין געפלעפט. אלע זינען זיי גריינלעך פארכידעשט: קיינער האָט דאָך גיט געפרוּווט לערנען אים שפילן פידל.

ווען איך האָב פארענדיקט דערציילן פולווערן אָט די מיסע, וועלכע איך האָב געהערט פון זיינעם א בען־איר, פרעג איך אים, צי איז טאקע אינדערעמעסן אזעלכעס פאָרגעקומען.

— יא, — רופט זיך אָן פולווער, — דער מענטש האָט אייך ריכטיק געשילדערט.

מיר האָט אָפגעגליקט צו זען און צו הערן, ווי לייב פולווער שפילט פידל. דאָס איז פאָרגעקומען אינעם טאָג, ווען מע האָט אינעם מאַסקווער מעלזכישן יידישן טעאטער געפיערט דעם פופציקיאָריקן יויוול פון פול־ווערס מוזיקאלער טעטיקייט. פולווער האָט בעשאס אָט דעם אָוונט גענומען שפילן א זייער פאָפולער פריילעכס. ער האָט געשפילט מיט אַזא טעמפעראמענט, מיט אַזא מיסטערשאפט, אז די גאַנצע מאסע צושייער פון דעם פול־געפאקטן זאל איז געווען ווי פארקיי־שעפט.

פולווער האָט אין אָט די מינוטן מיר זיך פאָרגעשטעלט, ווי אין א טיילוושן טראנס. דעם גלאַנץ פון זיינע אויגן איז שווער צו באשרייבן. עס האָט זיך געדוכט, אז ווען ער טוט א קאָמאנדעווע: „אף די קניו!“ — וואָלטן אלע ביז איינעם פאר אים געקניט.

לייב פולווערס לעבן האָט געקראָגן א מערקווירדיקן טיקן. אים איז אויסגעקומען צו ארבעטן מיט אזעלכע באַגאבטע סצענישע טוער, ווי דער גרינדער און ערשטער קינסטלערישער אָנפירער פונעם מאַסקווער מעלזכישן יידישן טעאטער א. גראַנאווסקי און זיין פארטרעטער

און יירעש. ש. מיכאָעלס. אי דער, אי יענער זיינען מיט פולווערן געווען זייער באפריינדעט. גאנץ אָפּט האָבן זיי בענעגליע קונסט־פראגן זיך מיט אים סאָלידאריזירט. זייער צוזאמענארבעט איז געווען דער־פאָלגרייך, און עס פלעגן געבוירן ווערן גלענצנדע ספעק־טאקלען.

דאָן צייטנווייז, ווען פולווער פלעגט זיך טיף פארטראכטן מיקויעך דער ארבעט פונעם טעאטער, פלעגט ער באמערקן אייניקע (לויט זיין האשאַרע) פעלערהאפטע שריט אין די מעטאָדן פון גראנאָוסקין און מיכאָעלסן, מער טאָדן, וואָס האָבן טאַרמאַזירט דעם נאַרמאלן שאפונג־פראָצעס אין אָט דעם טעאטער.

בעשאַס איינעם פון אונדזערע שמועסן איז געקומען צו רייך וועגן דער ראָל פון רעזשי־מיסטער. אָט וואָס פולווער האָט דערציילט: ווען די טרופע פונעם מאַסקווער מעלוכישן ייִדישן טעאטער האָט זיך צוריקגעקערט פון איר אויסלענדישער טורנע קיין מאַסקווע, איז דער טעאטער־קאָלעקטיוו געווען שטאַרק באצאָרנט, וואָס א. גראנאָוסקי איז פאָר־בליבן אין אויסלאַנד. די ערשטע צייט זיינען מיר ניט זיכער געווען, צי עמעצער איז אימשטאַנד גראנאָוסקין צו פארבייטן.

האגאם דער קאָלעקטיוו האָט געהאַט גרויס דערעכערעץ פאר ש. מיכאָ־עלסן, זיינען ניט אלע געווען איבערצייגט, אז מיכאָעלס וועט זיך בארעכ־טיקן ווי א רעזשיסער. און דאָס איז טאקע געווען א וועזנטלעכער פעלער מיצאד דער אָנפירונג פון אונדזער טעאטער, וואָס סײַ גראנאָוסקי, סײַ מיכאָעלס האָבן גאַרניט געטאָן צו דערציען רעזשי־קאָדען באַם טעאטער.

ווען מע האָט מיכאָעלסן באשטימט אלס אָנפירער פונעם מאַסקווער מעלוכישן ייִדישן טעאטער, האָט ער אימפעטפול זיך א נעם געטאָן צו דער ארבעט איבער א נייער שטעלונג. עס האָט לאנג ניט געדויערט, און מיכאָעלס האָט זיך דערוואַרבן דעם אוטאָריטעט פון א פייקן רע־זשיסער.

— איך רעכן, — זעצט פולווער פאָר זיינע זיכרוינעס, — אז א וועזנט־לעכער בלויז אין דער ארבעט פון גראנאָוסקין, פון מיכאָעלסן איז געווען דאָס האמעווען דעם אקטיאָרס איניציאַטיוו. צייטנווייז פלעגן זיי דעם אקטיאָר איינשמועסן אזא אינטערפּרעטירונג פון זיין ראָל, וואָס איז ניט געווען אין העסקעם מיטן אקטיאָרס פאָרשטעלונג וועגן אָט דעם סצע־נישן געשטאַלט. אייניקע אקטיאָרן פלעגן זיך אונטערוואַרפן דעם פארלאַנג פונעם רעזשיסער, און דעמלט פלעגט זיך באקומען א מעכאַנישע פאָר־קערפּערונג פון דער ראָל. צו גרויס איז געווען דער אוטאָריטעט סײַ פון

גראנאָזוסקין, סײַ פון מיכאַעלסן, אז מע זאָל וואָגן זיך קעגנשטעלן זייער דיקטאַט.

אַט די דערשיינונגען זײַנען געווען אָנזעעוודיק דעריקער אין דעם אָנפאַנג־פּעריאָד פון מיכאַעלסעס רעזשי־אַרבעט. עמעס, עס האָבן זיך גע־פונען אקטיאָרן (אזעלכע זײַנען געווען ווייניקער), וואָס האָבן דערווידערט קעגן דעם רעזשי־מייסטערס טראַקטירונג פון אַ ראָל, וואָס האָט ניט אנטשפּראַכן זייער פּאַרטראַכט. און עס פלעגט צײַטנווייז פּאַרקומען אַ סיכסעך צווישן אקטיאָר און רעזשי.

מיט דער צײַט האָט מיכאַעלס געענדערט זײַן טאַקטיק בענעגייע דעם שעפּערישן מעטאָד — ער האָט באַ זיך געפּויעלט געבן דער שעפּערישער איניציאַטיוו פונעם אקטיאָר מער פּרייהײַט.

— עפּשער דערמיט דערקלערט זיך דער פּאַקט, וואָס מיכאַעלס האָט אַינגעלאָדן דעם אקטיאָר פונעם מאַסקווער קינסטלערישן טעאַטער מ. מ. טאַרכאַנאָוו צו פּאַרפּלוקמען דעם קאָלעקטיוו אין פּראַט פון אקטיאָרישן שעפּערישן מעטאָד? — האָב איך פּולווערן איבערגעריסן די רײך.

— ניין, — האָט ל. פּולווער דערווידערט, — מיר דוכט זיך, אז אַט דעם שריט מיצאָד מיכאַעלסן קאָן מען דערקלערן אַף אזא אױפן: מיכאַעלס האָט זיך אױפּגעקאַמפּט צוגעהערט צו די פּאָדערונגען פון דער נײַער צײַט, ווען די „סטאַניסלאָווסקי־סיסטעם“ איז פאַר אַלע דראַמאַטישע טעאַטערן פונעם סאָװעטפּאַרבאַנד געווען אַ מיין טױראַס־מױשע. אין די יאָרן 1940—1950 האָט קײן אײן ערנסטער טעאַטער־קאָלעקטיוו ניט געוואָגט אײַנגאַרירן די דאָזיקע „סיסטעם“. נאָך מער — עס האָבן זיך געפונען אזעלכע טעאַטער־קריטיקער, וועלכע האָבן געטײַנעט, אז אַלע טעאַטערן פונעם סאָװעט־פּאַרבאַנד זײַנען מעכױעוו אַרבעטן לױט די טראַדיציעס פונעם מאַסקווער קינסטלערישן טעאַטער; אָדער — לעכאַלהאַפּאַכעס — באַקאַנט מאַכן זייערע קאָלעקטיוון מיט סטאַניסלאָווסקי־סיסטעם.

און האַגאַם צווישן מיכאַעלסעס טעאַטראַלע אָנשױונגען און סטאַני־סלאָווסקי־זײַנען געווען געוויסע כלוקעדייעס, האָט מיכאַעלס פונדעסט־וועגן געפונען פאַר נײַטיק צוציען אזא אָנגעזעענעם פּאַרשטייער פונעם מאַסקווער קינסטלערישן טעאַטער, ווי מ. מ. טאַרכאַנאָוו, צו אונטעריכטן די אקטיאָרן פונעם ייִדישן טעאַטער. ווער ווייסט: צי איז עס געווען אַ האַנאַכע די פּאָדערונגען פון דער צײַט, אָדער עפּשער איז עס געשען, מאַכמעס מיכאַעלס איז דעמלט געווען אַרײַנגעצויגן אין גאַר אַ ברייטער געזעלשאַפּטלעכער אַרבעט און האָט קײן מעגלעכקײַט ניט געהאַט אױסצו־

טיילן צייט דער דערצונוג פון זיין קאלעקטיוו... אלנפאלס — דער פאקט, וואָס טאָראַנאָוו איז באַ אונדז אין טעאטער געוואָרן אַ בען־באָיס, איז פאַר מיר גופע נישט אינגאַנצן קלאָר געווען. איך האָב נישט פאַרשטאַנען, וויאָזוי האָט אַזוינס געקאַנט פּאַרקומען, בעשאַס אונדזער טעאטער האָט ענדגילטיק זיך אויסגעפורעמט און האָט אין אַ געוויסער מאָס זיך קעגנגעשטעלט דעם מאַסקווער קונסט־טעאטער.

איר דאַרפט נעמען אין באַטראַכט, אַז מיכאַעלסעס אויטאָריטעט איז אין מיין פּאַרשטעלונג געווען אַף אַזוי פיל הויך, אַז איך האָב זיך גערעכנט פאַר אַ נישט גענוג קאַמפּעטענטן מייוון, וואָס זאָל זיך דערלויבן מישפעטן מיכאַעלסן בענעגייע דעם אָדער יענעם שרייט זיינעם. ליבע (ווער ווייסט עס נישט?) איז קאַפּאַבל אַ סאך זאַכן מויכל צו זיין. און איך האָב ליב געהאַט מיכאַעלסן. באַזונדערס פאַר זיין ווונדערבאַרער מוזיקאַלער באַגאַבטקייט. עס האָט געקאַנט פּאַסירן, אַז ער זאָל זיך טויע זיין באַם פּאַנאָדערטיילן די ראָלן אָדער באַם באַשטימען די אָדער יענע אויספורעמונג פון אַ ספעקטאַקל, אָבער ווען עס האָט זיך גע־האַנדלט וועגן אַנזעטיקן אַ ספעקטאַקל מיט מוזיק, האָט דער קאַמפּאָזיטאָר זיטאַר זיכער זיך געקענט פאַרלאָזן אַף מיכאַעלסעס אויסגעצייכנטן מו־זיקאַלן כּוש.

אַלע מאָל ווער איך ניספּאַעל, ווען איך דערמאַן זיך אַזאַ מאַמענט פּו־נעם ספעקטאַקל „פּריילעכס“, די עלטערע מאַנצבלען זיצן באַם טיש — מע וואַרט אַף דער כּופּע־וועטשערע. פּלוצעם הייבן זיי אָן שטיל, געלאַסן זינגען עפעס אַ כּסידישן ניגון. אָט דער ניגון טראָגט אַריין אין דער סצע־נישער אַטמאָספּער און אויסערגעוויינלעכע אופּרעגונג. אַלע צושויער דער־שפּירן עפעס אַ מין נישט פאַרשטענדלעכע פּלאַטערניש... יאָ, טאַקע אָט דער ניגון איז מיכאַעלסעס איינפאַל.

ביכלאַל האָט אינעם ספעקטאַקל „פּריילעכס“ די מוזיק געשפּילט און אויסערגעוויינלעכע ראָלן. עס וועט נישט זיין קיין גוּזמע, אויב איך וועל זאָגן, אַז זיי האָט אין אָט דעם ספעקטאַקל דאַמינירט. זי איז דאָ געווען די טאַנצעבערן. זעלטן ווען איך בין געווען אַזוי שטאַלץ פּונעם באַוווסט־זיין, אַז פאַר זיין אומגעהייערן דערפּאָלג האָט אָט דער ספעקטאַקל געהאַט אין אַ באַדייטנדיקער מאָס צו דאַנקען מיין היסלייוועס, מיין עקסטאַז בע־שאַס גרייטן די פּאַרשטעלונג. פאַר אַ סאך צושויער איז געווען קלאָר, אַז מיין פּאַרדינסט איז אומבאַשטרייטבאַר.

אָבער ווי איבעראַשט, ווי אָפהענטיק זיינען געווען אַלע אופּריכטיקע פּריינט און מעקוראַוויס פון אונדזער טעאטער, ווען מע איז געוואָר גע־

ווארן, אז אייניקע אַנטיילנעמער פון אַט דעם ספּעקטאַקל זײַנען באַלוינט מיט אַ מעלכע-פּרעמיע און פּולווער איז נישט אינעם קלאַל פון די באַלוינ-טע. איך פּערזענלעך בין געווען מאמעש געפּלעפט פון אַט דער „אַפּשאַ-צונג“ פון מײַן אַרבעט אין „פּריילעכס“. איך מוז אייך זאָגן דעם ריינעם עמעס: מיר איז געווען אַ כאַרפּע, אַ בושע לעגאַבע די מענטשן, וועלכע האָבן געוויסט, וואָס פאַר אַ פּלאַץ איך האָב פאַרנומען אין אונדזער טעאַ-טער. איך מײַן, אז איר וועט זיך נישט כידעשן, ווען איך וועל אייך מעגאַלע-סאָד זײַן, אז גײענדיק פון מײַן היים אין טעאַטער ארײַן און צוריק, פּלעג איך זוכן הינטערגעסלעך, קעדיי אזוי זיך דורכשמוגלען, אז קײנער פון מײַנע באַקאַנטע זאָל מיך נישט באַגעגענען. כ׳האַב אלץ מוירע געהאַט, טאַמער באַגעגן איך עמעצן פון זײ, וועט מען מיך באלד אַ פרעג טאָן: „פאַרוואָס האָט מען אייך נישט באַלוינט?“ וואָס פאַר אַ טערעץ האָב איך געקאַנט צוטראַכטן אַף אזא מיין פּראַגע? איך האָב געקאַנט בלויז רויט ווערן אָדער בלאַס ווערן... איך וויל זיך נישט פאַנאנדערקלײבן אין דעם, וועמעס מײַנונג האָט גוירעם געווען צו אזא פאַטש מיר אין פּאַנעם. אײַנס קאָן איך אייך זאָגן: די ווונד אין מײַן האַרצן האָט זיך אדהײטעם נישט פאַר-הײלט...

— אין אַט דער נישט פּריילעכער סיטואַציע, — דערצײלט וויטער פּול-ווער, — האָט בענעגײע מיר ארויסגעוויזן זײַן עמעסע פּריינטשאַפּט דער פּאַלקס-אַרטיסט ביניאַמין זוסקין. ער האָט דערשפּירט מײַן האַרצווייטעק און האָט געטאָן אלץ, וואָס מעגלעך איז, קעדיי צו צעשלאָגן מײַנע טרויע-ריקע געדאַנקען. ער האָט פאַרשטאַנען, אז פּאַטער ווערן פון מײַן געדריק-טער שטימונג קאָן מיר העלפן בלויז אַ שטענדיקע אינטענסיווע אַרבעט — אזוי, אז עס זאָל מיר נישט קלעקן קײן צײַט צו טראַכטן וועגן דעם קלאַפּ, וואָס מײַן פּרעסטיזש האָט געקראָגן. ווי נאָר ער פּלעגט דערשמעקן, אז דער אָדער יענער מאַסקווער קאַלעקטיוו נײטיקט זיך אין אַ מוזיקאַלער אויספּו-רעמונג פון אַ נײַעם ספּעקטאַקל, פּלעגט ער אלץ טאָן, אז מע זאָל מיך איינלאַדן. כּוץ דעם, האָט ער מיך צורו נישט געלאָזן, אלץ געטריבן, איך זאָל צום דרוק צוגרייטן אַ לידער-זאַמלונג מיט מײַן מוזיק. ער האָט גוט געפּילט, וואָס פאַר אַ גרויסן, איבערגעגעבענעם פּריינט ער פאַרמאַגט אין מײַן פּער-זאָן. מיר ווילט זיך כאַטש אינקורצן אויסמאַלן מײַן איינדרוק פון זוסקין דעם אַקטיאָר.

ביניאַמין זוסקין איז אין אונדזער טעאַטער-קאַלעקטיוו געווען אַן אויס-נאַם אין פּראַט פון שטעלן צו זײַן אַקטיאָרישער אַרבעט זײער גרויסע פּאַדערונגען. אַ שלאַל ענערגיע פּלעגט ער אָפּגעבן דער אַרבעט איבער דער אָדער יענער ראָל. ביז ער איז נישט געווען איבערצײגט, אז דאָס סצענישע

געשטאלט איז שוין אויסגעפורעמט, האָט ער זיך באַרויקן ניט געקאַנט. בלויז
בייס דער לעצטער רעפעטיציע פלעגט ער ערשט דעמאָנסטרירן דעם
קאַלעקטיוו דאָס דיטלעכע געמעל פונעם געשאפנעם טיפּ. ער פלעגט זיך
אופמערקזאָם צוהערן צו די קריטישע באַמערקונגען און אייצעס פון
זינע קאַלעגן, וועלכע האָבן מיטן גאַנצן האַרצן געשטרעבט אים אַרויס-
צוהעלפן — ער זאָל נאָך מער פאַרפּולקומען דעם געמעל פון זיין סצענאַר
שער שאַפונג.

דער אַקטיאָרן-קאַלעקטיוו האָט זוסקינען ליב געהאַט און געאַכטעט
דערפאַר, וואָס ער האָט זיך געפליסט העלפן מיט זינע אַנווייזונגען די
כאוויירים אין פּראָצעס פון זייער אַרבעט איבער אַ ראָל.

דער קאמפאזיטאָר מױשע מילנער

אין 1931 בין איך געווען אין כארקאָוו אין איין צייט מיטן קאמפאָזיטאָר זיטאַר מ. מילנער. איך האָב עטלעכע כאדאַשים אָפגעלעבט אין קאָנטאַקט מיטן כארקאָווער מעלודישן יידישן טעאַטער: געגרייט א מאָנאָגראַפיע וועגן זײַן פּינפּאַריקער טעטיקייט.

נאָך ביז „ניט געדייגעט“ האָט מילנער שוין אינעם כארקאָווער יידישן טעאַטער באשאפן מוזיק צו פּיניבערגס „יונגען“, סינקלערס „אַמעריקאַ-נער געטער“, קושניראָווס „הירש לעקערט“, ליפּע רעזניקס „די לעצטע“, דאַניעלס „יוליס“. כּוץ דעם, האָט ער אָנגעשריבן מוזיק פאַר די ספּעקטאַקל לען „חלום יעקב“ („יאנקעווס כאַלעם“) און „הגולם“ („דער גוילעם“), וואָס מע האָט געהאַט אופּגעפירט אין „הבימה“ („האַבימאַ“).

איך פלעג מיך פלייסן פארברענגען מיט מילנערן בעשאס די האפּטאַקעס. מיך האָט זייער אינטערעסירט, וויאַזוי האָט ער אין זײַן שאפּונג דער-גרייכט צו אזא הויכער מאדרייגע, צו אזא שליימעס. מילנער האָט פאַר מיר א מיש געטאַן אייניקע בלעטלעך פון זײַן קינדהײט און יוגנט. ווען אין שטעטל פלעגט קומען א בארימטער כאזן, א מין ניסיע בעלזער אָדער זיידל ראָוונער, פלעגט „דאָס וועווריקל מוישקע“ לויפן פּוסטריט נאָך די יונגע זינגער פון דער קאַפּעלע. ער בעט אויס בא דער מאמען קיכעלעך, ברעגנט זיי אין שול-הויף, זוכט אָפּ די קליינע כאַריסטן און פּויעלט, זיי זאָלן אים עפּעס זינגען פון די טפּילעס.

די מאמע לייענט דעם קאַרבן-מינכע אָדער דעם טייטש-כּומעש — ער טרעט ניט אָפּ. פּאַרטייעט זיך אין א ווינקעלע, הערט ער זיך איין אין דער מאמעס זינגעוודיק געבעט.

א יאריד אין שטעטל. עס יאווען זיך בלינדע אוקראַינישע באַנדוריסטן לירניקעס, זעצן זיך אוועק אינמיטן מאַרק — און מוישקע ווערט מיט זיי א גאַנצער מעכונן.

קיין איין כאסענע האָט מוישקע אין זײַן שטעטל ניט דורכגעלאָזט. ער פלעגט אויך פון צייט צו צייט זיך אריינכאַפן אין כּיידער צום היגן דאַר-

דעקע-מעלאמעד, וועלכער פלעגט מיט א געזאנג לערנען זיינע קליינע טאלמידים אלעפבייס (אָט דאָס איז טאקע געווען דער אורקוואל פון מיל-נערס בארימטער קאָמפאָזיציע „אין כיידער“).

ווען מושיקע איז אונטערגעוואקסן, האָט זיך ארויסגעוויזן, אז ער פארמאָגט א שיינע קלינגעוודיקע שטים — אן „אלט“. און ווען עס האָט דאָס שטעטל באזוכט זיידל ראָוונער מיט זיין קאפעלע, האָט אונדזער יאטל גענומען אקערן מיט דער נאָז די ערד, מע זאָל אים אריינעמען אין כאָר. און ס'איז אוועק א סעדרע וואנדערן איבער שטעט און שטעטלעך. טכילעס מיט זיידל ראָוונערס קאפעלע, דערנאָך מיטן כאָרן קארעצקי. שטודירנדיק בא זיידל ראָוונער סאָלפּעדושיאַ, האָט דער יונגער מילנער שוין געפרווט פארפאסן מיניאטירע קאָמפאָזיציעס.

זיין מוזיקאלע בילדונג שטייגט אָף א העכערער מאדרייגע, ווען ער טרעט אריין אינעם כאָר פונעם קיעווער מוזיקאַלאָג א. י. דזימיטראָוסקי. באדייטנדיק איז געווען די ווירקונג פון אָט דעם קולטור-טוער אין די קיעווער מוזיקאלע קרייזן. גענוג אַנצוווייזן אָף אזא פאקט: דזימיטראָוסקיס פראָפאגאנדע פון וואגנערס מוזיק האָט סטימולירט דעם קיעווער אָפערע-טעאטער אופצופירן די אָפערע „וואלקיריא“ און אנדערע ווערק פון אָט דעם גאָען.

דזימיטראָוסקי האָט ווי געהעריק אָפגעשאצט דעם יונגן מילנערס בא-גאבטקייט, פאָרויסזעענדיק זיין גלענצנדע צוקונפט. און ער אייצעט מיל-נערן זיך בארייכערן מיט מוזיקאלער וויסנשאפט. מילנער שטודירט פיאנאָ-שפילן טכילעס אין דער קיעווער מוזיק-שול באם פראָפעסאָר פוכאלסקי, דערנאָך אין דער פעטערבורגער קאָנסערוואטאָריע באם פראָפעסאָר מיק-לאשעווסקי. איינציטיק שטודירט ער טעאָריע פון הארמאָניע, פארטיפט זיך אין די געהיימנישן פון קאָנטראפונקט.

אָף קיין איין טאָג ווערט ניט אָפגעשוואכט מילנערס אינטערעס צום יידישן מוזיקאלן פאָלקלאָר, באזונדערס צו די יידישע פאָלקסלידער. און ווען זיין פונדאמענטאלע טעאָרעטישע צוגרייטונג ווערט געקייפלט אָף זיין איינגעבוירענער מוזיקאלער באגאבונג, דעראַבערט די יידישע מוזיק דאָס גרויסע געווינס — דעם אָרגאנישן יידישן קאָמפאָזיטאָר מ. מילנערן. ער האָט געשאפן א ריי לידער, וואָס זיינען אריין אינעם אויצער פון דער יידישער מוזיק.

אין מילנערס מוזיקאלער יערשע טיילן זיך באזונדערס אויס אזעלכע אָרגאניש נאציאָנאלע מאָטיוון, ווי די מוזיק צו ביאליקס „אונטער די גריניקע בימעלעך“, צו פערעצעס „סויטע“ (די בארימטע צען קינדער-לידער). פון אָט די צען לידער האָבן באזונדערס זיך קויע-שעם געווען

„דאָס שיפעלע“ און „טאנץ, מיידעלע, טאנץ“. אין אָט די ווערק האָט מיל-
נערס טאלאנט זיך אופגעהויבן צו גאָר א הויכער מאַדרייגע.

אין פּאָפּוליאַריזירן אָט דעם קינדער־ציקל האָט א באַדיטנדיקע ראָל
געשפּילט די קינעווער טעאַטער־סטודיע „קולטור־ליגע“, און אז מיר נעמען
ריידן וועגן דעם שענסטן און דעם בעסטן פון מילנערס מוזיק, איז קעני
אופצומישן א בלעטל געשיכטע פון דער ניט ווייטער פארגאנגענהייט, ווען
ס'איז מערקבאר געווען די ווירקונג פון מילנערן אף אָט דעם לערן־
אנשטאלט אין דער בלי־צייט פון זיין עקזיסטענץ.

אין יאָר 1919, ווען ס'איז אנטשטאנען די טעאַטער־סטודיע „קולטור־
ליגע“, האָט דאָרט די מוזיקאַלע דערציִונג פון די סטודענטן פארנומען גאָר
א בעקאַוועדיקן פּלאַץ אדאנק די באַמיונגען פונעם פעדאָגאָג און מוזיקאַלן
טוער יוֹסעף קוֹנין. אין טאָך גערעדט איז דער הויפּט־ציל פון דער סטודיע
געווען — צוגרייטן קאָדערען פאר די ייִדישע דראַמטעאַטערס, וועלכע האָבן
דעמלט זיך געמערט. א טייל סטודענטן האָבן אפּילע לייענען און שרייבן
ייִדיש ניט געקענט. וואַזוי צינדט מען אָן באַ אָט די יונגעלייט דאָס פּיערל
פון ענטוואַזום? דעם שליסל צו די יונגע הערצער האָט געפונען דער פעדאָ־
גאָ יוֹסעף קוֹנין. ער האָט אויסגעצייכנט געוואָס די צוויי־ער־קראַפט פון
דיכטונג, באַזונדערס, ווען זי באַהעפט זיך מיט טאַלאַנטפולער מוזיק.
האָט ער אין דער לערן־פּראָגראַם אַרײַנגעפירט כּאָר־דעקלאַמאַציע, וועלכע
האָט אין אַפּאַנגרעפּעריאָד פאַרנומען דעם אויבנאָן — זי האָט קאָנסאַלידירט,
צעמענטירט די פאַרשיידנאַרטיקע מאַסע יונגעלייט. די כּאָר־דעקלאַמאַציע
האָט געהאַלפּן אַנזעטיקן די סטודיע־אַטמאָספּער מיט פּאָעזיע. און געשען
איז עס אין אַ געוויסער מאָס דערפאַר, וואָס איבער דער דאָזיקער סטודיע
האָט געהויערט דער צויבער פון י.ל. פּערעצעס דיכטונג און פון מילנערס
מוזיק.

דעם שענסטן, גאָר געהויבענעם כּיילעק האָט דאָ אַרײַנגעטראָגן מיל־
נערס מוזיק צו פּערעצעס „שיפעלע“. די אַרויסטרעטונגען פונעם כּאָר
מיטן „שיפעלע“ און מיט פּערעצעס צווייטער עקסטאַטישער ליד „טאנץ,
מיידעלע, טאנץ“ פלעגט גוואלדיק פאַרכאַפּן די ייִדישע אינטעליגענץ. זי
פלעגט מאַמעש פאַרפלייצן די דירע פון אָט דעם אנשטאַלט, ווען דער
כּאָר פלעגט נעמען זינגען מילנערס שעדעוורען.

צווישן מילנערס ווערק קאָן מען אַנרופּן זיין אָפּערע „די הימלען
ברענען“, וווּ עס ווערט געשילדערט די אַסאַקאַלע־עפּאָכע אין די זעכצ־
קער יאָרן פונעם 19־טן יאָרהונדערט. אין 1923 האָט מען די אָפּערע אופּגע־
פירט אין פעטראָגראַד אינעם גרויסן דראַמאַטישן טעאַטער. זי האָט אָבער
קיין דערפּאָלג ניט געהאַט.

ס'איז אויסער יעדן סאָפּעק, אז דאָס בעסטע, וואָס מילנער האָט אונדז
איבערגעלאָזט, זינען זיינע זינגלידער. זיי דערשיטערן אונדז אלע מאָל
מיט זייער עמאַציאָנעלער אָנגעזעטיקטקייט און צוטריטלעכקייט.

דער מוזיקאַלאָג י. א. דזימיטראָווסקי האָט, באטראכטנדיק אין זיין
ארטיקל (אין דעם אלמאנאך „אופגאנג“ פונעם יאָר 1919, קיעוו) מילנערס
שעפּערישן וועג, געהאט אונטערגעשטראַכן, אז דער קאָמפּאָזיטאר האָט
איינער פון די ערשטע אריינגעטראָגן הומאַריסטישע מאַטיוון אין אונדזער
נײַער יידישער מוזיק. אָט וואָס דזימיטראָווסקי שרײַבט:

„א גאנץ נײַעם עלעמענט אין דער יידישער מוזיק האָט מילנער אריינ-
געטראָגן מיט זיין מוזיקאלער פּאַבל „דאָס אייזל און דער סאַלאָוויי“
(איבערגעזעצט פון ריוועסמאן). פון קאָמישער יידישער מוזיק ווייסן מיר
ווירקלעך ניט. מיט יידישע ניגונים האָט מען זיך בא אונדז אָפּטמאַל גע-
וויצלט. אָבער הומאַריסטישע מוזיק א-ליא מוסאַרגסקי — דאָס איז אין
אונדזער מוזיקאלער ליטעראטור דער ערשטער און געלונגענסטער פּרוּוו.
מילנער גיט צו דעם אייזל א כאַראַקטער פון א כאַזן, וואָס מיטט אויס
די נוסכאַעס. אָנשטאַט „אתה אחד“ („אַטאַ עכאַד“) פאַלט ער אריין אין
דעם נוסח פון „ומפני חטאינו“ („אומפּניי כאַטאַיינו“) אָדער גאָר אין
„טל“ („טאַל“). דער מוזיקאלער ביניען פון דער דאָזיקער פּאַבל איז
געבויט אָף קליינע רעטשיטאטיוואַרטיקע עפּיזאָדן, נאַציאָנאַל-אויסגעהאַל-
טענע, באַרייכערטע מיט כאַראַקטעריסטישע פּאַרטעיאַנע-אָוואָרן.“
דזימיטראָווסקי אויספיר איז אזא:

„מילנער איז אין א באַוווסטן פּראַט געוואָרן דער סינטעז פון דער
נײַער יידישער מוזיקאלער ריכטונג. מילנערן דערקענט מען אלס א
יידישן — אָט ווי מע דערקענט גריגן אלס סקאַנדינאווישן קאָמפּאָזיטאַר.
דער מאָדערנער יידישער גלינקאַ שפּראַצט שוין און אנטוויקלט זיך גיכער,
איידער מע האָט עס פּריער געקאַנט גלייבן.“

פון צײַט צו צײַט האָט מילנערן אויך געצויגן צו מוזיקאַלן גראַטעסן,
צו קאַנטראַפּונקטישע עקספּערמענטן.

כאַראַקטעריסטיש איז אין אָט דעם פּראַט זיין מוזיק צום ספּעקטאַקל
„יונגען“ (פּיניבערגס כראָניקאַלער איבערויכט פונעם בירגערקריג), וואָס
מע האָט אופּגעפירט אינעם כאַרקאָווער מעלוקינן יידישן טעאַטער. אין
דער אווערטורע האָט מילנער צונויפגעפאַרט צוויי טעמעס: דעם צאָרישן
הימן און דעם ציעניסטישן „עוד לא אָבדה תקותנו“ („אויד לוי אָוודאַ טיק-
וואָסינו“ — ס'איז נאָך ניט פאַרלאָרן אונדזער האָפּענונג). ער האָט מעיסע
קאַנטראַפּונקט — אזוי בערייט צונויפגעפלאַכטן אָט די צוויי טעמעס, אז

עס פלעגט זיך באקומען זייער א טשיקאווער שאַלעם-באײס צווישן אַט דעם מעשוונעדיקן פאַרפאַלק.

אין דעם זעלבן ספּעקטאַקל איז געווען א מאַמענט, ווען מילנער האָט אַף א קאַנטראַפּונקטישן אויפן געוויזן דעם צוזאַמענשטויס צווישן צוויי וועלט־אופאַסונגען — דער טאַטע האָט געזונגען זמירעס, און דער זון — די מאַרסעליעזע...

איך שטעל אויף אין מיין זיקאַרן מילנערס אינדיווידועלע אייגנ־שאפטן — זיין אימפּולסיווקייט, היציקן טעמפּעראַמענט, דאָס קינדערש־נאַיווע, וואָס פלעגט פּלוצעם זיך אנטפלעקן אין זיין אופירונג און מיך פּאַרכידעשן.

ערעוו דער פּרעמיערע פּונעם ספּעקטאַקל „ניט געדינגעט“ האָט ער בעשאַס עטלעכע רעפּעטיציעס אליין דיריזשירט מיטן אַרקעסטער. מיר האָט מאַמעש וויי געטאַן דאָס האַרץ אַף אַט דעם קינסטלער: ער איז גוואַלדיק פּאַרכאַפט, אַרבעט מיט אימפעט אין דער צייט, ווען די אַרקעס־טראַנטן אַינלן זיך ניט...

די רעפּעטיציע איז פּאַרענדיקט. אַן אנדער קאַמפּאָזיטאָר וואָלט נאָך אזא האַרעוואַניע אוועק אין א קאַפע זיך קילן דאָס האַרץ מיט א בייסעלע מאַשקע. מילנער אָבער איז ווייט געווען פּון אזא מין צייט־פּאַרטרייב. א כאַפּ געטאַן מיך אונטערן אַרעם, פלעגט ער מיט מיר אוועק אין א נאַענטן פּאַרק, און דאָ האָט ער געקראָגן די נייטיקע אינספּיראַציע, די געוונטשענע נעשאַמערן.

מילנערן האָט געפּעלט דאָס, וואָס מיר רופן פּראַקטישע געשיקטקייט. אַף זיין אויסערלעכן הוילעך האָט ער קיין באַזונדער אַכטונג ניט געלייגט. איינמאַל זאָגט אים אַן אַקטריסע פּונעם טעאַטער:

— כאַווער מילנער, שוין צייט, אז איר זאָלט אַט דעם בעגעד אייערן אַפּגעבן אין אַרכיוו און זיך קויפּן — זאָל זיין א ביליקן, אָבער א נייעם...

איז זיך מילנער מעיאשעוו און לאַזט זיך אוועק אין מאַרק, דאָרט פּאַלט ער אַריין אין א רונדוקל, וווּ מע פּאַרקויפט ביליקע האַלבאַשע, דעריקער — פּאַרן דאָרפישן געברויכער. די פּריקאַשטיקעס זיינען, ווי עס שיינט, דורכגעטריבענע יאַטן. זיי האָבן גלייך דערשמעקט, וואָס פּאַר א קוינע זיי האָבן דאָ געפּאַקט. האָט מען אים גענומען דרייען אהער, אהין, מעסטן פּאַרשיידענע גאַרניטערס. ענדלעך האָט מען אים אַריינגעקוועטשט אין עפעס א בעגעד. ווען ער האָט זיך געיאַוועט אין טעאַטער, איז דאָרט געוואָרן פּריילעך:

— אוי, כאַווער מילנער, ווער האָט עס אייך אזוי פּיין אויסגעפּוטצט?

דער אקטיאָר גאַלמאַן איז אוועק מיט מילנערן צוריק אפן מארק, איז אריין אין געוועלב און האָט געזאָגט:
 — הערט זיך איין, כעוורע לייצים! כויזעק מאכן פון אזא מענטשן...
 ס'איז דאָך מילנער! איר וויסט ניט, ווער מילנער איז?
 איינער פון די פריקאשטשיקעס ענטפערט:
 — אויב איר ווילט, וועלן מיר אזוי אויספוצן דעם כאווער מילנער, אז עס וועט פאָשעט זיין א כיעס אים אַנצוקוקן. מיר וואָלטן אים העכסטנס דאנקבאר זיין, ווען ער זינגט אונדז דורך כאַטש איינעם פון זיינע ניגונים. און מילנער האָט גענומען זינגען.
 א שטים האָט ער פארמאָגט ניט גאָר קיין הילכיקע, אָבער דערפאר איז זי געווען דורכגעדרונגען מיט א מאַדנעם רירנדיקן געפיל.
 בא די כעוורע, וועלכע האָבן אַקאַרשט כויזעק געמאכט פונעם „טשור-דאק“, זיינען טרערן גערונען פון די אויגן.
 מילנערס אויגן האָבן געשטראַלט.
 — קומט צו גיין, טייערינקע, אפן נאַענטסטן ספעקטאַקל, וועט איר הערן מינע א נייע ליד... ווען איר וואָלט אַפּטער הערן מוזיק, וואָלטן אייערע געמיטער דערהויבענער געוואָרן...

זיכרונעם וועגן דעם ניסמעך

אז מיר פארמאָגן אזא שרייבער, בין איך געווייר געוואָרן, ווען אין מינע הענט איז אריינגעפאלן דער „ידישער אלמאנאך“, וואָס איז דער־שינען אין קיזעווי אינעם יאָר 1910. שוין אָפּגערעדט פון בערגעלסאַנס נאָר וועלע „דער טויבער“, וואָס איז אין אונדזער פּראָזע געווען אן עכטע גע־שעעניש, האָט מיך אין אַט דעם אלמאנאך איבעראשט גיסטערס „פּרי־לינג“. ניט ווייניקער האָט מיך אינטריגירט דער פּסעוודאָנים פּונעם אוּטאַר. אָף אַט דעם „פּרילינג“ איז געווען אויסגעגאַסן א באַזונדערער כּיין. „עפּעס א שפּאַגל־נייע אינטאַנאַציע אין אונדזער ייִדישער דיכטונג“ — איז באַ מיר אין מויער דורכגעפּלויגן א געדאַנק. דער צויבער פון אַט אזא הימן דעם פּרילינג האָט זיך, ווייזט אויס, דערקלערט אויך דערמיט, וואָס דער דיכטער האָט אלע מאָל זיך פּאַרופּן אָף „שיר־האַשירים“, וועלכער האָט געדינט פּאַר אים, ווי עפּעס א מיין רעפּרעזענטאַט. איך בין געווען זיכער, אז אזוי שרייבן וועגן פּרילינג האָט געקאַנט א מענטש מיט אן אויסטערליש־זויבערער נעשאַמע. און מיך האָט באַהערשט א דראַנג אויג־אָף־אויג זיך צוזאַמענטרעפּן מיט אַט דעם אייגנאַרטיקן שרייבער. און טאַקע אין דער נאַענטער צוקונפּט איז מיר באַשערט געווען באַפּרידיקן אַט דעם באַגער. אין די יאָרן 1911—1912 איז מיר אויסגעקומען פון צייט צו צייט זיך באַגעגענען מיט די קיזעווער שרייבער דאָוויד בערגעלסאַן, נאַכמען מייזל, יעכעזקל דאָברושין און זייערע מעקוראָוים. דאָס זיינען געווען מענטשן, וואָס זיינען בעלייוו־וואָנעפּעש געווען פּאַרקאַט אין דער נייער וועלטלעכער ייִדישער קולטור. צוזאַמענטרעפּן פּלעגן מיר זיך אינעם לאַקאַל פון דער מישפּאַכע מייזל.

ווען דער שרייבער אָנויכי פּלעגט זיך אַראַפּכאַפּן קיין קיזעווי, פּלעגט ער אַט דאָ טאַקע, באַ די מייזלס אין שטוב, ליינענען קאַפּיטלען פון זיין „רעב אבּע“. ער האָט זייער אויסדריקלעך, זייער האַרציק געלייענט, און דער אוילעם האָט באַשטימט האַנאַע געהאַט. איז טאַקע אָנויכי דאָ געווען אן אָנגעלייגטער גאַסט. אָפּגעווען אין קיזעווי א קורצע צייט — און ווידער

ניט געסטײַעט. אוועק אין אן אנדער שטאָט, וווּ ס'איז געווען א קיבעץ פון פריינט פון דער ייִדישער ליטעראטור.

אין איינעם פון די יוֹן־טעג אינעם יאָר 1912 ווער איך געוואָר, אז עס גרייט זיך א ליאמע בא די מײַזילס. איינער פון מינע כאוויירים, וועלכער איז, ווי איך, געווען א שטיקל מעכטן אף אָט די קאסענעס בא די מײַזילס, דערציילט מיר, אז עס דארף דאָרט פאָרקומען א געזעגעניש־אָונט מיט דעם ניסטער, העיויס ער גרייט זיך אינגיכן פארלאָזן קיעוו אף א שטיק צײַט. און די איינגעלאדענע אף אָט דער באגעגעניש גיט מען אַנצוהערן, אז עס שאדט ניט אַנטיילצונעמען אין א מין זעלבסטבאשטייערונג, קעדי צו באפרייען דעם ניסטער פון דיגעס מיקויעך הויצאַעס, ביז ער וועט זיך איינאָרדענען אפן נייעם אָרט.

איך האָב מיט אומגעדולד ארויסגעקוקט אף אָט דעם אָונט. א קלייני־קײַט? כױעל דערווען ניסטערן? ענדלעך איז דער געגארטער טאָג געקומען. און אָט בין איך בא די מײַזילס, וווּ ס'איז אזוי געמיטלעך, אזוי היימיש, וווּ אלע פילן זיך ווי איין מישפּאַכע. איך זע פאר זיך שײַנענדיקע, שטראַלנ־דיקע פענעמער. יעדער באגעגעניש אונדזערע איז דאָך געווען אן עמעסער יאָמטעוו. די באזונדערע כאריפעס פון אָט די אָונטן איז נאָך באשטאנען אין דעם, וואָס זיי זיינען געווען אומלעגאלע. און דאָס באשטעטיקט דאָך ווידעראמאָל דעם אפאָריזם — „פארבאָרגענע שפּיז איז איינגענעם“...

איך האָב אינגיכן נאָך מײַן קומען צו די מײַזילס געבעטן איינעם פון זיי מיר אָנווייזן אף ניסטערן, מאכמעס אויסער ניסטערן זיינען דאָ גע־ווען אייניקע אומבאקאנטע. מע האָט מיר אָנגעוויזן אף א יונגמאן אין זייער א באשידענעם מאלבעש, אָבער די אויגן זיינע... טאקע וועגן אזעלכע אויגן האָט ביאליק געשריבן:

נאָר איין זאך פארמאָגן זיי: אייגעלעך...
די אויגן פארמאָגן צוויי פינטעלעך,
וואָס גליען און פינקלען און טוקן זיך,
און עפעס ווי נעוויזש און ווונדערלעך...

איך האָב מיט א באזונדערער לאָהעטקײַט גענומען צו אים זיך צוקוקן. קיינער פון די אָנוועזנדע האָט אזוי באשיידן און געלאסן זיך ניט געהאלטן, ווי דער ניסטער.

אף אָט דעם אָונט האָבן געלייענט קליינע פראגמענטן פון זייערע ווערק: דאָוויד בערגעלסאָן, נאכמען מײַזיל, יעכעזקל דאָברושין, גופע ניסטער האָט זיך אָפּגעהאלטן פון א ליטערארישער ארויסטרעטונג. צום סאָף פון דעם אָונט האָט מען מיך מיט אים באקאנט. דערוויסנ־

דיק זיך, אף וועלכער גאס איך ווין, האָט מיר ניסטער געזאָגט, אז אונדז
ביידן וועט אויסקומען גיין צוזאמען, מאכמעס ער וווינט אף דער זעלבער
גאס, וואָס איך.

גייענדיק, האָבן מיר אין אונדזער שמועס בארייט די לאגע פונעם יידישן
טעאטער אינעם צארישן רוסלאנד. אין יענע יאָרן איז אָפּיציעל געווען
פארבאָטן שפּילן טעאטער אין יידיש. האָבן זיך געפונען צווישן די דעמל-
טיקע יידישע אנטרעפּרעניאַרן אזעלכע צופאַסלער, וועלכע האָבן דעם
זעלבן יידישלעכן רעפּערטואר גענומען שפּילן אין רוסיש. האָט איר פון
צייט צו צייט אין פאַרשיידענע שטעט פונעם טכום געקאָנט לייענען
אנאַנסן, וווּ מע האָט אַינגעלאָדן קוקן „טאַטשאַק יעוורעיאַ“, דאָס
הייסט „דאָס פינטלע ייד“. פון דער אומגעלומפּערטער אמעראַצישער
איבערזעצונג פונעם נאָמען פון דער פּיעסע איז שוין געווען ניט שווער זיך
פאַרצושטעלן, וואַזוי מע האָט אף די ספּעקטאַקלען פון אַט די „גאַלדשפּיר-
נערס“ זיך איזדיקעוועט איבער דער רוסישער שפּראַך.
דער ניסטער האָט געהאַט א גענויע פאַרשטעלונג וועגן דער כּוצפּע
פון די „גאַלדשפּיענערס“. ער זאָגט מיר:

— הערט א מינסע: דאָס יידישע פּאַלק, וואָס האָט מעזאַקע געווען
אייראָפּע (און ניט נאָר אייראָפּע) מיט אזעלכע גענאַלע שוישפּילער, ווי
ראשעל, קין, סאַרא בערנאַר, האָט זיך דערקניקלט ביז „טאַטשאַק יעוורעיאַ“.
די פּרינצפּעסן שאבעס איז מעגולגל געוואָרן אין א העפּקער-הונט! ס'איז
דאָ געוואָרן בעעמעס טאַקע א שאַנד פאַרנאַסע. שלעפּערס זיינען געוואָרן
אונדזערע קאָמעדיאַנשטיקעס. הערט נאָר, הערט: עס קומט אזא איינער
ערגעץ אין א שטאָט צום פּאַליצמייסטער אויסבעטן א דערלויבעניש אף
עטלעכע ספּעקטאַקלען. שטייט ער באַם פּאַליצמייסטער אין „פּערעדניע“,
גיט דער פּאַליצמייסטער ארויס און דערזעט פאַר זיך א נעפּעש מיט אן
אַראָפּגעלאָזענעם קאַפּ און מיט עפּעס א פּאַפּיר אין האַנט. פּרעגט ער
אים:

— וואָס ווילט איר פון מיר?

ענטפּערט דער נעפּעש איין וואָרט: „כליעב!“

רופט זיך אָן דער פּאַליצמייסטער:

— גייט אין קיך, וועט איר דאָרט קריגן א שטיק ברויט.

דערקלערט דער נעפּעש מיטן פּאַפּיר:

— ניט וועגן מיר אליין האַנדלט זיך, מיר זיינען אהער געקומען א

גאַנצע כּאָפּטע — אכצן פאַרשויענען צו שפּילן טעאטער...

ס'איז דאָך פּאַשעט זי כּאַרפּע, — רעדט דער ניסטער מיט גרויס פאַר-
דראָס. — מע קאָן דען אַט אזעלכע באַטראַכטן, ווי אַקטאָרן באַהעלפּערס

זינען עס! עמעס, מיר פארמאָגן אזא שטיק גאַלד, ווי עסטער־ראַכל קאָ-
מינסקע. מע קאָן אויך מיט דער האנט ניט אוועקמאכן ליבערטן, רודאַלף
זאסלאַווסקין, די נעראַסלאַווסקאָיא, אַבער... ווי מע זאָגט: קאָן מען דען די
פּאַמעניצע מיט איין איי פּאַרוויסן? איז טאַקע גערעכט געווען אווראַם
גאַלדפּאַדן, ווען ער האָט איינמאַל מיט א פּאַרביטערטקייט א זאָג געטאָן:
א בעטלער איז מיין קינד געוואָרן!
בא אַט די ווערטער האָבן מיר זיך צעשיידט מיט ניסטערן.

* * *

אין א ריי יאָרן ארום, ווען דער ניסטער האָט געווינט אין מאַסקווע
אין דער דירע פונעם „גאַסעט“, פלעג איך אים צייטנווייז זען שפּאַצירן
אפן טווערסקאָי בולוואַר. דאָס איז בא אים, ווי עס שיינט, געווען אן אַפרו
פון זיין ביז גאָר אָנגעשטרענגטער שעפּערישער ארבעט. ער פלעגט צור
מיינסטן אומגיין אליין; עס האָט אויסגעזען, אז ער איז פּאַרזונקען אין מאכ־
שאַוועס. און מיר איז געווען ניט צום האַרצן אים אַפּצושטעלן און איבער־
רייסן זיין געדאַנקענגאַנג. דעריבער פלעג איך אים בלויז באַגריסן און
פּאַרזעצן מיין וועג.

איינמאַל — דאָס איז געווען אַף מאַרגן נאָך דעם, ווי אין דער צייטונג
„איניקייט“ איז געווען אַפּגעדרוקט מיין ארטיקל „י.ל. פּערעץ און דער
יידישער טעאַטער“, — דערזע איך ניסטערן גייענדיק איבערן טווערסקאָי
בולוואַר. ער האָט מיך אויך באַמערקט. דערנענטערט ער זיך צו מיר,
נעמט מיך אונטער דער האנט און רופט זיך צו מיר אן מיט א ליבלעכן
שמייכל און לויכטנדיקע אויגן:

— געלייענט נעכטן אייער ארטיקל. פיין!

אין זיין האַרציקן טאָן האָב איך דערשפּירט אופריכטיקייט און פּריינט־
שאפט.

און ער האָט גענומען ריידן וועגן פּערעצן. אז פּערעץ איז אים ביז
גאָר טייער, האָב איך שוין געווסט לאנג.

מיך אַבער האָט אינטערעסירט ניסטערס מיינונג וועגן פּערעץ דעם
דראַמאַטורג. זאָגט מיר דער ניסטער:

— דערלאנגען דעם צושויער פּערעצעס דראַמאַטישע ווערק אזוי, אז
ער זאָל אָן באַזונדערער קאָפּדרייעניש זיי אופאַסן, איז ניט יעדער סצעני־
שער טוער בעקויען. לאַמיר זיך פּאַרשטעלן, אז עס האָט זיך געפונען א
רעזשימיסטער, וואָס איז שטאַרק פּאַרקאַכט אין פּערעצעס דראַמאַטורגיע
אַף אזוי פּיל, אז די פּאַרם, אין וועלכער אַט די פּיעסן זינען געשריבן,

באגניסטערט אים. אָבער דאָס אליין איז נאָך קנאפ. מאכמעס מע באדארף פארמאָגן אין דער טרופע אקטיאָרן, וואָס זאָלן זיין קאפאבל דערלאנגען דעם צושויער פערעצעס טעקסט אזוי, אז יענעם זאָל עס פארכאפן, אז יענער זאָל זיך דורכדרינגען מיט דער אייגנארטיקער שטימונג פון פערער-צעס פיעסן.

אָט לאַמיר נעמען איבסענס פיעסן. בלויז געציילטע טרופעס זיינען אימשטאנד צו שפילן די פיעסן אזוי, אז די ספעקטאקלען זאָלן צוציען א ברייטן אוילעם. איבסען, קאָן מען זאָגן, איז א דראמאטורג דעריקער פאר דער ראפינירטער אינטעליגענץ. א זיכערן דערפאָלג קאָן א טעאטער זיך דערשלאָגן, ווען, אשטייגער, אין זיין פיעסע „די געשפענסטער“ שפילט אזא אקטיאָר, ווי אַרלעניעוו (אינעם יידישן טעאטער — רווין זאסלאַווסקי). אָבער אז מע געטרויט אינעם יידישן טעאטער שפילן אין פערעצעס „די גאַלדענע קייט“ אזא אקטיאָר, ווי מישע פישזאָן... זייער א באגאבטער אקטיאָר! אָבער דעם טעקסט פון דער ראָל האָט מען געמוזט פאר אים שרייבן מיט רוסישע אויסעס, ווייל יידישע געשריבענע אויסעס האָט ער לייענען ניט געקאָנט!

בא די לעצטע ווערטער טוט דער ניסטער זיך א כאפ באם שטערן, ווי איינער, וואָס וואַלט זיך אָן עפעס דערמאָנען, און ער רופט זיך אָן: — אנטשולדיקט, טייערער מיינער, איך האָב גאָר פארגעסן, אז אין דער היים ווארט אף מיר א גוטער באקאנטער, מיט וועלכן איך מוז טייקעף טאקע זיך איבערשמועסן וועגן א וויכטיקן איניען. און ער האָט אפגיך א דריק געטאָן מיין האנט און שנעל זיך געלאָזן גיין אהיים.

דער טראגישער גוידל פון א באגאבטן אקטיאָר

(רוון זאטלאווסקי)

די געשיכטע פונעם יידישן טעאטער איז פול מיט לעגענדעס וועגן יידישע קאָמיקער און ביכלאל וועגן פארשיידענע שפאסמאכערס. יעדער טעאטער האָט געטאָן אלץ, וואָס מעגלעך איז, אבי זיך באוואָרענען אפן טעאטער־סעזאָן מיט א באגאבטן קאָמיקער, וואָס איז אלעמאָל געווען דער ליבלינג פונעם צושייער.

גאַר אנדערש זעט אויס דער איניען, ווען מיר נעמען ריידן וועגן אק־טיאָרן, וואָס זיינען געווען באַרופן שפילן העראָיק, טראגישע געשטאלטן אף דער יידישער בינע. אין דעם פראט האָט אף דער אמעריקאנער יידי־שער בינע פארנומען אן אָנגעזעענעם פלאץ רודאָלף שילדקרויט, וועלכער איז אינעם יידישן טעאטער געקומען פון דער דייטשישער בינע. ער האָט גיט ווייניק געטאָן, קעדיי צו קולטיווירן אָט דעם זשאנער אינעם אמערי־קאנישי־יידישן טעאטער. (איך פארשווייג בעקיוון דעם גרויסן בייטראָג פון ש. מיכאָעלס אף דער סאָוועטישער יידישער בינע, ווייל די דאָזיקע טעמע פאָדערט גאַר א באזונדערע באַטראַכטונג).

יאקאָו ליבערט האָט אויך פארמאָגט א היפש ביסל גייסטיקע רעסורסן פארן טראגדיע־זשאנער, אָבער אים האָט געפעלט די אקשאָנעס, וואָס איז אומבאדינגט געווען נייטיק, קעדיי דורכצושלאָגן א ברייטן שליאך פאר טראגדיע אפן יידישן טעאטראַלן געביט. האָט דאָס לעבן אים געשטויסן צומיינסטן שפילן די אזויגערופענע כאַראַקטער־אַלן.

דאָויד קעסלערן האָט די נאטור גופע באשאפן, ער זאָל זיין א טראַ־גיכער: א מעכטיקע פיגור, א פיינע שטימ, א רייכע אינטוויזיע, א היצ־קער טעמפעראמענט. אָבער אים האָבן געפעלט עכטע קולטור־טראדיציעס, דער נייטיקער אָפּשיי פאר דער קלאסישער טראגדיע. און דעריקער — געדולד.

קעדיי צו באשאפן א קינסטלעריש-איבערציגנדיק געשטאלט פון אזא מאסשטאב, ווי ליר, אָטעלאָ, האמלעט, מאקבעט, פאָדערט זיך זייער א סאך מי און צייט. דאָ טאָר מען זיך ניט פארלאָזן בלויז אף אימפראָוויזא-ציע. דאָ טאָר מען דעם אווטאָרס טעקסט ניט פארבייטן מיט אייגענע ווערטער. אזא שאטנעז איז בענעגייע די גענאלע דראמאטורגן ניט דער-לאָזבאר. און קעסלער האָט, ווי באוויסט, זעלטן זיך מאטריעך געווען גענוי, פינקטלעך צו באהערשן דעם טעקסט פון דער פיעסע, וואָס איז אים אויסגעקומען צו שפילן.

דערצו איז ער אָפט געווען אריינגעטאָן אין אדמיניסטראטיווע, קאָמער-ציעלע אסאָקים. ער איז דאָך ניט איין מאָל געווען א באלעבאָס פון אן אייגענעם טעאטער. עס פלעגט אים אָפט מיטרייסן דער קאָנ-קורענץ-אזשאַטאזש, די קאָנקורענץ מיט די שכינישע יידישע טרופעס.

כוּץ דעם, זיינען דאָויד קעסלער, יאקוב אדלער און זייערע קאָלעגן געווען שטארק פארקאכט אין גאַרדינס, קאָברינס, ליבינס דראמאטור-גיע. שוין אָפּגערעדט פון דעם, וואָס ד. קעסלער האָט ניט געהאט קיין מוט שלאָגן קאפּאַרעס מיט די הורויטשעס, לאטיינערס און אינגאַרין דעם קלאָל ניט איידעלן געשמאק פון א סאך צושויער, וועלכע זיינען גע-ווען פארטשאדעט פון די ביליקע מעלאָדראמעס און שאָוויניסטישע אָפּערעטן.

פיל מער אויסגעהאלטן און אימפעטפול אין זיין שטרעבן צו פאַר-פלאנצן טראגעדיע אף דער יידישער בינע איז געווען רווין (רוזאַלף) זאסלאווסקי. זיין לעבן איז א קייט פון גוואלדיקע אָנשטרענגונגען צו בארייכערן דעם רעפערטואר פונעם יידישן טעאטער מיט דעם טראגעדיע-זשאנער, און טאקע מיט די סאמע מוסטערהאפטע ווערק פון דער אייראָ-פעזישער דראמאטורגיע. ער האָט דער ערשטער אין רוסלאַנד אף דער יידישער בינע אופגעפירט שעקספירס „האמלעט“, איבסענס „די געשפענ-סטער“, סטרינדבערגס „דער פאָטער“, דיומאס „קין“, אָדער „געווינעס און העפקירעס“.

שפילנדיק די צענטראלע פיגורן אין די אָנגעוויזענע און אין אנדערע אייראָפּעזישע מוסטער-ווערק, פלעגט ער זיי אופהייבן אף א באדייטנדי-קער ראָמאנטישער הייך. אויך זיינע פארטיגיאָרן פלעגן טיילווייז אין א וועלכער-עס-איז מאָס אָנגעשטעקט ווערן מיט זאסלאווסקיס ענטוואָזאָם. עמעס, ניט אלעמאָל פלעגט עס געלינגען. אָפט פלעגט פאסירן: זאסלאווסקי שפריצט מיט פּייער, און דער פארטיגיאָר זיינער אָנשטאָט אונטערצוכאפן

אָט די פונקען און זיי צעבלאָזן — דערטרינקט זיי אינעם מוטנעם שטראָם פון זיין באלמעלאַכישן אָפקנאקן די ראָל.

איבערדערציען אן אקטיאָר, אים ארויסרייסן פון זיין אינערציע איז ביז גאָר אן ערנסטער איגייען. דערצו באדארף מען זיין בארופן. אין דעם פראט האָט זאסלאווסקי ניט פארמאָגט די געהעריקע אויסגעהאלטנקייט און טאקט. אָבער מויכל זיין אן אקטיאָר זיין נאכלעסיקייט, זיין העפֿֿ קיירעס בעשאַסן שפּילן — דערוף איז זאסלאווסקי ניט קאפּאבל געווען. א מענטש מיט א ביז גאָר היציקן טעמפּעראמענט, פלעגט ער זיך אָפּֿֿ מאַל אוועקלאָזן אפּן גליטשיקן וועג פון נאיווע קונדייסישע שפיצלעך וואָס זייער ציל איז געווען מעקיעם־פּסאק זיין דעם נאכלעסיקן אק־טיאָר.

איניער פון זיינע מיטשפּילערס האָט מיט זיין צעכראסטעטקייט ארויס־ גערופן בא זאסלאווסקי א פארדינטן פארדראָס. מאָרגן האָט מען באדארפּט שפּילן די זעלבע פּיעסע. איז זאסלאווסקי ניט פּויל און ברענגט מיט זיך אפּן ספּעקטאקל עטלעכע טשוועקעס. בעשאַס דער אקטיאָר, וואָס זא־ סלאווסקי איז אף אים געווען אָנגעדורדלעט, איז געווען פארנומען אף דער בינע און זאסלאווסקי איז אויסגעקומען צו זיין הינטער די קוליסן, האָט ער זיך אריינגעכאַפּט אינעם וועסטיבול, ווו עס זיינען געהאנגען די אקטיאָ־ רישע מאנטלען און אונטן זיינען געשטאנען די גאלאָשן. זאסלאווסקי האָט שנעל א כאפּ געטאָן דעם פארשולדיקטנס גאלאָשן און מיט טשוועקעס זיי צוגעפּעסטיקט צום דיל. אז די פּאַרשטעלונג האָט זיך געענדיקט, איז דער אקטיאָר צוגעלאָפּן צו זיין מאנטל און מעכאניש אריינגערוקט די פּיס אין די גאלאָשן. ער טוט זיך א ריס גיין, און... אַנשטאַט מאכן א טראַט טוט ער א פאל און צעשעדיקט זיך די נאָז.

א צווייטן אקטיאָר, וואָס האָט ארויסגערופן זיין אומצופרידנקייט, האָט זאסלאווסקי אָפּגעטאָן אן אנדער שפּיצל: ווען יענער איז געווען פאר־ נומען אף דער בינע, האָט זאסלאווסקי מיט א ספּעציעל צוגעגרייט שלעסל פארשלאָסן אין וועסטיבול די לאצן פון זיין מאנטל. אָפּגעטאָן אָט דאָס שפּיצל און אנטלאָפּן.

נאטיירלעך, רופן ארויס אָט די צולאַכעס־קוריאָן א געלעכטער. עס איז אָבער ניט צום לאכן. ס'איז זאסלאווסקי א טראגישע אייגנשאפּט. ער האָט בלויז געטראכט וועגן זיין אייגענער בארימטקייט. ער האָט ניט באטראכט זיינע פארטיגיאָרן ווי כאוויירים, וואָס ער האָט באדארפּט זיין זייער וועגווייזער.

„א שלעכטער מענטש, — שרייבט וועגן אים אין זיינע זיכרוינעס

דער פראווינציעלער אקטיאר מיאדאוניק, — ברוטאל האָט ער באהאנדלט זײַנע מיטשפּילערס, אָבער אז מע איז מיט אים געשטאנען אף די בינער ברעטער, פלעגט מען אלץ פארגעסן.
אף אזויפיל פלעגט ער מיט זײַן שפּיל אנציקן ניט נאָר די צושויער, נאָר אפּילע די דורך אים באאוולטע אקטיארן.
א געוויסע דערקלערונג פון די מעשוועדיקע סטירעס אין זאסלאווסקי כאראקטער קאָן אונדז געבן א קורצווייליקע עקסקורסיע אין זײַן ביאָ-גראפיע.

ער איז געווען א זון פון אן אומאניער קליינהענדלער, וואָס איז געווען מוזיקאל באגאבט און וועלכן עס האָט געצויגן צו געזאנג, צו כאַזאַנעס. אָט די מוזיקאלישקייט און די לעכצעניש צו מוזיק האָט רודאָלף (רווין) זאסלאווסקי געיאַרשנט פון זײַן טאטן, וואָס פלעגט אים ברענגען אין טפּילע-הויז הערן באַרימטע כאַזאַנים און האָט אים אַרײַנגעצויגן אין א כאַזאַנישן כאָר. נאָך קינדווייז האָט זאסלאווסקי אין אַדעס גענומען אן אַנטייל אינעם קינדער-כאָר אין דער אָפּערע „פּיקאָוואַ דאמא“. פון דעמלט אָן האָט שוין דער טעאטער-קישעף פונעם קליינעם זאסלאווסקי זיך ניט אָפּגעטאָן. בילדונג האָט ער באקומען נאָר א קנאַפע: דריי יאָר — אין כּיידער; א פאָר יאָר האָט מיט אים אין דער היים געקנעלט א לערער. ווען זאסלאווסקי איז נאָך געווען א קליין יינגל, זײַנען די עלטערן פון אומאן אַריבערגעפאָרן קיין אַדעס. דאָ גיט מען אים אָפּ אין דער היגער האנטווערקער-שול. מיט גרויסן אומגעדולד האָט דער קליינער רווין אַרויסגעקוקט, ווען וועט שוין קומען א סאָף צו זײַן לערנען זיך אין אָט דער שול. האגאם ער נעמט שוין דאָ אן אַנטייל אינעם אמאַטאָרישן שול-קרייז, וווּ מע פירט אויף גאַגאַלס „די כאסענע“. אים לאַזט שוין ניט צורו דער אַדעסער טעאטער-וועזן. ער טרוימט וועגן אַרײַנטרעטן אין א טרופּע פונעם פּראָפּעסיאָנעלן טעאטער. ער לערנט זיך בא א האלב יאָר אין א דראמאַטישער שול. ווען ער איז קוים פופצן יאָר אלט, הייבט זיך אָן זײַן פּינלעכער נאווענאד מיט די קאַלעקטיוון פון פאַרשיידענע נעבעכדיקע יידישע וואנדער-טרופּעס, וואָס אָט ווערן זיי געבאָרן און אָט צעפאלן זיי זיך. טרופּעס, וואָס זייערע אָנפירערס ווייזן זיך אָפּט אַרויס, ווי אומב באַראַכמאַנעדיקע עקספּלאַטאַטאָרס: זייערע אקטיארן הונגערן, עסן טעג בא באַרעמהאַרציקע באלעבעסלעך, גייען אום אָפּגעריסן, אָפּגעשליסן. און דעריקער — זיי ווערן דאָ לאַכלוטן דעמאָראַליזירט. ווי אנדערש האָט עס געקאַנט פּאַרקומען מיט מענטשן, וועלכע מע האָט פאַרוואנדלט אין שנאָ-רעיס און פאַרשוועכט זייער מענטשן-ווירדע! שוין אָפּגערעדט פון דעם, וואָס מע האָט זיי געפּילנעוועט מיט שונדירעפּערטואַר. פאַרשטייט זיך,

אז אין אזא אטמאספער אין זאסלאווסקין געווען שווער זיך אָפּהיטן פון גייסטיקער פארדאַרבנקייט און צעכראסטעטקייט. האָט זאסלאווסקי בעכוש דערשפירט, וואָס פאר א געפאר עס דראָעט אים מיצאד אָט אזעלכע טרור־פעס. ער רייסט זיך פון די קליינשטעטלדיקע גאסטראָלן, ווו ער בידעוועט באגלייך מיט זיינע כאוויירים אקטיאָרן. ער רייסט זיך אין א גרויסער שטאָט. און דאָך, אפילע אין אזעלכע שווערע באדינגונגען, האָט א בלייך געטאָן זיין טאלאנט אין דער ראָל פון אווישאלעם (אין גאַלדפאדנס „שולאמיס“). אים גיט זיך אַיַן דעביוטירן אין איינעם פון די ווארשעווער יידישע טעאטערס, ווו ער צייכנט זיך אויס אין דער ראָל פון באַרקאַכע. און עס ווערט קלאָר, אז אָט דער יונגער אקטיאָר איז א גרויס געווינס פארן יידישן טעאטער.

אָבער אָנשטאָט אים צו דערמוטיקן אָף ווייטערדיקע קינסטלערישע ניצקייטעס, אָנשטאָט אים העלפן זיך איינצווואַרצלען אין אן אָנשטענדיקן ווארשעווער טעאטער, האָבן די ווארשעווער אקטיאָרן קייין וועזן פון זאסלאווסקין ניט געמאכט (א קלייניקייט — אזא געפערלעכער קאָנקורענץ), און זאסלאווסקי מוז זיך ווידער אראָפּגליטשן אין דער פראָווינץ. דאָ האָט אים א שפּיל געטאָן דאָס מאַזל: מע האָט אים איינגעלאדן אין דער וואנדער־טרופע, ווו עס האָט געשפּילט עסטער־ראַכל קאמינסקע, ווו מע האָט זיך שוין ניט באנוגנט מיט די אמעריקאנער יידישע אָפּערעטן און מע האָט געשטרעבט צו רעאליסטישער דראמע. דערצו האָט מען אין אָט דעם קאָלעקטיוו זיך אָפּגעגעבן א די־וועכעזשבוך, אז ס'איז ניט דער־לאַזבאר זיך צו פארשליסן אין די דאלעדאמעס פון דעם יידישן רעפּער־טואר, אז מע באדארף זיך מעצארעף זיין צום אייראָפּעיִשן רעפּער־טואר.

שווימט אָף די פראגע: פארוואָס האָט זאסלאווסקי זיך ניט איינגע־גלידערט אין דער טרופע פון עסטער־ראַכל קאמינסקע? פארוואָס האָט ער זיך אראָפּגעלאָזן אָפּן גליטשיקן וועג פון ווערן אליין א באלעבאָס פון א קאָלעקטיוו, ווו דאָס ראָוו פון דער טרופע איז באשטאנען פון טאלאנט־לאָזע פראָווינציעלע יידישע אקטיאָרן?

די זעלבע פראגע שווימט אָף, אגעווי, ווען מיר לייענען אין דער געשיכטע פונעם רוסישן טעאטער וועגן דעם גירל פון אזא אויסטערלישן טאלאנט, ווי מאמאנט דאלסקי.

ווי א וויכער, פלעגט דאלסקי זיך טראָגן פון שטאָט צו שטאָט, אפּגין צונויפּשקראבען טרופעלעך, לאכלוטן ניט איבערקלייבן, ניט דינגען וועגן אנסאמבל. און אז מע פלעגט אים שטעלן די פראגע: „ווי קאָנט איר, אזא גרויסער אקטיאָר, זיך דערלויבן האָבן צו טאָן אָף דער בינע מיט וויסטע

קאליקעס?" פלעגט ער דערוף ענטפערן: „וואָס פינצטערער די נאכט, אלץ העלער פינקלען די שטערן“.

און ער איז דאָך געווען איינער פון די סאמע אָנגעזעענסטע אקטיאָרן פונעם בארימטן פעטערבורגער אלעקסאנדרינער טעאטער, ווו עס האָבן געשפילט אזעלכע געווינים, ווי ווארלאמאָוו, יוריעוו, סאווינא, קאָמיסאַר-זשעווסקאיא.

יא, סיי דאלסקין, סיי זאסלאווסקין האָט מיט אן אומגעהייערער קראפט געשטויסן אין אָפגרונט די אנארכאָ-אינדיווידואליסטישע סטיכיי, וואָס עס האָט געבושעוועט אין זייערע ניט-געצוימטע נאטורן.

און אז זאסלאווסקין געלינגט באַאבאכטן די שפיל פון אזעלכע באגאב-טע פראָווינציעלע רוסישע גאסטראָאליאָרן, ווי פאוועל אַרלעניעוו, מיט-ראַפאָן איוואנאָו-קאזעלסקי און מאמאָנט דאלסקי, צינדט זיך אין אים אַן א העליש פניער. ער דערשפירט, אז ער איז בעקויעך ארופוואלגערן אף זיינע פלייצעס אזעלכע וועל-טשעדעוורען, ווי אורזעל אקאָסטא, האמלעט, קין, אַסוואלד, און זיי איינברירגערן אף דער יידישער בינע. יא, ס'איז טאקע ריכטיק אָנגעוויזן אין דער יידישער פרעסע, אז „אין זיין האלדז האָט זיך געפונען אזא צארטער אינסטרומענט, וואָס איז בעקויעך געווען אויסצושפילן די לירישסטע און איידלסטע געפילן ביז די טיפסטע טראגיי-שע איבערלעבונגען“ (כ. ניסצווייג)¹. און דערצו נאָך האָט זאסלאווסקי פארמאָגט א פלאמיקן טעמפעראמענט און א מערקווירדיקע מוזיקאליש-קייט. יא, אָט די מוזיקאלישקייט האָט אים ניט איין מאָל געהאָלפן א הייב טאָן דאָס סצענישע געשטאלט אף א באדייטנדיקער ראָמאנטי-שער הייך, צוגעבן דעם געשטאלט א פאָעטישן כייז. דעריבער איז קעדי זיך דערמאָנען, ווי ער האָט געשפילט טעויע דעם מילכיקן, און פארגליכן זיין טעויע מיט דעם טעויען, וואָס מיכאַעלס האָט אויסגע-דיכטעט.

מיר ווייסן, אז מיכאַעלס פלעגט דערהייבן זיין טעויע-פארקער-פערונג צו א באדייטנדיקער פאראלגעמיינערונג — ער פלעגט אין אים באַטאָנען די כאַכמע און די ווייטזיכטיקייט פון א פאָלקסמענטש. אין מיכאַעלסעס פאָרשטעלונג האָט טעויע פארקערפערט די דוירעסדיקע ליידן און דעם טראגישן גורל פונעם יידישן פאָלק און אין דער זעלבער צייט — זיין אמוזישעפלעכע ענערגיע, געדולד און לעבנס-פיינקייט. מיכאַעלסן האָט מער פארכאפט דער טראגישער מעהוס פון דעם דאָזיקן געשטאלט. מע דארף ניט פארגעסן, אז אין דער צייט, ווען מיכאַעלס האָט געגרייט

¹ דער אקטיאָר ניסצווייג — א דערפארענער טעאטער-טוער.

זיין טעויען, האָבן שוין די פינצטערע כמארעס פון פאשיזם פארשמירט דעם הימל פון אייראָפּע.

רודאָלף זאסלאָווסקי האָט אין טעויען אויך דערזען ניט קיין יידן פון א גאנץ יאָר, נאָר א פיגור פון א יידישן האַרעפּאשיניק, פאר וועמען עס האָבן זיך און אַראָפּגעריסן הייטלעך פון די אויגן, און ער האָט אָנגעהויבן זען און באַגרייפן געשיכטלעכע פּראָצעסן, וואָס זיינען פאַר אים א צייט מיט יאָרן געווען ווי פאַרבאָרגן. ער האָט טעויען אין א געוויסער מאָס אידעאליזירט, אים געשילדערט אין א ראַמאַנטישער באלויכטונג. שטרעבנדיק וואָס מער סימפּאַטיעס ארויסרופן באַם צושויער, האָט זאסלאָווסקי אויסגענוצט די מוזיקאלישקייט, וואָס די נאַטור האָט אים, דעם אקטיאָר, געשענקט. ער שטעלט אוועק טעויען דאוונען, און די צושויער קוויקן זיך מיט די כאַר-זאַנישע ניגונים, וואָס זיינען זאסלאָווסקי'ן געווען אזוי ליב, אזוי טייער נאָך פון זיינע יינגלשע יאָרן, ווען ער איז געווען א מעשורער אין א שול-כאָר. שטרעבנדיק ארויסרופן באַם צושויער אסאַציאַציעס פון אן אוקראַיני-שער נאַכט, פילט ער אַן דעם רוים פונעם בינע-כאַלעל מיט טרעלן פון א סאַלאָוויי, מיט די ראַכוועסדיקע קלאַנגען פון א האַרמאָניק. נאָר דעריקער איז די אייגנאַרטיקייט פון זיין טעויע באַשטאַנען אין דער אונטערגע-שטראַכענער לעבנסלוסטיקייט, אין דער באַטאַנונג פון טעויעס הומאַריס-טישער סטיכיי. אזויארום פלעגט באלויכטן ווערן דאָס האַמונישע אין זיין טעויען, דאָס אָפּטימיסטישע. ער פלעגט אזוי קונציק אויסנוצן די קאָנ-טראַסטן פון מינאָר און מאַזשאָר אין זיין טעויע-פאַרטיטור, אז דאָס געשטאַלט פלעגט אדאַנק דעם ווערן פאַרביקער, רייכער. טעויע איז אים געווען אזוי איינגעבאַקן אין האַרצן, אז ער האָט יאָרנלאַנג ניט אופגע-הערט צו פאַרטיפערן דאָס דאָזיקע געשטאַלט, און דאָס האָט אים אלץ ענגער פאַרבונדן מיטן מאַסעוון יידישן צושויער. אָט די סימפּאַטיע צום יידישן פּאָלקסמענטש האָט אין זאסלאָווסקי'ן אַמשטאַרקסטן זיך אַנטפּלעקט אינעם פּעריאָד פון זיין רייפּקייט אלס סצענישער מייסטער. דאָס האָט זיך געלאָזט שפירן אויך אין זיין יאַנקל דעם שמיד (פון ד. פּינסקיס פּיעסע), אין זיין פּורמאַן יויעל פון ליבינס דראַמע „די שרעקלעכע נע-קאַמע“, אין זיין הערשעלע דובראָוונער פון גאַרדינס „גאַט, מענטש און טייוול“.

זאסלאָווסקי'ן האָט זייער אינטערעסירט דאָס טיפע אריינדרענגען אינעם מענטשנס נעשאַמע, וואָס עס האָט זיך באַזונדערס געמערקט אין דער שפּיל פון פּאַוועל אַרלעניעו און פון די אויבנדערמאַנטע אקטיאָרן. און ס'איז

ריכטיק די באהויפטונג, אז זאסלאווסקי האָט זיך אָנגעכאפט אין איבסענס פיעסע „די געשפענסטער“ אונטער אַרלעניעווס ווירקונג.

אין „די געשפענסטער“ האָט איבסען צו טאָן מיט דער פּראָבלעם פון פּראָטעסט קעגן די פּאַרגליווערטע אָנשויונגען פון דער אזויגערוּפּענער געזעלשאַפטלעכער מיינונג. קעגן די פּיליסטערישע דערשיינונגען בונטער וועט די הויפּט־העלדן פון איבסענס פיעסע „דאָס ליאלקע־הויז“ („נאַראַ“). עס בונטעוועט אויך דאָקטער שטאַקמאַן אין איבסענס פיעסע „דער פּאַלקס־סוינע“. אן ענלעכע פּראָבלעם, נאָר ניט אזוי אויסגעשפּראַכן, האָט איר אויך אין „די געשפענסטער“. איבערן הויז פון דעם געזינד אלווינג הענגט א שווערע כמאַרע פון פּאַלשקייט, פון צווייטעס. די פּאַכדאָנישע באלעבעסל־דיקע מאָראַל, וואָס איר אידעאלער פּאַרשטייער איז דאָ דער פּאַסטאָר מאַנדערס, צעקאַליעטשעט דאָס לעבן פון דער מישפּאַכע אלווינג. אָסוואַלדס מוטער שטרעבט צו א לעבן, וואָס איז געבויט אַף יוישער, אופּריכטי־קייט און טרייהייט. אָסוואַלד פּילט, ווי עס פּרעסט זיין געדאַנק, זיין האַרץ אָט די שווערע כמאַרע. ער שטרענגט אָן זיינע קויכעס צו צעטרייבן אָט דעם קאַשמאַר. אליין א קינסטלער, האָט ער געמאַלט בילדער, וואָס זיינען באהעלט מיט זון, בילדער, וואָס רופן צו פּריייד, צו האַנאַע האָבן פונעם לעבן. אָבער ער איז ניט אימשטאַנד גויווער צו זיין די שרעקלעכע יער־שע, וואָס איז אים איבערגעגעבן פון זיין העפּקערדיקן פּאַטער, דעם אויס־געלאַסענעם לעביונג...

זאסלאווסקי האָט ניט איין מאָל געזען, ווי אַרלעניעווי שפּילט אָסוואַלדן. דאָך איז ער געווען ווייט פון קאַפּירן אַרלעניעווי. ער האָט אין א געוויסער מאָס אַנדערש דערלאנגט דעם צושויער דאָס פּאַטאַלאָגישע, וואָס ס'איז אייגנטימלעך געווען אָסוואַלדן. זאסלאווסקי האָט מער אינ־טערעסירט אָסוואַלדס געדאַנקענגאַנג.

דאָך אינעם לעצטן אַקט, באַזונדערס אינעם פינאַל, פּלעגט קימאַט ווי פּאַרשווינדן זאסלאווסקי צוריקגעהאַלטנקייט. ווען אָסוואַלדן איז שוין קלאָר, אז ער איז אפן ראַנד פון אומקום, מאכט זיין געיאַמער א גרינלעכן איינדרוק — דער אַקטיאָר דערשייטערט מיט דער עקספּרעסיווער שילדע־רונג פון אויסגאַנגלאָזער טראַגישקייט.

אָבער לאנג זיך קוויקן מיט אָט דער ראָל איז זאסלאווסקי ניט שייַעך געווען. דער קאַנפּליקט איז אין אָט דער פיעסע געווען פּאַרוואַלירט. דערין האָט געשטעקט די סיבע פון דער ניט דינאַמישער האַנדלונג. און זאסלאו־סקיס נאַטור איז געווען מער גענייגט צו קאַכיקער אַקטיווקייט, צו אָנגע־גליטע לייַדנשאַפטן.

דעריבער האָט עס אים געצויגן צו אַקאַסטאָן, וואָס פּאַרמאַגט מער ראַכ־

וועס פאר שטורמישן פראָטעסט. און דערצו זײַנען דאָ געווען אַנדיטונגען אף העראַיק. דער מעכאבער פון דער דאָזיקער טראַגעדיע קארל גוצקאָוו און אנדערע אוּטאָריטעטע טעאַטער־טוער, וואָס האָבן געהאַט צו טאָן מיט אַט דער פּיעסע, האָבן אורזעלן באַטראַכט ווי אַ העלד. און בעעמעס: אַקאַסטאַן איז באַשערט געווען אײנעם אליין קעמפן קעגן אַ סױנע, וועל־כער האָט פאַרמאַגט אַן אַן ערעך מער קרעפּטן, ווי ער. דערמיט קאָן מען דערקלערן, וואָס אינעם מאַסקווער מעלוכישן ייִדישן טעאַטער האָט מען אין אַקאַסטאַן אַקצענטירט מער דעם קאַרבן, ווי דעם העלד. מע איז דאָ געקומען צו אזא אױספיר אפן סמאך פון דער אומבאהאַלפּנקייט פון אַט דעם פּאַרשטייער פּונעם פּרייען געדאַנק לעגאַבע דער סױווע פון די אמסטערדאַמער קאַהאַלשע טאַקיפּים און קלייקוידעש.

מיכאַעלס פּלעגט זאָגן, אז באַ אים איז וועגן אורזעלן געווען אַ פּאַרשטעלונג, ווי וועגן אַ מענטשן מיט געבראַכענע הענט. און מיכאַעלס האָט די דאָזיקע סוביעקטיווע פּאַרשטעלונג געשילדערט דורך אַן אײגנאַר־טיקער באַפאַרבונג פון אורזעלס סורדוט: אפן שוואַרצן פּאַן און אײן ארבל האָבן מיר פּאַפּערעק געזען אַ ווייס שטרייפּעלע, און אפן ווייסן פּאַן פּונעם צווייטן ארבל — אַ שוואַרץ שטרייפּעלע. מאַשמאַעס, עס האָט אורזעלן געפּעלט די פּייקייט צו פּרוכטבאַרער, זיגרייכער אַקציע. איז שוין קיין כידעש ניט געווען, וואָס מיכאַעלסעס אורזעל פּלעגט אין אַ ריי סצענעס פון אַט דעם ספּעקטאַקל אױסזען, ווי אַ פּאַרר־טיילטער...

זאַסלאַווסקיס דראַנג צו שפּילן אַפּט אַקאַסטאַן האָט געשטאַמט פון זײַן באַנעמען אורזעלן, ווי אַ דרייטן קעמפּער, ווי אַ העלד. וויפּל שטאַלץ, וויפּל זעלבסטוירדע האָט זיך געשפּירט אין זײַנע דיאַלאָגן מיט דער סילוואַ! און דאָך האָט זיך אים ניט אײנגעגעבן אױסצוראַטן פון אַט דעם סצענישן געשטאַלט דעם בײַגעשמאַק פון פּעסימיזם, וועלכער האָט נאָך בוילעטער זיך געמערקט אין מיכאַעלסעס סצענישער פּאַרקערפּערונג פון אורזעל אַקאַסטאַ.

די לעכצעניש צו העראַיק, צו פּאַרטיפּ־פּסיכאָלאָגישע געשטאַלטן האָט אומפּאַרמיידלעך געשטויסן זאַסלאַווסקין צו שעקספּירן און באַזונדערס צו דער קרוין פון שעקספּירס דראַמאַטורגיע — צו „האַמלעט“. זאַסלאַווסקי האָט מיט אזא אײמפּעט זיך אַ נעם געטאָן צו דער אופּירונג פון דער דאָזיקער טראַגעדיע, אז עס האָט אים ניט געקלעקט קיין געדולד צו באַשאַפן די נײטיקע פּאַרבאַדינגונגען פּאַר דער געהעריקער לײזונג פון אזא אופּאַבע. די אײבערזעצונג האָט ער פּאַרטרויט עפּעס אַ יונגמאַן, וועלכער האָט לאַכלוטן דערצו ניט געטויגט און האָט פּאַרקריפּלט שעק־

ספירס טעקסט. גיט לייגנדיק קיין אכט אף אזא כילעל-האשעם, ווי די דאזיקע איבערזעצונג, האָט זאסלאווסקי בעכיפאָזנדיק, הענדעם-פענדעם א וואלגער געטאָן אָט דעם „האמלעט“ ראכמאָנע-ליצלאָן אף די בינע-ברעטער... טאקע מאמעש אף לייטיש געלעכטער. אָבער נאָך דעם, ווי דאָס איז געשען, ווען ער האָט זיך אָפגעגעבן א קלאָרן דיין-וועכעזשן, וואָס ער האָט געמאכט פון שעקספירס שעדעווער, האָט ער פארקאטשעט די ארבל און ערשט איצט גענומען שוין מיט געהעריקן ערנסט זיך פארטיפן אין „האמלעט“.

אין א צייט ארום האָט שוין די געזעלשאפטלעכקייט געקאָנט זיך דער-לויבן פאָזיטיוו אָפשאצן זאסלאווסקיס שפיל אין „האמלעט“. וועגן דעם זאָגט איידעס דער אָפרוף וועגן ספעקטאקל אין „לאָדזער טאגעבלאט“, אינעם נומער 120 פונעם יאָר 1913:

„דער ספעקטאקל איז געווען א ווירקלעכער יאָמטעוו גיט נאָר פאר די ארטיסטן, נאָר אויך פאר אלע פריינט און ליבהאָבער פון יידישן טעאטער. „האמלעט“ איז אויך אף דער יונגער יידישער בינע אין אלגעמיין אויסגע-פירט געוואָרן גוט, ערנסט, אָנשטענדיק. די הויפט-ראָל — דער פרינץ האמלעט אין דער אויספירונג פון זאסלאווסקי — איז געווען אויסגעצייכנט און האָט באפרידיקט אויך געניטע און דערפארענע טעאטער-בא-זוכער“.

די דאזיקע אָפשאצונג איז איבערגעטריבן. די עמעסע מעווינים און זאסלאווסקי גופע האָבן געוויסט, אז אין אָט דער סצענישער שאפונג פעלט זאסלאווסקין נאָך א היפש ביסל צו שליימעס.

די געשיכטע פון טעאטער דערציילט אוינדז וועגן א שלאָל מוסטערן פון סצענישע האמלעט-פארקערפערונגען. ס'איז אן אומופהערלעכער פאר-מעסט פון גענזאלע און גיט-גענזאלע שוישפילערס: ווער וועט ריכטי-קער באנעמען דאָס דאזיקע אויסטערלישע געשטאלט, וואָס איז פול מיט סטירעס.

בארעכנט זיך: ס'איז א מענטש מיט א גרויסער קולטור, אן עכטער הומאניסט, א מענטש מיט א קרישטאָל-ריינעם געוויסן. אין אים קומט שטענדיק פאָר א פארביטערטער קאמף, א געראנגל מיט זיך אליין. עס פייניקן אים ספייקעס, און עס ווערט אונטערגעריסן די פארהארטעוועט-קייט פון זיין ווילן. דאָס אלץ מוז דער אקטיאָר אין זיין סצענישער פאר-קערפערונג וואָרהאפטיק שילדערן. דערביי קומען אוף א ריי פראגן: וואָס איז וויכטיקער באטאָנען אין האמלעטן — דעם דענקער צי דעם נעקאָמער-געמער? דעם איבערגעגעבענעם זון, וועלכער טרוימט מיט אזא יזראס-האקאָוועד וועגן זיין אומגעקומענעם פאָטער, צי דעם גרויזאמען נעקאָמער

נעמער, וועלכער שטעכט די מוטער מיט זיינע גאליקע פארווירפן, ווי מיט שפיזן? דעם הארציקן פריינט און פארערער פון אפעליע צי דעם מערדער פון איר פאטער?

פון בעלינסקיס גענויער באשריבונג, וויאזוי דער גרויסער רוסישער אקטיאר מאַטשאַלאָוו האָט געשפילט האַמלעטן, איז באַוווּסט, אז מאַטשאַלאָוו האָט אין דער סצענע, וווּ ער דעמאָסטרירט דעם קיניג (קימאט ווי געכאַפּט באַ דער האַנט דעם מערדער פּונעם פּאַטער), ניט געהאַט צו זיך קיין גלייכן — אזוי גענאַל האָט ער דאָ געשילדערט האַמלעטן דעם נעקאַמע־נעמער. אָבער וואָס שײַנד דעם צענטראַלן מאַנאַלאָג „זיין אָדער ניט זיין“, וווּ האַמלעט דערשײַנט פאַר אונדז ווי אַ גרויסער דענקער, האָט מאַטשאַלאָוו (לויט בעלינסקיס גוויס־איי־דעס) זיך באַוווּזן נידעריקער פון זײַנע מעגלעכקײַטן... מאַשמאַעס, אז אופאַסן און פאַרקערפּערן ריכטיק דעם גאַנצן קאַמפּלעקס, וואָס עס שטעלט מיט זיך פאַר דאָס האַמלעט־געשטאַלט, איז אומגעהײער שווער.

זאַסלאַווסקין האָט זײַן איבערלעכער כּוּש אונטערגעזאַגט, אז האַמלעטן איז פאַר אים מעגלעך שילדערן בלויז אין אַ געוויסן אַספּעקט: בלויז אין דער באלויכטונג, וואָס איז אים מער צום האַרצן געווען און וואָס איז מער אייגנטימלעך זײַן אַקטיאָרישער סטיכיי.

יא, האַמלעט דער נעקאַמע־נעמער האָט, וויזנט אויס, ניט צוגעצויגן זאַסלאַווסקיס אַקטיאָרישן טעמפּעראַמענט... דאָס לירישע, דאָס געדאַנקלע־כע — אָט וואָס זאַסלאַווסקין האָט אין דער דאָזיקער ראָל געריירט און באַגייסטערט! אין אָט די מאַמענטן פון האַמלעטס וועלט־באַבאַכטונג פלעגן באַ זאַסלאַווסקין אויסוואַקסן פליגל...

אָבער ווי דערטראַגט מען אזא ראַפּינירטן, מיט טיפע מאַכשאַוועס אָנ־געזעטיקטן טעקסט צו די צושויער, בעשאַס די איבערזעצונג פאַרנעפּלט לעגאַמרע דעם זין פון שעקספּירס דיכטערישע שוועס? מיר געדענקען, וואָס פאַר אַ גרויסער בייטראַג אין דער ייִדישער ליטעראַטור איז געווען האַלקינס ווונדערבאַרע איבערזעצונג פון „קיניג ליר“. האַלקינס „קיניג ליר“ אין ייִדיש איז דאָך אַן עמעסע אנטפלעקונג און ווי גליקלעך איז דער סאַוועטישער טעאַטער, וואָס פאַרמאַגט די גענאַלע שעקספּירס טראַ־געדיעס אין באַריס פּאַסטערנאַקס איבערזעצונג!

איז וואָס פאַר אַ ברייער האָט אַ באַגאַבטער אַקטיאָר אין דעם פּאַל, ווען אים קומט אויס האַבן צו טאָן מיט אַ שלעכטער איבערזעצונג? בלייבט איין אויסזעג: זיך פאַרלאָזן אָף דעם קלייזניען, וואָס די נאַטור האָט אים געשענקט — אָף די טעכנישע מיטלען, וואָס זײַן באַגאַבונג און דערפאַרונג פאַרמאַגן...

דעריבער איז זאסלאווסקין שפילן האמלעטן אלע מאָל געווען א שווערער, א פּינלעכער גיסאַיען: די האַרבע „איורע“ פונעם שלעכט איבערגעזעצטן טעקסט האָט געקאַנט דערגיין צום צושייער בלויז מיט דער הילף פון אַן אַנגעשטרענגטער שטימ, פון זייער אַן אויסדריקלעכער מיִ מיק, פון קלוג אויסגערעכנטע פּאַזעס און טרעפּלעך געפונענע פּאַזעס. די ריכע גאַמע שטימ־רעסורסן, די מוזיק פון זײַן דײַאַלג פּלעגן אלע מאָל באַצויבערן די מער־ווייניקער קוואַליפּיצירטע צושייער. אַף זײַ האָט טאַקע זאסלאווסקי געלייגט זײַנע האַפּענונגען, ווען עס האָט געהאַלטן באַ די סצענעס פון האַמלעטס כעזשבוֹן־האַנעפּעש.

די אינטערעסאַנטע אידייען, די אַנגעגליטע לײַדנשאַפטן, מיט וועלכע עס זײַנען אַנגעזעטיקט אַזעלכע פּיעסן, ווי „האַמלעט“, „אוריַעל אַקאַטאַ“, „די געשפּענסטער“, „קיִן“, סטרינדבערגס „דער פּאַטער“, פּלעגן אָפּט גיט זײַן צוטריטלעך פאַר אייניקע שיקטן צושייער פון דער ייִדישער מאַסע. ווייל לאַמיר זיך גיט נאַרן: דעם ייִדישן טעאַטער האָט צומײַנסטנס באַזוכט דער מיטעלער קלאַס — קליינהענדלער, באַלמעלאַכעס, ייִדישע האַלבר־אינטעליגענטן.

דעריבער פּלעגט אין די פּראָווינציעלע שטעט זאסלאווסקין גיט אלע מאָל געלינגען צו האַבן א פּולן זאַל צושייער אַף די ספּעקטאַקלען, ווען ער פּלעגט אופירן פּיעסן פון דער קלאַסישער דראַמאַטורגיע. ס'איז באַ־וווסט, אז אַן אַקטיאָר, וועלכער איז מיט לײַב און לעבן איבערגעגעבן דער טעאַטער־קונסט, קימערט זיך מער מיקויען דעם, צי איז דער צו־שויער־זאַל געפאַקט, ווי וועגן דער קאַסע. זאַל דער צושייער־זאַל אַף צוויי דריטל זײַן פּול מיט אומזיסטיקע צושייער, אבי ס'איז דאָ אַ גרויסער אוילעם.

זאסלאווסקי פּלעגט שפילן מיט היסליוועס, ווען ער האָט געוווסט, אז אינעם צושייער־זאַל זיצן זײַנע „כסידים“, וואָס שאַצן הויך זײַן קונסט.

„אַט צוליב זײַ, — פּלעגט ער זאָגן, — איז קעדי א פּלי טאַן אין די הימלען“.

אויב אין טעאַטער איז צווישן דעם אוילעם געזעסן איין מענטש, וואָס פאַר אים האָט זאסלאווסקי געהאַט אַפּשײַ, פּלעגט די טעמפּעראַטור אינעם בינע־כאַלעל א שפּרונג טאַן ביז גאַר א הויכן גראַד. אזוינס איז, צום בײַשפּיל, פּאַרגעקומען, ווען אין טעאַטער איז — לויט זאסלאווסקיס איינלאַדונג — געקומען דער רוסישער באַרימטער אַקטיאָר פ. אַר־לעניעו.

זאסלאווסקי פלעגט זיך פארגינען אָפּטמאַל איבערײַסן זײַנע אייגענע גאסטראָלן און זיך לאָזן אין די שטעט, וווּ אָרלעניעוון האָט גאסטראָ- לירט — קוקן, ווי אָט דער אקטיאָר שפּילט. ער האָט אזוינס געטאָן ניט נאָר בענעגייע אָרלעניעוון. ער פלעגט נאָכפּאַרן דעם בארימטן טראַגיקער מאַמאַנט דאלסקי, די באווסטע גרויסע אקטיאָרן איוואַנאָו-קאזיעלסקי, אנדרייעוו-בורלאַק, זיי פלעגן אין אים אָנצינדן די לײַדנשאַפט צו טראַ- געדיע, צו די קלאַסישע פּיעסן.

זאסלאווסקי האָט מיט גרויס דערעכערעץ זיך באצויגן צו די וועלט- בארימטע פּיעסן, וועלכע ער פלעגט בא זיך אין טרופּע אופירן. מע קאָן זאָגן — מאמעש ווי צו א הייליקטום. און דאָך פלעגט טרעפּן, אז זאסלאווי- סקיס גרײַלעכער עגאַצענטריזם פלעגט ברעכן אפּילע אָט די איינערנע וואנט.

מע שפּילט „אוריזעל אקאַסטא“. ווי אלעמאַל, האָט זאסלאווסקי געשפּילט די צענטראַלע ראָל. אינעם לעצטן אקט איז פאראן אן עפּיזאָד, וווּ אקאַ- סטא נידערט פון טרעפּ מיט א רעוואָלווער אין האנט — ער גרייט זיך מאכן א סאָף צו זײַן אייגענעם לעבן. ער גייט ארײַן אינעם צימער, וווּ עס שטייט דע-סילווא און וווּ יעהודיס (אקאַסטאס געליבטע) ליגט א טויטע. דאָ באדארף אקאַסטא באגיין זעלבסטמאָרד, דע-סילווא האָט דאָ א מאַנאָלאָג, וואָס הייבט זיך אָן מיט די ווערטער: „צוויי קאַרבאַנעס זײַנען אין אונדזער קעהילע געפאלן...“ און אזוי ווייטער.

וואָס טוט זאסלאווסקי? ער שיסט אין דע-סילווא.
וואָס איז געבליבן טאָן דעם אקטיאָר, וואָס האָט געשפּילט דע-סילווא?
פאלט ער, און זאסלאווסקי נעמט אויספילן דעם מאַנאָלאָג — „צוויי קאַר- באַנעס“...

אז דער ספּעקטאַקל האָט זיך פארענדיקט, זײַנען צו זאסלאווסקין צוגעלאָפּן זײַנע מעקוראָווים (צווישן זיי — רוסישע סצענישע טער) און גענומען ליארעמען: „גוואַלד, גאזלען, וואָס האָסטו געטאָן? האָסט דאָך פארגוואַלדיקט דעם אווטאָר — גוצקאָווז!“ — ענטפּערט זיי זא- סלאווסקי:

— וואָס זשע דען האָט איר געוואָלט? איך שפּיל אינעם ספּעקטאַקל די הויפּט-ראָל — זאָל איך דעם פינאַלן און עפּעקטפולן מאַנאָלאָג אָפּגעבן עמעצן אנדערש?

זאסלאווסקי איז געווען ניט דער ערשטער און ניט דער לעצטער, וואָס האָט זיך דערלויבט אזוי אזעסדיק זיך איזדעקעווען איבערן צושויער. אָט אזעלכע אומגעלומפּערטע גענג האָט גוירעם געווען דער אומגעהייערער פארדראָס, וואָס האָט שטענדיק געשטורעמט אין די הערצער פון פיל

גרויסע יידישע אקטיארן מאכמעס דער אָפּגעשטאַנענקייט פון גרויסע מאסן ניט אנטוויקלטע צושויער.

זאסלאווסקי האָט מיטן גאַנצן הארצן געשלעפט די יידישע מאסע צו הויכער, פּראָבלעמען־רייכער דראמאטורגיע — און דאָס ראָוו צושויער זײַנען געלאָפּן זיך קוויקן מיט „כינקע־פינקע“, מיט „מאלקעלע סאַלאַט“, מיט „וועלוול עסט קאַמפּאַט“...

זאסלאווסקי פלעגט טיילמאַל זײַן געצווונגען צו פאלן אף כּיטרע האמצאָעס, ביכדיי צו פארנארן דעם אוילעם אף אן ערנסטן ספּעקטאַקל. וועגן איינעם אזא פאל האָט מיר דערציילט דער אקטיאָר מ. בראודע.

זאסלאווסקי קומט מיט זײַן טרופּע קיין מאָהילעוו. ער באפעלט צע־הענגען אפּישן, וווּ ער איז מוידיע דעם אוילעם, אז די ערשטע צוויי אַוונטן שפּילט זײַן טרופּע גאַרדינס „גאַט, מענטש און טײוול“ און „אר־רײַעל אקאַסטא“ מיטן אַנטייל פון ר. זאסלאווסקי. עס איז געבליבן איין שאַ ביזן אופּהייבן דעם פּאַרהאַנג. און בילעטן האָט די קאסע פּאַרקויפט סאַכאַקל — זעקס. האָט מען געמוזט אָפּשאפּן דעם ערשטן ספּעקטאַקל. צומאַרגנס כאזערט זיך איבער די זעלבע געשיכטע. זאסלאווסקי זאַמלט צונויף זײַן איבערגעשראַקענע כּעוורע און מעלדעט זײ:

— אָט וועט איר זען, אז מאָרגן וועט אונדזער צושויער־זאל זײַן פול, — און ער באפעלט צעהענגען אן אפּיש, וווּ עס ווערט געמאַלדן, אז מע שפּילט „אורייעל אקאַסטא“ און דער אריינגאַנג איז פּרײַ. און קאַכהאַווע: ס'איז געבליבן א האלבע שאַ ביזן עפענען דעם פּאַר־האַנג, און דער צושויער־זאל איז געפאַקט.

די אקטיאָרן גרימירן זיך, בלויז זאסלאווסקי גופּע האָט אפּילע ניט אַנגעהויבן זיך צו גרימירן. ער לאָזט זיך אוועק אף דער אוואַנסצענע באַ א פּאַרמאַכטן פּאַרהאַנג, הייבט אוף די רעכטע האַנט און נעמט שמועסן מיטן אוילעם:

— וואָס מײַנט איר, — זאָגט ער, — רודאַלף זאסלאווסקי וועט אייך שפּילן אקאַסטא, און איר וועט זיך מאַכן ניט־וויסנדיק און קיין קאַפּקע זיך ניט לאָזן קאַסטן? ווי שעמט איר אייך ניט? א בולקע, אז איר גײט קויפּן איין קלייט, קומט אייך אפּילע אפּן געדאַנק ניט ארוף, אז איר וועט זי אומזיסט קריגן, און דאָ, וווּ מענטשן גיבן אייך אָפּ בעשאַסן שפּילן א שטיק הארץ, ווילט איר ניט א טראַכט טאָן, אז דאָס זײַנען ניט קיין מאַ־לאַכים און אז נאָכן שפּילן באדאַרפן זײ וועטשערע עסן. גײט, זײַט מויכל, שטעלט זיך אוועק אין דער רײ, קויפט בילעטן, און אין א שאַ ארום וועלן מיר אופּהייבן דעם פּאַרהאַנג, און איר וועט אזעלכס

דערזען און הערן, אז איר וועט קיינמאל אָט דעם אָוונט ניט פארגעסן.

אָט די ווענדונג פון זאסלאווסקין האָט געהאט א פולע, און דער אוילעם האָט זיך א לאָז געטאָן קויפן בילעטן. זאסלאווסקי איז אוועק זיך גרימירן.

פון דעם טאָג אָן איז אוועק ניט קיין שלעכטער באזוך פון די ספעק-טאקלען, און די שטימונג בא די אקטיאָרן איז געוואָרן א געהוי-בענע.

פון דעם, וואָס דאָ איז דערציילט, איז קלאָר, אז ר. זאסלאווסקי האָט באלאנגט צום טיפ קינסטלער, וואָס מע רופט — א שווערער מענטש. צוריק שמועסנדיק, קאָן מען אים זייער פיל מויכל זיין, ווען מע דערמאָנט זיך, וויפל האַרץ, וויפל נעשעמע האָט אָט דער אקטיאָר אָפגעגעבן, ביכדיי צו באשאפן אזא אויסטערלישע פיגור, ווי זיין טעווע דער מילכיקער. וויפל ליבשאפט און דערעכערעץ צום יידישן האַרעפאשניק האָט באדארפט ברויזן אין זאסלאווסקיס גאנצן וועזן, אז עס זאָל באשיינען די יידישע בינע אזא קונסט-ווערק, ווי זיין טעווע!

ניט אומזיסט האָט ער ערעוו זיין פטירע געבעטן, מע זאָל אים באהאלטן אין זיין סצענישן טעווע-לעווש... אפילע מיט טעוועס בייטש!

* * *

טרויעריק איז געווען דער לעצטער אקאָרד פון זאסלאווסקיס לעבן-סימפאָניע. ער איז געוואָרן אן עכטער יוירעד. אין אלע הינזיכטן. די סיבעס זיינען קלאָר פאר יעדן, וואָס האָט אופמערקזאם געלייענט אונדזער אָפּהאנדלונג. צו פרי, פאר דער צייט האָט זאסלאווסקי זיך געזענגט מיטן לעבן, אָט פונקט ווי מאמאָנט דאלסקי (פיאָדאָר שאליאפינס לערער!) איז פאר דער צייט אומגעקומען... עס האנדלט זיך ניט וועגן זיין קא-טאסטראָפאלן פיזישן אומקום, נאָר וועגן דער גימסטיקער יערנדע אינעם לעצטן פאזיס פון זיין לעבן. א גרויסן באדויערן רופט אויך ארויס דער שאַפליקער אונטערגאנג פון אזא געניאלן אקטיאָר, ווי מיכאיל טשעכאָוו, וועמעס טאלאנט עס האָט אזוי זיך פאנאנדערגעבליט, קאָלזמאן ער איז געווען ענג פארבונדן מיטן מאָסקווער קינסטלערישן טעאטער.

יעדער פון אָט די דריי האָט בעשייטע זויכע געווען צו שטייגן צו די העכסטע בארג-שפיצן פון קונסט. פאר יעדן פון זיי איז געווען אָפּן א ברייטער שליאך צו פאָלקס-אנערקענונג, צו אומפארגעסלעכקייט... און יעדער פון אָט די דריי מעכטיקע טאלאנטן האָט זיך פארבלאָנדזשעט אָף

די וועגן און אומוועגן פונעם אנארכא־אינדיווידואליזם. און אויב אין אמעריקע און אייניקע אייראָפעזשע לענדער זײַנען גרויסע אַקטיאָרן גע־וואָרן פארפירט פונעם סטאריזם,¹ זײַנען דאָ, באַ אונדז, אזעלכע מערק־ווירדיקע קונסט־טוער, ווי דאלסקי, טשעכאָוו און זאסלאָוסקי, געפאלן אַ קאַרבן פון זייער גלײַכגילטיקײַט צו די גראַנדיזעזע, נייע געזעלשאַפטלעכע פראַצעסן.

דאָך וואָלט געווען ניט ריכטיק צו באַהויפטן, אז רווין (רודאָלף) זא־סלאָוסקי האָט קיין שום שפור ניט איבערגעלאָזן אין דער קולטור־געשיכטע פונעם ייִדישן פּאָלק.

¹ סטאריזם איז אזא מין דערשיינונג אין דער סוויוע פון סצענישע טוער, ווען א זייער באַגאַבטער אַקטיאָר (אַדער אַקטריסע) טיילט זיך באַזונדערס אויס אין דער טרופע און ווערט פאַקטיש אַ דיקטאַטאָר אינעם קאַלעקטיוו. סטאַר — באַטייט אין ענגליש אַ שטערן, אַ ליכט־קוואַל.

קלארע יונג

נאך איידער איך האב געזען קלארע יונג און זיך מיט איר באקאנט, האב איך שוין א סאך וועגן איר געהערט. דאָוויד פרישמאנס אן ארטיקל נאך אין דער ווארשעווער צייטונג „היינט“ האָט ארויסגערוּפֿן מיין איג־טערעס צו דער אקטריסע, ווייל איך האָב דעמלט באטראכט פרישמאנען, ווי אן אוּטאַריטעט אין הילכעס קונסט. דעריבער בין איך באזונדערס אופגערגעגט געווען, ווען איך בין אין א זומערדיקן אָוונט אין יול 1927 געקומען אינעם מאַסקווער פארק „ערמיטאזש“, ווו עס זיינען פאַרגעקומען די גאסטראָלן פון קלארע יונג. ס'איז געווען א מעכניעדיקער אָוונט. אזא רויקער ארום, און א שלאָל בונטע, דופטיקע בלומען, אָבער מיר איז אלץ ניט אָנגעגאָן. מיך האָט באהערשט איין באגער: דערזען מיט מינע אויגן די קישעפמאכערן, צו וועלכער עס האָבן זיך געצויגן פילצאָליקע יידישע צושייער.

לעבן דעם געבני, ווו עס זיינען פאַרגעקומען די ספעקטאקלען פון קלארע יונגס טרופע, האָב איך דערזען א מענטשן אין די מיטעלע יאָרן. ווען איך באגעגן אזא פארשוין ערגעץ אין גאס, וואָלט איך פארבינגע־גאנגען אָן א שום אינטערעס. אף אזויפיל באשיידן איז געווען זיין אויס־זען. איבערהויפט — די האלבאַשע. אפן קאַפּ — א ביליקער צעקנייטשטער גרויער קארטון, וואָס פאסט פאר א דורכשניטלעכן מארק־פעדלער. דאָס פידזשאַקל — א צוגעטראָגנס, פון אן אומבאשטימטן קאַליר, די הויזן לייזונטענע, ווייזט אויס, שוין לאנג ניט געפרעסט. איך טו א טראכט, צי עס לוינט זיך א פרעג טאָן בא אים, ווו קאָן איך דאָ זען בויעז יונגוויצן, דעם ראַש פון קלארע יונגס טרופע. איידער איך עפן דאָס מויל אים צו פרעגן, רופט ער זיך אָן צו מיר:

— וועמען באדארפט איר דאָ?

— איך זוך, — ענטפער איך אים, — דעם פארוואלטער פון דער יידי־

שער טרופע בויעז יונגוויצן.

— איר פארשפּאַרט שוין זוכן, איך בין בויעז יונגוויץ. ווער זענט

איר און וואָס ווילט איר זאָגן?

איך רעקאָמענדיר זיך.

— א, זייער אינגענעם. זענט איר, הייסט עס, ליובאָמירסקי? איז עס טאקע אייער ביכל — „דער רעוואָליוציאָנערער טעאטער“?

— יאָ, דאָס האָב איך דאָ ניט לאַנג אָט דעם בוך ארויסגעגעבן.

— איך האָב מיט אינטערעס געלייענט אייער ווערק. איר זענט, ווי איך שטעל מיר פאַר, ניט קיין אַקטיאָר און ניט קיין דראַמאַטורג. איך מוז אייך זאָגן: איר זענט אין מיין פאַרשטעלונג א דרייטער קריטיקער. אזוי שאַרף קריטיקירן מייערכאַלדן! נו, און מיט אונדזערע ספּעקטאַקלען האָט איר זיך שוין באַקענט?

— ניין, לעסאטע נאָך ניט. איידער איך וועל צוטרעטן צו באַטראַכטן אייערע ספּעקטאַקלען, וויל איך זען קלאַרע יונג אויסער דער בינע.
— דאָס איז אייער זאך.

ער כאַפט א קוק אף זיין האַנט־זייגערל און רופט זיך אָן צו מיר:

— אָט באלד דאַרף זי קומען. ס'איז שוין נאָך אַכט. איך ווייס ניט, צי עס וועט אייך געלינגען צו כאַפן מיט איר א שמועס. זייער ווייניג ביזן אָנהייב. שאַ אָט גייט זי טאַקע!

איך טו א קוק: אין דער באַגלייטונג פון צוויי פרויען דערנעענטערט זיך צו אונדז א מיטלווקסיקע פרוי, לויטן ערשטן איינדרוק — א יונגע.

— קלאַרעניז! וווּ האַסטו זיך אזוי לאַנג פאַרהאַלטן? ס'איז דאָך שפּעט,

מע באַדאַרף שוין אָנהייבן.

קלאַרע יונג ענטפערט קיין וואָרט, זי שפּאַנט האַסטיק צו איינער פון די הינטערשטע טירן פון דער טעאטער־געביידע. דאָ איז איר גאַרדעראָב־צימער. אירע באַגלייטער פאַרלאָזן זי. קלאַרע טוט אן עפן די טיר, טרעט אריבער די שוועל און פאַרמאַכט די טיר.

— נו, — ווענד איך זיך צו יונגוויצן, — אף אייך טאַקע האָב איך גע־לייגט מיין האַפּענונג. טוט מיר די טויווע און באַקענט מיך מיט איר.

— מעכעטייסע, — זאָגט ער, — קומט, וועל איך אייך רעקאָמענדירן.

ער גיט מיך א נעם אונטערן אַרעם, פירט מיך צו צום גאַרדעראָב־צימער פון דער אַקטריסע און קלאַפט אָן אין טיר.

די טיר עפנט זיך. יונגוויץ שטעלט מיך פאַר:

— זייט באַקאַנט, — ער טרעט אריבער די שוועל, פאַרמאַכט הינטער זיך די טיר.

דער צימער איז ביז גאַר העל באלויכטן. איך בין אופגערעגט. מיר שטעלט זיך פאַר, אז איך זע אן אויסטערליש געשטאַלט אין א צויבער־

שפיגל: בלויע אויגן, ווונדערבארע בלאַנדע האָר, פּאָשעט פארקעמט. איר גראַציעזע פיגור באַכיינט א הימל-קאַליריק קלייד.

און דערייקער — די באַגניסטערונג, וואָס הויערט אף איר פּאָנעם. מיר דוכט זיך, אז זי איז שוין מעגולגל געוואָרן אין דער אמעריקאנערן, וואָס עס שטייט איר פּאָר באלד צו שפּילן. מיר דוכט זיך, אז זי זעט שוין אין אַט די רעגעס קיינעם ניט אויסער דער פרוי, אין וועלכער זי באַדארף זיך פארוואַנדלען. איך דערשפּיר, אז איך בין דאָ לאַכלוטן איבעריק, און איך וואָג ניט קיין וואָרט פון מויל ארויסצוברענגען. ס'איז דאָך בעעמעס א כילעל-האַשעם מיט סטאַנדאַרטע פראַגן צעבויען איר שטימונג. באַ מיר האָט געקלעקט מוט נאָר א זאָג טאָן:

— אַנטשולדיקט, איך פאַרשטיי, אז אונדזער שמועס מוז מען אַפלייגן.

א ליבער שמייכל האָט באַשיינט איר פּאָנעם.

— איך בין אייך דאַנקבאַר. ביטע, קומט אריין אין איינעם פון די

נאַענטסטע טעג, בעשאַס רעפּעטיציע, באַטאַג.

אַפּגעזעגנט זיך, בין איך ארויס פון איר גאַרדעראַב-ציימער און האָב פאַרנומען אַן אָרט אין צושויער-זאַל. אין עטלעכע מינוט ארום האָב איך שוין דערזען די אַקטריסע אף דער בינע. די וויבראַציעס פון איר שטים דערשיטערן מיט זייער עמאַציאָנעלער קראַפט, מיט זייער לייַדנשאַפּט-לעכקייט.

„דאָס איז די דאַמע פון בראַדוויי“.

יא, דאָס איז דאָך דער רעפּרעזענטאַט פון דער באַוווּסטער אַריע, ווי עס ווערט געשילדערט דער גוירל פון דער געפאַלענער געוועזענער צויבער-האַפּטער פרוי... מיט א פאַרכאַפּטן אַטעם הער איך זיך איין אין אַט די האַרציקע טענער.

געווען אין מיין לעבן ניט ווייניק מאַמענטן, ווען עכטע קונסט פלעגט באַ מיר ארויסרופן אַ גוואַלדיקע אופּרעגונג — אזא צושטאַנד, ווען אַ מענטש זאָגט זיך אליין: „איך בין אזוי גליקלעך, אז מער פעלט מיר גאַרניט“.

איך וויל זיך דערמאַנען, ווען נאָך האָב איך איבערגעלעבט אזא גוואַל-דיקן באַהעפט מיט קונסט, ווען דו פאַרגעסט אלע גרויסע און קליינע די-געס, וואָס דאָס לעבן טראַגט אונטער יעדן טאַג מיט דער ברייטער האַנט.

יא, דאָס איז געווען, ווען איך האָב צום ערשטן מאַל געהערט קאַרוואַ זינגען די אַריע פון נאַדיר אין דער אַפּערע פון ביזע, „די פּערלזוכער“! בין איך גרייט געווען צו קושן און האַלדזן יעדן מענטשן, וואָס וואַלט זיך מיט מיר אין אַט דער גליקלעכער שאַ באַגעגענען.

* * *

אין א היפש ביסל פיעסן האָט קלארע יונג געשפילט: אוואדע אין דרײַ הונדערט, אויב ניט מער. אין דעם פיעסע־צעטל פארנעמען א בעקאווע־דיקן פלאץ די גרעסטע וועלט־דראמאטורגן — שעקספיר, גאלדאני און אבי־דערע. זי האָט געשפילט קאַרדעליאַ אין „קיניג ליר“, זשעסיקא אין „שיי־לאַק“, און דערצו נאָך מיט אזא פארטניאַר, ווי דער בארימטער טראגיקער שילדקרויט. געשפילט האָט זי אויך אין די פיעסן פון אזעלכע פאַפולערע דראמאטורגן, ווי זודערמאן און יאנקעוו גאַרדין. אָבער קוינע־שעם געווען האָט זי זיך מיט איר שפיל אין א ריי ייִדישע אָפערעטן, באזונדערס אין די, וואָס איר נאָענטסטער דראמאטורג בויען יונגוויץ האָט פאר איר אַר געשריבן אָדער באארבעט: „דזשיקעלע בלאַפער“, „דאָס זעקסטע ווייב“, „שא, דער רעבע פאַרט“, „זיין ווייבס מאן“.

ווי יעדער גרויסער, עכטער אַקטיאָר (אָדער אַקטריסע), האָט קלארע יונג פארמאָגט איר באליבטע טעמע, וואָס פלעגט זי באגייסטערן. עס האָט זי קעסיידער געצויגן צו דער לאגע פון א פרוי אין דער קאפיטאליסטישער געזעלשאפט, ווו אליץ קויפט מען און מע פארקויפט פאר געלט: ליבע, מענטשן־ווירדע און אפילע טאלאנט.

קלארע יונג פלעגט שפילן איבערהויפט א יונגע פרוי, וואָס ראנגלט זיך פאר איר גליק. אין אָט דעם געראנגל לאַזט זי אין גאנג קאַלעראליי האמצאָעס, אף וועלכע עס איז פייק א בורזשואזע פרוי: כיטרע גענג, שמאדטיק, קאַקעטישע כיינדעלעך. באדארף זי בא דער נאָז פירן אירע קעגנער — איז זי ניט פויל זיך פארמאסקירן. דער צושויער ווערט אלעמאָל איבעראשט פון אירע איינפאלן: ווי זי דרייט זיך עס מאמזעריש אויס פון פארשיידענע ריזיקאלע סיטואציעס. מע גאפט, צוקונדיק זיך צו איר אומוישעפּלעכער לעבנס־לוסטטיקייט, מע קוועלט אָן פון איר גיפטיקער איראַניע בענעגייע אירע סאָנים, וועלכע זי מאכט צום גאר. זי נעמט אויס מיט איר שטענדיקן דראנג זיך פארשלייערן.

איך געדענק אזא פאקט: איינמאָל (דאָס האָט פאסירט אין מאַסקווע אינעם יאָר 1944) בין איך צו איר אהיים געקומען מיקויעך א געזעלי־שאפטלעכן איניען. אינדערפרי איז עס געווען — ארום 11 אזייגער. איך האָב זי געטראָפן אָנגעטאָן אין א זיידענער געשטרייפּטער פיזשאמע — הויזן און א רעקל פונעם זעלבן שטאָף.

א קורצע צייט בין איך געשטאנען ווי פארכושט.

— עפעס זעט איר מיר אויס, ווי צעמישט, — האָט קלארע יונג בא־

מערקט.

— יא, איר האָט געטראָפּן: איך האָב מיך דערמאָנט אין אייער מאַניר אָפּט אויסנוצן אַף דער בינע הויזן. עפּשער איז שוין צייט, נעמענדיק אין באַטראַכט אייער עלטער, זיך אָפּזאָגן פּון אזא סאָרט מאַסקאראַד — ווי מיינט איר?

— ליבער פּריינט! טעאטער האָט זיך זיינע טראַדיציעס, זיינע ווירקונגס-מיטלען; מאַסקירן זיך — דאָס איז שוין אַף דער בינע אזא רעגילעס, וואָס אָפּזאָגן זיך דערפּון איז שוין ניט שנייעך. כּוץ אלעמען, האָט מיך די לע-בעדיקע ווירקלעכקייט איבערצייגט, אז ניט נאָר אַף דער בינע, נאָר טאקע אינעם אלטעגלעכן לעבן קאָן מען צומאָל ניט אָפּזאָגן זיך פּון מאַסקאראַד. אָט הערט, וואָס מיט קלאַרע יונג פּערזענלעך האָט פּאַסירט.

דאָס איז פּאַרגעקומען אין יאָר 1911. דעמלט האָט זי צום ערשטן מאָל איבעראַשט דעם אמעריקאַנער ברייטן צושויער-אוילעם מיט איר זייער גע-לונגענעם אופטריט אין יונגוויצעס איבעראַרבעטונג פּון ה. מייזלס „זיין ווייבס מאַן“. די קלאַנגען וועגן איר גרויסן דערפּאָלג האָבן שנעל זיך פּאַר-שפּרייט אין אייראָפּע. אנגאַזשירט מען זי אין לאַנדאָן. אויך דאָ ווערט מען ניספּאַעל פּון איר שפּיל. איז זיך מעיאַשעוו דער דירעקטאָר פּונעם וואַרשעווער עליזעום-טעאטער און רופּט זי, לויט אַן אָפּמאַך, ארויס קיין וואַרשע! קלאַרע יונג איז געווען זיכער, אז עפּלבוים, דער דירעקטאָר פּון וואַרשעווער יידישן טעאטער, וועט זי אָפּנעמען ווי אַ געווינטשענעם גאַסט. איר אויסזען בעשאַס דער באַגעגעניש מיט אים איז גראַד געווען ביז גאָר אַ באַשיידענער: ניט אויסגעפּוצט, ניט געפּודערט זיך און דערצו אויס-געמאַטערט פּון שלאַפּלאַזע נעכט. אַ דאַריןקע, אַ מאַגערע. דער גרינעך ראַק, אין וועלכן זי האָט זיך געיאָוועט צו עפּלבויםען, האָט איר קיין כּיין ניט צוגעגעבן. פּונקט פּאַרקערט: ער האָט געוואָרפּן אַ גרינלעכן אָפּגלאַנץ אַף אירע איינגעפּאַלענע באַקן. פּון אזא „פּרימאַדאַנע“ איז עפּלבויםען גע-וואָרן פינצטער אין די אויגן, און ער האָט גענומען זי איינריידן, זי זאָל פּאַרקערעווען דעם דיזשל אַף צוריק.

„סטייטש, — האָט געטיינעט די אַקטריסע, — אזויפּיל געלט געפּאַטערט אַף הויזאַעס און פּיל צייט פּאַרטריבן, זיך געהעצקעט פּון לאַנדאָן אהער, נו, און דער אָפּמאַך... שוואַרץ אַף ווייס!“

געזען, אז ער קען זיך פּון איר ניט אויסדרייען, האָט עפּלבוים אפּגיין צונויפּגעפּויקט אַ טרופּע פּון אַ כאַפּטע אַקטיאָרן און מיט קלאַרע יונג זיי אָפּגעשיקט קיין לאַדזש, וווּ עס האָט דעמלט ניט געשפּילט קיין יידי-שער טעאטער. און דאָ האָט קלאַרע יונג דערוויזן, ווער זי איז. האַקיצער — אין דריי טעג אַרום האָט עפּלבוים זיך איבערצייגט, אז ער האָט זיך באַנאַ-רישט, און גענומען דרייען אַף צוריק: דאָס הייסט, האַכנאַעדיק, מיט גרויס

דערעכערעץ גענומען בעטן די גאסטראליארקע זיך צוריקערן קיין ווארשע. אָט די אַנשוילעכע לעקציע האָט די דאָזיקע ארטיסטן פארגעדענקט אף איר גאנצן לעבן.

אָפט פלעגן די סוזשעטן פון די קאָמעדיעס און אָפּערעטן, אין וועלכע זי האָט געשפּילט, זיין נאיוו, די סיטואציעס — געקינצלטע, אומגעלומפערטע, די פּערסאָנאַזשן — ניט קיין איבערגעשפיצטע. אָבער ווי נאָר קלארע יונג פלעגט זיך צו זיי א נעם טאָן, פלעגן די פּערסאָנאַזשן איבערגעאנדערשט ווערן — מאמעש ניט צו דערקענען.

איר שפּיל פלעגט אופקאָכן, אופרודערן, פלעגט ארויסרופן א גרינלעכן אינטערעס צו דעם פארשויין, וואָס זי פלעגט פארקערפערן אף דער בינע. אָט נעמט, אשטייגער, „דזשיקעלע בלאַפּער“, וווּ א יונגע פרוי איז גע- צוונגען זיך פארשטעלן און פארוואנדלט ווערן אין א יונגאטש, אין א שטיוול-פּוּצער. קוקט אים אָן — אָט דעם אָפּגעריסענעם, אָפּגעשליסענעם לומפ, אָט דעם לאַבּוס — איר וועט, דוכט, זיך, פאר אים קיין דריי גראָשן ניט געבן. נעמט די יונג און שטעלט פאר אייערע אויגן אוועק א צויבער- שפּיגל — איר שפּילעווודיקייט, און איר דערזעט אין אָט דעם יאנקעלע ליג- נערל א מענטשן, וואָס איז איינער זייער, זייער נאָענט, און ער ווערט איינ- איינגעבאקן אין האַרצן — אָט דער, מישטיינסגעזאָגט, גאַרנישט-שעבעגאַר- נישט.

און מאַרגן קומט איר אין טעאטער און דערזעט די זעלבע אקטריסע אין דעם געשטאַלט פון א געפאלענער פרוי — אפן לעצטן שטאַפל פון יערידע. און אייער הארץ הערט נישט אוף צו נאָגן: א נאָענטע, אן אייגענע ווערט אייך די „דאמע פון בראָדוויי“, אָט די פארפירערישע פרוי, וואָס איז אזוי מאַלערייך געווען און איצט זינקט זי זיכער און אומפארמינדלעך אין טהאַם אריין. די וויבראציעס פון דער אקטריסעס שטים, ווען זי זינגט — „אָט דאָס איז די דאמע פון בראָדוויי“, זיינען אזוי עמאַציאָנעל אַנגעזע- טיקט, זיי דרינגען אריין אזוי טיף אין אייער גאנצן וועזן, אז דאָס הארץ אייערס צאפלט און צאפלט פיבערהאפט.

„אָט דריקן אויס די אויגן פונעם צושויער גליק, שטראלנדיקע פרייד, און אָט גיסן זיך טרערן אָן אופהער, טרערן פון אנגסטן, פון מיטלייד“, — דערציילט וועגן דער שפּיל פון קלארע יונג דער באווסטער טעאטער- קריטיקער א. ר. קוגעל אין זיין רוסישן בוך „טעאטראלע פראַפּילן“.

„דאָס איז טאקע אן אויסטערלישער ניצאַכן, — שרייבט וועגן קלארע יונג דער מאַסקווער טעאטער-פאַרשער ניקאָלי וואַלקאָוו, — אן אקטריסע זאָל אזוי באהערשן, אזוי פאַרכאַפן אלערליי מענטשן (אפּילע ניט קיין יידן), וואָס פאַרשטייען נישט די שפּראך, וואָס זי ברענגט ארויס פון איר

מויל" (זע זיין ארטיקל אין דער רוסישער בראַשור „קלארא יונג“, וואָס איז דערשינען אינעם יאָר 1927).

דאָס זעלבע שרייבט דער גרויסער קונסט־קענער אַנאַטאָלי לונאַטשאַר־סקי, דער ערשטער בילדונגס־קאָמיסאַר פון דער ראַטנמאַכט:

„די ייִדישע שפּראַך איז מיר פּרעמד, און האַגאַם איך קען דייַטש, דאָך איז מיר שווער געווען אָפּאַסן דעם טעקסט פון דער פּיעסע. האָב איך מאַשמאַעס צוגעקוקט די שפּיל פון קלאַרע יונג אין זייער נישט קיין גינ־סטיקע באַדינגונגען, און דאָך איז דער אַינדרוק אומפאַרגעסלעך. די שפּיל־מאַנירן פון אַט דער אַקטריסע זינען ביז גאָר פאַרשיידנאַרטיק. איך האָב די יונג געזען אין דעם געשטאַלט פון אַן אָפּגעריסענעם ייִנגל, דערנאָך אין דער ראָל פון אַ קאָקעטירנדיקער דאַמע, וואָס זינגט אַ לידעלע וועגן אַ סיגאַרעטע. ווידער האָב איך זי געזען שפּילן אַ האַמעטנע דאַרפֿס־מויד און אַ ווייב אַ שלאַק, וואָס ליאַרעמט און לאָזט נישט עטעמען איר אַלטן מאַן דעם גוויר. און אַלעמאָל האָט די יונג אַיך איבעראַשט מיט שפּאַגל־נייע אינטאַנאַציעס, מיט נייע טנועס און האַווייעס, וואָס זי האָט בערייַש אָפּגע־פּאַסט און עלעגאַנט, פּיין דעם צושויער אונטער־געטראָגן. אַלע מאָל האָט איר דערפּילט איר לייכטע איראַניע בענעגייע דעם אַדער יענעם ייִדישן טיפּ. און איר דיקציע, איר אויסשפּראַך — זעלטן ווען האָב איך געהערט, אַ דיקציע זאָל אזוי מוזיקאַל קלינגען. איר שטים האָט געקלונגען, ווי אַ זיל־בערן ריטשקעלע, דעריבער פּלעגן אַלע ווערטער, וואָס זי פּלעגט פּונעם מויל אַרויסברענגען, קלינגען אזוי לייכט, אזוי מעלאָדיש, אז אפּילע נישט פאַרשטייענדיק, וואָס זי רעדט, האָט זיך געגלוסט זי הערן וואָס ווייטער, אַלץ מער.“

אזוי שרייבט וועגן איר וואַרט־מוזיק אַ מענטש, וואָס די ייִדישע שפּראַך איז אים אומבאַקאַנט. איז שוין קיין קינדעש ניט, וואָס ייִצכאַק־לייבוש פּער־רעץ פּלעגט אָפּטמאַל זיך אַרײַנכאַפּן כּאַטש אָף אַ האַלבער שאַ אין דעם טעאַטער, וווּ יונג האָט געשפּילט, און אָף מאַרגן פּלעגט ער איר זאָגן: „אוי, האָב איך האַנאַע געהאַט פון אַייער שיינעם ייִדיש! סאַראַ כּיטעך־האַדיבער, סאַראַ פּערלדיקע שפּראַך! אַ דאַנק אַיך, אַ גרויסן דאַנק!“

אַט די אַלע שוואַכים, וואָס מיר האָבן דאָ נאָרוואָס ציטירט, גיבן אַ גאַנץ קלאַרע פאַרשטעלונג וועגן די אייגנטימלעכקייטן פון יונגס אַקטיאָרי־שער באַגאַבונג. אָבער דאָס איז נאָך נישט אַלץ. איר קונסט איז — כּוץ אַלעמען — דעריבער געווען אזוי ווירקעוודיק, וואָס זי איז געווען אַ כּאָ־כּאַמע, שוין אָפּגערעדט דערפּון, וואָס די נאַטור האָט איר געשענקט אַ שאַרפּן כּוש, וואַזוי מע דאַרף זיך האַלטן אָף דער בינע, אַן אויסערגעוויינ־לעכן געפּיל פון טאַקט. שווער געווען צו געפּינען נאָך אזאַ אַקטריסע, וועל־

כע זאל זיין בעקויעך אזוי געשיקט זיך דורכשמוגלען פארביי גליטשיקע סיטואציעס און אויסדרוקן, פאָשעט גערעדט — צוויידייטיקע כאַכמעלעך. וואָס זיינען כאַראַקטעריסטיש פאר די קלאַסישע און אנדערע אָפּערעטן. איז טאקע גערעכט פּערעץ מאַרקיש, ווען ער שרײַבט וועגן קלאַרע יונג: „מערקווירדיק, ווי דער שונד־רעפּערטואַר, וואָס געפינט זיך אין אומ־זאץ פון דער ייִדישער אָפּערעטע, ווערט עפּעס פּאַרטושט, ווען קלאַרע יונג רירט זיך צו אים צו...”

א ציינישע פּראַזע, וואָס זי באַקומט פון דער סופּליאַר־בּודקע, פּאַרדייעט די יונג אזוי אַגעוורכט, אומבאַמערקט און לאַזט דעם צושויער זיך ניט אָפּשטעלן, נישט קאָנצענטרירן זיך אָף דעם — זי גרײַפט אים גלייך אָן (דעם צושויער) מיט אַ כּוואַליע פון קינסטלערישע עמאַציעס, און דאָ צאָלט זי אים אָפּ פאַר דער אַוולע, וואָס זי איז בענעגייע אים באַגאַנגען, אָפּרױב־דיק באַ אים דאָס ציינישע, וואָס אייניקע שיכטן צושויער לעקן דערפון די פינגער” („ליטעראַרישע בלעטער”, נומער 25—26, יאָר 1924).

„דאָס ערשטע, וואָס איז באַזונדערס ווערטפּול, — שרײַבט נ. וואַלקאַוו, — ווען דו באַזונדערסט איר מייסטערשאַפּט, איז די אויסערגעוויינלעכע פּינקטלעכקייט און צוריקגעהאַלטנקייט פון אירע פּלאַסטישע מיטלען. איר טעמפּעראַמענט ברעכט נישט און מאַכט קיינמאַל נישט צעקראַכן דאָס אויסערלעכע געמעל.

זי וואַרפט זיך נישט, זי שמיצט זיך נישט, זי באַנוצט נישט קיינע ברייטע זשעסטן און בליצאַרטיקע איבערגאַנגען, ווי אנדערע אַקטריסעס. ק. יונג באַרגענעצט זיך מיט קאַרגע קערפּער־צייכענונגען: אַ דריי מיט דער דלאַניע — אַנשטאַט אַ שווינג, אַ באַזעגונג מיטן פינגער — אַנשטאַט אַ קער מיט דער דלאַניע. האַקלאַל, זי איז אין פּראַט פון שפּיל־מאַנירן אויסערגעוויינלעך לאַקאַניש.”

מע קאָן, מײן איד, זאָגן, אז צווישן אירע שפּיל־מאַנירן און די מאַנירן פון מיכאַעלסן איז געווען אַ געוויסע קרוינעשאַפּט. אַט וואָס ער האָט אין איינעם פון זיינע שמועסן מיט די מאַסקווער יונגע אַקטיאָרן געזאָגט:

„איך די יונגע יאָרן האָט קלאַרע יונג פאַרמאַגט איר אייגענע קלינגעוור־דיקע און לעבנסלוסטיקע טעמע: זי האָט מיט זיך געטראָגן מוטיקייט. זי האָט געוועקט אינעם מענטשן אַ שטרעבונג צו לעבן און דערשפּירן די גוואַלדיקע האַנאַע פון יוגנט, פון זון, פון פּרילינג. עס פּלעגט פון איר שפּיל ווען־ניט־ווען אַ ווייע טאָן מיט סענטימענטאַלקייט. אָבער די פּאַר־מערטקייט פּלעגט — עלעהיי אַ ליכט וואַלקאַנדל — דויערן אַ רעגע. און ווידער — פּריללעך, לוסטיק. און אַט איז זי שוין 67 יאָר אַלט און זינגט ווי־

דער וועגן פרילינג, וועגן זון, וועגן ליבע, וועגן יוגנט. און אויך איצט, ווען זי זינגט איר בארימט לידעלע וועגן דער סיגארעטע, איז איר מיי-סטערשאפט, ווי פריער, איבעראשנדיק, אומפארגעסלעך. סארא עקספרע-סיע, ווי עס פארכאפט! נו, און איר טאנצן... ווי זי טאנצט עס??

מיר אלע זיינען אונטערגעוואָרפן די געזעצן פון דער נאטור. בא יעדן פון אונדז ווערן די פיזישע קויכעס אונטערגעריסן אין די עלטערע יאָרן. און אויב אן אקטיאָר אָדער אן אקטריסע איז בעקויעך ווייזן אף דער בינע ווונדער אין עלטער פון 68 אָדער 70 יאָר, פארבלענדן אונדז די אויגן מיט אופגעשרויפטן יוגנטלעכן ברען, מיטן אימפעט פון א 20-יאָריק מיידל — איז עס נאָך צו גלייבן. אזעלכע ווונדערבארע דערשיינונגען זיינען אונדז באקאנט פון דער אלוועלטלעכער קונסט-געשיכטע. אזעלכע בעריעשאפטן פלעגט ווייזן סארא בערנאר. אָבער ווען אן אקטיאָר א זאָקן אָדער אן אק-טריסע א זקיינע קומט אהיים נאָכן ספעקטאקל, און איר כאפט א קוק אף אַט דעם שפּיל-פּויגל אין זיין שטייגערישער סוויוע, דערשפּירט איר שוין אין אַט דעם בינע-מעכאשעף די מידקייט, די צעבראָכענע, וואָס הויערט איבער א מענטשן, וואָס עס האָט אף זיינע אקסלען א שפרונג געטאָן די עלטער, טוט איר א טראכט: „נו, און קלארע יוגנט איז עס אף איר אויך כאל געווען, ביים זי איז געווען א זקיינע? אָסער, צי מע האָט אזוינס גע-קאָנט זאָגן. זי האָט פארמאָגט אזא אומגעהייערע זעלבסט-דיסציפלין, אן ס'איז זייער שווער געווען אויסצוגעפינען אין איר הילעך, אין איר האל-טונג די סימאָנים פון אלטקייט“.

אויך געדענק אזא פאקט: איך בין צו איר אהיים געקומען וועגן א גע-זעלשאפטלעכן איניען. איר צימער איז געווען נישט קיין גרויסער. א היפשן פלאץ האָט דאָ פארנומען א דיוואן. דאָס איז, אייגנטלעך, געווען אויך איר געלעגער. פון אויבן, אף דער אייבערשטער לייסט פון אַט דעם דיוואן, איז געווען צוגעמלאַכעט א מיניאטירער, א נידעריטשקער ביכער-שראנק, פון וועלכן עס האָבן ארויסגעקוקט זייער שיינע ביכער-רוקנס, אף וועלכע עס זיינען געווען מיט גאָלדפארביקע אויסעס אינקרוסטירט די גע-מען פון אונדזערע ליבע, טייערע: מעגדעלע, שאַלעם-אלייכעם, פערעץ. ביים אונדזער שמועס האָב איך עפעס ציטירט פון פערעצן. קלארע האָט גע-טיינעט, אז מײן ציטאט איז נישט גאָר ריכטיק. זי טוט א שפרונג אפן דיוואן און באקומט פונעם שראנק ארויס דעם באטרעפנדן פערעץ-באנד. איצט באדארף זי אראָפּנידערן פונעם דיוואן. זיין אייבערשטער דעק איז אף פרוזשינעס. אָנבייגן זיך — מיטן רוקן צו מיר — ליינט נישט אַט דער כאכאַמע פון קינסטלערישן געשמאק. עס קאָן זיך באקומען נישט קיין גראציזעזע פאָזע. און... קוקן קוקט אף איר א מאנצבל. וואָס טוט אונדזער

כאכאמעז? זי שטעלט זיך אוועק אפן דיוואן מיטן פאָנעם צו מיר. שפארט זיך צו מיטן רוקן צום ווענטל פונעם דיוואן, די פיס אירע נעמען בעהאד־ראַגע זיך גליטשן איבער דער פלאך פונעם פליושענעם צודעק, און איר קערפער נידערט פאמעלעך־פאמעלעך, ביז זי בלייבט זיצן אפן דיוואן. זי קוקט מיך אָן מיט א שערמיש שמייכעלע, ווי איינער רעדט: „אהא, כ'האַב דיר אָפגעטאָן אַף טערקיש, און ווייס: ס'איז קלארע יונג!"

מיר איז דאָס געפעלן, און איך זאָג איר:

— ווען איר האָט זיך אראָפגעגליטשט און א וויילע געבליבן זיצן, האָב איך אין אייערע אויגן דערזען דאָס זעלבע קונדייסישע פניערל, וואָס בא אייער דזשייקעלע בלאַפער האָט א שעמעריר געטאָן, בעשאַס איר האָט א זאָג געטאָן אייער קליענט, א יונגן באַכערל: „ווייז נאָר אהער דיין ציגאַה, וועל איך א צי טאָן." ווען איר שפילט דזשייקעלען דעם שטיוול־פוצער, ווילט זיך וויסן, וווּ האָט איר אזוי בערייש געפאַקט און באנומען אלע ווויליונגערישע פאַסטעמקעס פון אזא מיידים, ווי דזשייקעלע?

— אויב איר האָט שוין זיך פארינטערעסירט, פונוואנען שטאמען אָט די טנועס און האווינעס, וואָס איך דעמאָנסטריר בעשאַסן שפילן דזשייקע־לען, וועל איך איך אוממישן א פאַר זיטעלעך פון מיין קינדהייט.

אין אונדזער געסל (אין זלאַטשעוו — מיין געבורט־שטאָט) זיינען בא איינעם פון אונדזערע שכיינים געווען דריי יינגלעך. מיט צוויי פון זיי — קימאַט אין דעם עלטער, וואָס איך, פלעג איך גערן זיך שפילן. אלע זייערע יינגלשע גענג פלעג איך נאַכמאַכן. זיי זיינען געווען ווילדע מאַזיקים. בא זייער טאטן איז געווען א כאווער, טאָדרעס האָט מען אים גערופן. געווינט אַף דער פויערשער גאַס. ער האָט געהאַט א גאַרטן, וווּ עס זיינען גע־וואקסן עפל, בארן און אנדערע פיירעס. זיינען זיך מעיאשעוו די צוויי קליינע יאטן, וואָס איך האָב מיט זיי זיך געשפילט, און ריידן צווישן זיך אַפ ארויסגאנווענען א קוישל עפל פון טאָדרעסעס גאַרטן. איינער פון זיי האָט זיך ניט איינגעהאַלטן און מיר מעגאלע־סאָד געווען, וואָס זיי האָבן פארטראכט טאָן אינעם נאַענטסטן שאבעס. דעם זעלבן טאָג זאָגט מיר איי־נער פון זיי: „מע וועט באדארפן קלעטערן אַף די ביימער. דו — אויך. עס קאָן זיין, אז דו וועסט צערייסן דאָס קליידל. ווייסט, וואָס מיר וועלן טאָן? כוועל דיר ברענגען מיינע א פאַר אלטע הייזלעך. איך האָב זיי שוין לאנג ניט אָנגעטאָן."

שאבעס באטאָג האָבן מיר ארום צוויי אזייגער זיך געלאָזן גיין צו טאָד־רעסן. געווויר געוואָרן, אז ער און זיין ווייב שלאָפן, האָב איך אפגיך פון

זיך אראָפּגעוואָרפן דאָס קליידעלע און ארופּגעכאַפּט די הייזלעך. מיר האָבן זיך אַ וואָרף געטאָן קלעטערן אַף טאָדרעסעס פאַרקן. מיר זיינען שוין קימאַט געווען פון אויבן. הייבט אָן האַווקען אַ הונט אינעם שאַכנס הויף. זיינען מיר אין איין אויגנבליק אראָפּגעשפרונגען און זיך געלאָזן לויפן אין איין אַטעם. בעשאַסן לויפן האָב איך דערשפּירט, ווי גוט עס איז אין די הייזלעך — אַ מעכניע! פון דעמלט אָן איז מיר געוואָרן ניכע אַפּט איבער צוטאָן זיך אין יינגלשע הויזן. איך האָב שטאַרק כיישעק געהאַט אַנטויל צו נעמען אין נאָך פאַרשיידענע שמאַדשטיק, וואָס אַט די כאַוויירים מיינע פּלעגן אַפּטאָן.

— ליבע קלאַרע, — זאָג איך איר, — דאָס, וואָס איר האָט נאָרוואָס דער ציילט, מאַכט קלאָר, וויאזוי ס'איז אייך געלונגען אריינצודרינגען אין דער פּסיכאָלאָגיע פון אייער דזשייקעלע בלאַפּער. ניט ווייניקער אינטערעסאַנט איז, וואָס איר האָט מיט אזא זיכערקייט, אזוי עפעקטפול געשפּילט דאָס קליינע רעבעלע אין דער אַפּערעטע „שא, דער רעבע פאַרט“.

— זעלבסטפאַרשטענדלעך, — רופּט זיך אָן קלאַרע יונג, — זיינען ניט פון הימל מיר אראָפּגעפאלן אַט די איינפאלן, וואָס דער צושויער באַמערקט, בעשאַס איך שפּיל דאָס רעבעלע. דאָ האָט מיר, ווייזט אויס, אין אַ געוויי סער מאָס געהאַלפן די דערמאָנונג וועגן אַ געשיכטע, וואָס איינער פון מיינע באַקאַנטע האָט מיר דערציילט. אין איינער פון די גאַליצאַנער שטעט איז געווען אַ רעבע, וואָס איז באַרימט געווען מיט זיין כאַכמע. ווי גע- וויינלעך, פּלעגן צו אים פון פאַרשיידענע קאַנטן זיך יאָגן גרויסע סאַכרים צוליב זייערע דינטורעס, און אַט דער רעבע איז געווען אַ גרויסער בעריע זיי אויסצוגלייכן. באַ דעם רעבן איז געוואַקסן אַ בענאַק, וועלכער האָט אין עלטער פון עלף יאָר שוין אַרויסגעוויזן גרויסע קענטענישן אין געמאַרע, פאַסקים. אלע אַרומיקע האָבן אין איין קאַל באַהויפטעט: אַט דער וועט דעם טאַטן איבערשטייגן!

אַז דער רעבע איז געשטאַרבן, פּילן זיך די כּסידים פאַריאַסעמט: מיט וועמען האַלט מען זיך אן אייצע, ווען עס ווערט עפעס קאַשע?

— שא, יידן, דייגעט ניט, — טוט איינמאַל אַ זאָג דער עלטסטער גאַ- בע, — דער רעבע, אַלעווהאַשאַלעם, האָט אונדז איבערגעלאָזן אַ טייערן יירעש — נאַכעמצען. ער וועט אונדז אן אייצע געבן ניט ערגער פונעם אלטן צאָדיק.

און מע האָט באַשלאָסן: זאָל נאַכעמצע אויסגלייכן די צדאָדים, ווען עס קומט צו אַ דינטורע. און ס'איז אוועק אַ גאַנג: סאַכרים קומען מיט זייערע מאַכלויקעסן, און נאַכעמצע געפינט אַ פּשאַרע.

איינמאל זיינען געקומען עטלעכע סאָכרים און געמאָלדן, אז מע באדארף א דינטורע. און א דינטורע א הארבן, א פארפלאַנטערטן. זעצט מען זיך אוועק צען אזייגער אינדערפרי מיט נאָכעמצען און מע שארפט זיך די מויכעס. פינף שאַ איז מען געזעסן. קוים־קוים צעביסן דאָס ביז גאַר האר־טע ניסל. אלע גרינלעך מיד. עס כאלעשט דאָס האַרץ — מע איז טויט־הונגעריק. די שאמאָסים איילן זיך, גרייטן צום טיש. און אַט האָט מען זיך שוין אויסגעזעצט בא א לאנגן טיש. מע טוט זיך א כאפ — נישטאָ נאָכעמ־צע. לויפט מען אים זוכן. אהער, אהין — נישטאָ ווי אין וואסער אריין! דערווייל ווערן די האכאָנעס צום מאַלצייט פאָרגעזעצט. די קעכן נידערט אראָפּ אין קעלער ארויסבאקומען פון די פעסער זויערע אוגערקעס, געזי־ערטע קרויט. דער קעלער א גרויסער, א לאנגער, א ברייטער. זי טוט א קוק — נאָכעמצע רייט אף א צאפּ.

— ניוניטשקע, מיין קרוין! — האָט זי אף אים אויסגעראטשעט א פאָר צעשראָקענע אויגן. — וואָס טוט זיך עס מיט דיר? אלע זיצן שוין באם טיש, און דו באַברעסט זיך דאָ מיט א צאפּ! מאַרש פון קעלער!
ווען די קעכן איז ארויס פון קעלער, האָט זי באגעגנט איינער פון די סאָכרים, וואָס האָבן מיט נאָכעמצען דאָ גיט לאנג זיך געגריבלט אין דער לאַדעניש. א יידענע מיט א לאנגער צונג, קאָן די קעכן זיך גיט איינהאלטן און רוימט דעם סויכער איין, אז זי האָט נאָרוואָס געזען אין קעלער נאָכעמ־צען רייטנדיק אף א צאפּ.

ווען דער מאַלצייט האָט זיך פארענדיקט און דער אוילעם האָט ביס־לעכווייז זיך גענומען ארויסרוקן פונעם עסצימער, נעמט אַט יענער סויכער און טוט א רוף נאָכעמצען אין א באזונדערן צימער און טוט אים א פרעג: — ווי געשיקט זיך עס: אזא לאמדן, אזא כאריף, ווי איר, רעב נאָכעמ־צע, זייט איר א באלן רייטן אף א צאפּ? איך פארשטיי גיט!

— וואָס איז דאָ דער כידעש, — רופט זיך נאָכעמצע אָן. — איך בין דאָך פאָרט קימאט ווי א קינד — גלוסט זיך מיר א שפיל טאָן, ווי אלע יינגלעך פון מיין עלטער. זיי שפילן אין פילקע, שפרינגען איבער ברייטע רינ־שטאָקן, קלעטערן אף ביימער. און מיר איז אלץ פארבאָטן. טו איך מיד א לאַז שפילן מיט יינגלעך — מאכט מען א גוואלד: „עס פאסט נישט! צו דיר קומען סאָכרים זיך האלטן אן אייצע, און דו ווילסט זיך שפילן, ווי א קינד. וואָס פאר א פאָנעם האָט עס?“ אָבער עס גלוסט זיך מיר פאָרט זיך א שפיל טאָן. מוז איך באהאלטענערהייט כאַטש מיטן צאפּ זיך שפילן.

— אַט די געשיכטע איז פאר מיר געווען גענוג באלערעוודיק. כוץ דעם, האָט דער דעמלט בארימטער ליטעראטור־ און טעאטער־קריטיקער דאָויד פרישמאן מיר דערציילט גיט קיין אויסגעטראכטע געשיכטע, וואָס דער־

מאנט אין א געוויסער מאָס די מײַסע, וואָס איך האָב אייך נאָרוואָס דער־
ציילט. אָט דער פּרישמאַן האָט אפּילע אָנגעשריבן אף אָט דער טעמע א
פּאַמפלעט, וווּ ער דעמאָסטרירט א יונג רעבעלע, וואָס האָט פּאַרכאַפּט די
מאַכט אין רעבנס הויף.

— איר דאַרפֿט וויסן, כאָשעווער כאַווער, — זאָגט ווייטער קלאַרע יונג, —
אז איך גיי קיינמאַל נישט האַכנאַעדיק נאָכן אויטאָר. איך דערלויב זיך אין
אייניקע פּאַלן א געוויסע פּרייהייט בענעגייע דעם טעקסט. גרייטנדיק זיך
שפּילן אין דער אָפּערעטע „שא, דער רעבע פּאַרט“, האָב איך באַשלאָסן א
פּאַר טאָן צום סאַדעגורער רעבן, א קוק טאָן, וויאזוי איז מען דאָרט זיך
נויהעג. קומען אהין אזוי, אז אלע זאָלן וויסן, אז קלאַרע יונג איז באַם
רעבן אין הויף, איז נישט שײַעך געווען: דאָס וואָלט מיר קאַליע געמאַכט די
גאַנצע מאַראַכע... האָב איך געפּאַקט א מאַלבעש פּון אן אָרעמער יידענע
און בין געקומען פּויעלן באַם רעבן — ער זאָל גאָט בעטן, אז מיין קראַני
קער בעניאַכיד זאָל געזונט ווערן. אונטער אָט דעם אויסרייד האָב איך
צוויי טעג באַם רעבן אין הויף זיך אומגעדרייט. א שאַרפע ריע פּאַרמאַג
איר, ווייסט איר אליין, האָב איך דאָ דערזען נישט ווייניק אזוינס, וואָס עס
איז מיר פּאַר אָט דער אָפּערעטע צוניץ געקומען.

* * *

מיר האָבן אין דעם אַרטיקל א היפש ביסל געשמעסט וועגן דער אויס־
טערלישער עקספּרעסיע פּון אָט דער אַקטריסע, אז זייער פּיל נישט ייִדן האָבן
א גרויסע האַנאַע געהאַט פּון איר שפּיל. און דאָך איז קלאַרע יונג געווען
אן עכטע ייִדישע אַקטריסע. זי האָט זיך אַמבעסטן געפּילט אף דער בינע
פונעם ייִדישן טעאַטער. דאָס ייִדישע שאַרפּזיניקע וואָרט, די ייִדישע ליד,
דער ייִדישעלכער טאַנץ האָבן אף אזויפּיל דורכגעדרונגען איר גאַנצן וועזן,
אז אַפּזאָגן זיך דערפּון און אוועק אף דער נישט־ייִדישער בינע וואָלט פּאַר
איר באַטייט זיך אַפּזאָגן פּון זיך גופּע.

די קונסט פּון קלאַרע יונג האָט אין מעשעך פּון העכער פּופּציק יאָר
פאַרשאפּן מיליאָנען אירע צושויער אן עסטעטישע האַנאַע. זי איז אויס־
געווען וווּ די וועלט האָט אן עק: אייראַפּע, אַמעריקע, דאָרעם־אַפּריקע,
אוסטראַליע, יאַפּאַניע... און אומעטום האָט איר זוניקע קונסט געפּאַנגען
ייִדישע און נישט־ייִדישע הערצער. גריז־גראַע לייט פּלעגן פאַרשיקערטע
אוועק פּון אירע ספּעקטאַקלען.

נישט איין מאַל פּלעגט איר אויסקומען גאַסטראַלירן אינעם ראַטנפּאַר־
באַנד. איר קלאַרער פאַרשטאַנד, איר איבערגעשפּיצטער כּוש האָט איר

אונטערגעזאגט: מע באדארף זיך מעצארעף זיין צום אייגנארטיקן, צום פריידפולן לעבן פונעם ראטנפארבאנד. און זי האט אנטשיידן זיך אָפּגע- קערעוועט פונעם אלטן, אויסגעטראַטענעם וועג און מיט לייב און לעבן זיך געלאָזט אָף נייע וועגן. זי איז געוואָרן אַ סאָוועטישע קונסט-טוערן. אָף אירע קאָנצערטן האָבן געקלונגען נייע לידער: וועגן סאָציאליסטישער בויונג, וועגן לאַנדשוץ, וועגן דעם באַנייטן ייִדישן לעבן. און די דאַנקבאַרע צושויער האָבן זי אָפּגענומען מיט דעם זעלבן ענטוויאַזם, וואָס פּריער.

* * *

אין סענטיאבער 1949 ווער איך געוואָר, אַז קלאַרע יונג האָט זיך צו- ריקגעקערט קיין מאַסקווע פון איר גאַסטראַל־רייזע. בין איך אוועק צו איר.

— איך שטעל מיר פאַר, אַז די רעדאַקציעס קוקן שוין ארויס אָף דער- פּרייענדיקע ניסן, וואָס איר וועט זיי ברענגען נאָך אייער באַגעגעניש מיט מיר, — זאָגט די אַקטריסע.

— יאַ, — זאָג איך, — אַלע אייערע גוטעפּריינט האָבן זיך שוין שטאַרק פאַרבענקט נאָך אייך. און אין דער ערשטער ריי — אונדזער ריווע באַיאַר- סקע, זי כאַלעשט אייך זען.

— דאָס ווייס איך, טייערינקער, און מיר איז טאַקע אזוי לייב, וואָס אַלטע גוטעפּריינט טראָגן זיך ארום מיטן געדאַנק וועגן מיר. אָבער זאָגט מיר דעם עמעס: וועלכע רעדאַקציע וויל געבן אַ ברייטן פּלאַץ פאַר אייער מיטיילונג וועגן מיניע לעצטע גאַסטראַלן. ניט אומזיסט דאָך האָט איר זיך גענילט שוין אָפּן צווייטן טאַג נאָך מיין קומען קיין מאַסקווע מיך צו באַזוכן.

איך האָב אָפּמערקזאַם זיך איינגעקוקט אין די לוסטיקע פּייערלעך, וואָס האָבן געטאַנצט אין אירע קלוגע אויגן, און עס האָט מיר אַ טיַאַקקע געטאַן אין האַרצן. אוי, טראַכט איך מיר, ווי אַזאַריעסדיק איז דאָס לעבן! עס זיינען דאָך געווען צייטן — דוכט זיך, דאָ ניט לאַנג, — ווען אַט די קלאַרע האָט אָפּטשעפען זיך ניט געקענט פון דער מאַכנע קאַרעספּאַנדענטן, וואָס פּלעגן זי באַפאַלן און צורו ניט געלאָזן, זי זאָל וואָס מער און אויספיר- לעכער דערציילן וועגן איר שפּילן, זיינגען און ביכלאַל וועגן אירע פּערי- זענלעכע אָנגעלעגנהייטן. ביז היינטיקן טאַג ווילט זיך איר ניט גלייבן, אַז די שכינע, וואָס האָט אָף איר אזויפיל יאַרן גערוט, האָט זיך שוין פון איר אָפּגעטאַן...

זי האָט זיך א הייב געטאָן פון איר שטול, צוגעגאנגען צו מיר, אוועק געלייגט ביידע הענט אף מיינע אקסלען און אזוי געטרילעך, מיט אַזאַ קינדישער נאיווקייט אין די אויגן געזאָגט:

— נו, ליבינקער, וואָס שווייגט איר? זיי (דאָס מיינט זי די רעדאקציעס) ווארטן דאָך אף גוטע ניסן וועגן קלארע יונג.

ווען עס עפנט זיך אין אַט דער מינוט א גרוב און איך פאל אהין אריין, וואָלט מיר ליבער געווען, ווי אויסהאלטן איר דורכדרינגלעכן בליק.

— איר האָט א טאַעס, מײן כאַשעווער פריינט. די רעדאקציע האָט ניט

בעדייע געהאט מיך צו אייך שיקן, מאכמעס אונדז איז שוין גוט באווסט איינער רעפערטואר און ווי דער אוילעם נעמט אייך אוף. האלעוויי אף אלע

אונדזערע עסטראדע־טוער געזאָגט געוואָרן! און אז אייך האָט מען ליב און מע שעצט אייך אומאַפהענגיק פון דעם, צי איז איינער רעפערטואר אן

אלטער צי א נײער, ווייסט איר אליין גאנץ גוט. איך בין צו אייך געקומען, ווי א שלייע־ציבור דעמאָנסטרירן אונדזער אומר, אונדזער דיגע פאר

איינער געזונט־צושטאנד. איז דאָס פאר אייך קאַרג?

זי האָט אראָפגענומען אירע הענט פון מיינע אקסלען, זיך א לאַז געטאָן צו דער קושעטקע, און איר קערפער האָט זיך א וואלגער געטאָן אפן ווענטל.

א וויילע זיינען אירע אויגן געווען פארמאכט. ווען זי האָט זיי געעפנט, זיינען זיי שוין געווען ווי אויסגעלאָשן. די הענט פארבראַכן.

— איר ווייסט, מײן פריינט, — האָט זי נאָך א געוויסער פויזע איבער־

געריסן די שטילקייט, — א מענטש, וואָס עס בריוון אין אים נאָך לידנ־

שאפטן, קאָן ניט לעבן מיטן נעכטיקן טאַג. איך ווייס, אז מײן צויבער־

קראפט פון יענע יאָרן קאָן איר צוריק ניט כאפן. די כוואליעס היספילעס, וואָס דאָס פאַלק פלעגט מיר פרייער, אין די יונגע יאָרן, שענקען, קוילערן

זיך שוין ניט אין מײן זינט. אָבער איך מוז דאָך קריגן דעם יאשער־קויעך, וואָס העלפט דעם קינסטלער היינט האלטן אין געפענקעניש דעם צושייער,

דעם צוהערער.

— הערט זיך איין, טייערע קלארע, — האָב איך אנטשיידן צו איר זיך

אַנגערופן, — באם יידישן פאַלק איז נאָך ניט אויסגעלאָשן די גרויסע ליבע

צו זײן קלארען, וואָס האָט געגעבן אזויפיל פרייד, אזויפיל נאכעס־רועך. מע וועט נאָך ניט איין שיינע לעגענדע שאפן לעקאוועד איינער נאָמען. וויפל

מאַל וועט מען נאָך אייך צום גוטן דערמאָנען! און צי וועט די אָדער יענע רעדאקציע ווידעראַגאַל זיך נעמען אייך רימען, דאָס איז, גלייבט מיר, ווי

א טראָפן אין יאם לעגאבע דעם אָפשיי, וואָס פילט אָן אונדזערע הערצער, ווען מיר דערמאָנען איינער נאָמען.

איך האָב בא דער גרויסער קינסטלערן פארבראכט נאָך א האלבע שאַ.
אז איך בין ארויס פון איר ווינונג, האָט א פארשיטער ווינט זיך גע-
שפילט מיט די געלע פאטלעס פון די ביימער, וואָס אין הויף, וווּ זי האָט
געווינט. ס'איז דאָך שוין געווען סענטיאבער, אָנהייב הארבסט.
און בא מיר אין מויעך האָבן א שפיל געטאָן די קלאנגען פון פאול
ווערלען:

אוי, דאָס טרויעריקע לידל,
וואָס עס שפילט דער פידל
פונעם טיפן הארבסט...
ווי עס רייסט דאָס הארץ
בא מיר, בא דיר
פון אַט דער נאָגנדיקער מאניר.

זיין ראק נאווענאד— דאָס קאָן צעברעכן אפילע גיבורים. און נאָך
אלעמען— פאַרט א זקיינע... האָט זי אונטערגעריסן איר געזונט. זי האָט
נאָך לאנג געקענט לעבן, ווען זי זאָל געווען בא זיך פויעלן לעבן בעשאל-
ווע, זארגלאָז. אָבער איר בריוונדיקער גייסט האָט אָן די בינע־ברעטלעך
לעבן נישט געקאָנט. און זי איז געפאלן פאר דער צייט.
אף לאנג וועט איר שטראלנדיק געשטאלט פארבלייבן אינעם זיקאַרן
פונעם פאָלק!

שלוים מיכאעלס

(אריינפיר)

אין מיכאעלסן פלעגט אונדז קוידעמקאל איבעראשן זיין כאכמע. ווי א פארביקער פייערווערק פון א ראקעטע, אזוי פלעגן אונדז באצויבערן די ווערטער, וואָס פלעגן, ווי פערל, זיך שיטן פון זיין מויל. עס האָט באַזונדערס געפינקלט זיין כאַריפעס, זיין פאַראַדאַקסאַלקייט. אין זיין כאַכמע האָט זיך דייטלעך אַנטפלעקט די ייִדישע פּיקכעס.

אייניקע פּאַרשער (און איך אויך בעטויך־קלאַל) זיינען געווען באַהויפּטן, אז דאָס גרינטלעכע אין זיין וועלט־אַנשויונג אין סקעפּטיציזם. יאָ, סקעפּטיציזם איז אים טאַקע גיט געווען פּרעמד, אָבער דער איקער אין זיין וועלט־עמפינדונג איז געווען לעבנס־לוסט־טיקייט. ער האָט געגלייבט, אז דאָס ליכטיקע איז אלעמאַל געווען דאָס פינצטערע, וואָס אין לעבן. עלע גיט, וואָלט ער גיט באַשאַפן אזאַ כּיעסדיקן ספּעקטאַקל, ווי „פּרייל־לעכס“ אינעם מאַסקווער מעלוכישן ייִדישן טעאַטער. מע דאַרף גיט פאַר־געסן, אז מיכאָעלס האָט דעם דאָזיקן ספּעקטאַקל געשטעלט נאָך דעם, ווי היטלער האָט אומגעבראַכט זעקס מיליאָן ייִדן. בלוט האָט געטריפּט פון מיר־כאַעלעס האַרצן יעדעס מאָל, ווען ער פלעגט וועגן דעם זיך דערמאַנען. אַט די ווונד האָט ביז זיין לעצטן אָטעם באַ מיכאָעלסן זיך גיט פאַרהיילט. דאָך איז דער ספּעקטאַקל „פּריילעכס“ אַנגעזעטיקט מיטן גלויבן אין די אומויסשעפּלעכע קרעפּטן פון פּאַלק.

מיכאָעלס פלעגט צייטנווייז אף דער בינע אויסזען, ווי א קינד: אין דער ראל פון רעב אלטער, אינעם געשטאלט פון שיעמעלע סאַראַקער און אפילע אין טרואדעק. אין אַט די געשטאלטן פלעגט א שעמעריר טאָן דאָס אומיטלבאַרע, וואָס טוט זיך א ווייז באַ יעדן פון די, ווער עס האָט נאָך גיט אַנגעוויירן די טיערע אייגנשאפט, וואָס מע רופט — קינדערשע אר־מיטלבאַרקייט.

מיכאָעלס פלעגט בעשאַס זיינע ארויסטרעטונגען באַהויפּטן: „אין יעדן מענטשן זע איך עפעס טרויערישעס, א שטיקעלע דאָן־קיכאַט. און מיר

גלוסט זיך מעלאמעד-זכוס זיין, ריינוואשן מענטשן". און אין א ריי גע-
שטאלטן, וואס ער האט אף דער בינע באשאפן, האט אזא טענדענץ ווירק
לעך זיך אָנגעמערקט. אזוי קומט עס אויס אף דער בינע. ווי זשע זעט מי-
כאַעלס אויס אין לעבן?

אים האט זיך קיינמאל נישט איינגעגעבן פאטער צו ווערן פון דער אירא-
ניע, וועלכע איז אים אזוי אייגנטימלעך געווען. אט די איראניע בענע-
גייע לעבעדיקע פארשוניען, אפילע בענעגייע זינע מעקוראווים, איז געווען
אן אומבעראכמאָנעסדיקע. זי האט נישט געשווינט אפילע גאָר נאָענטע און
דערצו נאָך מענטשן, וועלכע זינען גאָט די נעשאַמע שולדיק, וועלכע האָבן
אים עמעס ליב געהאט. נישט זעלטן פלעגט ער זיך גופע אויסלאכן.

מיכאַעלס איז געווען א בעריע אונטערצוטראָגן אויסגעשרענע עמעסן,
ווי אן אנטפלעקונג, ער האט באזיצט די פיייקייט צו דערלאנגען אָט די
עמעסן אין אן אומדערווארטן אספעקט.

זינע סצענישע געשטאלטן האָבן אויסגעזען, ווי א ריי בוילעט אויס-
געקלעפטע סקולפּטורן. עס האט זיך געדאכט, אז זינע זשעסטן, זינע בא-
וועגונגען זינען פינקטלעך אויסגעריכנט. אָסער, אויב איר וואָלט דאָ
געפונען עפעס איבעריקס, צופעליקס. אז ער פלעגט שפילן, האט איר אין
אָט דעם אקטיאָר געשפירט א מערקווירדיקע אינערלעכע קאָכעניש, אָבער
דאָס איז נישט געווען אָט יענע צעקאָכטקייט, וואָס זעענדיק זי, ווילט זיך
זאָגן: „דער מענטש איז עפעס שטארק אופגערודערט!“ ניין, יעדע שאפונג
זינע האט זיך אויסגעצייכנט מיט איר אויסדויער, מיט איר דייטלעכקייט,
מיט איר אויסדריקלעכקייט. א באזונדערס שטארקן איינדרוק פלעגט מאַכן
דאָס וואָרט, וואָס מיכאַעלס פלעגט פון מויל ארויסברענגען — אזוי וואָגיק,
אזוי אימפּאָזאנט איז עס געווען.

* * *

מיכאַעלס האט זייער טאקטיש, זייער פאָרזיכטיק זיך נויהעג געווען
בענעגייע די קאָמפּאָזיטאָרן און קינסטלער, וועלכע פלעגן האָבן צו טאָן
מיט דער קינסטלערישער אויספורעמונג פון דעם אָדער יענעם ספעקטאָקל.
אָט האט מיכאַעלס, לעמאַשל, אויסגעהערט די מוזיק, וואָס דער קאָמפּאָ-
זיטאָר האט לויטן אופטראָג פון דער רעזשי אָנגעשריבן פאר דעם קומענ-
דיקן ספעקטאָקל.

— אָ! — זאָגט מיכאַעלס. — עס האט בא אייך גאָר נישט שלעכט זיך
באקומען.

אוועק א שטיקל צייט. ווידער א באגעגעניש פון מיכאַעלסן מיט דעם

זעלבן קאמפאזיטאָר. עס האנדלט זיך וועגן מוזיקאלן פראגמענט, וואָס דער קאמפאזיטאָר האָט צוגעזאָגט פארפולקומען. ער איז גרייט אויסהערן מיכאַעלסעס קריטישע באמערקונגען. מיכאַעלס באציט זיך, דוכט זיך, גאנץ פאָזיטיוו צום קאמפאזיטאָרס אָפגעטאָנענער ארבעט. נאָר פלוצעם טוט ער זייער גוטמוטיק א זאָג: „ווי מיינט איר, אָט דאָ, אין אָט דער שטעל פון דער פארטיטור וואָלט ניט געשאדט אָט אזוי (דערביי נעמט מיכאַעלס זינר גען א מאָטיוו, וועלכן ער רעכנט, ווי א מער געלונגענעם). נו, און אָט יער נע, די צווייטע שטעל פון אייער פארטיטור, וואָלט איך אייך געייצעט אזוי מאכן“ (און ער נעמט מיט זיין שטים דורכזינגען דעם מאָטיוו, וואָס איז אים צום הארצן...).

אָט אף אזא מין אויפן פלעגט מיכאַעלס פויעלן בא זיין מיטשעפער (באם קאמפאזיטאָר, באם מאָלער־דעקאָראַטאָר) דאָס, וואָס אים האָט באפרידיקט. מיכאַעלס איז א שטיק צייט געווען אן אָנהענגער פון א. מ. גראנאָוו־סקיס טעאטראַלע אַנשויונגען. מיכאַעלס האָט זיך זייער קריטיש באצויגן צו די שפיל־מאנירן פון די טאלמידים פונעם מאַסקווער יידישן טעאטראַלן טעכניקום, וואָס זיי האָבן געיאַרשנט אין די זעלבסטעטיקע דראַמאָריזן אָדער פון די ביז־אַקטיאָבערישע פראַפעסאָנעלע טעאטערס. אָט די מאַ־נירן זינען געווען דילעטאנטישע, טראַפּאַרעטע. דעריבער פלעגט מיכאַ־עלס, צוטערענדיק צו די לימודים, וואָס האָבן געהאט א שייכעס צו סצע־נישער פראַקטיק, אלע מאָל וואָרענען זינע טאלמידים: „אלץ, וואָס איר האָט געטאָן ביז איצט אין פראַט פון טעאטער־שפיל, זאָלט איר פאָרגעסן.“ ווען מע נעמט דערצייען אן אַקטיאָר אן אָנפאַנגער, איז דער אַיקער, — האָט מיכאַעלס באהויפט, — אומופהערלעך סטימולירן, וועקן זיין אַקטיאָרי־שע פּאַנאַזיע. איינער פון די סאַמע ווירקעוודיקע מיטלען אין אָט דעם פראַט איז געווען — דורך דעם אָדער יענעם נעפּלהאַפּטן רעמעז מיטריי־סן, באַגייסטערן דעם טאַלמיד. מיכאַעלס פלעגט, לעמאַש, א זאָג טאָן די טאַל־מידים: „אָט האָט איר אייך אזא מין וואָרט, ווי „נו“ — טראַכט אויס א קלייניקן סוזשעט, ווו מע קאָן אויסנוצן אָט דעם „נו“. אויב איר וועט אזא סוזשעט צוטראַכטן, באַקומט איר בא מיר דעם טעקסט פון א קליינעם סצענישן עטיוד“.

מיכאַעלס פלעגט פאַרלייגן זינע טאַלמידים עטלעכע אָפּגעזונדערטע ווערטער, וואָס האָבן קיין שום שייכעס איינס צום צווייטן ניט געהאט, און די דערצויגלינגען האָבן פון די געגעבענע ווערטער געדאַרפט קאָנסטרוירן א קליינעם עפיזאָד. אפן סמאך פון אָט דעם עפיזאָד פלעגט מיכאַעלס פאַר־פּאַסן אן אינסצענירונג, וועלכע מע האָט געקאָנט אויסנוצן פאַר א סצענישן עטיוד. אָט אזעלכע אופגאַבן פלעגט מיכאַעלס פאַרלייגן אומגעצווונגען.

ווער עס האָט כײַשעק געהאַט, פֿלעגט זיך באַשעפּטיקן מיט אַזעלכע עקס־פּערימענטן. קעדיי אַרויסצורופֿן די פּאַנטאַזיע פֿונעם אַקטיאָר, פֿלעגט מײַ־כאַעלס צומאַל עפּעס אַנטערזאָגן דעם טאַלמיד מיט דער הילף פֿון דער אַדער יענער אַסאַציאַציע.

מיכאַעלס האָט זײַער פֿיל געטאַן צוליב דער אַלזײטיקער אַנטוויקלונג פֿון זײַנע טאַלמידים. אין אָט דעם לערן־אַנשטאַלט האָט מען אײַנצײטיק מיט אַזעלכע ספּעציעלע לימודים, ווי שפּראַך־קענטעניש, ריטמיק, אַקראַ־באַטיק, טענץ אַדג., געלערנט אויך בײַאַלאַגיע, מאַטעמאַטיק, הומאַניטאַרע וויסנשאַפֿטן.

מיכאַעלס פֿלעגט שטענדיק וואַרענען זײַנע טאַלמידים: „געדענקט, ניט נאָר דאָס וואָרט באַדאַרף באַ אײַך קלינגען וואָגיק, דיײַטלעך — אײַנצײטיק באַדאַרפֿן אַלע אײַערע אײַוורים זיך מעצאַרעף זײַן צו דער סצענישער האַנדלונג.“ דעריבער פֿלעגט מיכאַעלס אין סאַמע אָנהײב פֿון די לימודים שטעלן דעם טראַפֿ אָף פיזישע אײַבונגען. מע האָט זײַ אױסגענוצט צוליב דערגאַנצן, אױסדריקלעכער דערלאַנגען דאָס וואָרט.

מיכאַעלס האָט, אַרבעטנדיק מיט זײַנע טאַלמידים, אַלע מאָל אױסגענוצט די אױצערעס פֿון דער רוסישער קולטור — ער פֿלעגט געבן אָנצוהערן: „מיר לעבן אין דער אַטמאָספֿער פֿון צוויי קולטורן — די ייִדישע און די רוסישע. און אױב מיר שעפֿן פֿון אָט די ברונעמס, באַדאַרף באַ אונדז זיך באַקור מען אַ סינטעז.“

אַפֿט פֿלעגט ער אײַנעם סאַמע אָנהײב פֿונעם לערניאָר פֿירן מיט די טאַלמידים אַ שמועס וועגן גאַנאַלס „שינעל“ — ער האָט, קענטיק, שטאַרק זיך מעהאַנע געווען מיט דער קינסטלערישער שלײַמעס און פֿילאַסאָפֿישער טיפּיקײַט פֿון דעם דאָזיקן ווערק.

געבראַכענע הענט

(אוריִעל אַקאַסטאַ)

איך בין געקומען אפֿן ספּעקטאַקל „אוריִעל אַקאַסטאַ“. דער צושויער־זאַל איז האַלב לײַדיק. דאָס איז געווען אום זונטיק, ווען די מערהײַט מאַ־סקווער טעאַטערס זײַנען געוויינלעך געפּאַקט. דאָס האָט מיך פּאַרכידעשט. שלײַמע מיכאַעלס האָט שוין באַווירן צו יענער צײַט ווערן דער ליבלינג פֿון די, וועלכע האָבן באַזוכט אָט דעם יונגן טעאַטער. איך מוז באַטאָנען, אז נאָך אין מײַנע יוגנט־יאָרן האָב איך געזען דעם

באוויסטן אקטיאָר מאמאנט דאלסקי אין דער ראָל פון אורייעל אקאסטא, און זײַן שפּיל האָט זיך איינגעקריצט אין מיין זיקאָרן. עס עפנט זיך דער פּאַרהאַנג. די פרעכטיקע דעקאָראַציעס פונעם קינ־סטלער נאַטאַן אלטמאַן לאָקן די אויגן פון די צושייער. און אַט הייבן אָן אַף דער בינע זיך פּאַנאַדערוויקלען די געשעענישן. אַף דער בינע האָט זיך באוויזן דער צענטראַלער העלד פון דער פּאַר־שטעלונג — אורייעל. זײַן אויסזען האָט מיך איבעראַשט. מיר איז געווען פּריקע דער פּאַריק קוטשעראווע געבלעכע האָר (דאלסקי האָט געשפּילט אין אַ שוואַרצן פּאַריק). נאָך מער האָט מיך פּאַרכידעשט דער סורדוט מיט די פּאַרשיידנאַקליריקע אַרבל — שוואַרצע און ווייסע. זעלבסטפּאַרשטענדלעך, האָט מער פון אלץ מיך פּאַרינטערעסירט, וויאזוי וועט קלינגען דער טעקסט פון דער טראַגעדיע באַ מיכאַעלסן און צי וועט דער אקטיאָר זײַן בעקויעך צו פּאַרכאַפּן, אופּרודערן די צוהערער. אינגיכן האָט זיך מיר אויסגעדוכט, אז דער אקטיאָר פּילט זיך עפעס, ווי אין קלעם. עמעס, אייניקע פּאַזעס אורייעלס זײַנען געווען עפעקטפול, און דעמלט האָט זיך פאַר אייערע אויגן אנטפּלעקט אַ שיינע סקולפּטור. איך האָב מיט אומגעדולד ארויסגעקוקט אַף דעם מאַמענט, ווען דער אקטיאָר וועט מיך מיטרייסן מיט זײַנע איבערלעבונגען, אָבער אזוינס האָט ניט פּאַסירט. זײַן פּאַטאַס איז געווען אַן אופּגעבלאָזענער, אַ געמעלאַכטער — בין איך גע־בליבן קאַלט, האַגאַם צײַטנווייז האָט די טעכנישע זײַט פון דעם אקטיאָרס שפּיל מיך באַפּרידיקט. אָבער וואָס קומט דערפון ארויס? זײַנען טאַקע פּיל צושייער פּאַרבליבן גלייכגילטיק.

פונקט אזא איינדרוק פון מיכאַעלסעס שפּיל האָט באַ מיר זיך באַקומען, ווען איך האָב דורכגעקוקט דעם ספּעקטאַקל „פּאַרטאַג“ (דראַמאַטורג — א. ווייטער), וואָס גראַנאָווסקי האָט אופּגעפירט אין אַט דעם טעאַטער און וווּ מיכאַעלס האָט געשפּילט דעם זיידן.

דעם זעלבן איינדרוק האָבן אַט די ספּעקטאַקלען געמאַכט אויך אַף אַנדערע צושייער. אין דעם האָב איך מיך איבערצײַגט, ווען איך האָב איבערגעלייענט די קורצע אַפּשאַצונג, וועלכע דער באַלשעוויק מאַראַזאָוו האָט פּאַרעפּנטלעכט אין דער צײַטונג „עמעס“ (נומ. 95, יאָר 1922). אַט וואָס דאַרט איז געשריבן: „ס'איז ניט שײַנעך פּילנעווען מיט ראַפּינירטער קאַמע־קונסט די ייִדישע מאַסע, וועלכע האָט ערשט דאָ ניט לאַנג זיך גע־קוויקט מיט אַזעלכע ביליקע אַפּערעטן, ווי „כינקע־פּינקע“ אָדער „מאַלקעלע סאַלדאַט“. דאָס וואָלט באַטייט פּאַרוואַנדלען דעם נײַעם ייִדישן טעאַטער אין אַ זאַמלפּונקט פאַר געפּמאַנישע מעפּונאַקים און צעשרויפּטע אינטעלי־גענטן. מען מוז מוידע זײַן, אַז די ספּעקטאַקלען „אורייעל אקאסטא“ און

„פארטאָג“ זײַנען שטארק פארנעפלט. דער צושויער פארשטייט ניט, וואָס אָף דער בינע טוט זיך. מיר באדארפן אזא טעאטער, וועלכער זאָל זײַן צוטריטלעך פאר די מאסן“.

מיך האָט שטארק געצויגן א שמועס טאָן מיט מיכאַעלסן מיקויעך זײַן אורייעל אקאַסטא. די יאָרן לויפן... און איך האָב אלץ ניט געקאָנט פויעלן בא זיך דולן מיכאַעלסן א מויעך בענעגייע אָט דער פראגע. און עס איז טאקע גאנץ נאטירלעך: ס'איז ניט אזוי לייכט מאַביליזירן אזא שטענדיק פארהאוועטן קולטור־טוער צוליב א שמועס וועגן אן ארבעט, וואָס ער האָט שוין לאנג אָפּגעטאָן, און דערצו נאָך, וואָס זי האָט איבערגעלאָזן נאָכן געזעגענען זיך מיט איר א טערפקע שפור...
סאָפּקאַלסאָף איז געקומען די געלעגנהייט: איך בין אין פּעווראל 1932

אריין צו מיכאַעלסן מיקויעך א געזעלשאפטלעכן איניען. איך האָב אים געטראָפן איינעם אליין אין זײַן קאַבינעט. טכילעס האָבן מיר געשמועסט וועגן דעם איניען, וואָס צוליב אים בין איך אהער געקומען. נאָך דעם האָב איך א פרעג געטאָן מיכאַעלסן, מיט וואָס קאָן מען דערקלערן אזא פאקט, וואָס דער ספּעקטאַקל „אורייעל אקאַסטא“ איז אזוי גיך ארויסגעפאלן פונעם רעפּערטואר פונעם טעאטער. און ענדלעך האָב איך אויסגעדריקט מײַן פארווונדערונג — לעמץ רעכענען א סאך צושויער, אז די ראָל אקאַסטא איז מיכאַעלסעס א דורכפאל.

מיכאַעלס האָט א קליינע וויילע זיך פארטראכט. דערנאָך האָט ער גענור מען ריידן.

— יא, צום באדויערן, קאָן מען עס ניט אָפּלייקענען: די צושויער איז דער ספּעקטאַקל „אורייעל אקאַסטא“ געווען ניט צום הארצן. וואָס אָנבא-לאנגט מיך גופע און די איבעריקע אַנטײלנעמער פון דעם ספּעקטאַקל, זײַ נען מיר טאקע אומצופרידן געבליבן מיט אונדזער ארבעט. שולדיק איז אין א באדייטנדיקער מאָס דער רעזשימיסטער א. גראנאָוסקי: ער האָט אָפּגעשוואכט די איניציאטיוו פון די אקטיאָרן — שוין צופיל דערעכערעך האָבן זיי געהאט פאר אים. מע מוז אנערקענען, אז גראנאָוסקי האָט אין דעם פאל קיין האַניק ניט געלעקט. אים איז באשערט געווען פארשווענדן א שלאָל ענערגיע און צייט, קעדיי צו באקעמפן די כאַאָטישקייט אין די זשעסטן און באוועגונגען, וואָס זײַנען געווען אזוי אייגנטימלעך אונדז, אָנ-פאנגער, דאָס ראָו — געוועזענע אמאטאָרן. איז דעם רעזשימיסטער אויס-געקומען, גרייטנדיק זיך צו די רעפּעטיציעס, אָנצייכענען די סכעמע פון די באוועגונגען, וואָס די אקטיאָרן האָבן באדארפט ארויסברענגען, שפילנ-דיק די אָדער יענע סצענע. אָט אזא מײַן ראַציאָנאליסטישן צוגאנג צום אק-טיאָרס פלאסטיק קאָן מען פארגלייכן מיט דער ארבעט פון א מאשינען-

קאָנסטרוקטאָר, וועלכער כעזשבנט פינקטלעך אויס מיט דער הילף פון מאטעמאטיק די באוועגונגען פון זיין מאשין. אזא ארבעט־מאניר בענעגייע די אקטיאָרן האָט בא גראַנאָזוסקין זיך שוין אויסקריסטאליזירט בעשאס גרייטן דעם ספעקטאקל „גאָט פון נעקאַמע“. דער דאָזיקער רעזשימיסטער האָט בארעכטיקט זיין מעטאָד דערמיט, וואָס ער האָט געמוזט דיסציפּלינירן די אומדערפארענע, רויע אקטיאָרן, וועלכע זיינען געוויינט געווען, שטרעבנדיק אויסדריקן זייערע עמאַציעס, באַנוצן היפּערטראַפּירטע, כאַאַ־טישע זשעסטיקולירונג. דער פּויעל־ייִצע פונעם רעזשימיסטערס דיקטאָ־טור בעשאס רעפּעטירן „אוריִעל אקאָסטא“ איז געווען א קלאַגדיקער: די אקטיאָרן זיינען פארוואנדלט געוואָרן אין מאַריאַנעטקעס.

— אייערע האַשאַרעס, — האָב איך מיך אַנגערופן, — איז שווער צו באַשרייטן. דאָך רעכנ איך, אז די שוועריקייטן, וואָס איר האָט באַגעגנט אף אייער וועג צום אוריִעל־געשטאלט, האָבן געשטאמט פון נאָך אייניקע סיבעס. גראַנאָזוסקיס אוּטאָריטעט, זיין דיקטאַטאָרישע האַלטונג האָבן טאָ־קע געהאַמעוועט די איניציאַטיוו פון די אקטיאָרן. אָבער דאָס איז נאָך ניט אלץ. מע קאָן ניט אינגאַרירן די מיינונג, אז אייערע אויסערלעכע אייגנטימ־לעכקייטן, ווי, לאַמיר זאָגן, אייער נידעריקער ווּוקס, האָבן אויך געשפּילט א נעגאַטיווע ראָל. מע דאַרף זיך אויך רעכענען מיט דעם פאַקט, וואָס אייער סצענישע דערפאַרונג איז דעמלט געווען נאָך קנאַפּ. ביפּראַט, אז די צושייער, וואָס האָבן באַזוכט אייער ספעקטאַקל, האָבן שוין געהאַט גע־זען אין אַט דער ראָל אזעלכע באַרימטע מיסטערס, ווי דאַלסקי, לענסקי, סטאַניסלאָוסקי.

— דאָך, — האָט מיכאַעלס גענומען דערווידערן, — ליגט דער שווער־פּונקט ניט אין אַט די נאַרוואָס אַנגעוויזענע מאַטיוון. מיר האָבן מיט אייך נאָך ניט באַרירט די סאַמע וויכטיקע סיבע פון דעם ספעקטאַקלס מאַפּאַ־לע. די זאַך באַשטייט אין דעם, וואָס דער אוּטאָר פון אַט דער פּיעסע גוצ־קאָוו און פּיל סצענישע טוער האָבן באַטראַכט אוריִעלן, ווי א העלד. אינ־דערעמעסן: אוריִעל אקאָסטא האָט זיך געראַנגלט מיט א סוינע, וועלכער איז אַן אַן ערעך מעכטיקער געווען פון אים. דאַקעגן האָבן מיר — א. גראַ־נאָזוסקי און איך — דערזען אין אוריִעלן בלויו א קאַרבו. אונדזער שטאַנד־פּונקט האָט זיך באַזירט אף דעם פאַקט, וואָס אוריִעל איז געווען אומבאַ־האַלפן לעגאַבע די אמסטערדאַמער ראַבאַנים און זייערע אָנהענגער, די גווירימ־עיוכאַסיס.

איך האָב מיר אין מיין פאַנטאַזיע אויסגעמאַלט אוריִעלן, ווי א מענטשן מיט געבראַכענע הענט. דעריבער האָב איך געבעטן אונדזער האַלבאַשע־מייסטער (דעם קאַסטיימער), אז ער זאָל אפּן פאַן פונעם שוואַרצן אַרבל

פון מיין סורדוט איינמאָנטירן אינמיטן א ווייסן פאס און אפן פאָן פונעם ווייסן ארבל — א שווארצן פאס. אזויארום האָב איך אָנשוילעך סיגנאליי זירט דעם צושויער מיקויעך דער געבראַכנקייט פון אורייעלס געמיט. אַן בעזעמעס, וואָס איז עס פאר א העלד, אז ער איז מאכטלאָז בענעגייע האנד־לונג און ווי איך האָב מיך ניט באמיט פארטיידיקן אורייעלס אידייזשע פאָ־זיציעס, האָט דער צושויער דערשפירט, אז דער אקטיאָר האָט איבערנאָ־טירלעך זיך אָנגעשטרענגט. האקלאַל, עס האָט זיך באקומען דאָס, וואָס איר רופט אָן — אופגעבלאָזענער פאטאַס. סינזויסיי — האָט געטראכט דער צושויער — איז מיין אורייעל פאררטיילט.

— יאָ, — בין איך מאסקים געווען מיט מיכאַעלסעס ארגומענט, — אזא פאָרשטעלונג וועגן אייער אקאַסטא האָט אין א באדייטנדיקער מאָס אינס־פירירט אויך נאטאן אלטמאנס מאָנומענטאלע דעקאָראציע, וואָס האָט אָפ־געשפיגלט דעם אלטפרענקישן גווירשייכעסדיקן שטייגער. לעגאבע אָט די אימפּאָזאַנטע פּאַלאַצן פּלעגט די קלייניקע באשיידענע פיגור פונעם אקטיאָר באַטל ווערן און זיין פאטאַס האָט אויסגעזען אומנאטירלעך.

סאיז געווען נאָך א סיבע, וועלכע האָט געשטערט דעם אקטיאָר קריגן כייז אין די אויגן פון די צושויער: די ליבע פון אורייעל אקאַסטא צו יעהוי־דיס פארנעמט א גרויס אָרט אין דער דאָזיקער טראַגעדיע. אינעם מאַסק־ווער יידישן טעאטער האָט מען, גרייטנדיק די דאָזיקע פיעסע, אָט דעם וועזנטלעכן קאָמפּאָזיט אָפּגערוקט אפן הינטערגרונט. דאָס האָט אָפּגע־שוואכט דעם עמאַציאָנעלן פּאַטענצאַל פון דער פּאַרשטעלונג. האָט עס אין א באדייטנדיקער מאָס גוירעם געווען די טרוקנקייט, מיט וועלכער עס האָט געווייעט פון אייער שפּיל אין אורייעל־ראַל.

— איך מיין, אז איצט איז אייך שוין אלץ קלאַר, — האָט מיכאַעלס גע־זאָגט.

א פּשאַרעמאכער ווערט אן אזעספּאַנעם

(רעב אלטער)

ווען כ'האב דאָס ערשטע מאָל געזען מיכאַעלסן אין דער ראַל פון רעב אלטערן (אין שאַלעם־אלייכעמס איינאקטער „מאזל־טאָוו“), האָט מיך שטארק איבעראשט די אויסערגעוויינלעכע בוילעטקייט און קלאַרקייט פון אָט דעם געמעל. דער פּאַנעם־אויסדרוק, די אינטאַנאַציע, די זשעסטן — אלץ איז דאָ געווען העכסט איבערצייגנדיק און אויבאשטרייטבאר. איך בין געווען זיכער, אז טאקע נאָר אזוי און ניט אנדערש באדארף מען מאַלן רעב אל־

טערן. מיר האָט זיך געדוכט, אז דער דאָזיקער אקטיאָר האָט מאטעמאטיש בארעכנט די ליניעס פון די זשעסטן, זייער צאָל, ווי אויך די פּוּיזעס. די האנדלונג פונעם איינאקטער „מאזלטאָוו“ קומט פאַר אין קיך בא א יידישן גוויר. די הויפט־פּערסאָנאַזשן זײַנען דאָ דעם גווירס מעשאַרסעס און זייער אָפּטער גאסט רעב אלטער דער פּאַקנטרעגער. דער גרונט־מאַטיו אין דאָ — דער פּראָטעסט פון די מעשאַרסעס קעגן דער ברוטאַלער באציונג פון זייערע באלעבאטיס. רעב אלטער, דער אַרעמער מויכער־ספּאַריס, איז א גוטער פּרײַנט, א יעדיד פון אָט די דערנידעריקטע. אגעוו, שאדכנט ער זיך צו דער קעכן ביילע, האגאם אָט די לעכצעניש אין זייער שעמעוויק, זייער באשיידן און דעריבער זייער רירנדיק. רעב אלטער איז א טרוימער.

ווער עס לייענט די פּיעסע „מאזלטאָוו“, באטראכט רעב אלטערן ניט אנדערש, ווי א דערוואקסן קינד. וועגן רעב אלטערס קינדערשער נאַיווקייט זאָגן איידעס אפּילע די נעמען פון די ביכער, וואָס ער ברענגט צום לייער־נען זײַנע קוינים — דער קעכן ביילע, פּראדל דער פּאַקאַיאָווע, דעם לאקיי כאַים. אָט האָט איר אייך די נעמען פון אָט די מײַסע־ביכלעך:

„א ווילדער נעגער אין א רויטן גארטל מיט צען אָנגעלאָדענע פּיסטוילן און זעקס דאמען, וועלכע מע האָט מיט דער הילף פון קישעף פּאַרוואנדלט אין טויבן, אָדער דאָס פינגערל פון שלוימע האמעלעך.“

„א קעניג אין געפּענקעניש באם אייז־אַקעאן, אָדער די צעשפּאַלטענע ליפּ.“

„א שווארצער ציגיינער מיט זילבערנע קנעפּ אין א רייטוואָגן, אָדער די גלעזערנע פּייסעכדיקע קאַטשלקע.“

אָט אזעלכע מײַסעס רייצן די פּאַנטאַזיע פון רעב אלטערן און זײַנע קונדן. מיינט איר עפשער, אז ער לייענט נאָר אזעלכע ביכער? אים אין ניט פּרעמד די ציעניסטישע ליטעראטור. נאָך מער: ער איז אין א געוויי־סער מאָס באהאוונט אויך אין דער סאַציאַליסטישער ליטעראטור. אָבער פון אָט די אלע יעדעס אין בא אים אין קאַפּ געבליבן א נאיווער, א מעשווע־דיקער מישמאַש, סײַ די, סײַ יענע פּאַרטיי זײַנען אין זײַן פּאַרשטעלונג פּאַלקס־פּאַרזאָרגער. פּאַרדאמען די אָדער יענע מענטשן — דאָס לייגט זיך אים ניט אפן סייכל. אָף אלעמען געפינט ער א זכּוּס. ער איז אפּילע אָף ביילע דער קעכנס באלעבאטיס ניט אפּגעבראַכט. און ווען ביילע טוט א זאָג: „בעסער א מיסע־מעשווע אָף מײַנע באלעבאטיס, איידער עס זאָל, כאַלילע, עפעס שאטן די סיציליסטן“, רייסט זי רעב אלטער א דערשראָ־קענער איבער: „וואָס האָב איך צו זיי.“

זיין ווייכליביקייט, זיין פשאַרעמאכערישע נאטור ברענגט דערצו, אז ער באשולדיקט קיינעם ניט און פאלט אף קיינעם ניט אָן. אינעם אלטן ביז־אַקטיאבערישן טעאטער האָבן אפילע זייער באגאכטע אַקטיאָרן רעב אלטערן געשילדערט, ווי א שטייגערישן פארשוין; זיי האָבן דעריקער באטאָנט זיין נייגונג צו א שנאפס, זיין כיישעק צו בילע דער קעכן. אַט די פראַטים האָבן דעם צושויערס אופמערקזאמקייט אָפגע־ווענדט פון רעב אלטערס אינערלעכן וועזן. רעב אלטערס טאָך פלעגט דערטרונקען ווערן אין אַט דעם שטראָם עכט־שטייגערישע פראַטים. האָט זיך מיר געגלוסט געווייר ווערן בא מיכאַעלסן גופע, וויארום איז אים געלונגען צו דערלאנגען אַט דאָס געשטאלט אזוי, אז דאָס קאַמ־שע, וואָס איז אַט דעם נעפעש, ווערט אָפגערוקט אפן הינטערגרונט, און מיר ווערן ווילנדיק־ניט־ווילנדיק דורכגעדרונגען מיט א מיין דערעכערען לעגאבע אים.

ס'זינגען אוועק צוויי כאדאַשים, זינט כ'האָב באזוכט אַט דעם שאַלעם־אלייכעם־אָוונט. איך בין געשטאנען באם ארינגאנג פון דער טעאטער־געביידע און האָב געווארט, ביז עס האָט דאָרט זיך פארענדיקט די רעפּע־טיציע, און מיכאַעלס האָט זיך באוויזן. דערנענטער איך מיך צו אים און זאָג:

— איך רעכן, אז איר וועט מיר ניט אָפזאָגן און דערקלערן: וואָס איז די סיבע, וואָס אייער שפּיל אין דער רעב אלטער־ראַל פארכאפט אזוי אפילע די צושויער, וואָס האָבן שוין געזען אונדזערע סאמע טאלאנטפולע אַקטיאָרן אין אַט דער ראַל?

— איך ווייס, — זאָגט מיכאַעלס, — מיין ברודער כאים האָט מיר דער־ציילט, אז אייך האָט שטארק פארינטערעסירט מיין רעב אלטער. איז הערט זיך אייך: אף מיר גופע, ווען איך האָב דורכגעלייענט „מאזלטאָוו“, האָט רעב אלטער געמאכט דעם איינדרוק פון א מאַדנעם נעפעש. ס'איז שוין אזא שטייגער: ווען אן אַקטיאָר פאקט אזא ראַל, ציט עס אים וואָס מער אויסלאַכן, כויעק מאכן פון אַט אזא פארשוין. אָבער ווען איך האָב גענו־מען טיפּער זיך אריינטראכטן אין אַט דעם געשטאלט, האָב איך פארשטאָ־נען, אז האגאם רעב אלטער איז זייער קאַמיש, אָבער שאַלעם־אלייכעם האָט דאָך אריינגעפירט רעב אלטערן אין דער פּיעסע ניט צוליב קיצלען די צושויער. עמעס, אין דער פּיעסע זינגען רעב אלטערס קאַמישע גענג זייער פארביק געשילדערט. אָבער זאָגט מיר, איך בעט אייך, ווער פון אונדז זעט ניט אויס קאַמיש ווען־עס־איז? ווער פון אונדז איז ריין פון כעסרוינעס? צוליב וואָס זשע טויג עס צעשמירן, אונטערשטרייכן די האוויכעס פון אַט אזא שטילער טוב, ווי רעב אלטער? ער איז דאָך אן

אונדזערדיקער, אן אייגענער, א לייבלעכער קאָרעו פון אלע אונטערדריקטע, באאוולטע. ווער ס'איז באקאנט מיט אָט דער פּיעסע, דער ווייסט, אן די איקער-אידיי איז דאָ—דער פּראָטעסט פון די מעשאַרסים קעגן דער ברוטאלער באַציונג פון די באלעבאטיס. רעב אלטער ווערט אונדז איינער געבאקן אין האַרצן, ווי א מענטש, וואָס קאָן קיין אוולעס ניט לייַדן. און דער איקער: אָט די ליבשאפט צו באליידיקטע מענטשן איז ניט פּאסיוו, זי איז אקטיוו. איר געדענקט דאָך דעם סאמע פאטעטישן מאַמענט צום סאָף פון דער פּאַרשטעלונג: ווען ביילעס באלעבאָטע, די גוירנטע, רייסט זיך אריין אין קיך, ווי א וויכער, און פאלט אָן אף די מעשאַרסים מיט קלאַלעס און זידלערייען, ווערט רעב אלטער די מינוט ניקטער און רופט אויס:

— די צייַליסטן זאָגן: „א קלאַג צו דיין קאַפּ“

נאָך מער: ער כאַפט א שניטל האַלץ און טוט עס א הייב איבער איר קאַפּ (די באלעבאָטע טוט בעשאַס-מייסע א פאל אף די קני). דאָס איז, פאַרשטייט זיך, א סימבאָלישער זשעסט. אזא זשעסט האָט איר ניט אין שאַלעם-אלייכעמס טעקסט. דאָס האָט דער רעזשימיסטער אף זיין אכרייעס צוגעגעבן. אָט דער זשעסט איז באַרעכטיקט, מאַכמעס ער פאַרשטאַרקט דעם טאָן פון סאָציאַלן פּראָטעסט, האַגאם רעב אלטער דער פּשאַרעמאַכער, דער מעכעטייעניק ווערט דאָ פאַרוואַנדלט אין א מיליטאַנטישן אַזעסניק.

— מיך האָט, דעם עמעס זאָגנדיק, — מיש איך מיך אריין אין מיכאַ-עלסעס רייד, — ביז גאַר איבעראַשט די צוריקגעהאַלטנקייט פון אייערע זשעסטן, די אויסגערעכנטקייט און קאַרגשאַפט פון אייערע באוועגונגען, מיט וועלכע עס צייכנט זיך אויס אייער שפּיל.

— פאַרגעסט ניט, — זאָגט מיכאַעלס, — אז מײַן לערער איז א. מ. גראַ-נאָוסקי און ער איז איינער פון מאַקס ריינהאַרטס בעסטע טאַלמידיס. האָט ער טאַקע מיך אויסגעלערנט, וויאזוי אן אַקטיאָר באַדאַרף זיך האַלטן אף דער בינע. מיר, אַקטיאָרן, האָבן לויט דער אָנווייזונג פון א. מ. גראַ-נאָוסקי גענומען אין באַטראַכט געוויסע פעלערן, וואָס זיינען געווען אייגנטימלעך דער מערהייט אַקטיאָרן פונעם ביזאַקטיאָבערישן יידישן טעאַטער. איינער פון אָט די פעלערן איז באַשטאַנען אין דעם, וואָס אין זייערע זשעסטן, אין זייערע באוועגונגען האָט געהערשט עפעס א מין אַנאַרכיע — זיי זיינען געווען כאַאָטיש. די זשעסטן פון אן אַקטיאָר, זיינע באוועגונגען באַדאַרפן זיין אויסדערוויילטע, אויסגעשפּראַכענע. באוועגלעכ-קייט און אומבאוועגלעכקייט אף דער בינע זיינען אונטערגעוואָרפן געוויסע געזעצן. היט מען זיי ניט אָפּ, איז די קונסט פון אַקטיאָר ווייט פון שליימעס.

אָבער דער איקער איז — טיף אריינדריינגען אין דער פסיכאלאגיע פונעם פארשוין, וועלכן מיר שילדערן אף דער בינע.

מ'ד האָבן אין רעב אלטערס האלטונג אינטערעסירט גראַד די מאַמענטן, ווען ער איז פארטיפט אין זיינע מאכשאַוועס. דעריבער האָבן איר געלייגט ווייניק אכט אף דעם, וואָס רעב אלטער איז געווען בעגילופן, אונטערן גלעזל. ס'איז מיר אפן געדאנק ניט געקומען, אז מ'זיין רעב אלטער מוז אויסזען, ווי א פליאסקעדריגע, ווי עס פאסירט מיט דאָס ראָוו באטרונקענע. די היפשע פאַרציע מאשקע, וואָס ער האָט אין זיך אריינגעקנאקט, האָט ניט געשטערט דער קאַנצענטרירטקייט פון זיין געדאנק און ניט אָפגענומען בא אים דעם מאַסגעפיל, די פיייקייט פארבלייבן צוריקגעהאלטן. און אַנשטאַט אונטערצושטרירן די צעשרויפטקייט פון א שיקערן בען-אַדאַם האָבן איר דעמאָנסטרירט רעב אלטערס געפיל פון מענטשן-ווירדע. איר האָבן מיך פאַרגעשטעלט: דאפקע אין בעגילופנדיקן צושטאנד איז רעב אלטער פארטיפט אין באטראכטן זיין אייגענעם גוירל און דעם גוירל פון זיינע ארומיקע.

— און דאָך, — זאָג איר, — שפריצט פון איינער שפיל מיט איראַניע די גאנצע צייט פון אַט דעם ספעקטאַקל.

— ווי זשע קאָן עס אנדערש זיין? האגאם איר גופע בין צו רעב אל-טערן דורכגעדרונגען מיט סימפאטיע און טו אלץ, אז דער צושויער זאָל אים ליב האָבן, שטערט עס מיר ניט צו איראַניזירן בענעגייע אַט דעם פארשוין. אזא באפארבונג גיט צו נאָך מער כּיין מ'זיין רעב אלטערן.

אַפגעשניטענע פליגל

(בינאַמיון)

צוליב אן איניען בין איר אריינגעקומען אינעם מאַסקווער יידישן טעאטער. האָט מען מיכאַעלסן צו וויסן געגעבן, אז איר וויל זיך מיט אים טרעפן. האָט ער מיך איינגעלאדן. פונעם ערשטן בליק איז מיר געוואָרן קלאָר, אז מיכאַעלס איז גוט געשטימט. ווענד איר מיך צו אים:

— וועדליק איר זע, איז בא איר גאַר א געהויבענע שטימונג.

— יא, יא, — האָט ער באשטעטיקט, — אזוי איז עס טאקע. בא אונדו אין טעאטער גרייטן מיר א נייעם ספעקטאַקל — „מאסאַעס בינאַמין הא-שלישי". אזא ארבעט באפליגלט און דערקוויקט.

— קאָנטיק, — זאָג איר, — אַט די צוגרייטונג באטראכט איינער גאנצער קאַלעקטיוו, ווי אן אויסערגעוויינלעכע געשעעניש.

— אוואדע, אוואדע, — איז מיכאַעלס מאסקים, — איך פּערזענלעך באַ-
טראכט עס, ווי א צוגרייטונג צו א גרויסן יאַמטעוו. איר נעמט נאָר אין
באַטראכט, אז בעמעשעך פון די לעצטע צוויי יאָר איז מיר ניט באשערט
געווען צו שפּילן אזא אויסטערלישע ראָל, ווי בינאַמין. סײַ די ראָל פונעם
שווינדלער שינדל (אינעם ספּעקטאַקל „137 קינדער־היזער“, וואָס איז באַ
אונדז אופגעפירט געווען אינעם יאָר 1926), סײַ די ראָל, מישטיינסגעזאַגט,
פונעם וויסנשאפטלער טראַדעק, וואָס איז אופגעפירט אינעם אָנהייב פונעם
לויפנדן יאָר, — קיין איינע פון אַט די ראָלן האָט מיך אזוי ניט אופגערוי-
דערט, ווי די בינאַמין־ראָל.

איך איז, מינאַסטאַם, באַוווסט, אז איך זע אין יעדן מענטשן א שטיק
דאָן־קיכאַט — איך זע זײַן טרוימערישקייט, ווי אויך זײַנע שווינדלערישע
נייגונגען. אַט דעם געדאַנק האָב איך שוין אַרויסגעזאַגט אין איינער פון
מײַנע עפנטלעכע אַרויסטרעטונגען. אָפּטמאַל איז מײַן צוגאַנג צו מענטשן
פול מיט ראַכמאַנעס און מיטגעפיל. דערפון שטאַמט מײַן שטענדיקע
שטרעבונג געבן דעם מענטשן א מעגלעכקייט זיך צו פאַרטיידיקן. דאָס
אַלץ האָט א שייַכעס אויך צום הויפּט־פּערסאָנאַזש, צו בינאַמינען, וועלכן
איך גרייט מיך שפּילן אינעם נאַענטסטן ספּעקטאַקל.

בינאַמין איז א קאַפּצאַנישער טוישעוו פונעם פאַרוואָרפענעם שטעטל
טונעיאַדעווקע. ס'איז א פאַרכושטער געפּעש, וואָס רײסט זיך, ווי פון אן
אַיזערנער קייט, וואַנדערן. אים ציט אַומופּהערלעך אין פאַנטאַסטישע
לענדער. אים סאַרפּעט דער באַגער אַפּצוזוכן די לעגענדאַרע „רויטע
ייִדלעך“, די צען שוואַטיים, וואָס זײַנען מיקאַדמוינים פאַרבליבן שטעקן
ערגעץ הינטער די האַרײִכוישעך. בינאַמין טרוימט, אז דאָרט וועט מען
אים זאַלבן פאַר א קייסער, און דעמלט וועט ער אויסלייזן אלע ייִדן פון
יעסורים און דערשלאַנגקייט. אַט דער טרוים באַגייסטערט און העלפט אים
איבערצוטראַגן די לייִדן אין זײַן שמוציקן שטעטל טונעיאַדעווקע. אַט דער
טרוים שטויסט בינאַמינען צו אַוואַנטיר־טאַטן. אין אן אַוואַנטיר ציט ער
אַרײַן זײַן סאַמע נאַענטן כאַווער סענדערל די ייִדענע. און זיי לאָזן זיך
אַוועק אין דער ברייטער וועלט. נאָך א ריי קאַמישע פאַסירונגען קערן
זיך אַט די ביידע וואַנדערער צוריק קיין טונעיאַדעווקע.

אַוואַדע ווייסט איר דעם דאָזיקן סוזשעט. דערציילט האָב איך אים אַיך
אינקורצן, קעדיי צו דערקלערן אונדזער צוגאַנג צו דער אידיי פון דעם
ווערק. ווער עס האָט מיט קאַפּ געלייענט דאָס ווערק, דער ווייסט געוויס,
אז מענדעלע מויכער־ספּאַרים האָט זיך געשטעלט א ציל — מיט דער גאַנ-
צער קראַפט פון זײַן סאַטירע אויסלאַכן דעם געבעכדיקן שטייגער פון די
טונעיאַדעווקער טוישוים. יא, אין אַט דעם ווערק זײַנעם קאַנסנט און

דעמאסקירט דער מעכאבער דעם שמוץ, די אָפגעשטאנענקייט און אלט־פרענקישקייט פונעם ייִדישן פאטריאַרכאלן שטייגער, וווּ עס פרוכפערן און מערן זיך אזעלכע אומבאהאַלפּענע פארשויענען, ווי ביניאַמין און סענדערל.

מיר, די אַנטיילנעמער פונעם צוקינפטיקן ספּעקטאַקל, לייענען צווישן די שורעס פון מענדעלעס טעקסט דאָס, וואָס דער אווטאָר האָט ניט דער־זאָגט. אייגנטלעך, באַמזען מיר זיך פארטיפערן די פראַבלעם, וואָס מענר־דעלע האָט געלייגט אין גרונט פון זײַן ווערק. דער איקער איז דאָך ניט די כוּזעקמאַכעריי איבער אזעלכע אומבאהאַלפּענע געפאַשעס, ווי ביניאַמין און סענדערל, דער איקער איז — שילדערן זייער טראַגזיס, דער איקער איז — א הומאַנישער צוגאַנג צו אַט די באַאוולטע און דערנידעריקטע. די טראַגישקייט באַשטייט דאָך אין דעם, וואָס זייער נאַווקייט ווערט צעטראַטן דורך דער דורכגעטריבנקייט פונעם האַנדל־וואַנדל, זייער טרוים צעטרעטן די קנאַקערס, וואָס יאָגן זיך אין איין אַטעם נאָך גוזמעדיקע רעוואַכיס. און אין דער זעלבער צייט זײַנען אַט די צוויי פארשויענען קאָמיש, ווייל עס ווייעט פון זייערע פאַרשטעלונגען מיט מיטלאַלטער, מיט א מערקווירדיקער באַגרענעצטקייט.

מענדעלע מויכער־ספּאַרים זעט אין ביניאַמינען א ייִדישן דאָן־קיכאַט. ער דעמאסקירט אים און לאַכט אים אויס. איך רעכן אָבער, אז כוּזעק מאַכן פון ביניאַמינען איז ניט מײַן הויפּט־אופגאַבע. סײַ איר, סײַ מײַן פארטניאַר זוסקין האָבן געהאַלטן פאר דאָס וויכטיקסטע — אנטפּלעקן די לייזן און די באַדנלאָזיקייט פונעם נאַוון און ערלעכן פאַלקסמענטש, וועלכן סײַז אויסגעקומען זיך צוזאַמענשטויסן מיט דער אומבעראַכמאַנעסדיקער ווירקלעכקייט.

— סײַז אינטערעסאַנט צו וויסן, — רוף איך מיך אָן צו מיכאַעלסן, — וועלכע אַסאַצאַציעס זײַנען אין אַייער פאַנטאַזיע געבוירן געוואָרן, ווען איר האָט גענומען זוכן די מיטלען, וואָס זײַנען נייטיק צוליב דער ביניאַמין־פאַרקערפּערונג.

— איר ווייסט געוויס, — ענטפּערט מיכאַעלס, — ווען איך קאַנצענטריר מײַן אופּמערקזאַמקייט אַף דעם אַדער יענעם מענטשן, שטעלט זיך מיר פאַר, אז איך גיי צו צו עפעס א סוידעספּולער דערשיינונג. באַ אונדזערע אַמאַליקע דענקער געפינען מיר אזא מין זאַג: יעדער מענטש איז אַ גאַנצע וועלט פאר זיך.

אַט דעם סאָד, אַט די געהיימניש ווך איך אין יעדן געשטאַלט, וואָס איך גרייט מיך באַווייזן אַף דער בינע. אַט נעמט, לעמאַשל, ביניאַמינען. ער שטעלט זיך מיר פאַר עלעהיי א פּויגל, באַ וועמען מע האָט אָפּגעהאַקט

די פליגל. ווען עס האָט זיך אָנגעהויבן די באהאנדלונג פון ביניאַמינס האלבאַשע, פרעגט מיך דער קינסטלער: „וואָס פאַדערט איר?“ — האָב איך געענטפערט: „מע דארף, אז עס זאָל מיר זיין ענג אונטער די פאכוועס. איך זאָל האָבן א געפיל, עלעהיי מע שניידט אונטער בא א פויגל די פליגל.“ דאָס וועט מיר העלפן צו מיטפילן דעם געשטאלט, וואָס עס שטייט מיר פאַר צו פארקערפערן.

— האָט איר אין מענדעלעס טעקסט געפונען א רעמען אף אן ענלעכער אסאַציאַציע?

— יאָ, — האָט מיכאַעלס באשטעטיקט, — דאָרט איז טאקע דאָ עפעס אזוינס, וואָס האָט א שניכעס צו אזא מין אסאַציאַציע. אָט וואָס מענדעלע שרייבט אינעם אָנהייב פון זײַנע „מאסאַעס“:

„די ווונדערלעכע מיניעס וועגן די רויטע יידעלעך און וועגן די צען שוואַטים זײַנען טיף אריינגעדונגען אין ביניאַמינס נעשאַמע, און פון דעמלט אָן איז אים עפעס ווי ענג געוואָרן אין זײַן שטעטל, אים האָט עס אלץ געצויגן אין די ווייטע מעקוימעס...“

— אגעוואָס — זאָגט מיכאַעלס, — איז עפּשער גיט קעדיי איצט אנטפלעקן אלע סוידעס פון מיין אקטיאַרישער לאבאַראַטאָריע. ווען עס וועט פארטיק ווערן דער ספעקטאַקל, וועט פאר אייך ניסגאלע ווערן די קאַנקרעטע פארקערפערונג פון מיניע האשאַרעס.

און אָט זיך איך אינעם צושייער־זאל און קוק מיך צו, ווי מע שפילט „מאסאַעס ביניאַמין האשלישי“. א באגינסטערטער האָט מיכאַעלס געשפילט. ער האָט, קאַנטיק, פאר זיך אוועקגעשטעלט א קאַמפליצירטע אופגאַבע: אויסדריקן דאָס טראגישע דורך דעם קאַמישן. עס איז מאמעש געשען א נעס: דער נעבעכדיקער, דער אַרעמער ביניאַמין, וועלכן מיכאַעלס האָט פארוואנדלט אין א היספּילעספולן גליקזוכער, אין אן ענטוואַסט, האָט אויסגעזען קימאַט ווי א העלד. אָנגעטאַן אין א שמאַטעוואטער קאַפּאַטע, אין קורצינקע פלודערלעך, אונטער וועלכע עס טארטשען די טאַכטוינים; דעם קאַפּ דעקט צו א שפיציקע יאַרמלקע, וואָס גיט צו ביניאַמינען גאַר קנאַפּ כײַן. נו, און דער גרינער שאַרף אף זײַן האַלדז, וואָס האַרמאַנירט קלאַל גיט מיט דער גאַנצער האלבאַשע; געלע, שפיצעכיקע ברעמען; דאָס בערדל איז מיניע טאַלמיד־כאַכעם פאַרדרייט און איז ענלעך אף א מאַ־טשאַלע... מיט אײַן וואָרט, דער אויסזען איז מעשוונעדיק. עפעס גאַר קײַן מענטש גיט — א סטראַשדילען

אַבער וואָס מער איר פאַרטיפּט זיך אין דער שפיל פונעם אקטיאַר, גייט אייך שוין גיט אָן זײַן אויסזען. אייך פאַרכאַפט דער עקסטאַטישער גלאַנץ פון זײַנע אויגן, דער קאַפּ, וואָס איז עטוואָס פאַריסן, און די אויגן,

וואס זיינען געווענדט אין די מערכאקים. דער פאטאָס, מיט וועלכן מיכאַ-
עלסעס שפּיל איז דורכגעדרונגען, ברענגט דערצו, אז אייך ווייזט זיך
אויס: ס'איז דאָך אן אפּלאַגיע, א לויברגעזאנג ביניאַמינען; עפעס איז
מיכאַעלס קעמוי באַטל געוואָרן אין זיין שאפּונג. אָט ווי טיף דער אקטיאָר
האַט באוויזן צו באגרייפן ביניאַמינען, ווער עס האָט אופּמערקזאם בא-
טראכט מיכאַעלסעס שפּיל, האָט דערפּילט אין איר א ליכטע איראַניע,
אַבער אין דער איראַניע האָט לעגאמרע געפעלט אזוינס, וואָס זאָל אויס-
זען ווי א באליידיקונג לעגאבע ביניאַמינען. מיכאַעלסעס צוגאנג צו ביי-
ניאַמינען איז געווען באהויכט מיט עכטן הומאניזם.

דאָס צונויפּפאַרן סענטימענטאַלקייט מיט איראַניע, דאָס אויסמישן פא-
טאָס און פאַראַדיע האָט דערגרייכט צו אזא מאדרייגע, אז ס'איז געווען
שווער זיך פאַנאנדערקלייבן, וווּ איינס האָט זיך פאַרענדיקט, און וווּ דאָס
צווייטע האָט זיך אָנגעהויבן.

צו אזא הויכן גראד האָט זיך דאָ א הייב געטאָן די קונסט דערפאַר,
וואָס מיכאַעלס האָט זייער ערנסט באנומען זיין אופגאבע. איינגטלעך, איז
דאָך ביניאַמין— טראַץ דעם טיפּן טראגישן טאָך זיינעם— פאַרט א קאָמי-
שער פערסאָנאַזש. האָט טאַקע דער אקטיאָר באדארפט פאַרמאַגן א גרויסן
טאַקט, אום ניט אראַפּגליטשן זיך צו ווילגאַרן קאָמיזם. דאָ האָט אויך
געהאַלפּן די קלוג־אויסגערעכנטע קאַנטראסט־שפּיל: אויסערלעך א פליאַס-
קעדריגע, אָבער סאַרא בונטאַרישע געשאַמע, סאַרא אומרו, סאַרא מאַרא-
לישע זויבערקייט דאָס דאָזיקע קליינע מענטשעלע פאַרמאַגט.

שטאַרק איבעראשט האָט די צושויער די צוריקגעהאַלטנקייט, די לאקאַ-
נישקייט אין די מאנירן פונעם אקטיאָר. אָט האָט איר די ערשטע סצענע
פונעם ערשטן אקט. א וואנדערנדיקן מויכער־ספּאַרים האָט ארומגערינגלט
א כאַפּטע טונעיאדעווקער יידן. ביניאַמין איז אויך דאָ. דער אוירעך דער-
ציילט וועגן ווייטע־ווייטע מעקוימעס, דערין אויך וועגן ערעץ־ניסראַעל
און יערושאַלאים. ביניאַמין איז אויסער זיך. ער ווערט שטאַרק צעקאַכט.
וויאזוי זשע דריקט עס זיך אויס? ביניאַמינס אויגן ברענען, און ער גלעט
אזוי צאַרט די האנט פון א יינגעלע, וואָס האָט זיך צו אים צוגעטוליעט.
ער נעמט דאָס יינגעלע ארום. און ווען דער אוילעם קלייבט זיך שוין
אוועקגיין, דערווייטערט זיך ביניאַמין מיט דעם יינגעלע, וואָס ער האָט
פעסט ארומגענומען.

און אָט האָט איר אייך נאָך אן עפיזאָד, וואָס קומט גלייך נאָך דעם
נאַרוואָס באשריבענעם. ביניאַמין באווייזט זיך אף דער אוואנסצענע. שוין
אייער אליין, זיינע אויגן דריקן אויס א גוואלדיקן אומרו. דער מענטש
איז ווי א צעפּאַלאַכעטער. עס דוכט זיך, אז ער זעט אפּילע ניט, וואָס

ארום אים טוט זיך. פון גרויסער אופרעגונג איז זיין שטים א הייזעריקע. עס רינסן זיך ארויס פון זיין מויל איינציקע ווערטער: „יערושאָלאָם... מעדינאסײַסראָעל... אַט... פאר די אויגן...“ אין דער זעלבער צייט שטרעקט ער אויס די רעכטע האנט. זי ציט זיך לאנגזאם ארוף. די פינגער וויברירן אינעם ריטם פון דער אַרקעסטער־מוזיק. די אינטאַנאַציע, דער אין זיך איינגעהאלטענער און אָנגעשטרענגטער פּאַטאַס, די וויברירונג פון די פינגער, אף וועלכע עס טאַנצן ליכט־שטראַלן, — דאָס אלץ ווירקט אף די צושויער, וועלכע דערשפירן א טיפע איבערלעבונג אין די געציילטע ווערטער, וואָס האָבן זיך דאָ נאַרוואָס געלאָזט הערן. האגאם ס'איז טיף דער זין פון אַט דער בינאַמין־פּאַרקערפּערונג, האגאם זי אנטהאלט אין זיך א געוויסע פּילאָסאָפּישע אַנדיטונג, דאָך איז די דאָזיקע סצענישע שפּראַך צוטריטלעך, פאַרשטענדלעך פאַר די ברייטע מאסן צושויער.

מיט וואָס דערקלערט עס זיך, וואָס אף מיכאַעלסעס בינאַמין הויערט אזא כּיין? טיילווייז איז דערצו גוירעם די אויסטערלישע רויקניט, וואָס ווייעט פון מיכאַעלסעס שפּיל. און רויק איז דער אקטיאָר דערפאַר, וואָס ער איז זיכער, אז ער האָט געפונען די סאַמע פּולקומע פּאַרם פאַר זיין סצענישער שאפונג. בלויז פּולקומע קלאַסישע ווערק צייכענען זיך אזוי אויס מיט זייער פאַרגאַנצקייט און זאָגן איידעס וועגן דער אויסטערלישער מייסטערשאפט פון זייערע באשעפער.

און נאָך א זאך: די זייער געלונגענע פּאַרם פון אַט דעם ספּעקטאַקל אינגאַנצן גענומען און בּיפּראַט פון מיכאַעלסעס שפּיל האָט זיך ארויסגע־ווּיזן זייער צוטריטלעך פאַר מאַסן נייט־דישע צושויער.

ניט געקוקט אף דער אויסערגעוויינלעכער האַרמאָנישקייט און טעאַט־ראַלישקייט פון אַט דעם ספּעקטאַקל און די מערקווירדיקע אקטיאָרישע דערגרייכונגען פון מיכאַעלסן און זוסקינען, האָט די דאָזיקע פּאַרשטעלונג גוירעם געווען פאַרשיידענע און אין א געוויסער מאָס סטירעסדיקע אָפּ־שאַצונגען פון דער קריטיק. אייניקע פון אַט די אָפּשאַצונגען האָבן אָפּ־געשפּילט די שטימונגען פון אַט יענעם קורצטערמיניקן געשיכטלעכן פּע־ריאָד, ווען א טייל פון דער ייִדישער באַפּעלקערונג פון ראַטנפּאַרבאַנד איז נאָך ניט געווען אַריינגעצויגן אינעם האַרעפּאַשנעם לעבן פון אונדזער לאַנד, — האָבן בינאַמינס באַדנלאָזע טרויען וועגן ערעפּייִסראָעל גע־קאָנט אופּוועקן א געוויסן מיטגעפּיל, א געוויסע בענקעניש אין די הערצער פון געוויסע שיכטן דעקלאַסירטע יידן.

וועגן דעם זאָגט איידעס אויך אזא עפּיזאָד, וואָס האָט פּאַסירט אינעם יאָר 1931. איך בין געקומען אינעם מאַסקווער מעלכישן ייִדישן טעאַטער אפן ספּעקטאַקל „מאַסאַעס בינאַמין האַשלישי“, וואָס איז שוין לאַנג גע־

ווען פארעכנט אינעם גאלדענעם פאָנד פונעם רעפערטואר פון אָט דעם טעאטער. ווען איך האָב נאָכן אויסטאָן דעם מאנטל זיך שוין געגרייט שטייגן אָף די טרעפּ, וואָס פירן אין צושויער־זאל, דערזע איך דאָוויד בערגעלסאָנען. טוט ער מיר א זאָג מיט א כיטרע שמייכלעלע:
 — ווי קומט איר היינט אהער? איר האָט דאָך, מינאסטאם, שוין ניט איין מאָל געזען אָט דעם קליינבירגערלעכן ספעקטאקל...
 קוק איך אים אָן א פארכידעשטער. האָט ער פארשטאנען, אז בא מיר איז שטארק אָפּגעפרעגט דאָס, וואָס ער האָט אזוינס א זאָג געטאָן. רופט ער זיך אָן:
 — אויב איר מיינט, אז דאָס האָב איך אָט דעם ספעקטאקל געקרוינט מיטן טיטל „קליינבירגערלעכער“, האָט איר טאקע א טאָעס. דאָס האָבן אייערע טעאטער־קריטיקער אזוי אָט דעם ספעקטאקל באנומען. און ער האָט זיך הילכיק צעלאכט.
 האָב איך פארשטאנען, אז ער האָט אין אָט דעם מאַמענט געקראָגן כיישעק איראַנזירן איבער אָט יענע קריטיקער, וואָס האָבן געטאָן אלץ, וואָס מעגלעך איז, קעדיי קאַמפּראַמעטירן דאָס דאָזיקע אויסטערלישע קונסט־ווערק.

דער לופטמענטש

(רעאליזם און פאנאטיק)

מיכאַעלסן איז געווען ניכע צו געבן דערקלערונגען וועגן די ראָלן, וואָס אים איז אויסגעקומען צו שפילן. אייניקע פון מינע באקאנטע האָבן מיך געבעטן, אז איך זאָל א פרווו טאָן זיך דערשלאָגן בא מיכאַעלסן אן ענטפער אָף די פראגן, וואָס זיינען בא זיי אנטשטאנען נאָכן דורכקוקן דעם ספעקטאקל „לופטמענטש“ אינעם טעאטער. די פראגן זיינען דעריקער נעגייע געווען מיכאַעלסעס שפיל אין דער ראָל פון מענאכעם־מענדל.
 מיכאַעלס, דער קריטיקער אויסלענדער און איך האָבן זיך צוזאמענגע־טראָפן אינעם קאבינעט פאר דער געשיכטע פון יידישן טעאטער (אָף מי־כאַעלסעס נאָמען). עס האָט זיך געהאנדלט מיקויעך דעם ארבעטס־פלאן פון אָט דעם קאבינעט אינעם יאָר 1947. ס'איז געקומען צו רייד אויך אזא טעמע, ווי מיכאַעלסעס שפיל אין דעם „לופטמענטש“. זאָג איך, ווענדנדיק זיך צו מיכאַעלסן:

— איך וועט ניט פארכידעשן מיין מיינונג, אז צווישן דעם מענאכעם-מענדל, וואָס איר האָט געשפילט אין „אגענטן“, און דעם מענאכעם-מענדל, וואָס איר האָט דעמאָנסטרירט אין „לופטמענטש“ און אינעם פילם „ידישע גליקן“, איז אַ קאָלאָסאלער אונטערשייד?

— מיך ווונדערט בעשום-אויפן ניט אייער סוואַרע, — רופט זיך אָן מיכאַעלס, — עס וואָלט ניט ריכטיק געווען צו באהויפטן, אז צווישן אַט די צוויי סצענישע פארקערפערונגען איז קיין שום קרויוועשאפט ניטאָ. סײַ דאָ, סײַ דאָרט פיגורירט מענאכעם-מענדל, ווי אַ קאַרבן פון קאפיטאַ-ליסטישער, נאַציאָנאַלער און סאַציאַלער רעכטלאָזיקייט און אונטערדרי-קונג. סײַ דאָ, סײַ דאָרט באדארף מען מענאכעם-מענדלען באטראכטן, ווי אַ טראַגיקאַמישע פיגור. דער אונטערשייד באשטייט אָבער אין דעם, וואָס רוקן מיר ארויס אפן פאַדערגרונט אין דעם אָדער יענעם פאל. ווען איך שפיל מענאכעם-מענדלען אין „אגענטן“, באמי איך זיך באטאָנען זיין אימפעטפולע לאָהעטקייט צו אַזשיאַטאַזש, צו ריזיקאַלער קאַמערציע-לער געשעפטמאַכעריי, צו ספּעקוליאַטיווע קאַמבינאַציעס, האַקלאַל, — איך באמי זיך שאַרף אויסמאַלן אַ ייִדישן דרייקאַפּ.

אין דער זעלבער צייט האָב איך געשטרעבט אויסצודריקן די קאַנוול-סיווע אַנשטרענגונגען און מאַטערנישן פונעם ייִדישן לופטמענטש, וואָס כאַפט זיך אָן, ווי איינער, וואָס טרינקט זיך, אָן אַ שטרוי, אבי ווי-עס-איז לעבן בלייבן. שטרעבנדיק אַמשאַרפסטן שילדערן מענאכעם-מענדלס אימ-פעט, האָב איך מאַקסימאַל אויסגענוצט אויסערלעכע דינאַמיק. מינאַסטאַם געדענקט איר, אז מיין מענאכעם-מענדל פליט אַרײַן אין וואַגאַן, מאַמעש ווי אַ באַמבע. עס האָט אויסגעזען, ווי ער וואָלט פון ערגעץ אַרויסגעשפרונג גען, עלעהיי אַ קאַרעק פון אַ פלאַש מיט שאַמפאַניער-וויין. ניט נאָר די באַוועגונגען מענאכעם-מענדלס זײַנען פלינק, האַסטיק, נאָר אויך זײַן זשעסט. דער אויפן פון זײַן ריידן — פול מיט אַנגעשטרענגטקייט, לײַדנ-שאַפטלעכקייט. מענאכעם-מענדלס אַפּגעברויזטקייט האָב איך געמוזט מאַלן אין אַ קאַציקן ריטם: אַט טוט ער אַ שפרונג פון זײַן פלאַץ, פונקט ווי מע וואָלט אים אַפּגעברייט, אַט טוט ער זיך אַ כאַפּ באַם מאַנישקע-קאַלנער, פונקט ווי ס׳איז אים ענג, ווי עס שטיקט אים. באַזונדערס האָב איך גע-לייגט אַכט אַף זײַנע באַוועגונגען, ווען ער גראַבט זיך אין פאַרטפּעל, זוכנדיק אַ סטראַכיר-בלאַנק. איר געדענקט, מינאַסטאַם, אַט די בלייך-שנעלע, פיבערהאַפטע האַנט-באַוועגונגען!

— מיט וואָס נאָך דערקלערט זיך דער פאַקט, וואָס אינעם געמעל פון אייער מענאכעם-מענדל-פאַרקערפערונג האָט די אויבערהאַנט גענומען די ריין-אויסערלעכע דינאַמיק? — פרעג איך מיכאַעלסן.

— איר באדארפט ניט פארגעסן, — האָט מיכאַעלס מיר דערקלערט, — וועגן דער ווירקונג פון אזעלכע נאַוואַטאַרישע טעאטער־קאַלעקטיוון, ווי דער מייערכאַלד־טעאטער, דער קאמער־טעאטער (אונטער א. טאיראַווס אַנפירונג), וווּ דעם אקטיאָרס שפּיל איז געווען אַנגעזעטיקט מיט אויסערלעכער דינאמיק. אָבער איך בין זיך מוידע, אז וואָס מער איך האָב זיך פארטיפט אין דעם טאָך פון אזא טיפּ, ווי מענאכעם־מענדל, אלץ מער האָב איך מיך איבערצייגט, אז אויסערלעכע דינאמיק אליין איז ניט אימשטאַנד אלזיטיק ארומצוכאַפן דעם כאַראַקטער פון אַט דעם לופטמענטש. דעריבער באדאַרף מען די סצענישע פאַרקערפערונג, וואָס איך האָב פאַר מיין מע־נאַכעם־מענדלען געפונען אין „אַגענטן“, באַטראַכטן, ווי א פרוו, ווי אן אַרײַנפיר־עטיוד צו די וואַריאַציעס אַף דער זעלבער טעמע, וואָס איך האָב פאַרווירקלעכט אין ספּעקטאַקל „דער לופטמענטש“ און אינעם פּילם „ײַדישע גליקן“. אָבער בעשאַס אין „אַגענטן“ שטרײַך איך אונטער דע־ריקער מענאכעם־מענדלס אימפעט (זײַן אימפּולסיווקײַט) אין געײַג נאָך נײַע אוואַנטײַריסישע אונטערנעמונגען, שטעל איך אינעם פּילם און אינעם ספּעקטאַקל „דער לופטמענטש“ דעם טראַפּ אַף די לײַדן, אַף די יעסורײַם פון אַט דעם שלײַמאַזל.

דער ספּעקטאַקל „דער לופטמענטש“ און דער פּילם „ײַדישע גליקן“ האָבן מיר געגעבן א סאך ברייטערע מעגלעכקײַטן אויסצומאַלן די באַדנ־לאַזיקײַט פון אַט די פאַרשוינען, וואָס האָבן זיך געוואַרפן אַף פאַרשײדענע האַמאַצאַעס, קעדי ווי־עס־איז באַוואַרענען זייער עקזיסטענץ. אַט פּיגורײַט מענאכעם־מענדל ווי א קאָמיואַיאַזשאַר, אַט איז ער א קלאַגעדיקער ביר־זשע־מעקלער, און אַט איז ער, מישטיינסגעזאַגט, אזא בעריע א שאַדכן, וואָס שאַדכנט צונויף — מיט דער הילף פון נאָך אזא מאַזלדיקן פאַרשוין, ווי ער אליין, — א מויד מיט א מויד... אַט אזוי פּלאַצן אײַנס נאָך אײַנס, ווי זײַפּנבלאַזן, זײַנע כאַלוימעס, זײַנע פּלענער.

ס'איז מיר שווער צו באַגרייפן די אַנפאַלן פון דער טעאַטראַלער קרי־טיק אַף דער שטעלונג „דער לופטמענטש“. מע האָט צו אונדז טײַנעס, לעמני האָבן מיר מענאכעם־מענדלען דערלאַנגט דעם צושײַער אין א לי־רישער באַלויכטונג. לעמני ווייעט פון מיין שילדערונג מיט גוטמוטיקײַט, און דער ספּעקטאַקל אינגאַנצן גענומען איז באַהעלט מיט ליכטן הומאָר. יא, מענאכעם־מענדל איז טאַקע אן אַפּגעשלאַגענע הוישינע, א היסטאָריש קאַפּאַרע־הינדל, אָבער איך באַטראַכט אים בעשום־אויפן ניט, ווי א מין רויבפּויגל. מיך רירט זייער די טראַגישקײַט פון מענאכעם־מענדלס גוירל, מאַכמעס איך באַטראַכט אים, ווי א קאַרבן פון דער קאַפיטאַליסטישער

אַרדענונג. אַט פארוואָס מײַן מענאכעם־מענדל איז דורכגעדרונגען מיט לירישער איראַניע און ניט מיט סאַרקאַזם.

— איר באטאַנט, — רײס איך מיך ארײַן אין מיכאַעלסעס רײד, — אז שטרעבנדיק בוילעטער און אויסגעשפראַכענער באלויכטן אַט דעם פאַר־ שוין אינעם לעצטן ספּעקטאַקל און אינעם פּילם, האָט איר געפונען נײַע אויסדרוק־פאַרמען, נײַע פאַרבן, מיר דוכט זיך, אז איר האָט אין א גע־ וויסער מאָס אויסגענוצט די טראַדיציעס פונעם פּסיכאָלאָגישן טעאַטער און אז זיי האָבן אײַך געהאַלפן טיפּער, ערנסטער שילדערן די פאַרור־ טיילטקײַט פון א לופטמענטשן. נאָך אלע מײַסעס איז מיר אויסגעקומען טשיקאווע אזא מין רעזשי־אַײַנפאל סײַ אינעם ספּעקטאַקל, סײַ אינעם פּילם: מע האָט באַדאַרפט כאַראַקטעריזירן מענאכעם־מענדלס פיזישן זעלבסטגעפּיל נאָכן קראַך פון זײַנער א ריזיקאַלער אונטערנעמונג. וויזט דער רעזשי־מײַסטער די צושויער מענאכעם־מענדלען, ווי ער אײַלט זיך אין אָפּטריט. אזוי סיגנאַליזירט די רעזשי מענאכעם־מענדלס גערוון־אופֿ־ טרייסלונג. שוין זשע האָט די רעזשי און טאַקע איר גופּע ניט געפונען קײַן מער אינטערעסאַנטע פאַרבן אין מענאכעם־מענדלס לעבנשטייגער? — וואָס זאָל איך אײַך זאָגן, — האָט מיכאַעלס מיט א שמײכל אף די ליפּן גענומען דערווידערן, — דאָס איז, זעלבסטפאַרשטענדלעך, א פּרימי־ טיווער און אַנטי־עסטעטישער אײַנפאל בענעגײַע דער כאַראַקטעריסטיק פון אַט דעם פאַרשוין. איר באַדאַרפט אָבער זיך אָפּגעבן א קלאָרן דײַן וועכעזשבוך, אז אונדזער טעאַטער האָט קײַנמאַל ניט ארויסגעוווּן קײַן נײַגונג צו זײַן א מעפונעק, א געפּעסטעטער עסטעט, ווען עס האָט זיך געהאַנדלט וועגן אויסווײַלן די אַמשטאַרקסטן ווירקזאַמע מאַנירן בעשאַס כאַראַקטעריזירן דעם אָדער יענעם פּערסאָנאַזש. האָט דאָך מײַער־כאַלד זיך דערלויבט אוועקשטעלן אינעם ספּעקטאַקל „זעמליא דיבאַם“ אף דער בינע אן עמער (אַײַגנטלעך, איז עס געווען א מין נאַכט־טעפּל) מיט דער אופֿ־ שריפּט — „צאַרסטווײַ נאַ סלאווײַ“ („זאַלסט קײַניגן און באַרימט זײַן“) און אוועקזעצן אף אַט דעם „טראַן“ דעם אַקטיאָר זײַטשיקאַוו. אזעלכע אַנטי־ עסטעטישע שפּיצלעך זײַנען דעמלט געווען א וואַכעדיקער גאַנג. אָבער פאַרוואָס האָט די טעאַטער־קריטיק פאַרשוויגן דעם רעאַליסטישן קורס פונעם טעאַטער, וואָס האָט זיך דײַטלעך אַנטפּלעקט אינעם סטיל פון אַט דעם ספּעקטאַקל און באַזונדערס אין דער סצענישער פאַרקערפּערונג פון מענאכעם־מענדל?

— אײַער פּאַרווורף איז ניט שײַעך באַשטרייטן, — בין איך מאַסקים מיט מיכאַעלסן, — אָבער איר וועט געוויס ניט אָפּלייקענען דעם פאַקט, אז אין רעאַליסטישן געוועב פון אײַער מענאכעם־מענדלען זײַנען מערק־

באר שטריכן פון גאָר און אנדער נוסעך. נעמט אין באטראכט, אז סײַ אינעם ספעקטאקל, סײַ אינעם פילם באלאנסירט אייער מענאכעם-מענדל אף א דינינקן געדער (צוים), ווו רעאליטעט גרענעצט מיט פאנטאסטיק. אָט זײַנען ביישפילן:

אינעם פילם האָט איר אייך אזא עפיזאָד: מענאכעם-מענדל דער קאָמדי-וואַיאזשאָר באַדט זיך. א נאקעטער, דער קאָפּ צוגעדעקט מיט א הוט. צו אים דערנענטערט זיך א פארשוין. ווייזט אויס, אויך א קאָמיוואַיאזשאָר. מענאכעם-מענדל כאפט פון זיך אראָפּ דעם הוט— אויס דערעכערעץ פאר אָט דעם פארשוין. און עס קומט פאַר צווישן זיי א שמועס. קאָנטיק— א זאכלעכער. איז וואָס איז געווען די קאוואָנע פונעם רעזשיסער, וואָס האָט ער אָף אזא אויפן געצילט זאָגן די צושויער?

— שוין זשע האָבן די טעאטער-קריטיקער זיך ניט אָנגעשטויסן, — האָט מיט פארדראָס געזאָגט מיכאַעלס, — אז ווייזנדיק אָט די סצענע, האָט די רעזשי בעדייע געהאט באטאָנען דעם קאָמיוואַיאזשאָרס פאַרכושקייט, אז א לופטמענטש איז קאפּאַבל אויסנוצן יעדע סיטואַציע— זאָל זי זײַן באקוועם, זאָל זי זײַן אומגעלומפערט— אבי אויספירן זײַנע ריזיקאלישע אסאַקים?

— נו, מיילע, — זאָג איך, — עפשער זענט איר אין דעם פראט גע-רעכט, עפשער האָט די קריטיק דאָ טאקע איבערגעזאלצן. אָבער אינעם זעלבן ספעקטאקל „דער לופטמענטש“ האָט איר אזא סצענע, וואָס זי פארענט-פערן מיט דעם אָדער יענעם טערעץ איז גיט שײַעך. איך מיין די סצענע, ווען מענאכעם-מענדל יאוועט זיך צום טערקישן סולטאן אין דער ראָל פון א דיפלאָמאט. אָט די סצענע איז א כויוזעקמאכעריי איבער די יידישע קלאַלטוער, וואָס האָבן געפירט אונטערהאנדלונגען מיטן טערקישן סולטאן מיקויעך א מאנדאט אף א יידישער מעלוכע אין פאלעסטינע. ס'איז קלאָר, אז די דאָזיקע סצענע שמעקט מיט פאנטאסטיק. זי טראָגט אריבער מע-נאכעם-מענדלס געשטאלט פון דער רעאלער וועלט אין אן אומרעא-לער.

— איז וואָס זשע ווילט איר דערמיט זאָגן? — האָט מיכאַעלס א ברוי-געזדיקער דערווידערט. — אז פאנטאסטיק איז שאַלעם-אלייכעמען פרעמד? האָט איר ווירקלעך פארגעסן זײַן „פארקישעפטן שניידער“, זײַן נאָוועלע „פינף און זיבעציק טויזנט“, זײַן פיעסע „די גאַלדגרעבער“? אין אָט די ווערק צווינגט אונדז דער שרײַבער אריבערשפאנען די שוועל פון דער רעאלער וועלט און זיך ארײַנכאַפן אין דער וועלט פון פאנטאסטיק. איז פארוואָס פאלן אף אונדז אָן די קריטיקער, ווען מיר דערלויבן זיך אריי-בערפירן דעם צושויער פון רעאלן צו פאנטאסטישן?

די גילגולים פון דעם שניידער סאַראַקער

ריידנדיק וועגן דער פיעסע „לופטמענטש“, האָט מיכאַעלס געגעבן אַנ-צוהערן, און מיט פּאַנטאַסטיק ווייעט אויך פון שאַלעם-אַלייכעמס פיעסע „דאָס גרויסע געווינס“. אינעם מאַסמעליט האָט דער ספּעקטאַקל געטראָגן דעם נאָמען „צוויי הונדערט טויזנט“. די געשיכטע, ווי סאַראַקער געווינט צוויי הונדערט טויזנט און פּאַרלירט זיי אינגיכן און קערט זיך ווידער אום אין זיין קאַפּאַציטעטער סוויזע, האָט אַ נאָענטע שייכעס מיט סאַראַקער קערס ארויסזאָגונג: „אַט וועט איר באלד דערהערן, וואָס פאַר אַ כאַלעם האָט סאַראַקערן זיך געכאַלעמט...“ יאָ, עס איז טאַקע עפעס עלעהיי אַ כאַלעם.

די פיעסע איז רייך מיט מעשוונעדיקע סיטואציעס. ווירקלעך: ס'איז שווער צו גלייבן, אז סאַראַקער זאָל זיין אזוי אומגעהייער ליכטזיניק, אז ער זאָל פּאַרטרויען די צוויי קלוימערשטע קינאַקנאַקערס אונטער-שרייבן דעם טשעק. און זיי האָבן טאַקע אַנשטאַט פּופּצן טויזנט אריינ-געמעלאַכעט הונדערט פּופּציק טויזנט. וואָלט סאַראַקער אַ ווילע צוגע-ווארט, ביז עס וועט אריינקומען זיין טאַכטער ביילקע, וועלכע האָט צוגע-זאָגט דעם טאַטן באווארענען דעם אייסעק מיטן טשעק, וואָלט שוין אלץ רעכט געווען. אָבער סאַראַקערס אומגעדולד און אמעראַצעס שטויסן אים אַף אַ מעשוגענעם שריט: ניט צוגעווארט, ביז ביילקע וועט אריין, האָט ער זיך פּאַרלאָזט אפּן ווישער פון די קינאַקנאַקערס. און זיי, שווינדלעך, האָבן אָפּגעטאַן זייער שוואַרץ שטיקל ארבעט... איז עס דען ניט קיין פּאַנטאַסטיק?

לאַמיר זיך דערמאַנען נאָך איין קאָמישן עפיזאָד, וואָס כאַראַקטעריזירט סאַראַקערן, ווי זייער אַ נאַיוון נעפעש. איך מיין דאָ זיין פּאַדערונג בע-שאַסן צונויפשטעלן דעם קאַנטראַקט: מע זאָל פּאַרפיקסירן, אז ער, סאַראַקער, קער, זיין ווייב און זייערע לייבלעכע קרויווים האָבן דאָס רעכט אומזיסט צו באַזוכן קאַלעראַליי קינאַסעאַנסן, וואָס מע ווייזט אפּן עקראַן. וואָס קאַן מען שוין זאָגן וועגן אזא געשעפטמאַן, וואָס רעכנט, אז דאָס איז דער איקערדיקער פּונקט פונעם קאַנטראַקט?

אַט אזעלכע האַשאַרעס האָט ש. מיכאַעלס ארויסגעזאָגט אין אַ מעסיבע פון זינע מעקוראַווים. איך בין אויך דערביי געווען.

— איז מיט וואָס דערקלערט איר סאַראַקערס מעשוונעדיקע גענג? —
האַט מיכאַעלס אַ פּרעג געטאַן איינער פון אונדזער מעסיבע.
— וואָס זאָל איר אייך זאָגן? — רופט מיכאַעלס זיך אָן. — אויב איר

וועט טיפער זיך אריינטראכטן אין מיין סאַראַקערס האַנדלונג, וועט איר זיך איבערצייגן, אז איך שפיר אינפאנטילישקייט אין סאַראַקערס כאַראַקטער, און קאַלזמאַן מע נעמט זיך אויסדריקן אָט די אינפאנטילישקייט, קאַן מען זיך ניט באַגייין אָן דעם גראַטעסק־מעטאָד.

נאָר אָט דעם שמועס מיט מיכאַעלסן האָב איך באשלאָסן ווידערמאַל דורכקוקן דעם ספּעקטאַקל „צוויי הונדערט טויזנט“. און ווירקלעך: לער־כאַלהאַפּאַכעס צוויי עפּיזאָדן פון אָט דעם ספּעקטאַקל האָבן מיך איבער־צייגט, אז מיכאַעלסעס האַשאַרע איז געווען באַגרינדעט. ווער עס האָט געזען אָט דעם ספּעקטאַקל, דער וועט ניט פאַרגעסן דעם מאַמענט, ווען שימעלע שרייבט אונטער דעם טשעק. מיכאַעלס דעמאָנסטרירט ביז גאָר דייטלעך, סאַראַ אַנאַלפּאַבעט שימעלע איז — אפּילע אונטערשרייבן דעם טשעק איז אים זייער שווער. ער דאַרף זיך גוואַלדיק אַנשטרענגען: בעשאַסן אונטערשרייבן שטעקט ער אזש די צונג אַרויס! נאָך מער — ער פאַרייסט אַרום דעם לינקן פּוס. אָט די מאַנירן זאָגן איידעס, אז סאַראַקער איז אַ דערוואַקסן קינד.

סאַראַקערס אינפאנטילישקייט אַנטפלעקט זיך היפּשלעך אויך אינעם אָנהייב פונעם צווייטן אַקט, ווען זײַן עטי־מעני כאַפט פון אים אַ פּסאַק דערפאַר, וואָס זי גיט אים ניט אָפּ דעם קאָוועד, וואָס ער פּאַדערט: ער איז דאָך שוין מער ניט שימעלע דער שניידערק, ער איז דאָך שוין דער גווייז סעמיאַן מאַקאַראַוויטש. און אָט בעט ער — אין דער מאַניר פון אַ צעפּעסטעט קינד — אַ ביסל איינגעמאַכטס באַ זײַן מאַדאַם (און ער רופּט זי, כאַסוועכאַלילע, ניט אָן עטי־מעני, נאָר טאַקע בעפּירעש — ערנעסטינע יעפּימאָווע).

אָט די העלע פאַרבן זײַנען טאַקע אַ גרויס געווינס פאַר אזאַ אַקטיאָר, ווי מיכאַעלס: מיט זייער אומגעריכטקייט, מיט זייער אומדערוואַרטקייט און טשיקאוועס נעמען זיי מאַמעש אין געפּענקעניש דעם צור־שויער.

דאָך מוז מען אונטערשרייבן, אז אָט די אינפאנטילישע שטריכן זײַנען ניט דער איקער אין דער קאַנסטרוקציע פון אָט דעם געשטאַלט.

עס זײַנען פאַראַן מאַמענטן, ווען מיכאַעלסעס סאַראַקער ווערט פאַר אונדז ניסגאַלע, ווי אַ פאַרשוין, וואָס איז קאַפּאַבל טיף זיך פאַרטראַכטן איבער דער אָדער יענער סיטואַציע, ווהיזן דער גוירל האָט אים אַ שלײַ־דער געטאַן. דעמלט פאַרגעסט איר זײַנע קינדערשע פּאַסטעמ־קעס.

אזאַ מין מאַמענט האָט איר, ווען סאַראַקער לאַזט זיך אוועק אין אַ

טאנץ נאך דעם, ווען די קינאָ-שווינדלער האָבן אויסגענארט דעם טשעק און זיינען אוועק. אין אַט דעם טאנץ איז פארבאָרגן א טיפער געדאנק. דאָ גייט ניט אין דעם, וואָס סאַראַקער האָט מיט די צוויי קנאקערס ארייַנגעכאפט אן איבעריק ביסל מאשקע לעקאָוועד דער דאָזיקער סימכע. זעלבסטפארשטענדלעך, איז בא סאַראַקערן דער קאָפּ פארטשאדעט. אָבער עס איז קלאַל ניט קיין פאַשעטער טאנץ. סאַראַקער הייבט אָן שפירן, אז מע האָט אים באשווינדלט. עס איז שוין א טאנץ פון זיך באדענקען. סאַראַקער הייבט אָן זיך אָפגעבן א כעזשבן, אז ער האָט זיך פארפלאַגט-טערט אין שקאַריס-פענטעס און אז, אין טאָך גערעדט, איז אזוינס דאָס גאנצע לעבן, וואָס ארום אים. דעריבער האָבן מיר אין אַט דעם מיכאַעלס-סאַראַקער-טאנץ געשפירט האגאם זייער א צוריקגעהאלטענעם און דאָך אן אָנגעשטרענגטן כעזשבן-האנעפעש.

דער גאנצער צושויער-זאל האָט מיט א פארכאפטן אַטעם נאָכגעשפירט אַט די מיסטעריע. די צושויער האָבן בעפירעש מיטגעפילט סאַראַקערן. עס האָט א ריס געטאָן באם הארצן, וואָס מע האָט אזוי באאוולט א פאַ-שעטן מענטשן.

אין דער זעלבער צייט האָט דער אקטיאָר ניט געקאָרט קיין איראַניע, קיין גראַטעסק-פארבן לעגאבע זיין סאַראַקער אין די מאַמענטן, ווען עס פלעגט אין שימעלען א קאָך טאָן די לייַדנשאפט פון א פרעכטן אופגעקוי-מענעם גוויר.

אין אַט דעם פראט איז אומפארגעסלעך די סצענע פונעם ערשטן אקט, ווען סאַראַקער ווערט געווייר, אז ער האָט געווינען צוויי הונדערט טויזנט. שימעלע איז אזוי געפלעפט, אז די פיס האָבן בא אים ווי זיך אונטערגע-האקט — ס'איז ניט געשטאנען, ניט געזעסן. ביינע-לעביינע טוט אָן אָף זיין קאָפּ די טאַכטער זיינע בייַלקע עפעס א שמינדער, ענלעך אָף א פארבונדענעם זאק. עס האָט גאָר קיין אויסזען פון א זאק ניט, ס'איז קעמוי א דרייעקעכיקער האַמענטאש... פלוצעם טוט סאַראַקער זיך א ריס פון זיין מעשוועדיקער פארגליווערטקייט, גלייכט זיך אויס, און עס בא-קומט זיך א פאַזע פון א מין נאפאָלעאָן. אויס שטומעניש — ער נעמט דאבערן.

— ווארט נאָר! ווארט, — מעלדעט ער גייוועדיק, — איך וועל אייך נאָך ווייזן, ווער שימעלע סאַראַקער איז און וואָס שימעלע סאַראַקער קאָן!

טכילעס זעט אויס מעשווע-ווילד אַט די קאָמישע מעטאמאָרפאָזע. אָבער פרוווט אופמערקזאם באטראכטן די שימעלע-פיגור, וועט אין איר פולן

גלאנץ זיך אנטפלעקן, מישטיינסגעזאגט, די פילאסאפיע פון אן אופגעקור-
מענעם פארשוין.

ווען איך האָב געזען מיכאַעלסעס שפּיל אין אַט דער סצענע, ווי אויך
דעם עפיזאָד פון דריטן אַקט, ווען דער פּריש געבאַקענער גוויר סאַראַקער
איז מעכאַבעד מיט אַ וויזיט דעם מעיוכעסדיקן גוויר פּיין, האָב איך מיך
דערמאַנט אַן מאַליערס קאַמעדיע — „א באלעבעסל, וואָס האָט זיך אייני-
געקויפט אין ייִכעס“.

אינגיכּן איז מיר אויסגעקומען צו האָבן אַ שמועס מיט אייניקע צו-
שויער. געווען זיינען צווישן זיי אזעלכע, וואָס האָבן געהאַלטן, אז שאַלעם-
אַלייכעם האָט „דאָס גרויסע געווינס“ אָנגעשריבן אונטער דער האַשפּאַע
פון מאַליערס קאַמעדיע. באַשליס איך: ווי נאָר איך וועל מיך טרעפּן מיט
מיכאַעלסן, וועל איך אים פרעגן. אינגיכּן האָט אזא באַגעגעניש פּאַסירט.
דערצייל איך אים, אז אייניקע צושויער זעען אין זיין סאַראַקער-געשטאַלט
געלעכס צו מאַליערס זשורדען.

מיכאַעלס האָט זיך אָנגעכמורעט און זאָגט:

— באַטראַכטן מיין סאַראַקער, ווי זשורדענס אַ שטיקל קאַרעוו, איז
ריזיקאַל. ווער ס'איז באַקאַנט מיט דער קאַמעדיע „א באלעבעסל, וואָס
האַט זיך איינגעקויפט אין ייִכעס“, דעם איז קלאָר, אז מאַליער מאַכט
דורכּוים כּויועק פון זיין „העלד“. ער שילדערט זיין זשורדען, ווי אַ נע-
גאַטיווע סאַציאַלע דערשײנונג. שאַלעם-אַלייכעם האָט אזא ציל פאַר זיך
ניט געשטעלט. אויב ער לאַכט שוין יאָ אויס סאַראַקער דעם שניידער,
טוט ער עס בלויז בעמעשעך פון אַ קורצער ווילע — דעמלט, ווען סאָ-
ראַקער ווערט פאַרבלענדט פונעם גאַלד־שימער. וואָס איז שײַעך מאַליערן,
שפּירט איר פונעם אָנהייב ביזן סאַף פון דער קאַמעדיע זיין פאַראַכטונג
בענעגייע זשורדענען. אין די סצענעס אַבער, וווּ סאַראַקער איז אן עכטער
אַמכאַ, איז שאַלעם-אַלייכעםס הומאַר בענעגייע שימעלען גוטמור-
טיק.

שאַלעם-אַלייכעם באַטראַכט סאַראַקערן, ווי אן ערלעכּן האַרעפּאַשניק,
ווי אן עכטן אַמכאַ, וועלכער האָט בלויז צייטווייליק זיך געלאָזן פאַרפּירן.
דערפאַר אַבער האָט שאַלעם-אַלייכעם געפונען אַ שלאַל כּינסדיקע פאַרבן
צוליב אויסמאַלן סאַראַקערס עמעסע פּרייד, ווען פון די צוויי הונדערט
טויזנט האָט זיך אויסגעלאָזט אַ בייזער כאַלעם, און שימעלע איז ווידער
געוואָרן אן אַמכאַ, ווי פּריער.

זעלבסטפאַרשטענדלעך, האָט אַט דער איינען זיך ניט געקאַנט באַגיין
אַן אַ שפּרונג פון רעאַליסטישע פּאַזיציעס אין דער פּאַנטאַסטיק־ספּערע.
אַבער וועגן דעם האָבן מיר מיט אייך שוין איינמאַל געשמעסט.

א נאיווער נויקעם

(דער טויבער)

אין דעקאבער 1929 האָב איך באגעגנט די באוויסטע אקטריסע פון דעם יידישן טעאטער סאַרע ראָטבוים.

מיר איז גראָד אויסגעקומען צו גיין אין דער זעלבער ריכטונג, וואָס זי. דערצייילט זי מיר, אז היינט באדארף אינעם טעאטער פאַרקומען א פראָדוציר-באראטונג וועגן אנטשיידענע ענדערונגען אינעם רעפערטואר פון דעם טעאטער. און זי לייגט מיר פאַר בייצוויי אף אַט דער באראטונג. איך האָב זי באדאנקט פאר דער איינלאדונג און בין געקומען. דער טאַג געבער איז דאָ געווען שלוימע מיכאַעלס. זיין ארויסטרעטונג האָט געטראָגן דעם כאראקטער פון א פראָגראם-רעדע.

— קיינער וועט ניט וואגן באשטרייטן דעם פאקט, — האָט מיכאַעלס געזאָגט, — אז די דערגרייכונגען פון אונדזער טעאטער זיינען זייער באַ-דייטנדיק. א סימען האָט איר אייך, אז אונדזער טעאטער האָבן פאַזיטיוו אָפגעשאצט ניט נאָר די פארטיי און די סאָוועטישע רעגירונג, נאָר אויך די פראָגרעסיווע געזעלשאפטלעכע טוער פון מיינע-וואַיאַרעפּע, וווּ אונדזער טעאטער האָט מיט צוויי יאָר צוריק גאסטראָלירט. דאָך טאַרן מיר זיך ניט פאַרכלינען אין אַט די שוואַכים, אז מיר זאָלן פאַרגעסן וועגן אונדזערע פעלערן. פאַר אונדז אַלעמען איז ניט קיין נייט, אז אונדזער רעפערטואַר ליניע האָט זיך פאַרהאקט אין א טעמפן ווינקל.

מיר האָבן א לאנגע צייט זיך פאַרנומען מיט דעמאסקירן די נעגאטיווע דערשיינונגען אינעם אַווער פונעם יידישן פּאָלק. די צענטראַלע פיגורן פון אונדזערע ספּעקטאַקלען זיינען געווען אַדער לופטמענטשן, ווי מענא-כעס-מענדל, אַדער אזעלכע באַדנלאַזע טרוימער, ווי ביניאַמין האשלישי אַדער רעב אלטער. אָבער אַט די פאַרשויענען זיינען דאָך ניט געווען די טאַנגעבער אינעם לעבן פונעם יידישן פּאָלק. האָרעפאַשניקעס — ארבע-טער, באלמעלאַכעס, אַנגעשטעלטע — אַט ווער עס זיינען געווען די עמעסע מעיוכאָסים. איז שוין צייט, אז מיר זאָלן אף אונדזערע בינע-ברעטער שילדערן זייערע מאכשאַוועס, זייערע האַפענונגען, זייערע פרייד און ליידן. דאָס יידישע פּאָלק האָט פאַרמאַגט א גרויסע צאָל רעוואָלוציאַנערע טוער. און מיר זיינען גרויסע באלכויוועס לעגאַבע אַט די העלדישע פאַר-שטייער פון אונדזער פּאָלק. זייער טעטיקייט האָט ניט געפונען קיין אַפּקלאַנג אין אונדזער רעפערטואַר.

צום שלום פון זיין רעדע האָט מיכאַעלס געמאָלדן, אז די אַנפירונג

פונעם טעאטער האָט געפּויעלט באַם שרײַבער ד. בערגעלסאָן, אז ער זאָג
פאַרן טעאטער אינסצענירן זײַן נאָוועלע „דער טויבער“, וועלכע ער האָט
נאָך געהאַט אָפּגעדרוקט אינעם קײַזער ייִדישן אלמאַנאַך (אינעם
יאָר 1910).

דערנאָך האָט מיכאַעלס זיך אָנגערופּן צו די פאַרזאַמלען:
— מינאַסטאַם געדענקען ניט אלע פון אייך דעם אינהאַלט פון דער
דאָזיקער נאָוועלע. וועל איך אייך אינקורצן דערמאַנען...
— ס'איז קלאָר, כאַוויירם, — זעצט פאַר מיכאַעלס, — אז דער טויבער
איז איינער פון די אומגליקלעכסטע קאַרבאַנעס פונעם קאַפיטאַליזם. אין
דעם באַשטייט דאָך דאָ דער טראַגיק, וואָס פון אלע אַרומיקע מיליאָר-
בעטער איז ער לעסאַטע טויב בענעגייע דער רעוואָלוציאָנאַרער באַווע-
גונג, וואָס וואַקסט אַרום און אַרום. עפעס זאָגט אים דאָס האַרץ, עפעס
דערשפּירט ער, נאָר ער איז — אַדאַנק זײַן מוירעדיקער דערשלאַנגקייט —
ניט אימשטאַנד באַנעמען דעם טאָך פון די נײַע ווענדונגען אינעם אַרומיקן
לעבן. דאָס איז אַ טראַגעדיע פון אַן איינזאַמען מענטשן. דער טויבער זעט
אויס, ווי אַ זײַטיקער לעגאַבע דעם האַלבי־סטיכישן, האַלבי־אוואַווסטיניקן
פּראָטעסט פון די מיליאַרבֿעטער, וואָס גיסט זיך סאָפּקאַלסאָף אויס אין אַ
שטרייך.

דעם טויבנס האַנדלונג איז ווי פון אַן אָפּגעזונדערטן יאַכיד — אַן
אַנאַרכישע, אָף אייגענער אַכרייעס. זײַן טראַגעדיע באַשטייט דעריקער אין
דעם, וואָס דערפּילנדיק דעם סאַציאַלן אומרעכט, איז ער ניט אימשטאַנד
מאַכן דעם געהעריקן אויספיר. ער האַקט אָפּ באַם ביקס בעהיימע דעם עק.
וואָס איז דאָס פאַר אַן אַפּטו? ס'איז ניט מער, ווי אַ קינדערישער רעפּ-
לעקס...

האַגאַם מיכאַעלס האָט בעקיצער מיטגעטיילט דער פאַרזאַמלונג דעם
אינהאַלט פון דער צוקינפטיקער פאַרשטעלונג, דאָך האָבן אלע אַרומיקע
אין זײַנע רייד דערשפּירט, אז אָט די דראַמע רעגט אים ביז גאַר. און
דער איקער — דאָס געשטאַלט פונעם טויבן. באַ אונדז אלעמען איז קיין
סאַפעק ניט געווען, אז מיכאַעלס וועט אונדז אינגיכץ דערפרייען מיט אַ
באַדייטנדיקער אַקטיאָרישער דערגרייכונג. און מיכאַעלסן איז געלונגען
צו געפיענען אַ פאַרטיפטע אינטערפּרעטאַציע פון דעם דאָזיקן פּערסאָנאַזש
אין זײַער אַן אויסדריקלעכער פאַרם. דערגרייכט האָט ער עס אַדאַנק דער
מערקוירדיקער איינפאַכקייט פון קלאַנג און פּלאַסטיק.

ווי נאָר דער טויבער פּלעגט באַטרעטן די בינע־ברעטער, פּלעגט זײַן
אויסזען איבעראַשן די צושויער: אַ באַרוועסער, און אָפּגעריסענער, די
ברוסט אַנטבליזט.

מיר טרעפן דעם טויבן, ווען אין אים טליען נאך אייניקע טיף-מענטש-
לעכע געפילן. וויפל צופרידנקייט האָט געשטראלט אין זיינע אויגן, ווען
ער האָט געגלעט זיין טאָכטערס שאלעכל, עפעס פונקט ווי ער וואָלט איר
קאָפּ גלעטן.

א באזונדערע אופרעגונג פלעגט ארויסרופן אינעם צושויער-זאל די
סצענע, וווּ עס קומט פאַר א שמועס צווישן דעם טויבן און דעם ביקס
שאמעס, יאָסעלע באַבצעס.

ווי שטיל, ווי ווייך עס האָבן געקלונגען דעם טויבנס ווערטער:

— איך בין בא אים טויב געוואָרן, באם ביק (ער ווייזט אָף די
אויערן). איך הער גאַרניט. איך שעם מיך... אָבער צייטנווייז, ווען זי,
עסטער, רעדט צו מיר, הער איך (ער שמייכלט). זי — עסטער... האָ?
עסטער...

אין אַט דער געהויבענער שטימונג רייסט זיך אריין די אָפּשטויסנדיקע
פרעקטיט פון יאָסעלע באַבצעס.

יאָסעלע באַבצעס! פאַר 18 רובל א כוידעש — א כעזשנפירער, א פריי-
קאשטישיק, א מעשאָרעס און א שפּיאָן באם באלעבאָס. אַט דער יאָסעלע
באַבצעס קריגט אינמיטנדערינען כיישעק זיך אידויעקעווען איבערן טויבן.
ער ווייזט מיט די הענט, אז דעם טויבנס טאָכטער איז שוואַנגער: ביקס
בענאָק האָט זי „כאסענע“ געמאכט. דער טויבער ווערט מאָלער-רעציכע,
פון זיין גאַרגל רייסט זיך ארויס א שוידערלעכע רעווערני. ווי א ווילדע
בייזע כניע טוט ער זיך א וואָרף אָף יאָסעלען און נעמט אים
וואַרן.

אַט אזעלכע האסטיקע איבערגענג פון רויקן צושטאנד צו גרימצאָרן-
דיקע אופרייסן זיינען געווען ניט איין מאָל: דער גראפיק פון אַט דער
ראָל איז בא מיכאַעלסן געווען געבויט אָף פלוצעמדיקע אפשווינגען און
נידערפאלן פונעם טויבנס שטימונג. אייגנטלעך, איז עס געווען א גאלעריי
סקולפטורישע פּאַזעס. צווישן זיי האָט זיך אויסגעטיילט א לייטמאַטיוו-
פּאַזע. ס'איז אומפאָרגעסלעך אַט דער מענטש מיטן פעסט פארדריקטן
פויסט אפן קאָפּ. אַט די פּאַזע מיכאַעלסעס איז געווען אויסגעשפּראַכן
סימבאָליש: עס האָט אויסגעזען, ווי אַט דער מענטש וואָלט פינלעך, אָנ-
געשטרענגט זיך פארטראכט מיקויעך זיין טראגישן גוירל און וואַזוי זיך
נויקעם צו זיין פאַר זיין צעטראַטן, צעקאליעטשעטן לעבן. עס האָט זיך
געדאכט, אז אין אַט דעם פויסט איז קאַנצענטרירט דעם טויבנס גרימצאָרן.
דער פויסט איז געווען א מין ברענפונקט, וווּ עס האָבן זיך געקרייצט די
אומצופרידנהייט-שטראלן פון אלע דערשלאָגענע, פארשטויסענע און דער-

ווייל נאך מאכטלאזע ארבעטער, וועלכע האָבן צוזאמען מיט אים געארבעט אין ביקס מיל.

אַט די פּאָזע מיכאַעלסעס איז געווען באַגרינדעט.

„דאָס איז דעם טויבנס נאַטירלעכער זשעסט, — האָט מיכאַעלס דער־קלערט ביים איינער פון זײַנע עפנטלעכע אַרויסטרעטונגען, — אַט דער זשעסט האָט א געוויסע שײַכעס צום טויבנס פּראָדוציר־פּראָצעס: מיטן פּוּיסט ווישט ער דאָך געוויינלעך אָפּ דעם שווייס פונעם איבערשטן טייל פון קאָפּ. מיד פון דער שווערער ארבעט, בלייבט ער א וויילע פאַרגליי־ווערט אין אַט דער פּאָזע — ווי פאַרזונקען אין מאַכשאַוועס“.

אַף דער דאָזיקער פּאָזע און אָף די האַסטיקע איבערגענג פון פאַרגליי־ווערטן צו צעבושעוועטן צושטאַנד האָט זיך באַזירט די סצענישע איבער־צײַגעוודיקייט, מיט וועלכער מיכאַעלסעס געשטאַלט פונעם טויבן האָט זיך אויסגעצײַכנט.

די ראַל פונעם טויבן איז אין מיכאַעלסעס שילדערונג דערוואַקסן ביז די מאַסשטאַבן פון א שַעקספּיריש געשטאַלט — אָף אזויפיל איז אַט די פיגור געווען מאָנומענטאַל.

ס'איז אוועק אן ערעך צוויי כאַדאַשים, זינט מע האָט אין טעאַטער אָפּגעפירט בערגעלאַנס „דער טויבער“, — באַגעגן איך מיכאַעלסן. מיר האָבן זיך דורכגעשמועסט וועגן די לעצטע געשעענישן אין דער טעאַטער־וועלט; אויך וועגן דעם ספּעקטאַקל „דער טויבער“.

— ס'איז קיין שום סאַפּעק ניט, — האָב איך פּאַרלויפיק באַמערקט, — אז דער טויבער איז איינע פון אייערע סאַמע געלונגענע שאַפונגען, דאָך רופן אַרויס אייניקע אייגנשאַפטן פון אַט דעם ספּעקטאַקל דערווידערונגען און ספּייקעס.

— יא, איך שטויס מיך אָן, — באַשטעטיקט מיכאַעלס, — וואָס עס באַ־פּרידיקט ניט אייך פּערזענלעך, ווי אויך אַנדערע פּריינט פון אַנדער טעאַטער. און עס האָבן זיך שוין טאַקע געפונען אין אַנדער סוויוע קרי־טיקער — זיי באַהויפטן, אז דער גרונט־פעלער פון אַט דעם ספּעקטאַקל איז זײַן פינאַל: דער דראַמאַטורג און די אַרגאַניזאַטאָרן פונעם ספּעקטאַקל האָבן — לויט דער מײַנונג פון אַט די מעווינים — אים ניט גענוג דורכגע־טראַכט. איר געדענקט אוואַדע, אז די פּאַרשטעלונג פאַרענדיקט זיך מיטן טויבנס ניט געלונגענעם פּרוּוו צו דערהאַרגענען דעם ביק. די צושויער ווייסן פּאַרויס, אז דער ביק האָט געמאַכט די פּלייטע. דעריבער זעט אויס בא די צושויער קאָמיש די לעצטע שלימאַזליקע אַנשטערענגונג פונעם טויבן. דאָס שוואַכט אָפּ אין א גרויסער מאַס דעם טראַגישן אינדרוק.

וואָס באדארף זיך איינקריצן אינעם צושויערס זיקאַרן. עס קומט אויס, אז סײַ דער דראמאטורג, סײַ דער רעזשיסער האָבן פארווען א פאָשעטן פאקט: ביק האָט דאָך געוווּסט, אז דער טויבער שארפט די האק, האָבנדיק אין זינען טאקע אים גופע— ביקן. שוין זשע האָט ער זיך ניט געקאָנט באוואַרענען מיט א טיכטיקן נאכט־שויםער, וועלכער זאָל ניט דערלאָזן דעם טויבן אין ביקס דירע?

אַבער דערמיט ענדיקן זיך ניט די טיינעס פון אונדזערע קריטיקער. זײ ווײַזן אָן נאָך אף א בלויו פונעם ספעקטאַקל. זײ זײנען ניט צופרידן, וואָס די מיל־ארבעטער זעען אויס, ווי א גרויע, ניט־דיפערענצירטע מאַסע— אלע יעוואַנים האָבן דאָ אײן פאַנעם... דאָס זעצט אראָפּ דעם סאַציאַלן אָפּקלאַנג פון ספעקטאַקל.

א באזונדערע אכטונג פארדינט נאָך אײן טײנע פון אונדזערע קריטיקער: דער טויבער אײז, סײַ אינעם טעקסט פון דער פיעסע, סײַ אינעם ספעקטאַקל, אינזאָלירט ניט נאָר פון דער ארבעטער־מאסע, נאָר אפילע פון דעם סאַמע נאָענטן מענטשן— פון דער טאַכטער עסטער. און ווירקן לעך: בעמעשעך פונעם גאַנצן ספעקטאַקל האָט איר ניט קײן אײן באַגע־געניש פונעם טויבן מיט זײן עסטער, — קײן אײן דזאַלאַג מיט איר.

מע קאָן פונעם עמעס ניט אוועקגיין— שוין צופיל פינצטערע פארבן האָט דער דראמאטורג דאָ געלאָזן אין גאַנג.

— יאָ, יאָ, — רײס איך מיך ארײַן אין מיכאַעלסעס רײד, — מיט אַט דער באהויפטונג האָט איר טאקע געטראָפן אין רעכטן פינטל. קײן אײן ליכטיקער שטראל רײסט זיך ניט ארײַן אין זײן פינצטערן מאַזל. געשיקט זיך עס, אז א מענטש זאָל זיך פאַרכליגען אין אײנע צאַרעס, ראק אין יעסורים, אָן א שטיקעלע נעכאַמע?

— זעט איר, מײן פריינט, — נעמט מיכאַעלס דערווידערן. — דאָ האָט איר שוין א ביסל איבערגעכאַפט די מאַס: א נעכאַמע־שטראל האָט דאַפקע זיך יאָ ארײַנגעריסן אין אַט דער כאשכעס. איר געדענקט דען ניט, אז דעם טויבנס שארפער ווייטעק ווערט אף עטלעכע רעגעס געלינדערט? אז אף אײן אויגנבליק יאוועט זיך אף זײן פאַנעם א שמייכל? ווען דער טויבער באקלאָגט זיך אף זײן טויבקיט, שטרייכט ער אונטער, אז ווען עסטער האָט מיט אים א שמועס, הערט ער און זײן פאַנעם ווערט באַ־לויכטן מיט א שמייכל. דאָס זעלבע, ווען ער גלעט עסטערס שארף... ווען ניט אַט די ליכט־און שאַטן־שפיל, וואָלטן מיר באם צושויער אָפּגענומען דעם כײשעק צו באזוכן דעם ספעקטאַקל.

הוילע מאַרעשכוירע באַגייסטערט ניט

(יוליס)

אין יול 1931 האָב איך זיך געטראָפֿן מיט מיכאַעלסעס ברודער כאַים.
גלייך דערשפיר איך, אז ער איז שטארק אומרויק.

— וואָס זענט איר אזוי אופגערודערט, רעב כאַים?

— מיין שלוימע איז עפעס ניט אופגעלייגט, האָט ער מיך אויך אָנגע-
שטעקט מיט זיין שלעכטער שטימונג.

— וואָס איז די מייסע?

— שלוימען באַפרידיקט ניט די נייע פיעסע, וואָס ער האָט זיך גענומען
אופירן אין טעאטער און אין וועלכער אים וועט אויסקומען צו שפילן
די צענטראַלע ראָל.

— איך האָב געהערט, אז די נאַענטסטע שטעלונג פונעם טעאטער איז
„פיר טעג“ (לויט דאָנעלס ראָמאַן — „יוליס“). איז עפּשער טאקע וועגן
איר האַנדלט זיך עס?

— יאָ, — האָט כאַים געענטפערט, — טאקע אָט די פיעסע האָט אזא
אומרו אַרויסגערופן באַ שלוימען. איר ווייסט דאָך, אז אופירן אן אינס-
צענירונג פון אַ ראָמאַן, פון אַ דערציילונג אָדער פון אַ פּאַעמע איז צומאָל
א סאך שווערער, ווי אַ גרייטע פיעסע. אין אזעלכע פּאַלן קאָן מען זיך
גיכער ריכטן אַף אַ מאַפּאַלע, ווי אַף אַ דערפּאַלג.

— אָבער די ברייער איז דאָך באַ איינער שלוימען. אויב ס'איז אַ
סאַפּעק, צי דער ספּעקטאַקל וועט זיין געלונגען, קאָן ער דאָך פון דער
פיעסע זיך אָפּטרייסלען.

— זיך אָפּזאָגן פון אָט דער פיעסע איז קימאַט ניט מעגלעך, — האָט
כאַים גענומען דערווידערן, — דאָס איז דאָך די ערשטע ערנסטע פיעסע
אַף דער טעמע וועגן בירגערקריג, וואָס מע האָט פּאַרגעלייגט דעם טעא-
טער. נעמט נאָר אין באַטראַכט: קימאַט אלע אָנגעזעענע טעאטערס אין
מאַסקווע און אין אַנדערע גרויסע שטעט פון אונדזער לאַנד האָבן שוין
אופגעפירט פיעסן פון אָט דעם מין (ווי, צום ביישפּיל, „ליובאַוו יאַראָ-
וואַיאַ“, „שטאַרם“, „דער בונט“, „דער פּאַנצער-צוג 14-69“). דער מאָס-
קווער יידישער טעאטער איז אין דעם פּראַט אָפּגעשטאַנען. דעריבער פילט
זיך אונדזער שלוימע אזוי אין קלעם. יאָ צופּרידן, ניט צופּרידן — מוז
מען פּאַרקאַטשען די אַרבּל און זיך אַ נעם טאָן צו דער אַרבעט.

— איך האָב דעם ראָמאַן „יוליס“ שוין לאַנג געלייענט און געדענק

שוואך דעם סיפער־האמייסע. עפשער קאנט איר, רעב כאים, אינקורצן מיר דערמאנען דעם אינהאלט?

— מעכעטייסע. די דייטשישע אַקופיר־ארמיי האָט פארלאָזן די שטאָט ווילנע. די פּפּ״ס און דער „בונד“ זאָגן זיך אָפּ העלפֿן יוליסן און זיין אָט־ריאד צו פארפעסטיקן די ראטנמאכט — די מאכט פון די האָרעפאשניקעס אין ווילנע. דאָס פארגרינגערט די פּוילישע לעגיאָנערן ארומצוריינגלען די געביידע פונעם ראט, ווו עס האָט זיך פארבאריקאדירט דאָס הייפל באַל־שעוויקעס — יוליס מיט זיינע כאוויירים. די, וואָס האָבן ארומגערינגלט דעם ראט, פארמאָגן אָן אן ערעך מער קראפט, ווי די באלאגערטע. יוליס קוקט ארויס אָף דער הילף פון א באַלשעוויסטישן פארטיזאנישן אָטריאד, וועלכער דערנענטערט זיך צו ווילנע. יוליסעס כעזשבן איז אזא: פיר טעג מוז מען זיך פארטיידיקן, קעדיי צו קריגן די מעגלעכקייט זיך פאריי־גיין מיטן פארטיזאנישן אָטריאד. דער סוינע אָבער שלאָפט גיט — זיין קלעם בענעגייע די באלאגערטע ווערט אלץ ענגער, און עס ווערט פאר־לויירן די לעצטע האָפענונג. דאָס הייפל באַלשעוויקעס מיט יוליסן אין דער שפיץ, גיט וועלנדיק לעבעדיקערהייט אריינפאלן אין די הענט פונעם סוינע, באשליסן באגיין זעלבסטמאָרד. אָט אזא איז די מייסע.

— א גרויסן דאנק אייך, — זאָג איך, — רעב כאים.

און מיר זיינען זיך פאנאנדערגעגאנגען.

אין צוויי טעג ארום האָב איך זיך באגעגנט מיט מיכאַעלסן. מיר האָט זיך געגלוסט צו הערן פון זיין מויל די לעצטע נייעס אין דעם יידישן טעא־טער.

— סאָלאָמאָן מיכיליאָוויטש! ס'איז אן עמעס, אז אייער קאָלעקטיוו טרעט צו צו ארבעטן איבער דער אינסצענירונג פונעם ראָמאן „יוליס“? מיכאַעלס האָט א מאך געטאָן מיט דער האנט, א קרעכץ געטאָן און געזאָגט:

— דעם עמעס זאָגנדיק, איז עס גאָר א קנאפע סימכע.

פארוואָס? ס'איז דאָך דער ערשטער פרוו אופצופירן אין אייער טעאטער א פיעסע וועגן בירגערקריג? אונדזער געזעלשאפטלעכקייט וועט געוויס באגריסן אייער נייעם שריט.

— כאפט זיך גיט, — רייסט מיך מיכאַעלס איבער, — לעסאטע ווייסט מען גאָר גיט, צי אונדזער נייע שטעלונג וועט זויכע זיין באגריסט צו ווערן. עמעס טאקע, וועגן דעם ראָמאן „יוליס“ האָבן מיר שוין געהערט א סאך גוטע אָפּשאצונגען מיצאד יידישע ליינער און קריטיקער, אָבער וואָס איז שנייעך דער פיעסע...

בעשׂאס־מיסע האָט מיכאַעלס ווידער א מאַך געטאַן מיט דער האנט.
נאָך א קורצער פּוּיזע האָט ער פּאַרגעזעצט:

— די דאָזיקע פּיעסע פּאַרמאַגט א היפש ביסל שטרויכל־שטיינער. איר געדענקט דעם פּינאַל: די גאַנצע גרופּע באַלשעוויקעס באַגייט זעלבסט־מאַרד. דאָס אליין צעשרויפט ניט נאָר די צושויער, נאַר אויך די אַקטיאָרן. די צענטראַלע פּערוואַן פּון דער פּיעסע, יוליס, געפּינט זיך אין אזא לאַגע, אז ער האָט ניט די מעגלעכקייט צו זיין בעעמעס אַקטיוו. איינס איז יאָ פאַר אים מעגלעך: ריידן. צו וואָס טויג א פּיעסע וועגן בירגערקריג, וווּ דער צענטראַלער העלד קאָן בלויז דאַרשענען, אָבער ענדערן די סיטואַציע איז ער הילפּלאָז? עס שניידט זיך אַריין טיף אין זיקאַרן זיין אויסגעשריי: „פּיר טעג! פּיר טעג! וואָס וואַלט אַף מיין פּלאַץ געטאַן אן עכטער באַל־שעוויק!“

עס איז זייער שווער צו שפּילן אזא מיין אַנפּירער, וואָס פּאַלט אַריין אין ספּייקעס, וואָס קאָן ניט געפּינען קיין אויסוועג פּון א ריזיקאַלער לאַגע. און אונדזער קאַלעקטיוו הערט ניט אַוּף צו טינען אין איין קאַל: „בלויז איר גופּע זענט אימזשטאַנד ראַטעווען די שטעלונג — גיט אייער האַסקאַמע שפּילן יוליס! פאַרשטייט איר דאָך, אז אַפּזאַגן זיך פּון אַט דער ראַל איז ניט שנייעך. איר האָט אין איר דאָך פּאַרט די העראַיק פּון אונדזער צייט, האָב איך פאַרביסן די ליפּן און האָב אַף מינע פּלייצעס אַרופּ־געוואַלגערט אַט דאָס אומגעהייער שווערע פּעקל. איצט נאָך א זאַך. די פּיעסע איז אַנגעשפּיגעוועט מיט דרײַ מיטינגען. און וויסן זאָלט איר, אז קינסט־לעריש דערלאַנגען דעם צושויער בלויז איין מיטינג איז זייער שווער. מיר פאַרמאַגן איצט א סאַך ספּעקטאַלען, וווּ פּאַלקס־פּאַרזאַמלונגען, מיטינגען שטעלן מיט זיך פּאַר א וועזנטלעכן קאַמפּאַנענט פּונעם ספּעקטאַקל. איז מעגסט זיין מיט זיבן קעפּ — איז א סאַפּעק, צי וועט זיך דיר איינגעבן אַרויסווייזן א פּרישגעבאַקענע האַמזאַע באַם אַרגאַניזירן אזא מיין מאַסעווע סצענע. דער דראַמאַטורג האָט באַשטאַט זיין פּיעסע „פּיר טעג“ אזש מיט דרײַ מיטינגען. איז כאַטש טו זיך אָן א מיסע — אָבער דו ביסט מעכויעוו אזוי דערלאַנגען דעם צושויער אַט די סצענעס, אז עס זאָל אים ניט זיין דערווידער.

דער סאַמע פאַרדריסלעכער פּעלער פּון דער פּיעסע באַשטייט אין דעם, וואָס איבער אלע געשעענישן הויערט האַפּענונגסלאַזיקייט. אין דער גרעס־טער מאַס האָט עס א שניכעס צום יוליס־געשטאַלט.
איך האָב שוין אַמאַל געזאָגט, אז מיר איז אַנגענעם, ווען איך דער־שלאַג זיך, אז דער צושויער זאָל דערשפּירן, ווי איך שליס מיך איבער פּון מינאַר צו מאַזשאַר, פּון דעם קאַמישן צו דעם טראַגישן. איך טו עס, קעדיי

צו אנטפלעקן מיין וועלט-עמפינדונג. די יוליס-ראָל פארמאָגט ניט אזעלכע מעגלעכקייטן. אָבער דאָרט, וווּ עס זיינען ניטאָ קיינע ווידערשפרוכן, קיינע סטירעס, דאָרט, וווּ די נאטור פונעם געשטאלט איז ניט קאָמפּלי- צירט, דאָרט, וווּ דאָס געשטאלט אנטפלעקט זיך ניט דורך סטירעס, דאָרט האָט איר ניט קיין ריטם אינעם געשטאלט. דאָרט האָט איר איין גאנג — א שטארקע נאָטע, וועלכע וואריירט זיך אף איינעם און דעם זעלבן אויפן. אזא מיין אקטיאָר, ווי איך, צעשרויפט עס בלויז און באגייסטערט ניט. דעריבער רעכנן איך, אז די ראָל אקאָסטא, וואָס איך האָב געשפילט, איז א דורכפאל. פונקט אזוי קאָן איך ניט באטראכטן ווי א דערגרייכונג די באדאכן-ראָל אינעם ספעקטאָקל „באנאכט אפן אלטן מאַרק“.

דערמיט האָט זיך פארענדיקט אונדזער שמועס. ווען איך האָב באזוכט דעם ספעקטאָקל „פיר טעג“, האָב איך מיך איבערצייגט, אז מיכאַעלס איז געווען גערעכט.

אינדערעמעס: ווי האָט אויסגעזען יוליס, וועלכן מיכאַעלס האָט אונדז געוויזן? ער איז געווען אַנגעכמורעט, אין זיך פארשלאָסן. אָט פלעגט ער זיך באווייזן אין דער מאסע, אין דער סוויוע פון זיינע כאוויירים; אָפּגע- געבן פאראַרדענונגען, דערקלערונגען, ארויסגעזאָגט זיין מיינונג און איז פארשווינדן. ווי ער פלעגט זיך באווייזן אף דער בינע, האָט מען עס בא- טאָנט מיט וואַרפן אף אים א ליכט-שטראַל, עלעהיי ער איז א העלד לע- גאבע דעם האמוין. אָבער וואָס איז עס פאַר א פירער? זיינע וואקלונגען, זיין אומבאשלאָסנקייט האָבן קיין שום שייכעס ניט געהאט צו העלדיש- קייט. פון מיכאַעלסעס יוליס האָט איר ניט געשפירט אָט יענע הייסע שטראַמען, וואָס זיינען נייטיק צו נעמען אין געפענקעניש די הערצער פון די צושייער. מיט טרוקנקייט, מיט רעטאָריק האָט געווייעט פון אזא יוליס. דעריבער איז נאטירלעך, וואָס מיכאַעלס האָט קיין כיישעק ניט געהאט צו שפילן די דאָזיקע ראָל, און עס איז אים קיין שאַד ניט געווען איבערגעבן זי אן אנדער אקטיאָר.

א טראמפלין צו א העכערן שפרונג

(דינול אַוואַדיס)

א פאַר וואָכן נאָך דער פרעמיערע „מישפּאַכע אַוואַדיס“ האָב איך אינעם מאַסקווער אקטיאָרן-קלוב געטראָפן דעם פּאַלקס-אַרטיסט בינאַמיין זוסקין.
זאָג איך אים:

— איך באגריס אייך מיט נאך א ניצאכן.
— וואָס פאר א ניצאכן האָט איר עס בעדייע?
— איך האָב אין זינען דעם ספעקטאקל „מישפּאַכע אַוואַדיס“ און אין דער ערשטער ריי — מיכאַעלסעס נייע שאפּונג. זיין זייוול אַוואַדיס איז א ניי געווינס.

— איך מוז אייך זאָגן (זאָל עס בלייבן צווישן אונדז), — רופט זיך אָן זוסקין, — מיכאַעלס גופע שאצט ניט אָפּ אזוי קאטעגאָריש אָט די נייע ראָל, ווי איר. דאָס איז, לויט זיין מיינונג, אוואַדע ניט קיין דורכפאל, אָבער אויך ניט קיין מערקווירדיקע דערגרייכונג. ווילט איר — וועל איך אייך מעגאלע-סאָד זיין: אויב מיכאַעלס נעמט זיך ארבעטן איבער א נייער ראָל און באוואַרנט זיך מיט א דובליאַר (און אין אָט דער נייער ראָל דובלירט אים דער אקטיאָר מייער שטיימאן), באדארפט איר זיך אַנשטויסן: אז ער באטראכט די נייע ראָל, ווי א באשיידענע דערגרייכונג. וועהאַרניע: אזעלכע ראָלן, ווי רעב אלטער („מאזלטאָוו“), קיניג ליר, ביניאַמין („מא-סאַעס ביניאַמין האשלישי“), מענאכעם-מענדל („דער לופטמענטש“), האָט מיכאַעלס געשפילט אָן א דובליאַר. קיינער פון די אקטיאָרן האָט אפילע ניט געטרוימט ווען-עס-איז אים צו פארבלייטן אין איינער פון אָט די ראָלן. נאָך מער: עס זיינען געווען פאלן, ווען מיכאַעלס איז געווען ניט געזונט, ווען די טעמפּעראַטור האָט בא אים דערגרייכט אכט און דרייסיק מיט א האלבן, האָט ער זיך געלאָזט אין טעאטער שפילן רעב אלטערן אין „מאזל-טאָוו“. די אקטיאָרן פלעגן זיך שושקען: „עפעס א דיבעק זיצט אין אים: מיט אזא טעמפּעראַטור שפילן אף דער בינעוו!!!“

— מאשמאַעס, — זאָג איך, — אז ווייט ניט אלע פאָדערונגען מיכאַעל-סעס האָט דאָס זייוול-געשטאלט באפרידיקט.
— פארשטייט איר דאָך, — דערקלערט מיר זוסקין, — אז בלויז מיכאַעלס גופע קאָן אייך געבן אן ענטפער אף אָט דער פראגע. איך האלט, אז עס ליינט אייך באטראכטן אָט דעם ספעקטאקל אינגאנצן גענומען און באזונדערס די סצענישע זייוול-פארקערפערונג און דערנאָך א שמועס טאָן מיט מיכאַעלסן.

אינגיכן האָב איך באזוכט אָט דעם ספעקטאקל, ווו עס ווערן באוויזן די נייע באציונגען צווישן די ביראַבידזשאנער יידן און ניטייידן, וואָס וווינען אין אָט דעם קאנט. און ווו עס ווערט באטאַנט זייער אכרייעס פאר באשיצן די גרענעץ פון פארשיידענע דייווערסאנטן. דעם רעזשיסער מי-כאַעלס איז געלונגען באשאפן אין אָט דעם ספעקטאקל די אטמאָספער, וואָס האָט געהאַלפן דעם צושויער ריכטיק באנעמען און אָפּשאצן די פאסירונגען, וואָס האָבן זיך אנטפלעקט אף דער בינע. עס האָט געלאָקט

דאָס אויג דער ביראָטיך, וואָס איז באַכיינט מיט די גרינע סאַפּקעס, די נייע הייזער, וואָס האָבן זיך געשפּיגלט אין טייך.

צוליב דעם טאקע האָט מאַרקיש אָנגעשריבן די פּיעסע, קעדיי צו דער מאָנסטריין די ליבע צום היימלאַנד פון דעם פּליטן־טרייבער זייוול און זיין מישפּאַכע.

טכילעס האָט זיך געדוכט, אז אלץ איז אין דער מישפּאַכע אַוואַדיס קעשורע, אז זייוול באַדאַרף פּולשטענדיק זיין צופּרידן: איין זון איז דער ראַיקאַם־סעקּרעטאַר, דער צווייטער — אַ גרענעץ־שוּמער; דער דרייטער — אַ פּליטן־טרייבער; די טאַכטער — אַ פּילאַט; זייוול גופּע איז דער פּאַרזיצער פון פּליטן־טרייבער־קאַלווירט. דאָך האַלט זייוול, אז צום גליק פּעלט נאָך עפּעס: עס לאָזט אים ניט צורו די אַפּוועזנהייט פון זיין פּערטן זון, וועלכער האָט צוריק מיט עטלעכע יאָר פּאַרלאָזן דעם ראַטנפּאַרבאַנד און איצט וויל ער זיך אומקערן אהיים. זייוול וויל פּויעלן באַ זיין זון, דעם ראַיקאַם־סעקּרעטאַר, אז ער זאָל אים אַרויסהעלפּן אין אַט דעם איניען, אַבער יענער וויל ניט הערן און ניט וויסן.

און נאָך. זייוול איז ניט אימשטאַנד אין זיך גויווער צו זיין אלטע אַבערגלויבנס: די טאַכטער קלייבט זיך כאַסענע האָבן מיט אַ רויסישן יונגמאַן, און דעם יינגסטן זון איז געפּעלן געוואָרן אַ קאַזאַטשקע, און ער וויל, זי זאָל זיין ווייב ווערן.

דאָס אלץ זיינען, אייגנטלעך, קלייניקייטן לעגאַבע דעם גרויסן בראַך, וואָס האָט פּאַסירט מיט זייוולען און זיין געזינד: בעשאַס אַ צוזאַמענשטויס מיט דייווערסאַנטן איז דערהאַרגעט געוואָרן זייוולס זון, דער גרענעץ־וועכטער. איז נאָך קאַרג: איז זיך מעיאשעו זייוולס דריטער זון קאַלמען און מעלדעט, אז ער איז גרייט פאַרבייטן דעם אומגעקומענעם ברודער און פאַרנעמען זיין פּאַסט אין דער גרענעץ־וואַך. ס'איז ניט שווער זיך פאַר־צושטעלן, סאַראַ שטורעם עס האָט גענומען בושעווען אין די הערצער פון זייוולען און זיין פּרוי סאַרע. אינדערעמעסן, איין זון איז נאַווענאַד ערגעץ ווייט פון זיין היים, דעם צווייטן האָט מען אומגעבראַכט, און דער דרייטער איז זיך מאַפּקיר — שטעלט דאָס יונגע לעבן אין קאָן.

דאָך — נאָך אַ שווערן אינערלעכן קאַמף נעמט די אויבערהאַנט דער אַכרייעס־געפּיל לעגאַבע דעם פּאַטערלאַנד, וואָס זיין זון האָט זיך צוליב דעם געזעגנט מיט דער ליכטיקער וועלט. אין אַ קורצער צייט אַרום נעמט עס אַ סאָף צו די וואַקלונגען. טאַטע־מאַמע באַגלייטן פּיערלעך, ווי אַף אַ כאַסענע, דעם זון, וואָס לאָזט זיך אוועק אַף דער גרענעץ־וואַך.

די פּאַעטישע אַטמאָספּער, די באַזונדערע שטימונג, מיט וועלכער עס האָט געווייעט פון דער בינע — דאָס אלץ האָט פאַרכאַפט די צושוער,

האגאם ניט אלץ, וואָס מיר האָבן דאָ געזען און געהערט, האָט אופגע-
טרייסלט.

מיין פּערזענלעכע אופמערקזאמקייט האָט מער פון אלץ צוגעצויגן
מיכאַעלסעס שפּיל אין דער זייוול-ראָל. דער שווערער ריטם פון זייוולס
באוועגונגען, זיין קאָרגער, אָבער ברייטער זשעסט — אין דעם אלעם
האָט זיך געשפּירט זייוולס קרעפטיקייט, די האלטונג פון א גוואַר. דער
צושויער האָט געלייבט, אז ער זעט פאר זיך א האָרעפּאשניק, וואָס
האָט בעמעשעך פון זיין גאַנצן לעבן זיך געראנגלט מיט דער סטיכיי.
דער צושויער האָט געלייגט אכט אף דעם פּאַקט, וואָס זייוול דענקט א
סאך און איז צוריקגעהאלטן אין ריידן. דער אקטיאָר האָט פיל געטאָן,
קעדיי צו אנטפּלעקן פאר אונדז זייוולס אינערלעכן וועזן, זיינע איבערלע-
בונגען, די סטירעסדיקייט און די ליידין פון אַט דעם פּאַרשויך.

מיין פּאַרשטאַנד האָט דאָס אלץ באנומען, אָבער איבעראשט בין איך
ניט געווען, ווי עס פלעגט מיט מיר פּאַסירן, ווען איך האָב מיכאַעלסן
געזען אין אזעלכע ראָלן, ווי רעב אלטער, בינאַמין, שימעלע סאַראָקער.
מיך האָט געוונדערט, וואָס אַט דער ספּעקטאַקל האָט בא מיר קיין
היספּילעס ניט ארויסגערופן. עפעס ווי א גרויסער פרעגזייכן האָט גע-
הויערט איבער אַט דעם ספּעקטאַקל און באזונדערס — איבערן זייוול-
געשטאַלט.

אינגיכן בין איך געוויר געוואָרן פונעם אקטיאָר שטימאן, אז אין א וואָך
ארום באדאַרף אין טעאטער פּאַרקומען א פּראָדוציר-באַראטונג וועגן דעם
נייעם ספּעקטאַקל. שטימאן האָט מיר פּאַרגעלייגט צו קומען אין טעאטער
א שאַ פאר דער פּאַרזאַמלונג — וועל איך האָבן די מעגלעכקייט א שמועס
טאן מיט מיכאַעלסן מיקויעך דער פּאַרשטעלונג „מישפּאַכע אַוואדיס“. איך
בין געקומען באצייטנס און האָב געבעטן מיכאַעלסן א שמועס צו טאן
מיט מיר ביזן אָנהייב פון דער פּאַרזאַמלונג.

דאָס ערשטע, וואָס מיכאַעלס האָט מיך געפרעגט, איז געווען:
— אייך איז געפעלן דער ספּעקטאַקל „מישפּאַכע אַוואדיס“?
— דער ספּעקטאַקל איז אינטערעסאַנט, — האָב איך געענטפּערט, —
גופע די טעמע איז אן אקטועלע, א פּרישע.

— ריכטיק, אונדז האָט זייער דערפרייט פ. מאַרקיש, ווען ער האָט
אונדז פּאַרגעלייגט אופירן זיין פּיעסע. מיר האָבן מיט גרויס האסמאָדע זיך
א נעם געטאָן פאר איר, נאָר אויב איר האָט געהאלטן פאר נייטיק א שמועס
צו טאן מיט מיר מיקויעך אַט דעם ספּעקטאַקל, איז א סימען, אז עס לאָזן
אייך ניט צורו געוויסע ספּייקעס.

— יא, כ'זועל ניט לייקענען. איר האָט געטראָפּן. אויב ריידן מיקויעך דעם ספעקטאַקל אינגאַנצן גענומען, האָט ער אריינגעטראָגן א געוויסן בניי-טראָג אין אונדזער טעאטער-אויסקומעניש. אָבער איין זאך זעט מיר אויס טשיקאווע: פארוואָס האָט דאָס זייוול-געשטאַלט, וואָס איר האָט אויסגע-מאַלט, באַ מיר ניט ארויסגערופן אזא מין היספּיילעס, ווי איינער רעב אל-טער, שימעלע סאַראַקער, ביניאַמין און נאָך אנדערע אייערע שאפונגען? — איך האלט, — האָט מיכאַעלס געזאָגט, — אז דער דראמאַטורג האָט ניט דערפירט אָט די פיעסע צום גראד פון שלייעס. איינער פון די סאַמע וויכטיקסטע פעלערן פון דער פיעסע באשטייט אין דעם, וואָס דער דרא-מאַטורג האָט זיך דאָ ניט באגרענעצט מיט איין קאַנפליקט. איך האָב דאָ אין זינען דעם איקערדיקן קאַנפליקט, ווען זייוולען קומט אויס באקעמפן אין זיך זיין פּאַטערישן געפיל — די מוירע פאר קאַלמענס לעבן, וואָס שטייט אין געפאַר. דער דראמאַטורג האָט דאָך אינעם געוועב פון דער פיעסע אריינגעפלאַכטן נאָך איין קאַנפליקט — דעם געראנגל פון זייוולען מיט זיין זון דעם ראיקאַס-סעקרעטאַר פארן רעכט פונעם פארבלאַנדזשעטן זון זיך צוריקערן אהיים. יעדער דראמאַטישער קאַנפליקט איז בעקויעך פאַרכאַפן דעם צושייער, קאַלזמאַן די פערזאָן, וואָס קעמפט פאַר א געוויסן אינטערעס, פירט א פאַרביסענעם אקשאַנעסדיקן קאַמף פארן אינטערעס. אָבער ווי קומט עס פאַר מיט זייוולען? ער ווייזט ניט ארויס קיין אנטשיידן-קייט. ער איז נאָכגיביק. איז וואָס איז דער פויעל-יויעז? דער קאַנפליקט צאַנקט און ווערט סאַפּקאַלסאַף אויסגעלאָשן. איז דען זייוולס פאַסיווקייט בעקויעך א קאָך טאָן דעם אקטיאָר? און אויב אינעם אקטיאָר צינדט זיך ניט אָן דאָס ליידנשאַפט-פּיערל, וויארום איז עס מעגלעך, אז ער זאָל דערשיי-טערן דעם צושייער?

כוך דעם, קומט אין זייוולען פאַר א געראנגל מיט די רעשטן פון רעלי-גיעזע אָבערגליבנס: ער איז קעגן געמישטע כאסענעס. פונדעסטוועגן האָט זיין טאַכטער כאסענע מיט א רוסישן יונגמאַן, און דער זון ברענגט אין טאַטנס שטוב א קאַזאַטשקע. פירט דען זייוול אין אָט דעם פראט א הארטנעקיקן קאַמף? איז וואָס זשע קומט ארויס פונעם דראמאַטורגס בא-מיונגען צו שילדערן זייוולען, ווי א פערזענלעכקייט מיט אן אויסגעשפראַ-כענעם כאראקטער?

אָט די אלע וואקלונגען, ספייקעס, וואָס זייוולען קומט אויס איבער-צולעבן, זינען גוירעם די סיטואציעס, אין וועלכע דער דראמאַטורג שטעלט זייוולען אוועק. אָבער איר טוט נאָר א טראכט: ווי איז די לאגע פונעם אקטיאָר, וועלכער שפילט זייוולען? אים בלייבט איינס: לירישע מאכשאַ-וועס. דער פויעל-יויעז איז געפענטעטקייט, א געוויסע צעשרויפטקייט. איז

דען שנייך, אז דער אקטיאָר זאָל אף אזא אויפן מיטרייסן, נעמען דעם צו-
שויער אין געפענקעניש?

— איר ווייסט, וואָס איך וועל אייך זאָגן. — רוף איך מיך אָן צו מי-
כאַעלסן. — אין אייער זייוול-פארקערפערונג דערנענטערט איר זיך צו
דער טעמע — מוטיקייט, גערעכטיקייט, צו דער טעמע היימלאנד. אָבער
איר זייט געבליבן שטעקן אינמיטן וועג. אויב דאָס איז ווירקלעך אזוי, פאָר-
שטיי איך שוין, פאָרוואָס מיך באַפרידיקט ניט אין דער פולער מאָס דאָס
זייוול-געשטאלט, וואָס איר האָט אף דער בינע פארקערפערט.

— אייער כוש האָט אייך ניט אָפגענארט, — איז מיכאַעלס מאַסקים, און
א ברייטער שמיכל האָט באלויכטן זיין פאַנעם, — דאָס זייוול-געשטאלט,
וואָס איך שפיל, באַדארף מען טאַקע באַטראַכטן, ווי א מין צוגרייט-עטאַפ,
ווי א טראַמפלין צו א העכערן שפרונג. איך גרייט מיך אופירן א ספּעק-
טאַקל, ווי די טעמע מיקויעך היימלאנד וועט פאָנאנדערגעוויקלט ווערן אין
איר פולער ברייטקייט, ווי זי וועט א שעמעריר טאָן גאָר אף אן אנדער
מין אויפן. אָבער אויב איר וועט א פרוו טאָן זיך דערגרונטעווען, וואָס
אזוינס האָב איך פאָרטראַכט, וועט עס זיין אן אומזיסטע טירכע. לעסאַטע
איז נאָך צו פרי די קאַרטן אופדעקן. מיר וועלן לעבן — וועלן מיר זען.

א מאַדנער קיניג ליר

עס האָט זיך געענדיקט דער ספּעקטאַקל „קיניג ליר“ אינעם מאַסקווער
מעלכישן יידישן טעאַטער. איך אייזל מיך אהיים. באַם ארויסגאַנג באַמערק
איך צוויי באַיאָרטע מאַנצבלעך, וואָס פירן לעבּהאַפט א שמועס. קאָנטיק,
זיי זיינען אופגערודערט. איך בין נייגעריק צו וויסן, וועגן וואָס זיי שמועסן.
...מער פון אלץ, — מעלדעט אייער פון זיי, — האָט מיך פאַרכידעשט
מיכאַעלס אין דער ראָל פון ליר. מיר איז אויסגעקומען עטלעכע מאָל צו
זען, ווי באַרימטע אקטיאָרן האָבן געשפילט אָט די ראָל. האָב איך מיר
פאַרגלייכט זייער שפילן מיט מיכאַעלסעס. איך וועל לעסאַטע גאַרניט ריידן
וועגן דעם אויסערלעכן אויסזען פון מיכאַעלסן אין דער דאָזיקער ראָל. דאָס
איז א באַזונדערע פראַגע. מיך אינטערעסירט קוידעמקאַל, וועלכע מיט-
לען, וועלכע מאַנירן באַנוצט מיכאַעלס, קעדיי איבערצייגן מיך און אַנ-
דערע צושויער, אז ער שילדערט אונדז דעם עמעסן, דעם שעקספירישן
ליר. אָפט זיינען זיינע באַוועגונגען, זשעסטן און מימיק פון מיין שטאַנד-
פונקט באַרעכטיקט. אָבער אנדערע פאַרשטיי איך ניט.

איר געדענקט דעם אָנהייב פון דער פערטער סצענע אינעם ערשטן
אַקט? ליר קערט זיך צוריק פון יאַגד, וואָס ער האָט דורכגעפירט אין דער

באגלייטונג פון זיין סוויטע. האגאם מיר זעען נאך ניט דעם קיניג, אָבער פונדערווייטנס לאָזן זיך שוין הערן וויל-יונגערישע קלאנגען פון א יער גער-ליד. און אַט דערזעען מיר דעם קיניג. א שלאנקע, א יונגע פיגור. דאָס גענגלע, דאָס האלטן זיך — עלעהיי א יונג מיט שפּאַרן. פריילעך, לוסטיק איז זיין געזאנג. ווי זשע געשיקט זיך עס, אז אן אכציקיאַריקער זאָקן זאל זיין אזוי מונטער, אזוי אופגעלייגט, אזוי זאַרגלאָז? איר געדענקט דאָך, ווי ער האָט אויסגעזען אינעם אָנהייב פונעם ערשטן אקט: א צעשרויפטער, א מאַרעשכוירעדיקער אלטיטשקער, קוים-קוים באוועגט ער זיך צו זיין קיי-ניגלעכן טראָן.

— יא, יא, עמעס, — רופט זיך אָן זיין כאווער, — אינעם אָנהייב פונעם ערשטן אקט איז עס טאקע א צעקראַכענער געפעש — מאמעש אן אלטע באַבעצי, און מיר האָט זיך געדוכט, אז ער שלעפט זיך קוים. בין איך טאקע געווען בין גאָר געפלעפט, ווען ס'קומט פאַר לירס שטורמישער צוזאמען-שטיס מיט זיין עלטערער טאַכטער האַנעריליע. זי האָט צום טאטן טיינעס, לעמני האָט ער געלאָזן די כעוורעלייט פון זיין סוויטע צו בושעווען. לירן פארדרייט עס בין גאָר. ער טוט האַסטיק זיך א ריס פון קענטס הענט און לויפט הענדעם-פענדעם פון לינקס אף רעכטס. און גלייך צוריק — אף לינקס. דאָ שטייגט ער אימפעטפול, לייכט און גראציעז, ווי אן אכצניאַריק באַכערל, אף די טרעפּ, וואָס פירן ארויף צו דער טעראסע, ווו עס געפינט זיך האַנעריליע. ס'איז מאמעש דערשיטערנדיק. וואָס זאָגט איר דערויף?

— איז הערט זשע אויס, וואָס איך וועל אייך זאָגן, — האָב איך מיר אריינגעמישט אין זייער שמועס, — דאָ האָט איר אייך צו טאָן מיט זייער אן אינטערעסאנטער האמצאָע פון דער רעזשי און טאקע פונעם אקטיאָר גופע. און אנדערש, ווייזט אויס, האָט עס זיין ניט געקאָנט. אדעראבע, בארעכנט זיך, וואָס דאָ איז פאַרגעקומען: א מענטש האָט פון זיך אראָפּ געשלינדערט קאַלערליי דייגעס, האָט גענומען לעבן גאָר אף אן אנדער מין אויפן — נאטירלעך, שפירט ער זיך פונדאָסני געבוירן, און עס האָט אין אים די יוגנט א קאָך געטאָן.

— אָבער פאַרט איז עס ניט צו באַגריפּן, — האָט איינער פון אַט דעם פאַרל זיך אריינגעריסן אין מיינע רייד. — איר געדענקט דאָך די סצענע, ווען מע טראָגט לירן אריין א פארכאלעשטן; ער איז קימאט ווי פון זינען גערייט. איר זעט א צעבראַכענעם זאָקן, קוים וואָס ער באוועגט זיך. אָבער אין דער לעצטער סצענע פונעם ספעקטאַקל... ווידער אן איבעראשונג: מע פירט אין טפּיטע אריין לירן מיט קאַרדעליאַ. געבונדענע, ניט אַפּצורייסן דעם טאטן פון דער טאַכטער. צוקוקנדיק זיך צו לירן, ווערסטו דער-

שטוינט — א מין עלאסטישע, א מין גראציזעזע פיגור בא לירן... נו, און דער יוגנטלעכער ברען אין לירס אויגן?
— יא, — נעם איר מיך דערקלערן, — כ'האב געהאט א פערזענלעכן שמועס מיט מיכאעלסן און האב אים ארויסגעזאגט מיניע ספייקעס בענע- גייע לירס מעשונעדיקע מעטאמאָרפּאָזעס.

— מיר האָט זיך געדוכט, — האָט מיכאעלס מיר געענטפּערט, — אז לירס לעבנסוועג אין אָט דער טראַגעדיע פירט אים ניט פון פארעלטערטקייט צום קיינער, נאָר פון אן אלטער אָפּגענוצטער אידעאָלאָגיע צו א באנייטן שטורמישן און אָן אן ערעך יינגערן געדאנקענגאנג. אינדערעמעסן, פאר- וואָס האָט ליר זיך אָפּגעזאָגט פונעם קייסיי-האמאלכוס און זיין קייניגרייך צעטיילט צווישן האָנערייליע און רעגאנע? דערפאר, וואָס ער האָט ביז גאָר זיך אָנגעזעטיקט מיט אומבאָרגענעצטער מאכט און באשלאָסן עפעס ווי אפצולאָכעס טאָן דער גאַרער וועלט. אָפּגעלעבט א היפש ביסל יאָרן (אכ- ציק יאָר!) און דאָך געבליבן באם קלאָרן סייכל, זייענדיק איינער פון די מעכטיקסטע הערשער, האָט ליר זיך פארטראכט, וואָס איז דער טאכלעס פונעם מענטשנס לעבן. אין וואָס, אייגנטלעך, באשטייט דער גרעסטער כּיעס פונעם לעבן? אין מאכטהאַבעריי, אין פרייהייט, אין אשירעס צי אין פארדווייקטער און טרייער ליבע? און עפשער איז דאָס אלץ ניט מער, ווי פוסטע כאלוימעס, וואָס פארנעפלען בלויז דעם עמעסן טאָך פונעם מענטשנס קיעם? עפשער איז גאָר דער איקער דעם מענטשנס פערזענ- לעכקייט גופע, זיין אלמעכטיקער „איך“? עפשער זיינען אָט יענע האסאָגעס מינדערווערטיק אין פארגלייך מיט דעם מענטשנס פערזענלעכקייט... און ליר באשליסט פרוברין די קרעפטן פון זיין „איך“ — ער נעמט קעגנשטעלן זיין „איך“ אלע אויסגעשרייענע ווערטן...

אָבער שפעטער, ווען אף זיין קאָפּ האָבן גענומען האַגלען שווערע ניסיוינעס, האָט ער פארשטאנען, אז זיין פריערדיקע פאלשע אידעאָלאָגיע האָט באַנקראַטירט, און ער איז געוואָרן אן אָנהענגער פון א פראַגרעסיווער און ריכטיקער אידעאָלאָגיע. מאשמאַעס, אז עס האָט פאר אים זיך אנט- פלעקט א וועג פון פארעלטערונג צוריק צו א צווייטער יוגנט.

— יא, — רופט זיך אָן איינער פון מיניע מיטגייערס, — וועדליק איר האָט אונדז דערקלערט, הייבן מיר אָן צו פארשטיין אייניקע קאָנטראסטן, וואָס מיר האָבן באַמערקט אין דער שפּיל פון מיכאעלסן. און דאָך זיינען פאר אונדז ניט קלאָר נאָך מאַמענטן פון זיין שפּיל. באזונדערס טשיקאווע האָט זיך אונדז אויסגעוויזן די סציענע בעשאַסן שטורעם, ווען ליר פּרעגט עדגארן: „ווער ביסטו געווען?“ ענטפּערט עדגאר: „א כאזער, א פּויליאַק, א פּוקס — א גאַנעפעץ, א וואַלף לויט זיין פּרעסערישער גיריקייט, א הונט

לויט זיין בייזקייט, א לייב לויט זיין זשעדנעקייט. גלייך נאך דעם, ווי
עדגאר ענטפערט לירן אף זיין פראגע, נעמען אלע דריי — עדגאר, ליר
און דער לעץ — האווקען, ווי הינט. זאָגט אונדז, אדעראבע, וויאזוי דער-
קלערט מיכאַעלס אזא מין אקטיאָרישן איינפאל?

— איינער פראגע איז פארשטענדלעך, — רוף איך מיך אָן, — אז מע האָט
מיכאַעלסן בעשאס איינער פון זיינע עפנטלעכע ארויסטרעטונגען געשטעלט
די זעלבע פראגע, האָט ער געזאָגט: „זאָל איך ניט זיין קיין כידעש, וואָס
בעשאסן שטורעם האָבן דריי מענטשן פלוצעם גענומען בילן, ווי הינט, דאָס
דאָזיקע בילן איז א מיטל צו טראנספארמירן שעקספירס בילדערישקייט אין
אז אקטיאָרישער שפראך: דער מענטש זאָגט ניט — „סע טוט מיר וויי“,
נייערט ער בילט. צו אזא אויספיר בין איך געקומען נאך דעם, ווי איך
האָב אבסאָליוט קאָנקרעט אופגעפאסט שעקספירס בילדערישן מאטעריאל.
— איך צווייפל, צי אזא דערקלערונג קאָן באַפרידיקן אלע צושוינער.
ס'איז קלאָר, אז אין דער שטורעם־סצענע באַמיט זיך שעקספיר אונדז
דערווייזן, אז ערשט דעמלט האָבן אין לירס באַוווסטזיין אופגעוואכט די
סאמע דערהויבענע מענטשלעכע געפילן. ליר פארטראכט זיך דאָס ערשטע
מאָל, זינט ער לעבט, וועגן דעם גוירל פון פיל פארוואַרלאַזטע און שוץ-
לאָזע מענטשן — ביז איצט האָט ער עס קיינמאָל אין זינען ניט געהאט.

איר, אומגליקלעכע לייט, עס טרײַבט
דער שטורעם־ווינט אייך אום, און ווער און ווי
איר זאָלט ניט זיין — אנטבלויזטע אָרעמקייט
עס קוקט ארויס דורך טיר און פענצטערלעך
פון איינער אָפגעריסן קלייד: ווער וועט
באשיצן אייך, דאָס לייב דערוואַרעמען
אין אזא נאכט! ווי ווינציק כ'האָב אַמאָל
געזאָרגט פאר דעם...

איז שוין גענוג, אז ליר נעמט אין אזא מאַמענט רייסן אף שטיקער זיין
האלבאַשע: ס'איז א נאטירלעכער פראָטעסט קעגן זיין אייגענער פאר-
וואַרלאַזטקייט, און אין דער זעלבער צייט זאָגט איידעס אָט דער טאט, אז
ליר סאָלידאריזירט זיך מיטן אָרעמען פילאַסאָף — מיט עדגארן. וואָס
זשע טויג דאָ דאָס בילן? עס מאכט בלויז א קאָמישן איינדרוק. נאָך מער:
אדאנק דעם בילן ווערט אין א געוויסער מאָס באַטל לירס פילאַסאָפישער
געדאנקענגאנג...

— א סוואַרע איז עס, דוכט זיך, א גלייכע סוואַרע, — באַמערקט איינער
פון דעם פאָרל. — איז אויב איר האָט א מעגלעכקייט זיך דערגרונטעווען
צו מיכאַעלסעס אקטיאָרישע איינפאלן, וועט איר זיין אזוי גוט און אונדז
דערקלערן אייניקע מעשוועדיקע זשעסטן מיכאַעלסעס, וואָס אונדזער

פארשטאנד איז ניט אימשטאנד זיי צו באגרייפן: אָט, צום ביישפּיל, ווען מע דערמאָנט האָנעריילעס נאָמען, פארשטעלט ליר דאָס פּאַנעם מיט ביידע הענט. ביסלעכווייז נעמען לירס הענט זיך גליטשן איבערן פּאַנעם פון אויבן אראָפּ. דער צושויער מיינט, אז ליר וויל פארבאָרגן די טרערן, וואָס רינען פון זיינע אויגן. און עפשער באַטייט עס, אז אין לירס מויער איז דורכגעפּלויגן א פּינלעכער געדאַנק... אין אלגעמיין איז שווער זיך אָנ- צושטויסן, וואָס איז דער אַקטיאַר אויסן מיט אָט דעם זשעסט.

— אויך מיר דוכט זיך, אז אָט דער זשעסט איז ניט קלאָר, — בין איך מאַסקים, — און עמעץ האָט טאַקע באַ מיכאַעלסן געבעטן א דערקלערונג, האָט מיכאַעלס געענטפּערט: „דאָס גליטשן זיך פון די הענט איבערן פּאַ- נעם זאָגט אָן דעם צושויער, אז ליר באַמיט זיך אראָפּצורייסן א מין שפּינוועבס, וואָס שטערט זיין ריזע. אנדערש גערעדט: ליר באַמיט זיך פּאָטער צו ווערן פון דער פארבלענדעניש, וואָס האָט אים פּרייער גע- שטערט צו דערקענען האָנעריילעס פארדאָרבנקייט.“ פון מיכאַעלסעס שטאַנדפּונקט איז אָט דער זשעסט באַרעכטיקט, אָבער דעם צושויער איז שווער אים ריכטיק אויסצוטייטשן.

— מיר איז שווער צו באַנעמען, — האָט באַמערקט דער צווייטער פון מיינע מיטגייער, — לירס גיפטיק געלעכטערל. די טראַגעדיע הייבט זיך אָן מיטן קיניגס כיכיקען, און אז ער האַלט באַם שטאַרבן — ווידער גע- כיכיקעט. נאָך מער: א ריי סצענעס, וווּ ליר פיגורירט, הייבן זיך אָן און פארענדיקן זיך מיט אָט דעם כאַראַקטעריסטישן כיכיקען. אזא מין האַלטונג מיצאד דעם קיניג שטויסט מיין געדאַנק צו באַטראַכטן אָט דעם ליר, ווי א מעטורעף אָדער ווי א מין לעץ.

— איך האַלט, — רייס איך אים איבער די רייד, — אז מיכאַעלסעס קאוואַנע איז אין אָט דעם פּראַט געווען — אַנדייטן דעם צושויער אף אָט דעם פּאַטאַלאָגישן, וואָס האָט אין א געוויסער מאָס דעמלט באהערשט דעם קיניג. ס'איז געווען, קאָן מען זאָגן, א ביטערע כויעקמאַכעריי איבערן האווייל-האוואָלים. דעם צושויער האָט עס אויסגעזען, ווי עס וואַלט כּי- כיקען אן אלטיטשקער, וועלכער איז אויווערבאַטל. אזעלכע פארשיפּירטע מאַמענטן האָט איר ניט ווייניק באַ לירן. נאָרוואָס האָב איך מיד דערמאָנט נאָך א מערקווירדיקן מאַמענט פון ערשטן אַקט. ליר האָט נאָך ניט באוויזן צו דעקלאַרירן זיין באַשלוס מיקויעך צעטיילן די מעלוכע — טייט ער עפעס מיט א פינגער פון דער רעכטער האַנט. עס זעט אויס, ווי ער וואַלט ציילן די מיטגלידער פון זיין סוויטע. פונקט אזוי איז ער זיך נויהעג אין דער סצענע, ווען ער מישפעט זיינע צוויי פארדאָרבענע טעכ- טער. מיכאַעלס מוז עס טאָן לויט זיין אינערלעכער שפּירונג — דער דאָזי-

קער זשעסט העלפט אים אין זיין שפיל. אָבער דעם צושויער זעט עס אויס מעשוּנע־מאָדנע...

מינע מיטגייער האָבן כיישעק געהאט מיר פאַרלייגן נאָך פראגן בע־ נעגייע מיכאַעלסעס ליר־פארקערפערונג, אָבער איך האָב מיד געזילט און בין געווען געצווונגען מיט זיי זיך צו שיידן.

יא, מיכאַעלסעס ליר־פארקערפערונג האָט פארמאָגט א היפש ביסל באדינגלעכע מאָמענטן, וואָס מע קאָן באשטרייטן. און פארקערט: מיכאַעל־ סעס שפיל האָט אין דער זעלבער צייט פארמאָגט א ריי אומבאשטרייט־ בארע מאָמענטן. אין אזעלכע סצענעס פלעגט ער זיך פאר אונדז אנט־ פלעקן, ווי א באדינגטדיקער רעאליסטישער אקטיאָר, וואָס איז בעקויעך צו אנטבלויזן די טיפסטע, די סאמע פארבאָרגענע ווינקעלעך פונעם מענטשנס געשאַמע דורך ווירקעוודיקע עכט־טעאטראלישע מיטלען. אזעלכע סצענעס פלעגן דערשיטערן יעדן: סײַ א דערפארענעם, סײַ א רויצע צו־ שויער. פאָשעט דערפאר, ווייל אין אָט די סצענעס פלעגט מיכאַעלס אויסנוצן קלאַרע, ניט קיין פארשטעלטע מאנירן. צו אזעלכע האָט באלאנגט די פינאלע סצענע: ליר און די טויטע קאָרדעליאַ.

ליר האָט אריינגעטראָגן די טויטע קאָרדעליאַ (זי איז בא אים איבערן אקסל איבערגעבויגן). פאָרויכטיק, ניט געזילט זי אוועקגעלייגט אף דער אוואנסצענע. ער שטעלט זיך אף די קני, טוט זי צערטלעך א ריר. עפעס ווי א האָפענונג־פונק וואָלט אף זיין שטערן דורכגעשוועבט: עפשער וועט קאָרדעליאַ לעבעדיק ווערן... אָבער קאָרדעליאַ בלייבט ליגן אומבאוועגלעך. ליר שטייט אוף. פאר וועמען זאָל ער אויסגיסן די אומדערטרעגלעכע יעסוריים? דערזעט ליר דעם הערצאָג אלבאני— ער שטייט אינעם רעכטן בינע־ווינקל. דערנענטערט זיך ליר צום הערצאָג, הייבט אוף די רעכטע האנט. לירס פינגער באוועגן זיך א וויילע. דעם צושויער איז קלאַר: דאָס זיינען וואקלונגען. אלבאני איז דאָך געווען לירס א פריינט. נאָרוואָס האָט זיך געענדיקט די שלאכט, און ליר איז דאָך געווען אינעם מיליטערישן לאגער פון אלבאניס קעגנער... עטלעכע סעקונדעס יישעוור־האדאאס, און ליר קערעוועט זיך אָפ פון אלבאני. אויסגעקערעוועט זיך מיטן רוקן צום צושויער, גייט ליר פארביי דער לעבעדיקער ריי זעלנער, וועלכע זיינען אויסגעשטעלט אין דער פאָרם פון א האלבן רינג. דריי מאָל טוט ער א זאָג מיט א פארדומפענער שטים: „קלאָגט! קלאָגט! קלאָגט!“ אָבער די זעלנער קוקן אים גלייכגילטיק אָן: וואָס גייט זיי אָן קאָרדעליאַס טויט, וויפל טייערע, נאָענטע כאוויירים האָט יעדער פון זיי נאָרוואָס פארלאָרן אין שלאכט, און וויפל מאָל האָט יעדער פון זיי גופע געזען דעם טויט פאר די אויגן! ליר קערט זיך אום מיטן פאָנעם צו די צושויער— אים

וויילט זיך אזוי א ליארעם טאן, אז די גאנצע וועלט זאל דעהערן. אבער אַנשטאָט שרייען פארווארפט ער דעם קאַפּ, פארהייבט איבער אים א האנט מיט א צעפנטער דלאַניע (עלעהיי א שירעם איבערן קאַפּ), און פון זיין מויל לאַזט זיך הערן א דינער אויסגעצויגענער קרעכין: אַ-אַ! אַט אַני קרעכצט א קינד פון היציקער קראנקייט אָדער א מענטש, אף וועמעס קאַפּ מע האָט ארופגעוואָרפן א קישן און מע שטיקט אים. עס זעט אויס, ווי ליר וואָלט זיך באַמיען זיין טיפן צאר אינווייניק, אין זיך פארטרייבן. און אַט איז ער לעם קאַרדעליאַ, לאַזט זיך אראָפּ אף די קני און נעמט האסטיק, האמעטנע זי צופן, און פון זיין גאַרגל רייסן זיך ארויס ווילדע, אָפּגעריסענע אויסגעשרייען: „אַ-אַ-אַ!“ דאָס האָבן, ווייזט אויס, אין לירן דערוואכט די סאמע ווילדע אטאויסטישע דערשרעק-אינסטינקטן. דאָס איז פארכידעשטיקט און איינציטיק גרויל לעגאבע דער סוידעסדי-קייט פונעם מענטשנס גוירל... עס לויפן דורך געציילטע סעקונדעס, און דער סטיכישער אופברויז פון א כניע לעשט זיך אויס. עס האָט ווידער אופגעוואכט דער באווסטזיין, און עס פלאקערט שטורמיש און דער פראַטעסט:

... א פערד, א הונט,
א מויז — זיי לעבן, לעבן, און דו, מיין קינד,
דו אַטעמסט גיט.

ס'איז אן אויסגעשריי פון טיפן הארצן, ס'איז א טיינע צום אומבעראכ-מאַנעסדיקן גוירל.

און ווידער אנשוויגן געוואָרן. אָבער אין דריי סעקונדעס ארום צע-רייסט לירס כיוקען די שטילקייט. מעגלעך, אז דאָס לאכט ער אויס זיך גופע, זיין אומזיניקן פראַטעסט. און אַט נעמט ער רופן דעם לעץ — ס'איז דאָך זיין בעסטער פריינט. ניטאָ דער לעץ! דעמלט ווענדט ער זיך צום לעצטן מאָל צו קאַרדעליאַ. שטיל, טרויעריק, ביז גאַר צארט און פאר-צווייפלט זאָגט ער:

דו וועסט שוין מער צו אונדז
גיט אומקערן זיך קיינמאָל... קיינמאָל... קיינמאָל...

שטיל-שטיל הייבט ער אָן זינגען זיין יעגער-ליד. בעשאַס-מיסע פאלט דער קאַפּ זינער מאכטלאָז. קענט כאפט אונטער לירס פאלנדיקן קערפער און לייגט אים אוועק הארט לעם קאַרדעליאַ. עס פאלט צו די טויט-שטיל-קייט.

איך האָב מיך געפליסט מער-ווייניקער פינקטלעך צו באשרייבן, ווי מיכאַעלס פלעגט שפילן די פינאלע סצענע פון דער טראגעדיע.

דאָס אלץ, וואָס מיר האָבן דאָ באשריבן, איז פון אָנהייב ביז סאָף ריינע טעאטראַליזאציע. מעגלעך, אז אזוינס איז אין דער ווירקלעכקייט ניט שנייער. דאָך איז אָט די סצענע פונעם אָנהייב ביזן סאָף רעאליסטיש. זי איז דורכגעדרונגען מיט ליידנשאפטלעכע און ריכטיקע געפילן. פאר דעם צושויער איז אלץ בארעכטיקט. אלץ איז דאָ עמאָציאָנעל, און אין דער זעלבער צייט לייגט זיך עס אפן מויעך.

אזעלכע טיף רעאליסטישע און מיט הויכער פאטעטיק אָנגעזאפטע סצענעס פלעגן מיר אין מיכאַעלסעס שפיל באמערקן מער, ווי די סצענעס, וווּ מיכאַעלס פלעגט ארויסווייזן א נייגונג צו קאָמפליצירטע, אָבער פאר־שטעלטע, פארשיפּירטע מאנירן.

און דאָ טאקע, אין דער שלוס־סצענע, גיט זיך טיילווייז איין מיכאַעלסן קינסטלעריש אויסצודריקן לירס אופאסונג, זיין נייע קאָנצעפציע, וואָס שטרײַכט אונטער דעם בראַך פון זיין אינדיווידואליסטישער וועלט־אַנ־שווינג, דעם באַנקראַט פון זיין „איך“, וועלכן ער האָט געפרוווט קעגן־שטעלן דעם אָביעקטיוון וועלט־סיידער.

דער געראַנגל ארום טעויען

איך בין געזעסן אָף א באַנק ניט ווייט פונעם מאַסקווער ייִדישן טעא־טער. זע איך: עס דערנענטערט זיך סאַרע ראַטבוים, איינע פון די פירנ־דיקע אַקטריסעס פונעם מאַסמעליט. הייב איך מיך אָף און לאַז מיר גיין אַנטקעגן.

— בא אונדז, — זאָגט זי, — האָט זיך נאַרוואָס פאַרענדיקט די רעפער־טיציע, און איך קלייב מיך אַהיים אַפרוען. באַם אַרײַנגאַנג אין דער טעא־טער־געבײַדע באַגעגנט מיך דער דיכטער שמועל האַלקין. נאָך מיט א פאַר טעג צוריק, ווען איך האָב מיט אים דורכן טעלעפאָן זיך דורכגע־שמועסט, האָט ער מיר געזאָגט, אז ער וואַלט א באלן געווען זיך טרעפן מיט מיכאַעלסן און מיט אים ריידן מיקויעך דעם ספּעקטאַקל „טעויע דער מילביקער“.

— אויב אזוי, — זאָג איך איר, — וועל איך מיך אַרײַנכאַפן אין טעאַטער, עפּשער וועט מיר געלינגען זיך דורכשמועסן מיט האַלקינען ביז זיין באַגעגעניש מיט מיכאַעלסן.

אַפּגעזעגנט זיך מיט דער ראַטבוים, בין איך אוועק אין טעאַטער. געשטיגן אפן צווייטן שטאַק, באַמערק איך זיי בייִדן — האַלקינען און מי־כאַעלסן. זיי האָבן שוין גענומען שפאַנען צו מיכאַעלסן אין קאַבינעט.

ווען האלקין האָט מיך באַמערקט, טוט ער מיר א זאָג מיט א ליבן שמייכל:

— אַ זייער גלייך, וואָס איר זענט דאָ. עס שאַדט ניט, אז איר זאָלט נעמען אן אַנטייל אין מיין געשפרעך מיט מיכאַעלסן. עס האַנדלט זיך מיקויעך מיכאַעלסעס צוגאַנג צום טעויע־געשטאַלט. איר זענט דאָך אַ פּרעסע־טוער, וועט איר עפּשער אויסנוצן אונדזער שמועס און וועט אים אין דער פּרעסע פאַרעפּנטלעכן, אויב, פאַרשטייט זיך, מיכאַעלס וועט ניט דערווידערן.

— מעכעטייסע, — רופט זיך אָן מיכאַעלס, — איך דערווידער ניט. מיר זינען אריין אין מיכאַעלסעס קאַבינעט. און אינגיכן האָט זיך אַנגעהויבן דער שמועס.

רייזנדיק וועגן די פּלענער פון דעם מאַסקווער מעלוכישן ייִדישן טעאַטער און וועגן דעם באַזוך פון זיינע ספּעקטאַקלען, האָט האַלקין מיך א פּרעג געטאָן, פאַרוואָס האָב איך אין אונדזער סאַוועטישער ייִדישער פּרעסע ניט געשריבן וועגן דעם ספּעקטאַקל „טעויע דער מילכיקער“. איך האָב געענטפּערט, אז מיר איז ניט אינגאַנצן קלאָר מיכאַעלסעס צו־גאַנג צו דער טעויע־פּיגור.

און עס האָט זיך אַנגעהויבן א געשפרעך וועגן דעם, ווי האָבן די בעסטע ייִדישע אַקטיאָרן אופּגעפּאַסט טעויען. דאָ איז אַרויסגעשווומען די פּראַגע וועגן טעויעס פּסוקים־אויסטייטשונג. אַט לאַמיר נעמען „מי במים ומי באש“. טעויע טייטשט אים: „ווער עס פּאַרט רייטנדיק און ווער עס גייט צופּוס“. אַדער — „רפּאַנו, אדוני, ונרפּא“. טייטשט טעויע: „גאַטעניו, שיק אונדו צו א רעפּוע — א קרענק וועלן מיר אליין קריגן“.

— איך מיין, — רופט זיך אָן מיכאַעלס, — אז טעויעס אייגנאַרטיקע אויסטייטשונג פון די טאַלמודישע און ביבלישע מעמערעס שטאַמט דערפּון, וואָס די כאַכמע פּונעם טאַלמוד און פון דער ביבל איז פאַרוואַנדלט גע־וואָרן אין א טויטער דאַגמע. די כאַכמייִהאַטאַלמוד זינען פּאַשעט ניט אימאַשטאַנד געווען צו דערקלערן א סאַך סטירעס פּונעם פּאַלקס לעבן, די נייע סאַציאַלע פּראַצעסן און ענדערונגען. דאָס פּאַלק האָט דערשפּירט אַט דאָס נייע און זוכט אן ענטפּער. דאָס פּאַלק קאָן זיך שוין ניט באַנוֹר גענען מיט די דערקלערונגען, אז דור הולך ודור באַ והאַרץ לעולם עומדת (א דאָר גייט אוועק און א דאָר קומט, און די ערד בלייבט שטיין אייביק). דאָס הייסט, אז די איינגעשטעלטע נאַרמעס זינען א געזעץ, וואָס קאָן ניט אַפּגעשאפּן ווערן.

האַלקין האָט א קנייטש געטאָן מיט די פּלייצעס און גענומען ריידין: — הערט זיך איין: אין טאָך גערעדט, קאָן מען אייער האַשאַרע —

אינגאנצן גענומען — ניט אַפּוואַרפּן, זי אנטהאלט אין זיך א געזונטן קערן, אָבער לויט מיין מיינונג — זײַט איר געגליכן צו איינעם, וואָס האָט, אויס־גיסנדיק דאָס וואַסער פּון דער מולטער, ארויסגעוואָרפּן מיטן וואַסער אויך דאָס קינד. וועדליק איך האָב אייך פאַרשטאַנען, קומט באַ אייך אויס, און אלץ, וואָס אונדזערע כאַכאַמים האָבן געזאָגט, איז שוין אָפּגעפּרעגט און פאַררטיילט. פאַרוואָס ווילט איר זיך ניט דערמאַנען אזא אפּאַריזם: „א גוואַר איז דער, וואָס קאָן אין זיך באַקעמפּן שעדלעכע האַסאַגעס“. צי לאַמיר נעמען דעם אפּאַריזם: „פאַראַן אַ צײַט פאַר פּלאַנצן, און אַ צײַט פאַר אַרויסרײַסן דאָס פאַרפּלאַנצטע“. דאָס איז דאָך בעפּיירעש אַ רוף צום קאַמף קעגן דאָגמאַטישקײַט. נאָך מער — דאָס איז אַ רוף צו רעוואָליוּ־צײַאָנערן טאַט. דערוף גיט און אַנדייטונג אויך דער אפּאַריזם, „עת לעשות לאַדוני — הפּרו תּורתך“ — עס קומט אַ צײַט, ווען מע דאַרף אויווער זײַן אַף אַ דאָגמע, וואָס מע האָט געהאַלטן פאַר אַ כאַק.

מיכאַעלס האָט אַ קליינע ווײַלע אַ טראַכט געזאָגן און האָט געזאָגט: — איך רעכן זיך ניט פאַר אזא באַגרענעצטן פאַרשוין, וואָס איז קאַ־פאַבל מעוואַטל זײַן אלץ, וואָס אונדזערע כאַכאַמים האָבן אמאַל געזאָגט. אָבער איר ווייסט דאָך ניט ווייניקער, ווי איך, אז די הויפּט־אײַנשטעלונג פּון אונדזערע אמאַליקע כאַכאַמים איז געווען אײַנשמועסן דעם פּאַלק, אז האַכנאָע פאַרן שיקזאַל, צופּרידנקײַט מיטן באַשערטן גוירל איז אײַנע פּון די אַיקערדיקע גוטע מײַלעס, און אז „וואָס גאָט טוט, איז אלץ צום גוטן“.

— אוואַדע, — זאָגט האַלקין, — ביזן איך, פּונקט ווי איר, ניט קײַן אַנ־הענגער פּון האַכנאָע, פּון נאַכגיביקײַט. פאַרגעסט אָבער ניט, אז ראַבי אַקיווע האָט אַינספּירירט און געבענטשט באַר־קאַכען אופּהייבן די מע־רידע־פּאַן און זיך לאָזן אין קאַמף מיט די רוימישע כאַיאָלעס. די זעלבע ראַל האָבן געשפּילט די מאַקאַביער, ווען זײ האָבן מיטגעריסן די ייִדישע מאַסן זיך ראַנגלען מיט די סאַנים, וואָס האָבן פאַרשקלאַפּט דאָס ייִדישע פּאַלק. מאַשמאַעס, אז דער רוף צו האַכנאָע איז ניט אלע מאַל געווען גילטיק, און ניט אלע אונדזערע כאַכאַמים האָבן עס באַטראַכט, ווי אַ מיצווע.

— פּונדעסטוועגן מײַן איך, — האָט מיכאַעלס אַיבערגעשלאָגן האַלקי־נען, — אז מיר זײַנען מיט אַיך פאַרקראַכן אין צו ווייטע דראַכים. און איך שטויס מיך אָן, אז אַיך אַינטערעסירט באַ היינטיקן טאַג דאָס היינטי־צײַטיקע.

— יאָ, איר זײַט טאַקע גערעכט, — רופּט זיך האַלקין אָן, — מיר האָט זיך געגלונסט דערגרונטעווען זיך, אין וואָס, אײַנגטלעך, באַשטייט דער

וועזנטלעכער אונטערשייד צווישן איינער אופירונג פון טעווען און די אופירונגען, וואס אנדערע אָנגעזעענע סצענישע טוער האָבן אונטערגע-טראָגן די צושייער.

— קוידעמקאל באשטייט דער אונטערשייד צווישן אונדזער ספעקטאקל און די ספעקטאקלען פון אונדזערע פאָרגייער אין דעם, וואָס זייער ציל איז געווען אן אנדערער. זיי האָבן זיך געפליסט באווייזן אף זייערע בינע-ברעטער א ריי שטייגערישע בילדער פונעם לעבן פון א יידישן האָרעפאשנעם געזינד. דערצו האָבן זיי פאָסמאקעוועט די הומאַר-שפרענג קעלעך, וואָס זינען מיט א ברייטער האנט צעשאַטן אף די זיטלעך פון שאַלעם-אלייכעם ווערק, ווי צו גאָר א באזונדער כאַריפעסל האָבן זיי זיך צוגעכאַפט צו טעוועס אויסטייטשן פארשיידענע ביבלישע און אנדערע טאלמיד-כאַכעמשע מעמערס. דאָס טראַגישע האָט זיך דאָ געראַנגלט מיט דעם קאַמישן. אזויארום פלעגט פאָרקומען גאָר א שוואכער אָפגלאַנץ פון די וויכטיקע פראָבלעמען, וואָס דער מעכאַבער האָט ארויסגערוקט אין זיין „טעווען“. אנדערש איז דער צוגאַנג פון אונדזער קאַלעקטיוו. די גרויסע סאַציאַלע פראַגן, וואָס שאַלעם-אלייכעם האָט באַרירט, גייען דורך, ווי א רויטער פאַדעם, אין אונדזער אינסצענירונג.

אין די אופירונגען פון אונדזערע פאָרגייער זינען דער איקער געווען די שטייגערישע סצענעס. מיר האָבן דעם טראַפ געשטעלט אף די טראַגע-דיע-מאַמענטן. בא אונדזערע פאָרגייער איז עס געווען א פאַמיליע-דראַמע. מיר אָבער האָבן אינעם גיירל פון טעוועס געזינד דערזען אן אָפּשפיגלונג פונעם גיירל פונעם יידישן פאָלק אינגאַנצן גענומען. דעריבער זינען אין גרונט פון אונדזער ספעקטאקל די צוויי דיאַלאָגן, וואָס קומען פאַר צווישן טעווען און זיינע טעכטער האַדל און כאווע.

איך האָב דאָ אין זינען, ערשטנס, די שורעס פון האַדלס בריוו צו טעווען, וווּ זי שרייבט: „עס לעבט אין מיר א טיפע האַפענונג, אז אינ-גיכן וועט בא אייך אלעס זיך ענדערן, אז עס וועט א שניין טאן די זון און עס וועט ליכטיק ווערן. און אונדז וועט מען צוזאַמען מיט אנדערע צוריקלאָזן פונעם גאַלעס, און מיר וועלן זיך א נעם טאן די וועלט איבער-קערן“.

דער צווייטער כוּט-האַשעדערע פון אונדזער פאַרשטעלונג איז געווען דאָס אויסטיינען זיך פון טעוועס טאַכטער כאווע, וועלכע האָט, צו טע-וועס גרויסן באַדויערן, זיך פאַרליבט אינעם אוקראַינישן באַכער פעדקע. „מענטשן האָבן אליין זיך צעטיילט, — טיינעט זי לינדנשאַפטלעך, — אף יידן און ניט-יידן, אף באַלעבאַטים און קנעכט, אף רייכע און אַרעמע...“ ווען איך פלעג בייזיין אף די טעוועס-ספעקטאקלען פון אונדזערע פאַר-

גייער, ווו עס האָבן אָפט געשפּילט זייער באַגאַבטע אַקטיאָרן, פּלעגט מיך פּאַרדריסן דער פּויזענדיקער שטייגעריוז פּון אַט די ספּעקטאַקלען. אין אונדזער ספּעקטאַקל „טעוויע דער מילכיקער“ האָב איך מיך געפּלייסט אנטפּלעקן די פּאַעזיע פּונעם קאַנפּליקט צווישן טעוויען און זיינע טעכטער, דעם פּיינלעכן פּראָצעס, וואָס קומט פּאַר אין טעוויעס באַוויסטיגן, ביז ער באַנעמט דעם נייעם עמעס. האַקלאַל, איך האָב מיך באַמיט, אז דער גאַנצער ספּעקטאַקל זאָל זיין אַנגעזעטיקט מיט פּאַעזיע. אין דעם פּראַט האַט מיר א היפש ביסל געהאַלפּן מיין מוזיקאַלע פּאַנאַזיע. ווער עס האַט אופֿ- מערקזאַם זיך אַינגעהערט אין דער מוזיק, מיט וועלכער אַט דער ספּעק- טאַקל איז געווען באַרייכערט, דער האַט געוויס אופּגעכאַפט צוויי לייט- מאַטיוון, וואָס האָבן דאָ אלעמאַל געקלונגען. דער ערשטער: „פרעגט די וועלט אן אלטע קאַשע“. דער צווייטער לייטמאַטיוו: „אַך טי, מיקיטקאַ...“ אַט די צוויי ניגונים זיינען א מוזיקאַלער אַקאַמפּאַנעמענט צו די צוויי גרונט־פּראָבלעמען, וועגן וועלכע מיר האָבן שוין דאָ מיט אייך גערעדט. אייגנטלעך, וועמען באַמי איך מיך אַינצושומעסן, אין וואָס באַשטייט די אייגנאַרטיקייט פּון אונדזער צוגאַנג צו „טעוויע דער מילכיקער“? איר, שמועל האַלקין, זייט א דיכטער און א דראַמאַטורג, און איר, כאַווער ליר- באַמירסקי, זייט ניט דאָס ערשטע יאָר א טעאַטער־קריטיקער. מיין אייצע: קוקט נאַכאַמאַל דורך דעם ספּעקטאַקל, און דעמלט וועלן מינע מאַטיוון עפשער זיין לאַכלוטן איבעריק.

איך האָב געפּאַלגט מיכאַעלסן און בין געקומען דורכאַנטראַלירן מיינע אַינדרוקן פּונעם ספּעקטאַקל „טעוויע דער מילכיקער“, וואָס איך האָב געהאַט געזען בלויז איין מאַל. יא, איך האָב טאַקע דערשפּירט די פּאַעטישע אטמאָספּער פּונעם ספּעקטאַקל. און ווירקלעך: דאָס ערשטע מאַל, זינט עס עקזיסטירט דער מאַסמעליט, האַט דער צושויער דאָ דערהערט היספּיי- לעסדיקע רייד פּון א פּאַשעטן האַרעפּאַשניק וועגן גרינעם שמעקעוודיקן גראַז, וועגן דעם שיינעם בלויען הימל, וועגן דופּטיקע סאַסנעס. קיינמאַל — ביז אַט דעם ספּעקטאַקל — האַט ניט באַכיינט אַט די בינע אזא צווייגהאַפֿ- טיקער בוים מיט אזא ריזיקער פּאַטלע בלעטער און פּרילינג־צווייט (דער צושויער איז צוגעוויינט געווען אַנצוקוקן אַף אַט דער בינע קאַפּצאַנישע הייזקעס). פּון די כּייעס האַט מען דאָ נאָר געקאַנט אַנקוקן מענדעלעס קליאַטשע...

גוואַלדיקע עמאַציעס האַט דאָ ארויסגערופן די מוזיק. רעוואַליוציאַנערע לידער, וואָס עס האַט מיט זיך געבראַכט דאָס יאָר 1905... אוקראַינישע פּאַלקסלידער האָבן דאָ געזונגען טעוויעס טעכטער, אַרבעטנדיק אפּן גאַרטן.

און דאמינירט האבן די לייטמאטיוון, וועגן וועלכע ס'איז שוין פריער געזאגט געווארן.

און דעריקער — מיכאעלס גופע. אין זיין טעווען האט דער צושויער דערזען די ווונדערבארע לעבנספיייקייט און דעם שטאנד האפטיקן אפטיי- מיזם פון די יידישע הארעפאשנע מאסן. דער אקטיאר האט באשאפן א מאגומענטאלע פיגור. באזונדערס רירנד זינען געווען די מאמענטן פון טעוועס מאכשאוועס.

צום ביישפיל, דער מאמענט, ווען עס האנדלט זיך וועגן פארשאדענען האדלען. לייזער-וואלף דער קאצעוו האט שוין טאקע געפויעלט זינס: טעווע איז מאסקים, אז האדל זאל ווערן לייזער-וואלפס קאלע. דער קא- צעוו גייט אוועק א צופרידענער — ער האט זינס אופגעטאן. מיכאעלס הייבט זיך אוף פון באנק, מיט שווערע טריט, וואקלדיק גייט ער צו צום סלופ, וואס אף אים שפארט זיך אן דער דאך פון זיין דירע. צוגעשפארט צום סלופ דעם קאפ, וואס איז פריטשמעליעט פון דער נארוואס אויסגע- טרונקענער מאשקע לייזער-וואלפס, שטייט טעווע א וויילע שווינגנדיק. און אט הייבט ער אן שטיל-שטיל זינגען: „אך טי, מיקיטקא, מיקיטקא, שטאָס טעבע בודעו“ עס זעט אויס, אז ער פלייסט זיך צו פארדעקן זינע טרויעריקע מאכשאוועס, זיין כאראטע. דעם צושויער איז שוין דאפקע קלאָר דער אונטערטעקסט פון אַט דעם לידל: „אוי, גאַטעניו, טאטע זיסער, וואָס האָב איך, גאזלען איינער, דאָ אָפגעטאָן — פארקויפט די טאַכטער פאר א לינדזן-קוליש“.

מע האט געהאט צו מיכאעלסן טינעס: סטייטש, ער האט שוין צופיל געדיכטע פינצטערע פארבן אינגעטיילט אַט דעם ספעקטאקל. איינער א קריטיקער האט געשריבן, אז דער פינצטערער שאַטן פונעם טראגישן אקטיאר האט באדעקט דעם גאנצן ספעקטאקל. עס פלעגן אין מיכאעלסעס פארקערפערונג זעלטן א שעמעריר טאן די פונקען פון טעוועס לעבנסלוסטיקייט, עפעס ווי א זעלטענער שטראל פון א געדיכטער כמארעס-אַנשיכטונג.

מע באדארף אָבער ניט פארגעסן, אז בעשאס מיכאעלס האט געגרייט זיין טעווע-געשטאלט, האבן די פינצטערע כמארעס פונעם פאשיזם שוין געהאט פארשמירט דעם הימל פון גאנץ אייראפע. אין אַט דער צייט האבן די אידייען פון פעלקער-פריינטשאפט, פון קאמף פאר פרייהייט באזונדערס הייליך געקלונגען אין דער לופט.

אַט די געדאנקען האבן געקראָגן זייער קלאָרן אויסדרוק אין דער שלום-סצענע פונעם ספעקטאקל, ווי טעווע און זינע טעכטער זיצן אף די קלומקעס לעבן דער אויסגעליידיקטער, פוסטער שטוב. זיי גרייטן זיך

פארלאזן זייער באטקאוושטשינע, זייער דאָרף, פּונוואנען מע טרײַבט זיי ארויס לויטן אוקאז פונעם קייסערס טשינאווניקעס. זיצנדיק אף די פעק, לייצען זיי האַדלס בריוו פון סיביר, וווּ זי שרײַבט, אז אינגיכּו וועט איבער רוסלאנד נעמען שײנען די פּרײַהײטס־זון.

* * *

דריי אַנגעזעענע געשטאלטן פון ייִדישע האַרעפּאַשניקעס האָט מײַ-
כאַעלס באשאפן: דעם טויבן אין בערגעלסאַנס „דער טויבער“, זינול
אַוואדיס אין מאַרקישעס „מישפּאַכע אַוואדיס“ און טעוויען אין שאַלעם־
אלייכעמס „טעוויע דער מילכיקער“.

טעוויע איז אַן שום סאַפּעק איינע פון מיכאַעלסעס גרעסטע דערגרייִ-
כונגען און ניט נאָר מיצאד אַקטיאַרישער מײַסטערשאפט, נאָר אויך אין
פּראט פון רעזשיִקונסט. אין דעם ספּעקטאַקל האָט מיכאַעלסעס רעזשיִ-
קונסט דערגרייכט קלאַרקײט, איבערצייגעוודיקײט, שליימעס.

ביניאָמין זוסקין

זוסקין איז געבוירן געוואָרן אין פּאַנעוועזש (געוועזענע קאוונער גור בערניע) אינעם יאָר 1899. דער טאַטע — א שניידער, א באלעבאַס פון א קליינעם ווארשטאט, ווו סע האָבן געאַרבעט עטלעכע שניידער־געזעלן. פון קליינװײַז אױף פּלעגט ביניאַמינען צײַען אין רוײשיקן ווארשטאט, צו די זינגעוודיקע, פילדערנדיקע שניידער־געזעלן. דאַפּקע אָט דאָ, אינעם טומל, אינעם שטענדיקן הרהא איז אים געווען ניכע, ליגנדיק מיטן בויד אף א באַרג סכױרע (צײַג), וואָס מע האָט אָפּגעגעבן אין געניי, גרייטן די אוראַקן. ביכלאַל א היפש ביסל פון זײַנע לײדן און פּרײדן איז געווען פאַרבונדן מיטן שניידער־ווארשטאט. דאָ פּלעגט ער דערשמעקן קאַלערליי נײסן און טאַקע אהער אליין ברענגען די פּרײשגעבאַקענע נײס, וואָס ער האָט ערגעץ־ווו געפאַקט.

ווו ס'איז ענג און טומלדיק, ווו ערגעץ א געזעלשאפטלעכער אופֿ־ברױז — אהא! — דער קליינער ביניאַמין (ניאַמקע) איז דאָ.

ווי דער שטייגער איז געווען בא יידן, האָט מען זוסקינען גאָר פּרײ אָפּגעגעבן אין כײדער. ניאַמקע איז דעמלט נאָך אפּילע קיין פּינף יאָר נײט אלט געווען.

ער איז אריינגעפאלן אין די הענט פון א מעלאמעד, וואָס איז געווען א שטיקל אויסנאַם לעגאַבע אנדערע שטעטלדיקע מעלאמדים: דאַס איז געווען זײער א לעבעדיקער מענטש, וואָס איז זיך גאָר נײט שלעכט באַ־גאַנגען מיט זײַנע טאַלמידים. פון פאַנאַטיזם, פון פרומקײט איז ער געווען ווייט. דער קליינער ביניאַמין האָט אין זײַנע אויגן געהאַט א באַזונדערן כײן, טאַקע מיט זײן קענען „פאַרשטעלן זיך“ און „נאַכקרימען“ א מענטשן מיט אלע פּישטשעווקעס.

עס קומט אמאָל אריין אין כײדער א מאמע — געבראַכט איר זון עסן, צי א רוף טאָן אים צוליב עפעס א היימישן איניען, — א יעדענע מיט די עמעסע יאַכנישע אָפּשפּיצלעך און טנועס. דערזעט זי דער מעלאמעד, טוט ער א רוף זוסקינען און רוימט אים איין שטילערהײט:

— אנו, ניאמקע, כאפ נאָר א קוק אף אַט דער יידענע!
און דער קליינער זוסקין ווייסט שוין, וואָס ער האָט צו טאָן. ער
פלעגט דערנאָך קאָפּירן די מאַנירן, די טנועס פון אַט דער יידענע, און
דער מעלאמעד פלעגט אַנקוועלן.

„דער אלטער קלוגער מעלאמעד רעב הענעך, — האָט דערציילט זוס-
קין, — האָט בא אונדו אין שטאַט געהאט א שעם פון א מאַדנעם נעפעש —
א פארשלעפטע קרענק! פון יעדן אָפגעשפעט, שטענדיק זיך געוויצלט.
געכאפט א היפשן טרונק יאָמטעווי-צייט אָדער אף א וועלכער-ס'איז סימכע,
פלעגט ער נעמען „שפּילן קאָמעדיעס“ (אזוי פלעגט מען זיך אויסדריקן
מיקויעך זיינע שטיק) — נאָכמאכן דעם היגן דיקן כאַזן רעב שלוימע
(וועלכער האָט אין שטאַט געשעמט פאר א פרעסער). ווי יענער דערמאָנט
זיך אינמיטן דאוונען געפּילטע פיש און אַיילט זיך מאַכן דאָס דאוונען
בעקיער, אבי וואָס גיכער אנטלויפן און זיך נעמען צו דער אכילע; בא-
ווייזן, ווי א גוויר אן אמהאַרעץ קוקט אין זיין אָפענעם סידער, ווי א
האַן אין בני-יאָדאָם: ער ווייסט ניט, פּונואַנען אַנצוהייבן... פּלוצעם וואַרפט
רעב הענעך פון זיך אראָפּ די קאפּאַטע און נעמט מיט יוגנטלעכן ברען
טאַנצן מיט יונגוואַרג.

ווען מע האָט מיך צו אים אין כּיידער אָפגעגעבן, בין איד נאָך קיין
פינף יאָר ניט אלט געווען. בא אים האָב איך געלערנט עטלעכע יאָר דורכ-
אנאַנד. מיר האָבן ביידע באַנאַנד זיך ליב געקראָגן. דער רעב פלעגט
אָפט קומען צו אונדז אהיים צוגאַסט. פּונקט ווי אונדזער גאַנץ הויזגעזינד,
האַט ער ליב געהאַט הערן, ווי מע לייענט שאַלעם-אלייכעמען“.

זוסקין האָט ניט פאַרגעסן א מערקווירדיקע סצענקע, וואָס דער רעב
רעב הענעך האָט איינמאַל מיסטערהאַפט אָפגעשפּילט.

דאָס איז געווען אין יאָר 1905. בעשאַס דער דעמאָנסטראַציע, וואָס איז
אין אַט דעם טאָג פאַרגעקומען, האָט מען דערהאַרגעט א פּריסטאָוו. אין
שטאַט האָבן זיך אָנגעהויבן אונטערזוכונגען. מע האָט זיך אויך אַריינגע-
כאַפט צו זוסקינס מעלאמעד. בא זוסקינען אין קעשענע איז גראַד געלעגן
דעמלט א קינדערשער פּיסטויל, וואָס איז געווען צוגעגרייט באַצייטנס,
עטלעכע כאַדאַשים פאר פורים. דערזען דעם פּאָליציאַנט אין כּיידער, גייט
זוסקין צו צום רעבן און רוימט אים איין א סאָד:

— איר ווייסט, רעב, בא מיר אין קעשענע איז דאָ געווער, א פּיסטויל.
דער רעב האָט אים גאַרניט געענטפּערט.

ווען דער פּאָליציאַנט האָט פאַרענדיקט די אונטערזוכונג אין די שכי-
נישע צימערן און איז אַריין צוריק אין לערנצימער, האָט דער רעב

בערייש אָפגעשפילט א סצענע, אז דער פּאַליציאַנט וועט דאָ, קלוימערשט, באלד פאקן דעם עמעסן פארברעכער.
 — ארעסטירט אים! — גיט ער א זאָג צום פּאַליציאַנט, אַנווייזנדיק אפן קליינעם ביניאַמין. — ער האָט בא זיך געווער!

* * *

דאָך, אפילע בא אזא פריילעכן רעבן, איז זוסקינען געווען לאַנגווייליק אין כייִדער. דער כומעש מיט ראשע, די פסוקים האָבן אים גאָר קנאפ אינר טערעסירט. עס האָט אים געצויגן צום קאַכיקן לעבן. די גוואלדיקע ענערר גיע, וואָס האָט געזאָדן אינעם קליינעם יינגל, האָט געזוכט אן אויסוועג; זי האָט אין אים געשטורעמט און געפאָדערט, ער זאָל זי ארויסברענגען. און דאָס לעבן האָט אים אינגיכן אונטערגעטראָגן א מאַמאַשעסדיקע טועכץ.

ביניאַמינס טאטע איז געווען א גאבע פון פאַנעוועזשער „לינאס-האַ-צעדעק“, דער אַרגאניזאַטאָר און אַנפירער פון דער געזעלשאפט „הילף פאר אַרעמע און קראַנקע יידן“.

„פון זינט איך געדענק, — האָט דערציילט זוסקין, — איז מיין טאטע שטענדיק געווען דער אַנפירער פון אַט דער געזעלשאפט. א מעטופל מיט קינדער און אריינגעטאָן אין א שלאָל אייגענע דינגעס, האָט ער, פארר שטייט זיך, ניט געהאט די מעגלעכקייט ווי געהעריק זיך אָפגעבן די אסאַקים אין אַט דער כעוורע. אז איך בין אונטערגעוואקסן און שוין גער האט זיך אויסגעלערנט שרייבן, האָט מיך דער טאטע אוועקגעזעצט איבער די גראַבע ביכער פון אַט דער כעוורע, און מיר איז אויסגעקומען טאַג-טעגלעך צו עטלעכע שאַ פארשרייבן מיין טאַטנס איינגייערס, וואָס ניין טיקן זיך אין אומזיסטיקע הייל-מיטלען, און זיי ארויסגעבן טאַלאַנעס אין די אפטייקן, צו די דאָקטוירים. איך האָב מיך מיט ברען א נעם געטאָן צו דער ארבעט. יעדן טאַג פלעגט מיר אויסקומען האָבן צו טאָן מיט צענדליקער מענטשן; פראַפעסיאָנעלע שלעפּפערס, ווירקלעך קראַנקע, ווי אויך אזעלכע, וואָס מאכן בלויז דעם אַנשטעל; מיט באַריידעוודיקע וויי-בער, וואָס פלעגן מיר — א קינד! — אויסדערציילן זייערע שווערע הער-צער — אלצדינג וועגן זייערע כאַלאַסן און פאַמיליען-צאַרעס. אויך מיט דערשלאַגענע, פארלוירענע, שעמעוודיקע באלמעלאַכעס, וואָס זייער פאַרר דינסט פלעגט קוים קלעקן אַף אַנצוהאַדעווען דאָס געזינד. עס פלעגן פאר מינע אויגן דורכגיין אלטע לייט, יוגנט, קינדער — גאַנצע כאַפּטעס און איינציקווייז. איך האָב אין שטאַט געקענט לאַכלוטן אלע קאַפּצאַנים.

איך בין אויסגעוואקסן צווישן יידישע באלמעלאַכעס, אזויארום האָב איך מייגע קינדערייאָרן, ווי אויך מײן יוגנט, פארבראכט אין דער סאמע געדיכטעניש פון די יידישע האַרעפאשניקעס פון אונדזער שטאָט.

פון יענער צײַט אָן איז דאָס ייִנגל געוואָרן אן אייגענער מענטש אין דער וועלט פון אַרעמעלייט, פון געפאלענע, דערשלאָגענע, דערנידעריקטע מענטשן. ער האָט געטאנצט אָף זייערע כאסענעס, געהוילעט אָף זייערע סימכעס, האקלאָל, ער איז געווען זייערער א לײבלעכער גוטערברודער. באזונדערס האָט ער זיך געצויגן צו די סאמע אומבאהאַלפענע, צו אַט אזא, לעמאַשל, ווי דער שלעפער רעב אויזערל.

זייער טשיקאווע דער קאַנטראסט — רעב אויזערל און זײַן ווייב. דאָס ווייב — א מאכײנע, א ייִדענע מיט א דונערדיקער מאנצבלשער שטימ, מיט א רויען פארצעף, מיט בלוט אַנגעגאַסן. און רעב אויזערל — לעגאבע איר — אן אייפעלע: א קינדערש פענעמל, א בלאסינקער, אן א באַרד, א קוויטשיק קעלעכל, ער פלעגט פון איר כאפן די עמעסע פעטשײ.

סײַז ניט שווער זיך פאַרצושטעלן, וואָס פאַר א רײכע גאלעריי טיפן פון דער ייִדישער טאַרבע-וועלט זוסקינען איז אויסגעקומען צו באגעגנען נען. (שפעטער וועלן מיר זען, ווי זוסקין האָט דאָס אין זײַן שעפערשישער ארבעט אויסגענוצט).

האקלאָל, דער פולס פון געזעלשאפטלעכקײַט האָט אין אים פון קליינ-ווייז אן האסטיק געשלאָגן, און ניט אומזיסט האָט מען אים פון קליינ-ווייז אן גערופן — „סקאַראָספעלקא“.

נאָר סײַז וואָלט געווען א טאַעס צו מיינען, אן זוסקין איז פון קליינ-ווייז און שוין געוואָרן „אן אלט קעפעלע“.

ווי אלע קינדער, האָט עס אים געצויגן צו קינדערי-שפיל, צו שפילצײַג. זוסקין געדענקט נאָך בין היינט זייער גוט א פאַנעוועזשער צעלניק-קרע-מער, וואָס די גאַנצע סכורע זײַנע איז צומיינסטנס באשטאנען פון שפיל-צײַג און האָט באטראַפן געציילטע עטלעכע רובל. פלעגן אין קראָם אריינקומען עטלעכע קוינים פאראמאָל, האָט דער קרעמער גערעדט מיט זיי אלעמען איינציטיק און דערבײַ זשאַנגלירט מיט דער סכורע זײַנער, זיך געוואָרפן, זיך געשמײצט, פונקט ווי בא אים אינווייניק וואָלטן געאַר-בעט עפעס געהיימע ספרושינקעלעך. אייניקע אויסערלעכע מאנירן פון אַט דעם קרעמער האָט זוסקין אויסגענוצט אין דער פלאסטיק פון זײַן סאַלאָווייטשיק אין „200.000“.

זוסקין איז גענייגט געווען צו פאַרשיידענע קינדערשע שטיפערײַען און שקאַצישע גענג. ער פלעגט ניט אַפּשטיין פון זײַנע כאוויירים. דאַרף מען אַפּטאַן עפעס א שפיל — אהא, דער קליינער נײַמע איז דאָ.

קעדימע: א כאסענע אין שטאָט, מע שטעלט א כופע. ביניאָמין וואַקסט דיר אויס אונטער דער כופע. אוועקגעשטעלט זיך פונקט אנטקעגן דער קאלע און געמאכט אזא זייערע מינע, אז די קאלע האָט באַדאַרפֿט זײַן פון אײַזן, זי זאָל בעשאַס־מײַסע זיך ניט צעלאַכן. ניט געלונגען, די קאלע זאָל זיך צעלאַכן, איז — א קנאַק דעם כאָסן איבערן הוט.

זיצן באַם טיש און עסן, ווי א סטאַטעטשנער כעוורעמאַן, איז ניט שײַעך געווען. אָפֿט פלעגט ער זײַן מאַלצײַט פראווען אפן דאך אָדער שטעקנדיק ערגעץ עפעס אָף א פלױט. עמעס, ער האָט פאר דעם טײַער באַצאָלט: ער איז אײַנמאַל אראָפּגעפאלן פונעם דאך, זיך צעפלעטשט די נאָז און טיפע שראמען אפן פאַנעם געקראָגן. דאָס האָט אים אָבער ווײַניק אָנגעלערנט. ער האָט ווידער געטאָן זײַנס. און ווי האָט עס אנדערש גע־קאָנט געמאַלט זײַן?

אָבער ער האָט נאָך, אלס קינד, געהאַט זײַנע אײַגענע פארגעניגנס, ווי אשטייגער, צווען און צוהערן, ווי אין מאַרק שילטן זיך צוויי זיצער־קעס מיט טױטע קלאָלעס; שײַטן אויס אײַנע אָף דער אנדערער די גאַנצע טױכעכע... אײַנע שילט מיט א פאַלצעטל, די צווייטע — מיט א באַס. דאָס איז מאכמעס קאַנקורענץ... שטענדיק קימאַט הײַזערײַך פון אומױפּהערלעכן שילטן און שרײַען.

מיד פון א גאַנצן טאַג ארומלױפן, פון צענדליקער אַסאַקײַם, קאַטאַוועס־לעך, שטיפערײַען, כאַפֿט זיך ארײַן דער קלײַנער ביניאָמין צווישן טאַג און נאַכט אין קלױז ארײַן. דאָ וועט ער אױך עפעס „נאַשן“. דאָ זיצן אָפֿט באַטלאָגנים און דערצײלן מײַסעס. זוסקין האָט ליב געהאַט אויסהערן זײַערע מײַסעס אָדער גאָר כאַפֿן א כאַזאַניש שטיקל. מיט א מאַדנער קראַפֿט האָט עס אים נאָך געצױגן אין דער ווייבערשער שול: ער האָט ליב געהאַט זיך אײַנהערן אין די קלאַנגען פון די ווייבערשע טכײַנעס, פון זײַערע יעלאָלעס. נאָך מער טשיקאווע זײַנען פאר אים געווען די מעשונעדיקע האווייעס, די גרימאַסן, וואָס די ווייבער פלעגן בעשאַס־מײַסע מאַכן. באַאָ־באַכטן אָט די סצענעס איז פאר אים געווען אײַנער פון די גרעסטע פאַר־געניגנס. דאָס האָט אים געגעבן אָט יענע אויצרעס פאַלקלאָר, וואָס ער האָט גאַנצע הױפּנס דערנאָך ארײַנגעבראַכט אין זײַנע בעסטע ארבעטן...

* * *

אַכוץ אָט די אלע אײַנדרוקן פונעם ארומיקן שטייגער, האָט זוסקין געקראָגן א שטיקל יעניקע אױך פונעם אלטן ייִדישן טעאַטער. פונקט אַנטקעגן דער דירע, וווּ זוסקינס פאַמיליע האָט געוווּנט, איז געווען א

געראמע, גרויסע געביידע, וואָס איר באלעבאָס פלעגט זי פארדינגען די אָנגעפאַרענע ייִדישע טרופּעס.

אין די יאָרן 1909—1911 האָבן איבער די שטעט און שטעטלעך פונעם געוועזענעם טכום גאסטראָלירט ניט ווייניק ייִדישע וואנדער־טרופּעס. די נעמען פון אָט די אקטיאָרן (דאָסראָוו פון זיי זיינען געווען בא זיך אין קאָלעקטיוו די פרעמיערן) זיינען געווען זייער פּאָפּולער. ווער האָט אין פּאָנעוועזש און אין אנדערע שטעטלעך ניט געהאט קיין יעדע (פּאַרשטע־לונג) ניט נאָר וועגן גאָלדפּאדענען, נאָר אויך וועגן אווראַם פּישזאַנען, וועגן ספּיוואַקאָוסקין, קאַמפּאַנייעצן, גוזיקן, מישוראַטן, וואָס זיינען גע־שטאַנען אין דער שפיץ פון אָט די טרופּעס?

דער רעפּערטואַר פון אָט די טרופּעס איז צומיינסטן באשטאַנען פון אווראַם גאָלדפּאדנס פּיעסן: „די קישעפּמאַכערן“ (אָדער „די באַבע־יאכנע“), „שמענדריק“, „צוויי קוּנילעמל“, „איראַפּייער אין אמעריקע“, דאָס זיינען געווען אָדער פּאַמיליען־מעלאָדראַמעס (ווי „די קישעפּמאַכערן“), אָדער זיטן־קאַמעדיעס מיט אַן אָפּנייג צו בּוּפּאַנאַדע, ווי צום ביישפּיל, „שמענ־דריק“ (דער ייִדישער מיטראָפּאַנושקע), „צוויי קוּנילעמל“ (א מיז פּאַרט). אין א ריי פּיעסן האָט גאָלדפּאדן כּוּיזעק געמאַכט פון אַבערגלויבנס („די קישעפּמאַכערן“) און פון א פּאַרדאָרבענער דערציאָנג („שמענדריק“). זייער באַליבט באַם אוילעם זיינען דעמלט געווען אויך גאָלדפּאדנס העראַזשע דראַמע „באַר־קאַכע“ און זיין מעלאָדראַמע „שולאַמיס“.

דעם פּאַשטען אוילעם פלעגן אין יענער צייט צוציען אויך שאַמערס, לאַטיינערס און גורוויטשעס אַפּערעטן. די דאָזיקע אַפּערעטן זיינען געווען צוגעפּאַסט צום געשמאַק פון דער אַפּגעשטאַנענער קליינשטעטלדיקער, קליינבירגערלעכער מאַסע.

אין פּאָנעוועזש (ווי זוסקין האָט אין יענער צייט געוווינט) פלעגן פון צייט צו צייט זיך באווייזן אויך ערנסטע טעאַטראַלע קאַלעקטיוו, ווי לעמאַשל, די „ליטעראַרישע טרופּע“, וואָס פלעגט צומיינסטן שפּילן די פּיעסן פון יאַנקעוו גאָרדין, דאָויד פּינסקי, לעאַן קאַברין, ליביז און וואָס האָט פּאַרמאַגט אזעלכע טאַלאַנטפּולע, קולטורעלע אקטיאָרן, ווי עסטער־ראַכל קאַמינסקע, יאַקאָו ליבערט, ווייסמאַן, לייזער זשעליאַזאָ, מייערסאָן, רודאַלף זאַסלאַווסקי.

אַלעמאַל, ווען ס'פלעגט קומען צו פּאַרן א ייִדישע טרופּע, פלעגן די אקטיאָרן צום אלעם ערשטן זיך אריינכאַפּן צו די זוסקינס; ס'איז שוין געווען באוויסט, אז דאָ וועט מען קריגן קימאַט אלץ, וואָס עס קאַן צונויץ קומען פאַר א טעאַטער־פּאַרשטעלונג: מעבל, קאַסטיומען אאוו. זוכן דירעס פאַר די אקטיאָרן — דאָס איז שוין געווען בינאַמינס כאַ־

זאָקע. ער האָט עס געטאָן מיט גרויס פרייד. דער קליינער ביניאַמין
פלעגט נאָך דערצו ביגניווע שלעפּן פון דער קינד ברויט, פארשיידענע
מייכאַלים און האַדעווען די קלענערע אַקטיאָרן, וואָס זיינען שטענדיק
קימאַט געווען הונגעריק.

פארשטייט זיך, אז ביניאַמין איז הינטער די קוליסן געווען א גאַנצער
בען־באַיס. און עס איז אים טאַקע אין לעבן געשטאַנען: ער האָט שטאַרק
ליב געהאַט צוקוקן זיך, ווי די אַקטיאָרן גרימירן זיך און מעסטן אָן די
קאַסטימען. און ווי נאָר ער פלעגט בלייבן אליין אינעם טואלעט־צימער,
פלעגט ער אפגיך ארופכאַפן אַף זיך א פאַריק און אַנקלעפן א באַרד — אן
עמעסע באַרד. ניט פון וואַטע־אַפפאַל, וואָס ער פלעגט באַ זיין טאַטן אין
וואַרשטאַט אופהייבן פון דיל און מיט א שנירעלע זיך אונטערבינדן.
די אַקטיאָרן האָבן, זעלבסטפאַרשטענדלעך, באַמערקט ביניאַמינס גלוסט
צו פאַרשטעלן זיך, צו שפילן טעאַטער, און זיי פלעגן זאָגן:
— אָט דער יאַט וועט געוויס אויסוואַקסן אן אַקטיאָר.

* * *

נאָך גאַר א קליין יינגל האָט זוסקין שוין זיך באַקאַנט מיט שאַלעם־
אַלייכעמס ווערק, ווי אויך מיט אייניקע מענדעלעס און י.ל. פּערעצעס.
„שאַלעם־אַלייכעמס פּאַעטישע געשטאַלטן, — האָט דערציילט זוסקין, —
האָבן באַרייכערט מיין לעבן פון די סאַמע פּריע קינדער־יאָרן. מיין טאַטע
האַט ליב געהאַט אין די זעלטענע שאַען פון אַפּרו, נאָך דעם שווערן אַר־
בעסט־טאַג, צונויפנעמען אונדז, קינדער, און לייענען שאַלעם־אַלייכעמס
אומפאַרגעסלעכע קינדערשע דערציילונגען. איך האָב נאָך ניט געקענט
לייענען און האָב מיט אומגעדולד געוואַרט אַף די גליקלעכע מינוטן, ווען
דער טאַטע וועט ווידעראַמאַל האָבן א מעגלעכקייט דורכצולייענען פאַר
אונדז די ווערק פון דעם באַליבטן שרייבער. די העלדן פון די שאַלעם־
אַלייכעמישע קינדער־דערציילונגען, נאַווע, לירישע, רינדיקע, האַרציקע,
זיינען געוואָרן מיניע קינדע־פּריינט. איך האָב אומופּהערלעך געטראַכט
וועגן זיי, נאָכגעמאַכט זיי. פון דעמלעט אָן האָט זיך אָנגעהויבן מיין גרענעצ־
לאַזע ליבע צום גרויסן שאַלעם־אַלייכעמען, דעם סאַמע נאַענטן שרייבער
מיניעם, וואָס זיין שאַפונג נערט מיך אלע מיניע יאָרן.
איך געדענק, ווי זייער אַפּט, הויפטזאַכלעך אין די יאַמטע־וויטעג, פלעגט
זיך באַ אונדז צונויפנעמען די גרויסע מישפּאַכע. עס פלעגן קומען די
שכּיינים, און מיט א פאַרכאַפטן אַטעם פלעגן מיר אלע אומפּערקזאַם הערן
שאַלעם־אַלייכעמס דערציילונגען, מוירע האַבנדיק דורכלאָזן איין וואַרט.

דאָס לייענען פלעגט אָפט איבערגעריסן ווערן דורך א הילכיקן געלעכטער, אָפט פלעגט עס ארויסרופן זיפצן, טרערן.

איך דערמאָן מיך אָן דעם ביכער־פארקויפער, דעם טובערקוליאָזן כניקל, וואָס פלעגט אָף פראָקאט געבן די באלמעלאַכעס, קעכנס און פריקא־שטשיקעס דינינקע ביכעלעך פון דער אויסגאבע „פאמיליען־ביבליאָטעק“. זיינע „קליענטן“, וועלכע האָבן געווינט מיט מיר אין איין הויף, האָבן געצווונגען מיך, א ייגגעלע, וועלכער האָט זיך גאָרוואָס אויסגעלערנט לייענען, איך זאל זיי צו עטלעכע מאָל איבערלייענען די פארשמאַלצעוועטע ביכעלעך פונעם „שרייבער, וואָס רופט ארויס געלעכטער, וואָס שרייבט פונקט אזוי, ווי סע פאסירט אין לעבן, און וואָס מיט זיינע מיסעס דערגייט ער צו דער נעשאַמע“ — ווי זיי פלעגן אָפט זיך אויסדריקן. איך האָב ליב געהאט באַאָבאכטן, וויאזוי עס פלעגן זיך ענדערן די פענעמער פון מיינע צוהערער — באלמעלאַכעס, קעכנס. צווישן מיינע שטענדיקע צוהערער (די פאַרלעזונגען פלעגן פאַרקומען אום שאַבעס) איז אויך געווען אונדזער שאַכן, א באלעגאַלע, וועלכער האָט פאַשעט פאַרגעטערט שאַלעם־אלייכע־מען. הערנדיק זיינע דערציילונגען, האָט ער אָדער הילכיק געלאכט מיט זיין דונערדיקער שטים אָדער שווער געזיפצט, זאָגנדיק דערביי: „אוי, ווי איז מיר, ווי איז מיר!“

— גאָט זאָל העלפן, אז די האנט פון אָט דעם שאַלעם־אלייכעמען זאָל קיינמאָל ניט וויי טאָן און ער זאָל שרייבן און שרייבן פאַר אונדזערע ברידער, — פלעגט ער זאָגן אלע מאָל, ווען איך פלעג פאַרענדיקן דאָס לייענען.

איך געדענק אן אנדער שאַכן אונדזערן, וואָס האָט זייער ליב געהאט שאַלעם־אלייכעמען. דאָס איז געווען דער הינקעדיקער שוסטער עליע, א ווייניק־איוורעדיקער, וואָס האָט אָט די דינינקע ביכעלעך געלייענט טראַג־פנווייז און נאָך יעדער מיט מי דורכגעלייענטער פראַזע פלעגט ער הויך ארויסזאָגן זיין אנציקונג.

אָט זע איך פאַר מיינע אויגן נאָך איין שאַכן אונדזערן, דעם „פריילעכן קאפצן“, דעם שניידער אנשל, דעם „גרויסן ספעציאליסט אָף לייגן לאטעס“, ווי מע האָט אים גערופן. דער דאָזיקער מענטש איז א טיפיש שאַלעם־אלייכעמישער העלד — א גרויסער שלימאזל, וועלכן עס האָט זייער שווער זיך געלעבט. א טובערקוליאָזע פרוי, קראַנקע קינדער, א מוירעדי־קער דאלעס... דאָך פלעגט ער בא זיך קיינמאָל ניט אראָפפאלן. מיט זיינע לידלעך, אפאַריזמען און גלייכווערטלעך, וועלכע ער פלעגט שעפן פון שאַלעם־אלייכעמס ווערק, פלעגט ער אלעמען לוסטיק מאכן. — פונוואנען קען שאַלעם־אלייכעם מיר, מיין הויזגעזינד, מיין לעבן? —

פלעגט ער פרעגן. — פונקט ווי שאַלעם-אלייכעם וואָלט עס פון מיר אראָפּגעשריבן, — פלעגט ער זאָגן, אויסהערנדיק די געשיכטעס פון שאַלעם-אלייכעמען וועגן דעם אָדער יענעם העלד. ווען אונדזער שאַלעם-אלייכעם וואָלט, כאַלילע, אָף דער וועלט ניט זיין, וואָלט געווען אומדערטרעגלעך שווער און אומעטיק צו לעבן אָף דער וועלט, — פלעגט פארענדיקן דער פארגאפטער אנשל."

* * *

די שטאַט פאָנעוועזש איז געלעגן ניט ווייט פונעם פראַנט-פּאַס. ווי באוויסט, האָבן די שוואַרצמייניקעס דעמלט ארויסגעלאָזט קלאַנגען, אז אלע יידן זיינען שפּיאָנען און טראַגן אָפּ די דייטשן, די עסטרייכער א סאך מילכאַמע-סוידעס. איז אָף פאָנעוועזש געפאלן דער זעלבער גוירל, וואָס נאָך אָף א סאך יידישע ייִשוויים פון מזרעווי-קאָנט, וועלכע זיינען געווען נאָענט צום פראַנט פון די קריגס-אַפּעראַציעס.

און דאָך אין אזעלכע טראַגישע טעג האָבן יידן ניט פארלאָרן דעם מוט. און זוסקין געדענקט טשיקאווע מאַמענטן, ווען אייניקע יידן האָבן געמונ-טערט דעם אוילעם מיט קאַמישע גענג, מיט אומדערווארטן לוסטיק לאַכן. עס הייבט זיך אָן איינער פון די שווערסטע פּערזאָנן אין זוסקינס לעבן — דער וואַנדער-פּערזאָנלעך, אים, ווי אנדערע בעזשענצעס, קומט אויס זיך אַרומוואַלגען אין טעפלושקעס, אין די באַרימטע בעזשענסקע באַראַ-קעס. אים קומט אויס נעמען אַן אומיטלבאַרן אָנטייל אין דער הילף-אַרבעט לעטויוועס די פאַרוואַרלאָזטע פלייטיים. גרויסע מאַסן פאַרכוישעכ-טע, פאַריאַמערטע טראַגן זיך דורך פאַרביי אים...

זוסקין מיט זיין געזינד בלייבן שטעקן אין דער שטאַט פענזע. לעבן אפן כעזשן פון די עלטערן איז שוין ניט שייך. מע דאַרף מיט אייגענער פראַצע פארדינען אָף א שטיקל ברויט. זוסקין מאַלט שילדן, פלאַקאַטן און פאַרדינט זיך ערלעך זיין אויסקומעניש. עס פעלט אים בילדונג. דער מילי-כאַמע-שטורעם האָט אים ארויסגעריסן פונעם דריטן קלאַס פון רעאַל-שול, און זוסקין טרעט אריין אין פּערטן קלאַס אין דער פענזער רעאַל-שול. (ער איז שוין דעמלט אלט געווען זעכצן יאָר).

עס ציט אים אָבער צו טעאַטער. אַגעו, האָט אין פענזע געשפּילט ניט קיין שלעכטע רוסישע טרופע. ס'איז גענוג אָנצורופן אזעלכע פּאַפּולערע אַקטיאָרן, ווי א. א. סלאָנאָו (וועלכער האָט ביי דעמלט געשפּילט אינעם קינעווער סאַלאַוואַווי-טעאַטער און שפּעטער אינעם סאַראַטאָווער טעאַ-טער), דעם אלייטיק באַגאַבטן ד. פ. סמירנאָו, די זייער פּאַפּולערע

אקטריסע ס. אי. זשווירבליס (וועלכע האָט אויך א צייט געשפילט אינעם קיעווער סאַלאַנצאָוו־טעאטער).

אין פענזע פלעגן פון צייט צו צייט גאסטראָלירן די סאמע בארימטע אקטיאָרן און אקטריסעס: ווארלאמאָוו, דאוידאָוו, פלעוויצקאָיא. דאָס רוישיקע, קאַכיקע טעאטראַלע לעבן פון פענזע האָט צום גוטן געווירקט אויך אף די ראיאָנע שטעטלעך און דערפער, וואָס ארום פענזע. דאָ האָט געהאלטן אין איין בליען די טעאטראַלע זעלבסטעטיקייט, פון וועלכער עס שטאמען אזעלכע גרויסע טעאטער־טוער, ווי ווסעוואָלאָד מייערכאָלד, אַרלאָוו־טשוזשבינין און א ריי אנדערע.

זוסקין פלעגט ניט דורכלאָזן קיין איין גאסטראָל. ער פלעגט אָפט זיך אָפּזאָגן פון דעם סאמע גייטיקן אין זיין אויסקומעניש און קויפן בילעטן. אין דער זעלבער צייט הייבט ער אָן זיך אינטערעסירן מיט ליטעראַטור וועגן טעאטער. אָבער צו פראַקטישער טעאטראַלער ארבעט האָט ער דעמלט קיין שייכעס ניט געהאט.

און בלויז א צופאל האָט זוסקינען אריינגעצויגן אין דער ספערע פון טעאטער־שפיל.

אין פענזע האָט דאן עקזיסטירט א „געזעלשאפט פאר קולטורעלע פאר־וויילונגען“. די דאָזיקע געזעלשאפט פלעגט אַרגאניזירן ספעקטאַקלען, יידישע אָוונטן, קאַנצערטן לעטיוועס די יידישע היימלאָזע.

טרעפט זיך, זוסקין גייט פארביי דער געביידע, ווו די מיטגלידער פון אַט דער געזעלשאפט פלעגן אַרגאניזירן זייערע אונטערנעמונגען, און ער הערט — א כאָר זינגט. א יידישער כאָר. עס האָט אים א צי געטאָן א קוק טאָן, וואָס טוט זיך דאָ. און ער איז אהין אריין. דאָרטן איז שוין אָן זוסקינען געווען גענוג אוילעם — זייטיקע מענטשן, וואָס האָבן אויס גיגער זיך אהער אריינגעכאפט און האָבן, נאטירלעך, געשטערט דער רעפעטיציע. האָט מען גענומען טרייבן פון זאל די זייטיקע און מע האָט זוסקינען אויך געבעטן בימכילע „נעמען זיך דעם וועג“. אין דעם יונגן זוסקינען האָט א קאָך געטאָן די אמביציע:

— איך בין ניט געקומען אהער גלאט אזוי צוקוקן — איך וויל אויך אַנטיילנעמען אינעם ספעקטאַקל.

פרעגט מען אים, וואָס קאָן ער צוגרייטן צום אָוונט, ענטפערט ער: — שאַלעם־אלייכעמס „פונעם פריזיוו“.

און זוסקין האָט זיך גענומען געשמאַק גרייטן דעם „פריזיוו“ און האָט אים מיט גרויס דערפאַלג אפן אָוונט פון דער געזעלשאפט דורכגעלייענט. אַט די ערשטע עפנטלעכע ארויסטרעטונג זוסקינס איז פאַרגעקומען דעם

21 סענטיאבער 1916 יאָר.

ווי שטארק דער איינדרוק פון זיין ארויסטרעטונג איז געווען, קאָן מען זען פון א רעצענזיע וועגן דעם אָוונט. דער רעצענזענט זאָגט נעווינעס, אז דעם פּאַרלעזער זוסקין שטייט פּאַר א באדיטנדיקע אקטיאָרישע צוקונפט. אזויארום האָט זוסקין זיך אריינגעצויגן אין דער טעאטראלער ארבעט פון אַט דער געזעלשאפט. ער האָט דאָ אַנטוילגענומען אין עטלעכע ספּעק־טאקלען; אין צוויי שאַלעם־אלייכעם־אָונטן, אין מאַרק אַרנשטיינס — „דאָס אייביקע ליד“ און יאַנקעוו גאַרדינס — „דער ייִדישער קיניג ליר“.

אינגיכן האָט זוסקינען אופגעהערט צו באַפּרידיקן די ארבעט אין אַט דעם ליבהאַבערישן קרייז, ווייל דאָ האָט געפּעלט ערנסט און קולטור אין דער ארבעט, און זוסקין האָט אין א קורצער צייט ארום דעם קרייז פאַר־לאָזן. אַגעוו, האָט ער געהאַלטן באַ פאַרענדיקן די רעאַלי־שול. דאָס לערנען האָט געפּאַדערט א סאַך צייט. און כּוץ דעם, איז ער נאָך געווען פאַרנומען אַף א שטעלע אויך.

* * *

נאָך דער פּעווראל־רעוואָליוציע האָט זיך אין פּענזע אויסגעבילדעט א יוגנטלעכע קולטור־געזעלשאפט. דער אַקטיוו פון אַט דער געזעלשאפט האָט אַרגאַניזירט א ייִדישע ביבליאָטעק. מע האָט זיך אפּילע געקליבן אַרגאַ־ניזירן אין פּענזע א ייִדישן פאַרלאַג. זוסקין האָט זיך אַקטיוו איינגעשלאָסן אין דער ארבעט פון אַט דער נייער יוגנטלעכער קולטור־געזעלשאפט און האָט אַף זיך גענומען אַרגאַניזירן באַם אַרטיקן ארבעטער־קלוב א ייִדישן דראַמאַטישן קרייז, וועלכן ער האָט בעדייע געהאַט פאַרוואַנדלען אין א סטודיע.

זייע אַפּטע ארויסטרעטונגען אין די פאַרשטעלונגען פונעם קרייז האָבן צוגעצויגן צו אים די אופּמערקזאַמקייט פון די אַרטיקע טעאַטער־טוער. נאָך איינער אזא ארויסטרעטונג איז מען צו אים געקומען פונעם אַרטיקן רוסישן טעאַטער און מע האָט אים פּאַרגעלייגט אריינצוטרעטן אין דער טרופּע פונעם רוסישן טעאַטער. זוסקין האָט זיך אַפּגעזאָגט. ער האָט געהאַלטן, אז פּריער פאַר אלץ דאַרף ער קריגן העכערע בילדונג. אין א קורצער צייט ארום איז זוסקין מיט דער אַנגרייפּנדיקער רויטער אַרמיי אפּן קאַלטשאַק־פּראַנט אריינגעפאַלן אין סווערדלאָוסק. ער טרעט אריין אלס סטודענט אינעם היגן באַרג־אינסטיטוט. אָבער דער דראַנג צו טעאַ־טער האָט אים אויך דאָ נישט אַפּגעלאָזט. גראַד איז דאָ געווען א ייִדישער דראַמאַקרייז, און זוסקין האָט דאָ ווידער גענומען שפּילן. כּוץ דעם, האָט

אים די פאָליט־פארוואלטונג פונעם אוראלער מיליטערישן קרייז צוגער צויגן — אלס מיטגליד פון איר טעאטער־סעקציע — צו אָרגאניזירן א מיליטערישן פראָפעסזאָנעלן טעאטער און זעלבסטעטיקע רויטארמיינישע קרייזן. דער טעאטראלער טעטיקייט האָט זוסקין אזויארום אָפגעגעבן א סאך צייט אויך דאן, ווען ער איז געווען א סטודענט. אין א צייט ארום האָט ער באקומען א בריוו פון א כאווער פון מאַסקווע. אינעם בריוו האָט אים דער כאווער דערציילט, אז אין מאַסקווע האָט זיך געגרינדעט א יידישע דראמאטישע סטודיע און אז דאָרטן שטודירט שוין די דראמאטישע קונסט איינער פון זוסקינס פענווער כאוויירים. דער דאָזיקער כאווער איינעם זוסקינען איבערצופאַרן קיין מאַסקווע, אריינרעטן אין מאַסקווע בארג־אינסטיטוט און גלייכצייטיק — אין דער מאַסקווער דראמסטודיע. אין א יאָר ארום איז זוסקין געקומען קיין מאַסקווע און זיינע סטודענטישע דאָקומענטן אריבערגעפירט פונעם סווערדלאָווסקער בארג־אינסטיטוט אינעם מאַסקווער.

די ערשטע טריט

זוסקין איז אָנגעקומען אינעם מאַסקווער מעלוכישן יידישן טעאטער, ווען די פראָדוציר־ארבעט איז שוין דאָ געווען אין פולן ברען. דער פעדא־גאָישער ארבעט, דער סיסטעמאטישער דערציִונג פונעם אקטיאָר האָט דער אָנפירער פונעם טעאטער שוין ניט אָפגעגעבן קיין צייט. לויט זיין איבערציִונג, איז דער אָנפאנגלעכער סטודיע־פּעריאָד שוין געווען א פארענדיקטער.

זוסקין איז אלס אקטיאָר געווען גאָר יונג, רוי. האָט אים דער רעזשי־מייסטער דיקטירט: דאָ דארף מען אזעלכע זשעסטן, דאָרט דארף מען אזעלכע באוועגונגען. קיין שום מאַטיווירונג פון דער אָדער יענער באווע־גונג, פון דעם אָדער יענעם זשעסט האָט דער רעזשי־סער ניט געגעבן. רעפעטירט האָט מען דאן שאַלעם־אלייכעמס „ס'א ליגן“. אָט איז אינקורצן דער אינהאלט פון אָט דעם סקעטש: צוויי יידן זינן אין אן איינזאָן־וואַגאָן און שמועסן זיך דורך מיקויעך זייער שטעטל, פונדאנען זיי ביידע שטאמען, מיקויעך די איינזאָנער. איינער פון אָט די צוויי יידן, א פיינער רעכילעסניק, בעט דעם צווייטן, ער זאָל אים אויסדערציִילן פארשיידענע קלאנגען וועגן דעם אָדער יענעם טוישעווע פונעם שטעטל. דער פלוי־דערוואַק, וואָס דערציִילט אָט די אלע מייסעס, טוט זיך אלע מאָל א כאַפּ, אז ער בעבעט שוין צופיל, און טוט א זאָג: „גאָר ס'א ליגן“.

זוסקין האָט געשפּילט דעם ליגנער. דעם רעזשיסערס מאטעמאטישע אויסגערעכנטקייט פונעם אקטיאָרס זשעסט האָט זיך דאָ באזונדערס גע-וואָרפן אין די אויגן; די גאנצע צייט פונעם שמועס זיצן ביידע יידן אָף א באַנק. די אונטערשטע טיילן פון זייערע קערפערס זיינען ווי צוגע-קלעפט צו דער באַנק, די האנט-באוועגונגען — האסטיקע, סטיליזירטע, עלעהיי מאַריאַנעטקעס. דאָס איז געווען אַן עקספרעסיוואַניסטישער איינ-פאל — אזויארום אויסצודריקן די דינאמיק פונעם יידישן זשעסט. נאָך יעדן דינאמישן אופברויז פלעגן אָט די צוויי פארקילטע פיגורקעס (זוס-קין און ראַגאלער) דערמאָנען א בארעליעה.

זוסקין האָט זיך געפלייסט דורכצומאכן אלע באוועגונגען, אלע מיזאנ-סצענעס, וואָס דער רעזשיסער האָט דיקטירט, אָבער זיי זיינען אים אויס-געקומען משובע-ווילד. ער האָט ניט פארשטאנען די פרינציפן, וואָס זיינען געלייגט געוואָרן אין גרונט פון אָט דער ארבעט, ער האָט ניט בא-נומען ניט אָט דעם אייגנארטיקן סטיל, ניט די דעטאלן, וואָס שטרעיקן אונטער דעם סטיל.

אומצופרידן מיט זיין לאַגע, איז ער בא זיך אין די אויגן שטארק אראָפ-געפאלן. אָט וואָס ער גופע דערציילט אונדז אין זיין קליינינקער סקיצע „מיכאַעלס אָן גרים“:

„ס'איז געווען אין איינעם פון די ווינטערדיקע אָונטן פונעם יאָר 1921. נאָכן ספעקטאַקל, א פארמאטערטער, א צעשרויפטער פון א סאך שלאָפ-לאָזע נעכט, זיך איך מיר אינעם פוסטן פּאַיע פון דער קליינישקער סטור-דיע, ווו דער מעלכישער יידישער טעאטער פלעגט שפילן זיינע ערשטע ספעקטאַקלען. פּינלעכע ספייקעס — שוין דאָס וויפלע מעאַל! — האָבן געעגבערט מיין מויעך: וואָס טוט מען? עפשער זאָל איך מיך געזעגענען מיטן געדאַנק וועגן קונסט און זיך צוריקערן אינעם בארג-אינסטיטוט, וועלכן איך האָב פארלאָזן צוליבן טעאטער? שוין היפשע עטלעכע כאדאַ-שים, אז איך בין אן אקטיאָר, און אַנשטאַט נאכעס, וואָס איך האָב וועגן אים אזוי געטרוימט, פיל איך גאָר א ביטערע אנטוישונג. ספייקעס, אומרו... לאנג בין איך אזוי געזעסן פארזונקען אין אָט די שווערע מאכשאַוועס... פלוצעם דערפיל איך — עמעץ גלעט צארט די האָר פון מיין קאַפּ. איך קוק מיך אום — מיכאַעלס! לאָזט זיך אויס, אז שוין עטלעכע טעג טשא-טעוועט ער נאָך מיר. אים האָט זייער באומרויקט מיין געדריקטער צושטאַנד.

— שליסט מיך אויס פון דער טרופע, — רוף איך מיך אָן צו אים.
— וואָס איז די מייסע? — טוט ער א פארכידעשטער א פרעג.

— אזוי, — זאג איך, — איך הייב ניט אָן פארשטיין, וואָס וויל מען פון מיר אין דער ראָל, וואָס איך דארף שפילן אין „ס'א ליגן". מאשמאַעס, אז דאָ אין טעאטער איז פאר מיר קיין פלאץ ניטאָ.

מיכאַעלס האָט מיך אוועקגעזעצט לעבן זיך, ער האָט גענומען גענוי אנאליזירן מיין ארבעט און בעשאס־מיסע אָנגעוויון אף מינע פעלערן. מיר האָבן געשמועסט וועגן א סאך פראָבלעמען, וועלכע האָבן גאָר א נאָענטע שייכעס צו דער קאָמפליצירטער, שווערער אקטיאָרישער פראָפע־סיע. אַט דער שמועס איז געווען בלויז אן אָנהייב פון אונדזער שעפער־שער און פערזענלעכער פריינטשאפט, וואָס האָט וואָס ווייטער אלץ מער זיך פארשטארקט, נאָך מער — זי האָט אויך באשטימט מיין שפעטערדיקן אקטיאָרישן גוירל."

מיכאַעלס האָט זוסקינען באקענט מיט די הויפט־פרינציפן, אף וועלכע עס האָט זיך דאן באזירט די שעפערישע ארבעט פונעם מאָסקווער מעל־כישן יידישן טעאטער.

דער ערשטער ניצאָכן

(באַבע־יאַכנע)

אין פעווראל 1923 האָט מיך באגעגנט איינער פון די מאָסקווער טעא־טער־קריטיקער. אלע מאָל, ווען ער פלעגט מיך באגעגענען, פלעגט ער מיך פארהאלטן און מיר פלעגן כאפן א שמועס וועגן די מערקווירדיקע טעאטראלע געשעענישן.

— האָט איר געהערט, — ווענדט ער זיך צו מיר, — אז אינעם יידישן טעאטער רעפערטירט מען געשמאק גאַלדפאדנס „די קישעפמאכערן". ס'איז קימאט קיין איין יידיש שטעטל ניטאָ, ווו די איינוווינער זאָלן ניט זיין באקאנט מיט אַט דער פיעסע. שוין אוואדע פערציק יאָר, זינט די וואנ־דערנדיקע יידישע טרופעס זינען דעם יידישן אוילעם מעהאנע מיט אַט דעם אַנטיק. וואָס פאר א ניי וואָרט קאָן דער מאָסמעליט מיט אַט דעם ספעקטאקל זאָגן דעם מאָסקווער צושויער, וואָס האָט אזויפיל טעאטראלע כידושים געזען און וואָס איז אזא מעפונעק, ביפראט אז מע האָט אף דער בינע פונעם מאָסמעליט שוין געוויון „אורי־על אקאָסטא", „גאָט פון נעקאָ־מע" און א ריי איינאקטערס אפן שאַלעם־אלייכעם־אָוונט?

— מיר פערזענלעך, — האָב איך דערווידערט, — ווילט זיך דאפקע אַנקוקן אינעם מאָסמעליט אזא מין ספעקטאקל. איך האָב די „קאַלדוניע" געזען אינעם אלטן יידישן טעאטער, אז איך בין אלט געווען פערצן יאָר.

כ'האב שוין אפילע פארגעסן דעם אינהאלט. אויב אייך איז ניט שווער,
זייט אזוי גוט און דערציילט מיר אים אינקורצן.

— פארוואָס ניט? איז הערט זיך איין. געווען אזא ייד א מעיכעס. גע-
הייסן האָט ער אורעמצע. איז בא אים געשטאַרבן דאָס ווייב. אין א פּאָר
יאָר ארום נאָך איר טויט האָט דער אלמען כאסענע געהאט. אָט די יידענע,
וואָס ער האָט אין שטוב אריינגעפירט, האָט זיך ארויסגעוויזן ווי א ווייב —
א שלאק. איר האָט זיך פארגלוסט פּאָטער צו ווערן פון אורעמצעס טאַכ-
טער מירעלע (א מיידל פון א יאָר אכצן). איז זי זיך מעיאשעוו, אָט די
יידענע, און סקאַמפּאניעט זיך מיט דער אַרטיקער אלטער שווינדלערן —
מיט דער באַבע־יאכנע (די קישעפּמאכערן), און יענע גיט איר אן אייצע
אונטערצוווארפן איר מאן אורעמצען פאלשע באַנקנאָטן. אייניכען מאסערט
מען רעב אורעמצען און מע ארעסטירט אים. מירעלען פארנארט די
באַבע־יאכנע צו זיך אהיים, און איר אגענט עליאַקום פארקויפט דאָס מיידל
אין א טערקישן הארעם. ווען מירעלעס כאָסן ווערט דערפון געוויר, נעמט
ער זי זוכן. אים העלפט מיט דער וואנדערנדיקער פעדלער האַצמאך. די
פיעסע ענדיקט זיך מאולדיק: מירעלען געפינט מען, דעם טאטן אירן,
אורעמצען, באפרייט מען פון טורמע, און די שטיפּמוטער באסיע מיט איר
באליויעץ די באַבע־יאכנע קריגן א מיצעסן פּסאק. אָט האָט איר אייך דעם
אינהאלט פון אָט דער שטיק.

קאָן איך טאקע ניט באַגרייפן, וואָס דער טעאטער האָט זיך גענומען
אונדז מעכאבעד זיין מיט אזא כאריפעסל.

— איך זע ניט, — נעם איך דערווידערן, — קיין שום טשיקאוועס אין
אָט דער אונטערנעמונג. אָט האָט דאָך דער וואכטאנגאָר־טעאטער אויס-
געקראצט די „פרינצעסן טוראנדאָט“, וואָס דער איטאליענישער דראמא-
טורג גאַצצי האָט אמאָל אָנגעשריבן, און האָט באשאפן א ספעקטאַקל,
וועלכער האָט אלעמען דערשיטערט מיט זיין אַריגינעלקייט און מיט זיינע
נאַוואַטאַרישע האַמאַצעס. נו, און דער ספעקטאַקל „די גריל אפן אויוון“,
וואָס מע האָט אופגעפירט אין דער ערשטער סטודיע פונעם מאַסקווער
קינסטלערישן טעאטער? איז דען דאָ דער סוזשעט ניט נאוון? דעריבער
האלט איך, אז אייער סקעפטיציזם בענעגייע דער ניייער שטעלונג פונעם
מאַסעליט איז ניט באַגרינדעט.

— מעגלעך, אז אייער סוואַרע האָט אונטער זיך א מער פעסטן באַדן,
ווי מיניע, — האָט זיך מיין קאָלעגע אָנגערופן, — אלנפאלס, איז שוין ניט
ווייט דער טאַג, ווען מע וועט אונדז ווייזן די „קאַלדוניע־פרעמיערע —
עפשער וועלן מיניע ספייקעס דעמלט אוועק מיטן ווינט און מיטן רויך.
און מיר האָבן זיך צעשיידט.

אין א וואָך ארום האָט מען געוויזן די פרעמיערע. דער ספעקטאקל איז געווען זייער עפעקטפול. ער האָט מיטגעריסן מיט זיין פילפארביקניט, מיטן שלאָל מוזיקאלע קלאנגען, דער ריטם איז געווען א קאָזיקער. גוט דורכ-געטראכט האָט דאָ אלץ דער רעזשימיסטער א. גראנאווסקי. איסאק ראבי-נאוויטשעס קינסטלערישע אויספורעמונג, וואָס איז געווען אויסגעהאלטן אינעם קאָנסטרוקטיוויסטישן סטיל, האָט געגעבן א מעגלעכקייט אָנפילן דעם גאנצן בינע-כאָלעל מיט דער שפיל פון די אקטיאָרן. פון די היזיקעס פונעם דאָ אויסגעבויטן קליינעם שטעטל האָט געווייעט מיט שאגאלס עקספרעסיווקייט. די דינאמיק פון דער אקטיאָרישער שפיל איז געווען אזוי שטורמיש, אזוי וויכערדיק, די פארבן פון דער אקטיאָרישער האל-באָשע און פון זייער גרים זינען געווען אזוי בלענדנדיק, אז די צושייער זינען מאמעש פארשיקערט געוואָרן, עלעהיי זיי האָבן זיך אָנגעטרונקען מיט שטארקן וויין. און דער סטיל פונעם ספעקטאקל אינגאנצן גענומען? דאָ האָט טריומפירט דער גראַטעסק. ס'איז געווען אן עמעסער יאָמטעוו סיי פאר די צושייער, סיי פארן טעאָטער. ס'איז דאָ אפילע קיין זיכער ניט געווען פון דעם, וואָס כ'האָב אמאָל אָנגעקוקט אינעם אלטן יידישן טעאָטער. דאָרטן איז אף אלצדינג — אף דער שפיל פון די אקטיאָרן, אף זייער האַלבאַשע, אף זייער ארט ריידן, אף זייערע מאַנירן — אף אלץ האָט געהויערט דער שטייגער, בעשאַס דאָ האָט געהערשט דאָס מיסעדיקע. אף דער אפיש האָבן מיר דאָ געלייענט: „א פאַלקס-שפיל לויט גאַלדפאדן“. דאָס האָט באַטייט, אז דער רעזשימיסטער א. גראנאווסקי האָט געשטעלט דעם טראַפּ אף דער מאַסקע-שפיל. מיכאַעלס, דער וואַנדערנדיקער פעדלער האַצמאָך, האָט זיך געשפילט מיט דער מאַסקע פון א יידישן מאַרשאַלעק, וואָס האָט אין א געוויסער מאָס דערמאָנט פיגאראָ. גערטנער האָט זיך געשפילט מיט דער מאַסקע פון א יידישן גאזלען (עליאַקום). שטיימאן — מיט דער מאַסקע פון א יידישן מאַסקיל (מאַרקוס — מירעלעס כאָסן).

דער גרונט-ציל פון דער שטעלונג איז באַשטאנען אין דער שטרעבונג וואָס מער כּיעס צוטיילן די צושייער: מע האָט דאָ כּויעק געמאַכט פונעם אָפּגעלעבטן אלטפרענקישן יידישן שטייגער. דער ספעקטאקל איז געווען אָנגעזעטיקט מיט אקטועלער סאַטירע: מע האָט אויסגעלאַכט אזעלכע דערשיינונגען אינעם יידישן לעבן, ווי אַבערגלויבנס, שאַוויניזם, באַזונדערס פאַרינטערעסירט די צושייער האָט די שפיל פונעם יונגן, נאָך גאַר קנאַפּ דערפאַרענעם אקטיאָר ביניאַמין זוסקין, וואָס איז אין אַט דעם ספעקטאקל ארויסגעטראָטן אין דער ראַל פון דער קישעפּמאַכערן, דער באַבע-יאַכנע. זוסקין האָט מעכניע-מייסיס געווען די טראַדיציעס פונעם אמאַליקן פּרימאָשפילערישן קאָמיקער מאַנדריש. דערצו האָט ער זיין

שפיל בארייכערט מיט די מאנירן פון די סאָוועטישע צירק־קלאָונעס, מיט די מאנירן, וואָס מיר האָבן באַמערקט אין דער פראַקטיק פון די אַקטיאָרן פונעם מייער־כאַל־טעאַטער און פונעם וואַכטאַנגאַו־טעאַטער.

אין פולן העסקעם מיטן גראַטעסק־סטיל, וואָס האָט געהויערט איבער אַט דעם ספּעקטאַקל, האָט דער רעזשי־מיסטער אַקשאַנעסדיק געשטויסן זוסקינען צו פאַנטאַסטיק, צו אַ מעשוּגעדיקן אויסזען פון דער באַבע־יאַכנע. עס זינען פאַרשווונדן די כאַראַקטער־שטריכן פון אַ קליינשטעטלדיקער בייזער יידענע, וואָס זינען אייגנטימלעך געווען פאַר די באַבע־יאַכנעס פונעם אַלטן ייִדישן טעאַטער. אַף דער בינע האָבן מיר דערזען אַ מעכאַ־שייפע פונעם אלגעמיינ־איראָפּעיִשן פּאָלקלאָר. און קעדיי דער צושויער זאָל גלייבן, אז דאָס איז אַ ייִדישע מעכאַשייפע, האָט מען צו איר שטערן מיט אַ רעציע צוגעבונדן אַ טפּיל, נאָך אַ טפּיל האָט מען אָנגעשטעפּעט אַף דער לינקער האַנט. ריידן האָט די באַבע־יאַכנע זעלטן גערעדט. ס'איז געווען עפעס אַ מיין מעשוּגעדיקער געזאַנג. ס'איז אַפט געווען אַ מיין רע־טשיטאַטיוו, וואָס איז געווען אָנגעפּילט מיט די אינטאַנאַציעס, וואָס זוסקין האָט געהערט אין די סינאַגאַגאַלע טפּילעס. די האַווינעס, די שפּרינגערניען פון דער באַבע־יאַכנע האָבן דערמאַנט אָן די בופּאַנישע אָפּשפּיצלעך פון אַ צירק. קאָן מען זיך שוין פאַרשטעלן, ווי אַוטרירט, ווי מעשוּגעדיק ס'איז געווען סיי די אינטאַנאַציע־אַלע, סיי די פּלאַסטישע פאַרטיטור פון דער באַבע־יאַכנע־ראָל.

מע דאַרף אָבער אונטערשטרייכן, אז אַף אַט דעם פאַנטאַסטישן פּאַן פּלעגן צומאַל זיך דורכרייסן רעאַליסטישע מאַנירן. דאָס פּלעגט פאַסירן דעמלט, ווען דער רעזשי־מיסטער פּלעגט ניט מיסברויכן מיט עקסצענט־ריק.

מוסטערהאַפט איז אין דעם פראַט געווען די מאַרק־סצענע, ווען מירעלע טוט זיך אַ כאַפּ, אז מע האָט באַ איר דאָס געלט פון קעשענע אַרויסגע־גאַנוועט, און זי טוט מיט אַ ביטערן געוויין זיך אַ וואַלגער אַף דער ערד. די באַבע־יאַכנע (וואָס האָט אליין דער שטיפּמוטער באַסיען געגעבן די אייצע, וויאָזוי מירעלען צו באַאוולען) זיצט לעבן מירעלען און באַדויערט זי קלוימערשט. דער צושויער הערט, אז אירע טענער, וואָס דריקן אויס מיטלייד, זינען פאַלש, און דאָס אינערלעכע וועזן פון דער באַבע־יאַכנע ווערט גלענצנד דעמאַסקירט דורך זוסקינס עכטי־יאַכנישע טענער, וואָס קלינגען רעאַליסטיש.

געווען אויך אַנדערע מאַמענטן, ווען דאָס געשטאַלט פּלעגט ניט דער־טרונקען ווערן אין אַ מאַבל פון איבערגעטריבענער פאַראַדיע. אין אַזעל־כע מאַמענטן פּלעגט דאָס געשטאַלט ווערן רייכער און עמאַציאָנעל פאַר־

כאפן דעם צושויער. אזוי איז עס, לעמאָשל, אינעם ערשטן אקט, ווען די באַבע־יאַכנע פלייסט זיך אריינארן מירעלען צו זיך מיט די ווערטער:
— קום, קום, קום צו מיר, קום צו מיר, טאָכטער מיניע!
מירעלע פאלט צו צום לייטער, קלאַמערט זיך אין אים פעסט איין און יאַמערט:

— ניין, ניין, ניין, ניין, ניין — כוועל צו דיר אהיים ניט גיין!
און די קישעפמאכערן טוט א שפרונג אפן לייטער, ציט זיך אויס, ווי לאַנג זי איז, צעשפרייט איבער מירעלעס קאַפּ די הענט, ווי פליגל פון א רויב־פויגל, און זעצט פאַר:

— קום, קום, קום צו מיר, קום צו מיר, טאָכטער מיניע!
דאָס איז געווען איינער פון די שאַרפסטע טעאָראַלע מאַמענטן אין דער „קישעפמאכערן“. און אין דער זעלבער צייט איז עס ניט געווען בלויז א פארשפיצטע אויסערלעכע מאַניר.

ווען כ'האַב אין א כוידעש ארום נאָך דער פרעמיערע באַגעגנט זוסקין נען, האָב איך אים געבעטן דערקלערן די מאַטיוון פון זײַן היספּיילעספּר־לער שפּיל אין דער דאָזיקער ראָל.

— מיר איז די דאָזיקע ראָל געווען צום האַרצן, — זאָגט מיר זוס־קין, — איך האָב דאָ געהאט די פולע מעגלעכקייט אויסלאַכן דעם אָפּגער־שטאַנענעם שטייגער פונעם ייִדישן שטעטל, כּוּיזעק מאַכן פון די ווייבער־שע יעלאַלעס איבערן טייטשכומעש, וואָס כ'האַב אין די קינדער־יאָרן זיך אַנגעהערט. עס האָט מיך אויך געצויגן איראַניזירן איבער דעם אלטן ביז־אַקטיאָבערישן ייִדישן טעאָטער, וואָס די אמעראַצעס און האַמעטנעקייט פון זײַנע פּראָווינציעלע טוער פלעגט מיך פאַרדריסן.

אװאָדע האָט אייך געכידעשט, וואָס אין מיין באַבע־יאַכנע לאָז איך אין גאַנג זײַער פּיל בּוּפּאַנאַדע. ס'איז קלאָר, אז איך און אַנדערע טוער פון אונדזער קאַלעקטיוו האָבן ניט געקאַנט זיך ניט אַנשטעקן מיט די מאַנירן פון די יונגע סאַװעטישע טעאָטערס, וואָס זײַנען געווען פאַרכאַפּט פון רעװאָליוציאָנערער סאַטירע. און דאָס האָט בעמײלע גוירעם געווען אין אן אומבאַגרענעצטער מאָס אויסצונוצן בּוּפּאַנאַדע, גראַטעסן. מיר האָבן אָפּגעהויבן די פּאַן פונעם קאַמף קעגן אָפּגעלעבטס און פאַרשימלטס.

— מיר ווילט זיך, — זאָג איך זוסקײנען, — איר זאָלט מיר דערקלערן, פאַרוואָס קלינגען אין איינער ראָל צומאַל באַסאָװע, צומאַל פאַלצעט־קלאַנ־גען.

— אַט די קלאַנגען, — זאָגט מיר זוסקין, — האָב איך פאַרגעדענקט פון מיין קינדשהײַט. מיניע עלטערנס דירע איז געשטאַנען לעבן מאַרק. געווען איז זי אָפּגעצאַמט מיט א הילצערנעם פאַרקאַן. איך האָב ליב

געהאט ארופקלעטערן אף אַט דער מעכיצע און באטראכטן דעם הרהא פונעם מארק־אוילעם. מיין אופמערקזאמקייט האָבן באזונדערס צוגעצויגן צוויי אלטע יידישע הענדלערקעס. זיי האָבן קאַנקורירט. געהאנדלט מיט אלטן רויכווארג. פלעגן זיי איינע די צווייטע שילטן. בא איינער איז געווען א קוויטשיק קעכל. בא דער צווייטער — א באס. איך בין געווען אנציקט פון אַט דעם אייגנארטיקן דועט. ווען איך האָב גענומען ארבעטן איבער דער באַבע־יאכנער־ראָל, איז מיר אפן געדאנק געקומען א שקאַציר־שער איינפאל: אויסנוצן אַט די ביידע טעמברען. דאָס איז געווען א טרעפ־לעכער איינפאל, מאכמעס ער האָט האַרמאַגירט מיט דער עקסצענטרישער באַפארבונג פון דער באַבע־יאכנעס פלאסטיק.

מיין האמצע איז געפעלן געווען דעם רעזשי־מייסטער, און מיין שפיל האָט געקראָגן דערפון אן אייגנארטיקן בייטאם. ביכלאל האָט ניט נאָר מיין ראָל זיך אויסגעצייכנט מיט עקסצענטריזם. עקסצענטרישקייט איז געווען אויך אין דער שפיל פון מיכאַעלסן, ווי אויך בא אנדערע אַנטיילנעמער פון אַט דעם ספעקטאקל. דער עקסצענטריזם, אלס איקערדיק געווער פונעם גראַטעסק, וועט נאָך לאנג הערשן אין אונדזער טעאטער.

ראַכמאַנעס האָבן און אויסלאַכן

(סאָלאָווייטשיק)

דאָס איז געווען אין מיי 1923. אף דער טווערסקאיא־גאס (איצט גאַרקיר־גאס) איז געווען א קלייט, ווו מע האָט געקאָנט קויפן קינדערשע שפיל־צייג. דאָ האָב איך זיך געטראָפן מיט זוסקינען.

— ווי קומט איר אהער? — פרעגט ער מיך. — בא איך איז דאָך קיין קליינווארג ניטאָ?

— מיין פרוי האָט געבעטן, איך זאָל קריגן אן אווטאָמאָביל פאר אונדזער שאַכנס יינגעלע. דאָס דאָזיקע יאטל איז אונדזערער אן אָפטער גאסט. נו, און איר — ווי קומט איר אהער?

— איך בין אהער געקומען ניט ווי א קוינע. מיך האָט פארינטערעסירט אַט דער פריקאשטיק. קוקט נאָר אָן, ווי ער ארבעט עס מיט די הענט: ווי ער זשאַנגלירט עס מיט די קוגלען און מיט אנדערע שפילצייגן. ווי בערייש ער דעמאָנסטרירט זיין סכּוירע די קוינים!

— א מאַדנע זאך, — רוף איך מיך אָן, — אינעם מאַסקווער צירק וועט איר געפינען זשאַנגליאַרן, וואָס אַט דער נעפעש איז לעגאבע זיי א שנעק.

— יא, אוואדע, — איז זוסקין מיט מיר מאסקים, — אָבער דאָ איז גאָר עפעס אנדערש. אָט דער פריקאשטישק דערמאָנט מיר א שפילציג־הענד־לער, וואָס איך האָב געזען אין אונדזער שטעטל. אז איך בין נאָך א קליין יינגל געווען, פלעג איך אָפט באזוכן אונדזער פּאָנעוועזשער שפילציג־געוועלב. איך האָב געהאט א ווילדע האנאָע בעשאסן אַנקוקן, ווי דער קלייטניק ארבעט. זיין געשיקטקייט, זיין גאלאנטע האלטונג לעגאבע די קוינים האָט מיך אזוי אנציקט, אז ביז היינטיקן טאָג קאָן איך עס ניט פארגעסן.

— איך רעכן, — זאָג איך, — אז ניט קיין איינפאכער נייגער האָט אייך איצט א שטויס געטאָן דערפרישן איינערע זיכרוינעס.

— איינער האשאַרע איז רייכטיק, — ענטפערט מיר זוסקין, — איך האָב אייך שוין אמאָל געזאָגט, אז ווען איך גרייט מיך שפילן א נייע ראָל, זוך איך א לעבעדיקע מאָדעל. און אויב איך געפין אזוינס, גיט עס א מעכ־טיקן שטויס מיין פאנטאזיע, און עס ווערן בא מיר געבוירן דרייסטע, אומדערווארטע שפיל־מאנירן. באטראכטנדיק די ארבעט פון אָט דעם פריקאשטישק און פון זיין אמאָליקן פאַרגייער, ווער איך בארייכערט מיט פרישע פארבן. יא, איך וועל זיי אויסנוצן אין מיין נייער ראָל, אין דער ראָל פונעם שאדכן סאַלאַווייטישק, וועלכן איך שפיל אין אונדזער ספעק־טאַקל „צוויי הונדערט טויזנט“.

העיויס איך האָב נאָך ניט געהאט געזען אָט דעם ספעקטאַקל, מאכמעס אינעם טאָג פון דער פרעמיערע בין איך גראָד אין מאָסקווע ניט געווען, האָב איך מיך צוגעזיילט גיין קוקן אָט דעם ספעקטאַקל, וועגן וועלכן איך האָב שוין געהערט פיל שוואַכים.

זוסקינס ערשטער ארויספאַר האָט איבעראשט ניט נאָר מיר, נאָר אויך אלע צושויער: דער אקטיאָר איז, האלטנדיק א רויטן שירעם, אראָפּגע־פלייגן פון אויבן אפן בינע־פלאנשעט.

„נו, — טראכט איך מיר, — דאָס איז א קונץ, וואָס דער רעזשימיס־טער גראנאָוסקי האָט צוגעטראכט. מיט וואָס אָבער איז בארעכטיקט אזא מאָדנע מיזאנסצענע? ס'איז דאָך ניט גלאט אזוי זיך א האמצאָע צוליב פארוויילן דעם אוילעם.“ און אין מיין זיקאַרן איז אפגעשווומען דעם קינסטלער שאגאלס א בילד, וואָס שילדערט א יידישן לופטמענטש, ווי ער פליט איבער די דעכער פון זיין שטעטל. מאשמאַעס, איז סאַלאַוויי־טשיקס אראָפּפלי א מין רעמעז אף זיין סאַציאַלן וועזן: ער איז דאָך אויך א יידישער לופטמענטש. דער רעזשיסער האָט זיך מיט אָט דעם אופטן ניט באנוגנט: אין עטלעכע מינוטן ארום טוט דער זעלבער זום־קיין בליצארטיק א שפרונג אף א הויכן בנידל, וואָס איז געשטאנען לינס

אף דער בינע. פונדאנען זאגט סאלאָווייטשיק אָן אלע אָנוועזנדע א וויכטי קע בסורע: ער לייגט פאַר א שידעך — סאַראַקערס טאַכטער ביילקע זאָל ווערן א קאלע. דער כאָסן אירער זאָל זיין קאַלטון, דער אופראווי ליאיושטי פונעם היגן גוויר פּיין. קלאַר, אז דער רעזשימיסטער טרייבט דעם אקטיאָר ניט גיין, ווי אלע מענטשן, נאָר פּלען. ס'איז אן אַנדיטונג דעם צושייער אף סאלאָווייטשיקס אויסטערלישער עקספּאנסיווקייט, אף זיין גריילעכער היספּילעס. איבעראשנדיק איז נאָך אזא אָפּשפּיצל פונעם רעזשימיסטער: ווען סאלאָווייטשיק נעמט דערציילן וועגן סאַראַקערס גרויסן געווינס, טוען צו אים זיך א לאַז אלע סאַראַקערס קרעדיטאַרן: דער קאצעוו, דער באקאליי-קרעמער, די מיטניטשקע. סאַראַקער מיט זיין עטימעי — אויך אינמיטן. אלע זינען געבליבן שטיין איינער הינטערן צווייטן. סאלאָווייטשיק טוט א מאַך מיט דער האנט, און די גאנצע שערענגע טוט בליצארטיק א פאל, פונקט ווי זאנגען, וואָס מע האָט זיי מיט א קאַסע אונטערגעשניטן.

סאלאָווייטשיק ווערט אזויארום פארוואנדלט אין א בופאַנעם שפילער. יא, אינעם ערשטן און צווייטן אקט דערמאָנט זיין שפּיל די מאַנירן פונעם פּרימפּילערישן מאַנדריש.

גאָר אין אן אנדערער באלויכטונג דערזען מיר אַט דאָס געשטאלט אינעם דריטן אקט. דאָ שפּראַצן שוין ארויס סאלאָווייטשיקס רעאליסטישע כאַראַקטערישטיקן. און דער איקער — די לירישקייט, וואָס האָט דאָ באדייטנדיק זיך אנטפלעקט אין זוסקינס באַגאבונג.

אומפארגעסלעך איז די סצענע, וואָס קומט פאַר אין פּינס גאסטזימער (אינעם דריטן אקט). אפילע אויסערלעך זעט דאָ סאלאָווייטשיק אויס אַנ-דערש, ווי אינעם ערשטן און צווייטן אקט. דאָרט האָבן מיר געזען א גע-שיקטן, א קוועקזילבערדיקן סימכע-דריידל. אפילע די האַלבאַשע האָט אים באכיינט. און עס האָט ניט געקאָנט קומען אפן געדאַנק, אז דאָס איז א שלימאזל. גאָר אנדערש איז עס אינעם דריטן אקט. אפילע אויסער-לעך האָט סאלאָווייטשיק שטארק זיך געענדערט: קורצינקע ברייטע הויזן, א שווארצער לעפישער סורדוט; א פארשטויבטער, א פארפעטסטער און צעקנייטשטער שווארצער הארטער קאפעליוש. און דער איקער — דאָס כניפעדיקע מאיאפעסדיקע שמייכעלע. דאָס אלץ האָט אונטערגעשטראַכן סאלאָווייטשיקס איינזאמקייט אפן באל באם גוויר פּיין.

ער האלט אין איין נייגן זיך פאר די באלעבאטים אף רעכטס און אף לינקס. אָבער קיינער לייגט ניט קיין אַכט אף אים; ניט די מעיוכאַסים, די פּינס, ניט זיין געוועזענער יעדיד, שימעלע סאַראַקער. בא די סאַראַקערס האָט סאלאָווייטשיק זיך געקוויקט מיט דער האַפּענונג אויסשאדכענען זיי-

ער טאָכטער ביילקע מיט קאַלטונען. כּוֹץ אלעמען, האָט ער זיך דאָרט גע-
פּילט, ווי א „נאש בראט“. האגאם סאַראַקער איז שוין געוואָרן אויס שימעלע
דער שניידער, נאָר סעמיאָן מאַקאראָוויטש, אָבער פּאַרט — אמכאַ. אָבער דאָ,
בא די פּיינס... אלע ארום אים טאַנצן, מע איז זיך מעסאַמייעך. און ער?
וואָס איז ער, ווער איז ער? אן אונטערלעקער. קיין איין דאַמע וועט זיך
ניט דערלויבן גיין מיט אים צום טאַנץ. אָבער וואָס וועט זיין פונעם זיצן?
כאַפט ער א שטול — עלעהיי א דאַמע, — און לאָזט זיך אין קרייז טאַנצן.
אָט אזוי האָט די בורזשואַזע סוויוע פּאַרוואַנדלט א מענטש אין א
„מענטשן“. אזויארום איז שוין אויס פּאַנטאַסטיק, אויס גראַטעסק. רעאליזם
איז איצט דער נוסעך פונעם אַקטיאָר. זיין העלד איז פּאַרדניגעט. אָט דאָ
האָט א בליאַסק געטאַן זוסקינס באַליבטע טעמע — די טעמע פון א קליין
מענטשעלע, וואָס איז דערשלאָגן מאַכמעס סאַציאַלער אומגלייכהייט.

עמעס טאַקע, אָט דער איבערגאַנג אין מינאָר, אָט דער מאַמענט, ווען
דעם צושויער האָט געריסן דאָס האַרץ, פּלעגט ניט לאַנג דויערן — דער
אַקטיאָר האָט דאָך — אין גרונט גענומען — כּוֹזעק געמאַכט פון זיין
פּערסאָנאַזש... אין זוסקינען האָט דאָך געבושעוועט דער דראַנג אויסצולאַכן
די פּאַרגאַנגענהייט. אין אים האָט געבושעוועט די סטיכיי, וועלכע האָט
אזוי טרומפּירט אין זיין באַבע־יאַכנע פונעם ספּעקטאַקל „די קישעפֿ-
מאַכערן“.

עס האָט מיך שטאַרק א צי געטאַן זיך טרעפן מיט זוסקינען. און אָט
האָט דער דריטער אַקט זיך געענדיקט, און איך בין אוועק הינטער די
קוליסן. דערזען זוסקינען, זאָג איך אים:

— מיך האָט פּאַרכידעשט דער קאַנטראַסט צווישן אייער שפּיל אין די
ערשטע צוויי אַקטן און אינעם דריטן אַקט. וואָס באַטייט עס?

— כּוֹוואַלט אייך גערן געענטפּערט, — זאָגט זוסקיין, — אָבער איך
פּאַרשטייט דאָך, אז איך בין איצט נאָך אינגאַנצן אופּגערוּדערט, און ס'איז
מיר שווער צו קאַנצענטרירן מיינע געדאַנקען. נעמט זיך אָן מיט געדולד —
כּוֹוועל אייך אינגיכן שריפּטלעך ענטפּערן.

זוסקיין האָט זיין האַוטאַכע מעקייעם געווען: אין א וואָך ארום קריג
איך פון אים א בריוו. אָט וואָס ער שרייבט:

„ריכטיק פּאַרשטיין און באַנעמען שאַלעם־אַלייכעמען האָט מיך אויס־
געלערנט דער מאַסמעליט. אונדזער טעאַטער האָט אופּגעדעקט די סאַציאַלע
וואַרצלען פון שאַלעם־אַלייכעמס שאַפונג. שאַלעם־אַלייכעמס געלעכטער
איז א געלעכטער דורך טרערן. ער איז ווייטעקדיק. דעם גרויסן שרייבער
טוט וויי דאָס האַרץ, וואָס די קאַפיטאַליסטישע סיסטעם האָט אזוי צעקאַ־
ליעטשעט מענטשן, אזוי צעטראַטן זייער מענטשן־ווירדע. דאָס קאַמישע,

וואָס עס אנטהאלט אין זיך שאלעם־אלייכעמס שאפונג, איז בלויז א מאסקע, וואָס פארשלייערט שאלעם־אלייכעמס ליידן, זיין דניגע בענעגייע דעם האמוין־אם. שאלעם־אלייכעם איזדיעקעוועט זיך ניט איבער זינע קליינע מענטשעלעך מיט זייערע קליינע האסאָגעס. זיין כויעק איז א טרויעריקער, מאכמעס ער האָט זיי ליב; זיין נעשאַמע ווייטעקט, ווען ער באטראכט אָט די קאַרבאַנעס פון סאַציאַלן אומרעכט. דאָס טראגישע באווייזט ער דורך דעם קאַמישן. יאָ, דאָס קאַמישע און דאָס טראגישע, דער געלעכטער און די טרערן זיינען אזוי צוזאמענגעבונדן, אז איינס דרינגט ארויס פון דעם צווייטן. איינס שטרייכט אונטער דאָס צווייטע. אָט האָט איר אייך אן ענטפער אף אייער פראגע, פארוואָס שפירט זיך אזא קאַנטראסט אין מיינע מאנירן אין פארשיידענע אקטן פון אָט דעם ספעקטאַקל”.

איך האָב דעם דאָזיקן בריוו געוויזן דעם טעאטראלן קריטיקער מ. זא־גארסקי. האָט ער מיר געזאָגט:

— אוואדע לייגט זיך עס אפן סייכל, און זוסקין שפילט גלענצנד סאַלאָ־ווייטשיקן, אָבער סאיז דאָך ווידעראמאָל א וואראַנט אף דער טעמע לופטמענטש. האָט דאָך מיכאַעלס, שפילנדיק אין שאלעם־אלייכעמס „אגענטן”, באשאפן אזא מוסטער פון א באַדנלאָזן טיפ, אז בעסער קאָן שוין ניט זיין.

— אוואדע, — האָב איך צוגעגעבן, — פאר די, וואָס האָבן געזען מיכאַעלסן אין דער מענאכעם־מענדל־ראָל, איז קיין שום סאַפעק ניט, אז אָט דער אקטיאָר האָט זיך דערהויבן צו א גרויסער פאראלגעמיינערונג. דאָך איז יעדער פון אָט די צוויי אקטיאָרן געווען גאנץ אייגנארטיק. זײַן קיין איז מער גענייגט אופאַסן און פאר אונדז אופדעקן דאָס קאַמישע אינעם מענטשן, בעשאס מיכאַעלס האָט פריער פאר אלץ דערזען און עפשער טאקע געזוכט דאָס טראגישע. דאָס דערקלערט זיך מיט זייער פארשיי־דענעם סוביעקטיוון אופאַסן סאַציאַלע דערשיינונגען. אכוץ דעם סוביעק־טיוון מאַמענט, קאַנען מיר געפינען די אָביעקטיווע סיבע פון דער אייגנאר־טיקייט אין זייער אויסטייטשן די פערסאָנאַזשן.

דאָס טראגישע, וואָס כאַראַקטעריזירט מענאכעם־מענדלען, איז באַ שאלעם־אלייכעמען גופע טיפער, ברייטער, פילזיטיקער. דעריבער קלינגט אין מיכאַעלסעס מענאכעם־מענדלען דאָס טראגישע שטאַרקער, ווי אין זוסקינס סאַלאָווייטשיק. אין מיכאַעלסעס פאַרקערפערונג דערשפירט איר א בענקעניש נאָכן רויןן, געלאסענעם לעבנס־טעמפ פונעם קליינעם שטעטל, וואָס איז נאָך לעסאַטע ניט גאָר שטאַרק צעבויטעט. און אָט אין דעם פאַרבאָרגענעם געראַנגל צווישן דעם פאַרשיקערנדיקן הור־הא פון דער

גרויסער שטאָט און דער בענקעניש נאָכן קליינעם שטעטל שטעקט מענא-
כעם-מענדלס טראַגישקייט.

דאָקעגן איז די גרויסע שטאָט פאר סאַלאָווייטשיקן א נאטירלעכע
סטיכיי. ער פילט זיך דאָ, ווי א פיש אין וואסער. שמייעדיק אומלויפן,
האווען, זיך דולן א קאָפּ — דאָס איז סאַלאָווייטשיקס צווייטע נאטור.
פרוויט אים אוועקשטעלן אין אזעלכע באדינגונגען, אז ער זאָל פארשפּאַרן
זיך מאַרדעווען, טומלען, וועט ער זיך דערפילן עפעס ווי אָפהענטיק. פאר
אים איז אַנגעמאַסטן דער פיבערהאפטער טעמפּ פון דער גרויסער שטאָט.
אַט פארוואָס ס'איז ניט שניעך צו באטראכטן זוסקינס סאַלאָווייטשיק, ווי
אן איבערכאזערונג פון איינעם און דעם זעלבן מאַטיוו אף דער בינע פונעם
מאַסמעליט. זוסקינס סאַלאָווייטשיק פארנעמט מיט רעכט זיין באזונדערן
פלאץ באַאנד מיט מיכאַעלסעס מענאכעם-מענדל.

דער נויסע-קיילים פונעם יידישן דאָן-קיכאַט

(סענדערל די יידענט)

אינעם מאַסקווער אקטיאָרן-קלוב האָב איך מיך באקאנט מיט צוויי
סטודענטן פון דער טעאטראלער שול אף שטשוקינס נאָמען. פונקט יענע
וואָך האָט מען אין די מאַסקווער קינאַ-טעאטערס דעמאָנסטריט א פילם
„דאָן-קיכאַט“. האָבן אַט די צוויי סטודענטן גערעדט וועגן אַט דעם פילם.
האַט איינער פון זיי מיך געפרעגט:

— מיט וואָס וועט איר דערקלערן אזא מאַדנע דערשיינונג: אין קינאַ
האַבן מיר שוין עטלעכע פרווון צו עקראניזירן דעם דאָן-קיכאַט-סוזשעט.
אין די מוזיקאלע טעאטערס האָט איר שוין לאנג אן אָפערע און א באלעט
אף אַט דעם סוזשעט, און אין די דראמאטישע טעאטערס איז אזא ספעק-
טאקל ניט בענימצע?

— דאָס איז ניט ריכטיק, — האָב איך גענומען דערווידערן. — ס'איז דאָ
אין מאַסקווע א טעאטער, וווּ מע דעמאָנסטריט א ספעקטאקל אף אַט
דער טעמע. דאָס איז דער מאַסקווער מעלוכישער יידישער טעאטער. עמעס
טאקע, פון די אפישן אָדער פון די ליברעטאָ און פראַגראמען איז שווער
זיך צו אַנשטויסן, אז עס האנדלט זיך וועגן א ספעקטאקל אף דער דאָן-
קיכאַט-טעמע. מאכמעס הייסן ער — „מאסאָעס בינאַמין האשלישי“,
און דער סוזשעט איז גאָר אן אנדערער, אָבער א געוויסע קרוי-
וועשאפט צו סערוואנטעסעס ווערק קאָן מען אין אַט דעם ספעקטאקל
דערשפירן.

— אויב אזוי, בעטן מיר אייך כאַטשבי אינקורצן דערציילן דעם סור זשעט און אַנרופן דעם נאַמען פונעם אווטאָר.

— אדעראַבע, — רוף איך מיך אָן, — דער ספּעקטאַקל „מאַסאַעס ביי ניאָמין האַשלישי“ איז אַן אינסצענירונג פון א דערציילונג פונעם יידישן קלאַסיקער מענדעלע מויכער־ספּאַרים. דאָס איז א געשיכטע וועגן די טראַגיקאַמישע פּאַסירונגען פון א קליינשטעטלדיקן ייִדן א טרוימער, וואָס רייסט זיך וואַנדערן — אזוי האָבן אַף אים געוויקט די באַשרייבונגען, די זיכרוינעס פון צוויי ייִדישע וואַנדערער (בינאַמין דער ערשטער און בינאַמין דער צווייטער), וואָס ער האָט איבערגעלייענט. אין אַט דער ריזיקאַלער און קינדערש־נאַווער אונטערנעמונג ציט בינאַמין אַריין ווי א שוטעף זײַן יעדן סענדער (אין שטעטל איז ער באַווסט, ווי סענ־דערל די יידענע), וועלכער שמאַכט געבעך אונטערן יאָך פון זײַן בייזער פּלוינעסטע. נאָך א ריי יעסורים און פּלאַגן, וואָס אַט די צוויי ריזונדע איז אויסגעקומען אויסצושטיין אין זייער וועג, קערן זיי זיך צוריק אין זייער שטעטל טונעיאַדעווקע.

— א דאַנק אײַך, — רופט זיך אָן איינער פון אַט די סטודענטן, — פאַר אײַנער מיטײלונג. עפּשער וועט איר זײַן אזוי גוט און מיט אונדז צוזאַמען באַזוכן אַט דעם ספּעקטאַקל. די ייִדישע שפּראַך איז אונדז אומ־באַקאַנט, וועלן אײַערע דערקלערונגען אונדז העלפן זיך פאַנאָדערקלײַבן אין דעם, וואָס מיר וועלן זען אַף דער בינע.

איך האָב מיט די יונגעלייט אָפּגעמועסט, אז מיר וועלן דורכן טע־לעפּאָן באַשטימען די צייט פונעם באַזוך.

מיך פּערזענלעך האָט מער פון אַלץ אינטערעסירט זוסקינס שפּיל אין דער ראָל פון סענדערל. וועגן דעם האָב איך געמאַלדן אַט די צוויי יונגע־לייט. אייגנטלעך, האָבן זיי שוין געווסט, אז זוסקין איז, באַנאַנד מיט מיכאַעלסן, איינער פון די אָנגעזעענסטע אַקטיאָרן פונעם מאַסמעיִליט. ווי נאָר סענדערל די יידענע האָט זיך באַוווּזן אַף די בינע־ברעטער, האָט ער גלייך צוגעצויגן צו זיך די גרעסטע אופּמערקזאַמקייט פון די צו־שויער.

א פאַרסאָפּעטער לויפט סענדערל אַף דער בינע, א פאַרוויקלטער אין א ווייבערשער פאַטשיילע. א גאַנצע כאַפּטע קינדער לויפט אים נאָך מיט א גרויסן געפּילדער, ווי דער שטייגער איז געווען אין די קליינע שטעט־לעך, וווּ קינדער ווייסע־כעוורעניקעס פּלעגן זיך יאָגן נאָך א מעשוגענעם; די קינדער האָבן דערפון שטאַרק האַנאַע. די דערוואַקסענע פּרווון צו־מען דאָס העפּקערדיקע ליאַרעמען פון די קינדער. סענדערל נעמט זיך גיט צום

הארצון, א ליב שמייכעלע באשיינט זיין פאָנעם, ער ווענדט זיך צו די יידן;

— נישקאָשע, נישקאָשע, וואָס ארט עס מיך, וואָס פאר א דיגע איה האָב. זאָלן זיי מיר קראַצן.

אַט די ווערטער גיבן גלייך א פאַרשטעלונג וועגן סענדערלס פאסיוו־קייט און געלאַסנקייט. ער זאָגט דאָך ביניאַמינען אלע מאָל: — דו ווילסט אזוי, זאָל זיין אזוי.

דער איינדרוק איז געווען איבעראשנדיק אדאנק דעם שאַרפן קאַנ־טראַסט צווישן ביניאַמין־מיכאַעלס און זוסקינד־סענדערל.

מיכאַעלס פלעגט אונטערשטרעכן דעם אימפעט, דעם אומגעדולד פון זיין ביניאַמין, אין וועמעס אויגן עס האָט שעמעריט דאָס היספּילעס־פּיערל. אף אזויפיל איז ער געווען צעקאָכט, אז זיין שטים פלעגט הייזער־ריקלעך קלינגען.

דאקעגן איז סענדערל אלעמאָל צאָרט און קנאָפּ רירעוודיק.

אַט גרייטן זיי זיך לאָזן אין וועג. ביניאַמינס שטים קלינגט באַפעל־ריש. וויפל פּיערלעכקייט פילט זיך אין זיין באַפעל: „מיט דער רעכטער פּוס!“

סענדערל טוט א פינטל מיט די קינדער־נאווע אויגאנעס און באַמקעט צו אזוי ניכענדיק: „מיט דער רעכטער פּוס!“ אין דער זעלבער צייט שפּירט איר אין זיין פּרייהלושעטער שטים עפעס א מיין אומרו, א מיין מוירע. ביניאַמין רייסט זיך אלץ פאַרויס, פאַרויס. סענדערל קריכט אים גאַכ־גיביק גאָך.

בא ביניאַמין־מיכאַעלסן איז דער קאָפּ עטוואָס פארוואָרפן אף צוריק. די אויגן געריכטעט אין דער ווייט. דער וואַנדער־שטעקן איז פעסט פאָר־דריקט אין זיין רעכטער האַנט. די גאַנצע פיגור אַנגעצויגן, ווי א סטרונע. בא סענדערל די יידענע — אויך א שטעקן אין דער רעכטער האַנט. דער קאָפּ אַראָפּגעלאָזן. ער שלעפט די קרומע פיס און באַמיט זיך ניט אַפּצושטיין פון זיין מיטגייער.

ביניאַמין איז פאַרשיקערט פונעם רייסן זיך פאַרויס, פונעם אופריי־סערישן אימפעט. זיין פאַנטאַזיע האָט אים פארוואָרפן אין די סוידעספּולע ווייטע ראַכוועסן.

— אַך, סאַראַ מיין באַרעכהאַבע וועלן מיר האָבן באַ די בני־יִיִּמוּשע, — זאָגט ער סענדערלעך בעשאַס דעם כאַלעם (אינעם דריטן אַקט). — אַט דעמלט וועלן מיר מיט זיי א שמועס טאָן מיקויעך דעם גוירל פון אונד־זערע יידעלעך, וואָס שמאַכטן אין גאַלעס.

סענדערל די יידענע ווערט גיט ניספאָעל פון ביניאַמינס טרוימען. ער פארמאָגט א ניכטערן קוק אף דעם ארומיקן, אים גייט פון קאָפּ גיט ארויס די גאַענטע, די רעאלע ווירקלעכקייט.

— און ווירקלעך — טו מיט זיי א שמועס, ביניאַמין, — רעאגירט ער אף זיין שטייגער אף ביניאַמינס היספּיילעס, — דערצייל זיי וועגן אונדז זערע ווייבער, וואָס פּייניקן אונדז.

סענדערל די יידענע פילט בלויו דעם יאָך און די אכזאַריעס פון די סאמע גאַענטע מענטשן, מיט וועלכע אים קומט אויס טאַגטעגלעך זיך צו טרעפן, און פּרזער פאר אלץ — דעם יאָך פון זיין בייזער יידענע.

ביניאַמינען לאָזט גיט צורו די פארקריפלטיקייט, וואָס צווישן מענטשן, עס לאָזן אים גיט צורו די אוולעס און בייזווייליקייט, וואָס אין זיי טרינקט זיך און פארכלינגט זיך די מענטשהייט.

אינעם פינאל פון דער מאַרק־סצענע, גאַכדעם ווי עפעס א שווינדלער האָט זיי באגאנוועט, און דערצו גאַך איז אף זיי אָנגעפאלן א בארויגעז־דיקע יידענע, זאָגט ביניאַמין:

— דאָס אלץ איז די יערושע פונעם דויר־האפּלאַגע מיט זיין טומל, גנייוועס, גויילע און רעציקע.

יא, אז עס הייבט זיך אָן מיט שלימאזל, פארענדיקט זיך עס מיט שלים־שלימאזל. גענוג וואָס מע האָט זיי באראבעוועט — האלט מען גאַך זיי אין איין באלידיקן.

די איינציקע בריירע — זיך דערשלעפן צו א נאכטלעגער, זיך אריינ־כאפן אין קרעטשמע.

אויסגעמאטערטע, הונגעריקע נעמען ביידע רייזנדע זיך מאַסטען אף די בענק.

— איי־איי־איי־איי־איי־איי, — שוועבן איבערן צושויער־זאל בינ־יאַמינס שיטערע, אָפּגעריסענע ווייטעקדיקע קרעכצן, ווען ער נעמט זיינע צעבראַכענע רוק־און־לענד אויסציען אף דער הארטער באַנק.

— איי־איי־איי־איי־איי־איי! — טוען אייליק איינס גאַך איינס זיך א שאָט סענדערלס דינינקע זיפּצערניען, פונקט ווי מע וואָלט אים מיטא־מאַל הונדערט גאַדלען אריינגעשטאַכן.

זיי ליגן שוין, דער הונגער לאָזט גיט שלאָפן. ביניאַמין קאַן זיך גיט איינהאלטן.

— קארטאַפּליעס! — טוט א מורמל זיין נידעריק־הייזעריקלעכע שטים. סענדערל קלערט אויך דאָס זעלבע. אָבער ער, סענדערל די יידענע, באנוגט זיך גיט מיט סטאם קארטאַפּליעס.

— געבאקענע, — זאגט ער ביניאמינען אונטער מיט א נעבעכדיק קעלעכל.

ביניאמין האָט שוין, ווייזט אויס, כאַראַטע, וואָס ער האָט אופגעוועקט אי סענדערלס, אי זיין אייגענעם יעיצעהאַרע, און ער טוט א ברום מיט זיין באסאָווער שטים:

— א גוטע נאכט.

ענטפערט סענדערל מיט א יונג־מיידלשער שטים:

— א גוטע נאכט.

אַבער עס נעמט ניט דער שלאָף. סענדערלען ווילט זיך פאַרט שמועסן מיקויעך קיך־זאכן, מיקויעך געשמאקע מייכאַלים — פרוווט ער אופמונ־טערן ביניאמינען.

— ביניאמין, דו שלאָפסט?

דער גאַבאי און פאגאַט אין אַרקעסטער כאזערן איבער אף זייער אינסטרומענטאלן לאָשן די זעלבע פראגע: — דו שלאָפסט?

ביניאמין שפירט, אז עס וועט פון אַט די טייוועסדיקע געשפרעכן קיין גוטס ניט ארויס, און ער ענטפערט הייזעריקלעך־באטריבט: — איך שלאָף.

און די באסאָווע שטים פונעם פאגאַט באַמקעט אונטער אף איר שטיי־גער: — איך שלאָף.

דאָ פאלט ביניאמינען איין א געדאנק, טאַמער האָט ער, כאַלילע, סענדערלען באליידיקט, טוט ער א פרעג מיט א ווייכער שטים, עלעהיי א דערבארעמדיקער טאטע צו א קליין קינד:

— סענדערל, און דו שלאָפסט?

איצט איז שוין סענדערל געוואָרן בא זיך א שטיקל מעיוכעס — ער וויל שוין ניט ריידן.

— איך שלאָף, — מאכט ער קלוימערשט גלייכגילטיק.

אַבער בא ביניאמינען האָט דער אפעטיט זיך צעשפילט גאַר אף אן אנדער מין אויפן, אים דוכט זיך, אז ער זעט פאר זיינע אויגן דאָס סאמע געשמאקע.

— געהאקטע לעבערלעך, — טוט ער טרוימערש און געלאסן א זאַג.

— געפילטע פיש... — אקאַמפאנירט אים סענדערל, זינגעוודיק מיט א

זיס קעלעכל.

דער טאם פון די לעבערלעך און פון די געפילטע פיש ליגט זיי ביידן אף דער צונג. און ביניאמין מורמלט צופרידן:

— ס'אי גוט, סענדערל!

— ס'אי גוט, ביניאמין! — ענטפערט סענדערל מיט דער אינטאַנאַציע

פון א קליין קינד, וואס מע האט עס באַרוואַס מעהאנע געווען מיט זייער א געשמאקער נאשעריי.

א ווונדערבארע סימפאָניע!

שטארקער, ווי ערגעץ אנדערש, קלינגט דאָ אי דער גרויזאמער עלנט פון אַט די צוויי „וואנדערער“, אי דער גרויסער ראכמאַנעס פון די אקטיאָרן אף זיי. באזונדערס רירנד איז געווען סענדערל די יידענע.

ווען דער ספעקטאקל האָט זיך פארענדיקט, האָבן די סטודענטן, וואָס האָבן מיך באגלייט, גענומען זיך טיילן מיט זייערע איינדרוקן.

ווי שטעקט דער סאָד פון סענדערלס קינסטלערישער איבערצינגעווי-דיקייט?

ס'איז דאָך קלאַר: זוסקין האָט גענוג זיך באמיט, אז זיין „העלד“ זאָל מאכן דעם איינדרוק פון א קריפל, ווי ער וואָלט אונדז בעקיוון געוואָלט אונטערשטרייכן:

„נאט זעט, וואָס פאר א קריפל — ניט קיין מאנצבל, ניט קיין פרוי, ניט קיין דערוואקסענער, ניט קיין קינד. און דאָך, ניט געקוקט אפן פאר-ברודיקטן פאָנעם, אף די עקלהאפטע באַראַדאווקעס, אף די ראכטישע פיס, ווערט אייך סענדערל איינגעבאקן אין הארצן.“

— אין וואָס זשע פאָרט שטעקט דאָ דער סאָד פון סענדערלס צוציונג-קראפט? — פרעגט איינער פון די סטודענטן.

— מאכמעס אין אַט דעם נעבעכדיקן נעפעשל, — ענטפער איך דעם סטודענט, — זיינען פארבאָרגן איידעלע געפילן.

זוסקין האָט טיף באנומען דאָס קינדעריש-נאווע, וואָס עס פלעגט זיך אָפט דורכרייסן אין סענדערלס רעפליקעס.

— אַך, ווי איך בין עס דיר מעקאנע, ביניאַמין! — רופט סענדערל אויס פארגאפט, נאָך איידער ער איז געווייר געוואָרן, אז ער וועט ווערן בינ-יאַמינס שוטעף אין זיין רייזע. — דו וועסט זיך עס דאָרט אָנעמען פולע קעשענעס מיט טייטלען, פייגן און באַקסערן. איי-איי-איי-איי-איי!

דאָס קינדערשע שמייכעלע, וואָס שוועבט קימאט שטענדיק איבער זיין פאָנעם, באכיינט אים, ווייל די הארציקע, ווארעמע טענער זיינע צינען אונדז מיט א מאַדנער קראפט. און איר פארגעסט, אז ס'איז א לעקיש, אז ס'איז א גאַרנישט, און מאַדנע ווארעמע געפילן נעמען וויברירן אין אייער נעשאַמע. יא, ס'איז אויסטערליש דער שארפער קאָנטראסט צווישן זיין אַפּשטויסנדיקן אויסערלעכן אויסזען און זיין אינערלעכער אומשולדיקייט און זויבערקייט.

— און אַט אזעלכן האָט טאקע דער אווטאָר אים פארטראכט? — טוט א פרעג איינער פון די סטודענטן.

— ווייסט איר, וואָס איך וועל איך זאָגן. מײַנע ליבע פּרײַנט: ווײַל איר און אויסשעפּנדיקן ענטפּער אָף דער דאָזיקער פּראַגע, וואָלט ניט געשאַט זיך צו טרעפּן מיט זוסקינען גופע, איך מײַן, אז ער וועט זיך ניט אָפּזאָגן ארײַנטראַגן אין אַט דעם אינײַנען א געהעריקע קלאַרקײַט.

און מיר האָבן באַשלאָסן אַרגאַניזירן א באַגעגעניש מיט זוסקינען. — איר פּרעגט. — זאָגט זוסקיין, — צי שטימט די סצענישע פּאַרקער פּערזאָנלעך פּון אַט דעם ווערק מיט דעם, וואָס דער אוואַטאַר האָט פּאַרטראַכט? דאָס איז קלאַר ניט אזוי איינפאַך.

דער אוואַטאַר פּון „מאַסאַעס ביניאַמין האַשלישי“ מענדעלע מויכער־ספּאַרים האָט אין זײַן ווערק געצילט באַווײַזן, אז ביניאַמינס טרוימען וועגן די לעגענדאַרע רויטע ידעלעך זײַנען א פּויעל־וויצע פּונעם באַדנ־לאָזן לעבנשטייגער פּון די טונעיאַדעווקער טוישוויים, פּון דער אָפּגעשטאַנענעקײַט פּונעם אלטפּרענקישן שטייגער, וואָס האָט פּײַנטלעך זיך באַצויגן בענעגײַע יעדן פּרישן, נײַעם געדאַנק; אז ביניאַמין און סענדערל זײַנען א נאַטירלעכער פּראָדוקט פּון אזא זומפּ, ווי טונעיאַדעווקע.

אונדזער טעאַטער האָט זיך ניט באַנוגנט מיט אומפּערקזאַמען דורכ־לייענען דעם טעקסט פּון אַט דעם ווערק. מיר האָבן א היפּש ביסל דורכ־געלייענט צווישן די שורעס. אונטער דעם סאַרקאַזם פּונעם גרויסן שרײַ בער, אונטער זײַן כּוועקמאַכערייַ האָבן געפּינקלט מיטליד, סימפּאַטיע צו די ביניאַמינס און סענדערס.

איז מענדעלע מויכער־ספּאַרימס גיפּטיקע סאַטירע בא אונדו אין טעאַ־טער מעגולגל געוואָרן אין גוטמוטיקער איראַניע. א סאַטיריש ווערק האָט זיך פּאַרוואַנדלט אין „א רירנדער עפּאַפּײַע“ (אזוי האָט מען אָף דער אפּיש אינקורצן כאַראַקטעריזירט אַט דעם ספּעקטאַקל). די באַשעפּער פּון אַט דעם ספּעקטאַקל האָבן די אָפּשטויסנדיקע ווירקלעכקײַט פּאַרוואַנדלט אין א ווונדערבאַר מײַסעלע.

אונדו האָט פּאַרכאַפּט די פּאַנטאַסטיק, די פּאַלקלאַר־אויצערעס, וואָס אַסאַ־צײַרן זיך מיטן אינהאַלט פּון „מאַסאַעס ביניאַמין האַשלישי“. ביניאַמין, וואָס מענדעלע האָט אים אויסגעמאַלט ווי א נעבעכדיקן, שלײַמאַזלדיקן טונעיאַדעווקער כּײַוועקײַעם, באַקומט אין מיכאַעלסעס פּאַרקערפּערזאָנלעך דעם אַנבליק פּון א באַגײַסטערטן ענטוואַסט. צײַטנוויײַז פּאַרגעסט אפּילע דער צושויער, אז דאָס איז א קאַמישער נעפּעש. פּאַרקערט: קאַלזמאַן מיכאַעלס איז אָף דער בינע, הערט איר ניט אָף צו שפּירן דעם טראַגײַזם פּון אַט דעם טרוימער.

— אונדו האָט דער כאַווער לײַבאַמירסקי געזאָגט, — רופּט זיך אַן אײַ־נער פּון די סטודענטן, — אז „מאַסאַעס ביניאַמין האַשלישי“ איז א ספּעק־

טאקל אף דער דאָן־קיכאַט־טעמע. טאָ זייט אזוי גוט, ביניאַמין לווּאוויטש, און דערקלערט אונדז, אין וואָס באשטייט די קרויוועשאפט פון סערוואַנ־טעסעס „דאָן־קיכאַט“ צו מענדעלע מויכער־ספּאַרימס „מאַסאַעס ביניאַמין האשלישי“.

— יא, עמעס טאקע, — האָט זוסקין געענטפערט, — סאַנטשאַ־פּאַנסאַ פון סערוואַנטעסעס „דאָן־קיכאַט“ האָט געהאַט א געוויסע האשפּאַע אפן אויס־בילדן מיין סענדערל. זעלבסטפאַרשטענדלעך, איז דער לעבנשטייגער פון די פּערסאָנאַזשן, דער גאַנצער קולטור־היסטאָרישער אנטראַזש, וואָס איז אין אַט די צוויי ווערק געשילדערט, זייער און זייער פאַרשיידן. דאָך קאָן מען דאָ אנטפלעקן א געוויסע אַנאַלאָגיע. טאקע אין דער טעמע גופע. אי דאָ, אי דאָרט האָט איר אַיך א קאַמף פון די אוּטאַרן קעגן דעם פּעאַדאַלן לעבנשטייגער, קעגן דער אָפּגעשטאַנענקייט, וואָס באַמיט זיך מיט נאַווע מיטלען צו באשטעטיקן לעבנספּייקייט. און ניט בלויז אין דעם באשטייט די אַנאַלאָגיע.

מיר אלע ווייסן, אז דאָן־קיכאַט איז א נאַווער פאַנטאַזיאַר, א טרוימער און אז סאַנטשאַ־פּאַנסאַ איז נאַוור־עאַליסטיש און פּראַקטיש. דער קאַמיזם פון דער פּרינטישאפט פון אַט די נעפּאַשעס איבעראשט אונדז אזוי, מאַכ־מעס מיר האָבן דאָ צו טאָן מיט צווייערליי מינים אָפּגעשטאַנענקייט: איינער איז טאקע א געבילדעטער און אין דער זעלבער צייט איז ער א נאַוור־טרוימער־ישער; דער צווייטער איז א פּאַשעטער כּינעוּקייטעם און נאַוור־פּראַקטיש.

עטוואָס ענלעכס דערזעען מיר אין „מאַסאַעס ביניאַמין האשלישי“. ביי ניאָמין איז דאָ דער פּאַרשטייער פון דער נאַוור־טרוימער־ישער און פון דער, אזוי צו זאָגן, „לאַמאַנישער“ אָפּגעשטאַנענקייט, בעשאַס סענדערל איז דער פּאַרשטייער פון דער נאַוור־האַמונישער אָפּגעשטאַנענקייט. סיי פאַר סאַנטשאַ־פּאַנסאַ, סיי פאַר סענדערלען איז אייגנטימלעך די רעאַליטעט־עמפּינדונג, סענדערל איז מער „ערדיש“, מער כּוימערדיק, ווי ביניאַמין.

שילדערנדיק סענדערלען, האָב איך ניט באטאַנט זיין פּראַקטישקייט. מיך האָט מער מיטגעריסן דאָס קינדערשע, וואָס אין אַט דעם געשטאַלט. און איך האָב מיך באַמיט אַמאַרפּסטן אַזוינס אויסצודריקן אין סענדערלס אויסערלעך בילד. מיר איז אפּילע אויסגעקומען זיך אַמפּערן מיטן קינסט־לער, וועלכער האָט מיר געבראַכט אן עסקין, וווּ סענדערל איז געווען אויסגעמאַלט א באַוואַקסענער מיט א גרויסער באַרד. האָב איך געזאַגט דעם קינסטלער, אז איך שטעל מיר פאַר סענדערלען אן א באַרד, אָבער דערפאַר — מיט צוויי באַראַדאוּקעס.

— מיר בעטן אייך ענטפערן נאך אף איין פראגע, — זאג איך זוסקין
נען, — צי קאנט איר זיך ניט דערמאָנען, ווער האָט אייך פון די לעבעדיקע
מענטשן, וואָס איר האָט באגעגנט, געדינט בענעגייע סענדערלעך, ווי א
מוסטער, ווי א פּראָטאָטיפּ?

— יא, געווען אזא פארשוין אין מיין געבורט־שטאָט, וווּ איך האָב פאר־
בראכט מיין קינדהייט, מיין יוגנט. אין דער סוויוע פון קאפּאָזאָניס און
דערשלאָגענע, מיט וועלכע איך פלעג אין מינע קינדערייאָרן זיך טרעפן,
האָב איך באגעגנט דעם היטלמאכער רעב אויזערל. דאָס איז געווען אַ
קלייניק, דארינק באשעפעניש, א פארזעניש. סײַ ווינטער, סײַ זומער
האָט ער געטראָגן א קויטיק־גרוי רעקל, מיט א שטריק אונטערגעגארטלט.
סײַ ווינטער, סײַ זומער האָט ער געטראָגן א שמויסענעם ספּאַדעק, א
שטארק אָפּגעבליקעוועטן. א נעבעכל, גאָט די נעשאַמע שולדיק, א ווייב
האָט ער געהאט — א וואגאָן־יידענע, וואָס פלעגט אָפט אריינשיטן א היפש
ביסל בוכנצעס אָט דעם אייפּלע. א סאך פון אונדזערע איינוויינער האָבן
אויזערלעך געקענט און געהאט א קלאָרע יעדע וועגן זיין ביטערער דאָליע
און טאקע אף אים ראכמאַנעס געהאט. איז אָט: האָב איך אייניקע כאראק־
טער־שטריכן אנטלעזן בא אָט דעם אויזערל פאר מיין סענדערל. איך מיין,
אז אונדזער שמועס האָט אריינגעטראָגן א געוויסע קלאַרקייט וועגן דער
ארבעט פון אונדזער קאַלעקטיוו. און איצט פּרעג איך אייך, כאווער ליוי־
באַמירסקי, ווי שאצט איר אָפּ אונדזער ספּעקטאַקל?

— איך באטראכט דעם ספּעקטאַקל „מאַסאַעס ביניאַמין האשלישי“, ווי
אן אויסערגעווייגלעך געלונגענע שאפּונג פונעם מאַסמעליט. איינער קאַלעק־
טיוו איז געלונגען אנטפלעקן און דערלאנגען דעם אוילעם די סאמע טיפּע
געדאַנקען און קינסטלערישע זענגען פון אונדזער גרויסן קלאסיקער מענ־
דעלע מויכער־ספּאַרים.

א פּילאָסאָף א נאווענאד

(שלוּימע מימאָן)

דעם 15 יון 1940 האָט מיר געקלונגען זוסקין: ער דארף האָבן די אווטאָ־
ביאַגראפיע פונעם פּילאָסאָף שלוימע מימאָן; אינעם מאַסמעליט קלייבט
מען זיך שטעלן דאַניעלס „שלוּימע מימאָן“ און די ראָל פון מימאָנען האָט
מען אים פארטרויט.

— ווען מיכאַעלס האָט מיר געמאַלדן, אז איך וועל שפּילן מימאָנען, —
זאָגט זוסקין, — האָט עס מיך שטאַרק פּאַרכידעשט. איך האָב מיכאַעלסן

געזאגט: „אָט אָף אײַך, סאַלאַמאַן מיכילאָוויטש, איז אָט די ראַל, ווי אָנגער מאַסטן; איר האָט שטודירט די געשיכטע פון פּילאָסאָפּיע. וואָס אָנבאלאנגט מיר, בין איך אָבער א שוואַכער קענער פון דער דאָזיקער געשיכטע.“ מיכאַעלס האָט מיך פּאַרויכערט, אז מײַנע ספּייקעס האָבן אונטער זיך קיין שום באַדן. ער האָט מיר אזוי געזאָגט: „דער דראַמאַטורג האָט זיך ניט געשטעלט קיין ציל צו באַקאַנען די לײַענער, די צושוינער מיט מײַמאַנס פּילאָסאָפּישע אָנשויונגען. א פּיעסע און א פּילאָסאָפּישע אָפּהאַנדלונג זײַנען גאַר צוויי באַזונדערע זאַכן. אײַגנטלעך, באַשטייט דאָ די גרונטאַופאַנאַבע פּונעם אַקטיאָר אין אויסמאַלן מײַמאַנען, ווי אן אומדערמיטלעכן און מור טיקן קעמפּער פאַרן עמעס. שלוימע מײַמאַן האָט אין מעשעך פון זײַן קורצן לעבן זיך ארויסגעוויזן, ווי אן אומרויקער, אַקשאָנסדיקער און לײַדשאַפטלעכער עמעס־זוכער. אין דער פּיעסע איז פאַראן א סצענע, ווען מײַמאַן זאָגט, שמועסנדיק מיט מאַרקוסן (מוישע מענדעלסאָנס א יעדיד): „מיר האָט, הער מאַרקוס, קײַנמאַל ניט געצויגן צו א רויק לעבן.“ און ווירקלעך: קימאַט אלע זײַנע יאָרן איז שלוימע מײַמאַן געווען גאווער־נאַד. איז טאַקע אָט די באַהויפטונג מײַמאַנס דער שליסל, וואָס קאָן העלפּן ריכטיק אופאַסן זײַן כאַראַקטער. איך זע א גײַסטיקע קרויוועשאַפט צווישן מײַמאַנען און היינען. מײַמאַן האָט אויסגעטראָטן א וועג פאַר היינען, מײַמאַן איז דער גײַסטיקער זײַדע פּונעם גרויסן דיכטער, זײַן דירעקטער פּאַרגײַער.

— סאַלאַמאַן מיכילאָוויטש, — האָב איך געזאָגט מיכאַעלסן, — דאָס איז זײַער א געראַטענער אײַנפאַל. באַדאַרפט איר טאַקע גופּע שפּילן מײַמאַן־נען — בלוז איר זענט אַימשטאַנד בילדעריש אזוינס באַשטעטיקן, ביפּראַט אז איר האָט אַינעם אָנהײב פון אײַער אַקטיאָרישן וועג געשפּילט אורזעל אַקאַסטאַ, וואָס זײַן גײַסטיקע קרויוועשאַפט מיט שלוימע מײַמאַנען רופּט בא מיר קיין שום סאַפּעק ניט ארויס.

— דאָס אלץ ווייסט מען, — האָט מיכאַעלס איבערגעשלאָגן מײַנע רײַד, — אָבער איך האָב פאַר אײַך באַשטימט אָט די ראַל דערפאַר, וואָס, לויט אײַנערע אײַגנשאַפטן, וועט אײַך געלינגען פאַרביקער אויסמאַלן אזא מערקווירדיקע פּערזענלעכקײַט. דער אַיקער איז דאָך, וואָס מײַמאַן איז א מיליטאַנטישער דענקער, וואָס לאָזט זיך דרייסט אין א געראַנגל מיט זײַער אויטאָריטעטע גײַסטיקע פּירער. וויפּל סאָנים האָט זיך דעראַבערט אָט דער אַזעסדיקער מײַמאַן! דער גרויסער דענקער אַימאַנוויל קאַנט האָט אין זײַן בריוו צו אײַנעם פון די בערלינער וויסנשאַפטלעכע טוער אַנערקענט, אז קײַנער האָט אזוי טיף ניט באַנומען זײַן טראַקטאַט „די קריטיק פּונעם רײַנעם פאַרנופּט“, ווי שלוימע מײַמאַן. אָבער ווען מײַמאַן האָט פאַרעפּנט־

לעכט זיין קריטיק פון קאנטס פילאָסאָפֿישן טראַקטאט, האָט דער גרויסער דענקער געוואָרפֿן אַף מײַמאַנען אַן אומכיין. אייגנטלעך, איז דאָס אלץ, וואָס מיר האָבן דאָ געשמועסט, ניט שטארק וויכטיק פאַר אײַך. אין דער פּיער סע איז מער באַטאָנט די האַרציקייט, די צוגעלאָזטקייט פון אָט דעם מאַר-טירער, זײַן שאַרף רעאַגירן אַף מענטשלעכע לײַדן. דאָס לאָזט זיך דער-שפּירן אין די מאַמענטן, ווען מײַמאַן טרעפט זיך צוזאַמען מיט די באל-מעלאַכעס, ביכלאַל — מיטן האַמוין, באַזונדערס זײַן האַלטונג בענעגייע די בעטלערס, מיט וועלכע ער האָט צוזאַמען א שטיק צײַט געוואַנדערט. איז אָט: דער ליריום, וואָס איז אײַך אייגנטימלעך, וועט אײַך העלפֿן דערלאַנגן גען דעם צושויער מײַמאַנען מיט מער זיכערקייט, ווי עמעצן אַנדערש פון אַונדז.

— איך האָב פאַרשטאַנען, — פאַרענדיקט זוסקין זײַן שמועס מיט מיר, — אז ס'איז איבעריק צו פֿאַלעמײַזירן מיט מיכאַעלסן, און האָב זיך א נעם געטאָן צו דער אַרבעט.

ווען איך האָב דעם ספּעקטאַקל „שלוּמע מײַמאַן“ דורכגעקוקט, האָב איך מיך איבערצײַגט, אז מיכאַעלס האָט קײַן טאַעס ניט געהאַט.

ווי נאָר זוסקין יאוועט זיך אַף דער בינע, וואַרפט זיך אין די אויגן א באַזונדערער כײַן, וואָס באַשײַנט מײַמאַנס געשטאַלט. מיר זעען א שטאַל-צע, א רײַך באַגאַבטע פּערזענלעכקייט. ווען דער פּוילישער סראַרע (מאַג-נאַט), דער פּירשט ראַדזיוויל, ווייזט ארויס א כײַשעק אָפּרויבן באַ מײַמאַן-נען זײַן פּרוי (ער האָט באַשלאָסן מיט געוואַלט זי אָפּפּירן צו זיך אין פּאַלאַץ און דאָרט זי פאַרגוואַלטיקן). נעמט מײַמאַן טכילעס מיט גוטן אים אײַנ-שמועסן, אז ער זאָל פון זײַן באַשלוס זיך אָפּזאָגן. דער פּירשט לאָזט זיך ניט אײַנרײַדן און רײַסט זיך טאָן דאָס זײַניקע. דאן טוט מײַמאַן א כאַפּ א שײַט האַלץ, טוט זיך א שטעל אוועק דעם פּירשט אַף זײַן וועג און איז גרײַט דעם צעיושעטן פּאַרעצס שאַרבן צו צעפּלעטן.

אַט די לײַדנשאַפטלעכע נאַטור, ווי עס טוט אלעמאַל א בליץ פּראַ-טעסט, איז אויסערלעך רוּיק, געלאַסן.

אין זײַן אינטאַנאַציע שפּירט איר האַרציקייט. אָט אזעלכער איז ער, ווען דער ראָוו נעמט אים אפּן פאַרהער.

— ווי איז עס געזאַגט געוואָרן, — זאַגט מײַמאַן, — אז שוואַכים און לײַבגעזאַנגען דעם ריבוינעשעלײַלעם מוז מען אָפּגעבן בלוזי אין סינאַ-גאַגע? פאַרוואָס ניט — אין פעלד, אין וואַלד, באַ זיך אין דער היים? די שטענדיקע שטרעבונג צו וואַנדערן, די אומפּײַיקייט צו האַלטן זיך טאַלעראַנט בענעגייע מענטשן — דאָס ברענגט צו אן אײַנרײַס מיט זײַן פּרוי. און דער צושויער שפּירט דעם אינערלעכן קאַמף, וואָס שטורעמט באַ

מײמאַנען אינווייניק. עס דערשיטערן דעם צושויער די צארטע געפילן, וואָס מײמאַן האלט קוים־קוים איין אין זיך.

אין אָט די אלע מאַמענטן איז זוסקינס מײמאַן צוריקגעהאלטן, קימאט ווי רויק. בלויז איינמאַל אנטפלעקט זוסקין די געבראַכנקייט פון מײמאַנס געמיט. דאָס פאסירט צום סאַף פון צווייטן אקט, ווען מיר זען אים בא די טויערן פון בערלין. ער איז זייער א פאַרמאטערטער פון לאנגן צופוס וואנדערן אין דער ארומינגלונג פון בעטלערס און וואגאבונדן. ער כאַ ווערט זיך מיט זיי. זיי באציען זיך צו אים גוטברודעריש, ווי צו אן אייגענעם. די קאַרפּן־קעפּ פון דער בערלינער יידישער קעהילע לאָזן אריין דורך די טויערן פון שטאַט די גאַנצע מאכנע וואנדערער, נאָר אים פאַרשטעלט מען דעם וועג. ווי אן אונטערגעשאַסענער טוט מײמאַן זיך א וואלגער און בלייבט אומבאוועגלעך. אין עטלעכע טעג ארום גיט זיך אים איין זיך דורכ־רייסן קיין בערלין. דאָ טרעפן מיר אים אין א סאַלאָן פון א מעיוכעסדיקער רייכער יידישער מישפּאַכע, צווישן די מעקוראַווים פון מוישע מענדעלסאָן, מײמאַנס געוועזענער רעבע און פריינט. אין מײמאַנס אויגן טוען וואָס אמאַל א פינקל סאַרקאַסטישע פונקען. די דאַמען פון דעם סאַלאָן באציען זיך צו אים, ווי צו עפעס א ווילדער בריע.

— א ווילדער נעפעש, א מאַדנער, — שושקעט מען זיך אין אלע ווייניקעלעך. נו, און ער? אים רירט עס אף קיין האָר ניט אָן. מיטן גאַנצן ברען פון א ליינדש אפּטלעכן קעמפּער פאלט ער אָן אף מוישע מענדעלסאָנען — ער קאָן אים ניט מויכל זיין, וואָס יענער האָט דאָס גאַנצע לעבן זיינס זיך באמיט צו מאכן א פּשאַרע צווישן רעליגיע און סייכל־האַיאַשער.

באַגייסטערט, היספּילעספּול האָט זוסקין געשפּילט מײמאַנען. צוקוקנדיק אים, האָב איך געגלייבט, אז איך זע באשנימפּערלעך א פּילאַסאַף א נאָ ווענאַד. זיין לעבנס־דראַמע האָט אין זוסקינס שילדערונג טיף גערעגט די צושויער.

און דאָך האָט מיך צורו ניט געלאָזט די פּראַגע: פּאַרוואָס האָט מיכאַעלס, ווי אן אקטיאָר, קיין אַנטייל ניט גענומען אין אָט דעם ספּעקטאַקל? ער האָט דאָך דאָ געקאַנט שפּילן מוישע מענדעלסאָנען.

ווען כ״האָב אין עטלעכע כאַדאַשים ארום נאָך דער פּרעמיערע זיך גע־טראַפּן מיט זוסקינען, האָב איך אים אָט די פּראַגע געשטעלט.

— יאָ, — האָט מיר זוסקין געענטפּערט, — אייניקע פּריינט פון אונדזער טעאַטער זעט עס אויס טשיקאַווע. אָבער איך פאַרשטיי, פּאַרוואָס מיכאַעלס האָט ניט אויסגענוצט אָט די מעגלעכקייט. איר ווייסט, מינאַסטאַם, אז מײַ כאַעלס איז געוואקסן און זיך דערצויגן אין אזא געזינד, וווּ מע האָט שטרענג אָפּגעהיט אלטע טראַדיציעס, פאַרצייטיקע אַנשויונגען. אין אָט

דער מישפּאָכע האָט מען געהאט גרויס דערעכערעץ פאר מוישע מענדעל־סאַנען, ווי דעם גייסטיקן פירער פון דער האסקאַלע־באוועגונג. נאטירלעך, איז מיכאַעלס געווען דורכגעדרונגען מיט יראס־האקאוועד צו מוישע מענדעלסאַנען, ביפראט אז לעסינגס פיעסע „נאטאן דער ווייזע“, ווו מוישע מענדעלסאַן האָט געדינט ווי א פראָטאָטיפּ פאר דעם נאטאָן־געשטאלט, האָט נאָך מער דערהויבן די פערזענלעכקייט פון מענדעלסאַנען. אָבער גאָר אין אן אנדערער באלויכטונג פיגורירט מוישע מענדעלסאַן אין דער פיעסע „שלויםע מימאָן“. ער ווערט אין א געוויסער מאָס באַטל לעגאבע זיין געוועזענעם טאלמיד.

מימאָנס קריטיק, זינע אָנפאלן זיינען אומבעראַכמאַנעסדיק און רייסן אונטער מענדעלסאַנס אוטאָריטעט. אזא מענדעלסאַן האָט באַגייסטערן מי־כאַעלסן ניט געקאַנט — האָט ער קיין כיישעק ניט געהאט צו פארקערפערן אף דער בינע דעם דענקער, וואָס פיגורירט אין דער פיעסע, ווי א באַזיג־טער, נאָך מער — ווי א פארפירער.

בעסער דער טויט, איידער זיין געפאנגען

(סטאַניסלאוו)

איך האָב צוויי מאָל געזען דעם ספעקטאַקל פונעם מאָסקווער קינסט־לערישן טעאטער — „דער פאנצערצוג 14-69“. אין מי 1931 האָט עס מיך א צי געטאָן ווידעראמאָל דורכקוקן דעם דאָזיקן ספעקטאַקל. ווען כ'בין אריין אינעם צושיוער־זאל, האָב איך דערזען ביניאַמין זוסקינען. גיי איך צו אים צו און פרעג:

— סטייטש, איר האָט אדהייעם ניט געזען אָט דעם ספעקטאַקל?
— געזען, אָבער בלויז איין מאָל.

— מיר האָט מען געזאָגט, אז איר זענט איצט אף אזויפיל אָנגעלאָדן מיט ארבעט אין טעאטער, אז איך קלעקט אפילע ניט קיין צייט איבערצו־לייענען א נייעם, אינטערעסאַנטן בוך. דאָך האָט איר באשלאָסן צו באַזוכן א ספעקטאַקל, וואָס איר האָט שוין געזען. מאשמאַעס, אז איך האָט א שטייס געטאָן קומען אהער א געוויסע נויטווענדיקייט.

— יא, איינער באַמערקונג איז טאַקע א ריכטיקע. ביכלאל, געלינגט עס אונדז, אקטיאָרן, זעלטן צו באַקענען זיך מיט א נייעם ספעקטאַקל. ביפראט צוויי מאָל דורכקוקן איינעם און דעם זעלבן.

— איז עפּשער וועט איר מיר דערקלערן, וואָס האָט איך געשטויסן ווידעראמאָל זיך מעהאנע צו זיין מיט אָט דעם ספעקטאַקל?

— איך געהער צו די, וועלכע זיינען ניט קיין גרויסע באלאָנים צו עפענען די טיר פון זייער שעפּערישער לאַבאָראַטאָריע. נאָר... מיילע — אייך וועל איך מעגאלע-סאָד זיין. געקומען בין איך אהער דעריקער צוליב באַטראַכטן די שפּיל פונעם אַקטיאָר כמעליאַוו אין דער ראָל פונעם רעי וואַליציןאַנער פעקלעוואַנאָוו. און... גאָר!

די באלויכטונג אינעם צושויער-זאל צאנקט. אָט איז שוין פינצטער. איך האָב פאַרנומען מיין פּלאַץ און האָב באַשלאָסן זוסקינען מער ניט באומ-רויקן. זאָל ער זיך זיין פאַרוונקען אין זיינע מאַכשאַוועס.

אינעם כוידעש נאָיאַבער (דאָס זעלבע יאָר) איז אינעם מאַסמעליט פאַרגעקומען די פרעמיערע פונעם ספּעקטאַקל „פּיר טעג“. אזא נאָמען האָט דער דראַמאַטורג דאַניעל (מייעראַוויטש) באַשטימט פאַר דער אינסצעני-רונג פון זיין ראָמאַן „יוליס“, וווּ דאַניעל דערציילט וועגן דעם קאַמף פון אַ גרופּע באַלשעוויקעס מיט יוליס שימעליעוויטש אין דער שפּיץ פאַר דער הערשאַפט פון דער ראַטנמאַכט אין ווילנע. דער קורצער סוּזשעט פון אָט דער פּיעסע איז שוין באַקאַנט דעם לייענער פונעם עסיי, וווּ עס איז בא-שריבן, וויאזוי מיכאַעלס האָט געשפּילט יוליסן.

אין אָט דעם ספּעקטאַקל איז סטאַניסלאַוו, באַנאַנד מיט יוליסן, אן אַג-געזענע פּערזאָן. אָבער אַרויסצוווייזן אימפּעספּולע אַקטיווקייט איז ניט שייַעך געווען: דאָ איז אלץ געווען אין קלעם, מאַכמעס די לאַגע איז געווען אן אויסגאַנגלאָזע.

סיי מיכאַעלסעס, סיי זוסקינס אופּגאַבעס זיינען געווען קאַמפּליצירט. לויט דעם ראָמאַן, וואָס אַף אים האָט זיך באַזירט די אינסצענירונג, האָט יוליס דעם דראַמאַטורג זיך פאַרגעשטעלט אין אַ ראָמאַנטישער באלויכ-טונג. אָט אזוי זעט ער אויס אויך אין דער פּיעסע. ער איז גענייגט צו אַבסטראַקטע קאַטעגאָריעס. פאַר אים זיינען אייגנטימלעך וואַקלונגען, ספּיי-קעס.

סטאַניסלאַוו, דאַקעגן, צייכנט זיך אויס מיט מער אַנטשלאָסנקייט. ער איז מער פּראַקטיש; ער ווייזט אַרויס אין פאַרשיידענע אומשטענדן מער ניכטערקייט. דאָס זעט מען אַרויס פון זייער שמועס. יוליס זאָגט אַרויס זיינע סוואָרעס וועגן די קרעפּטן, אַף וועלכע עס קאָן זיך פאַרלאָזן די גרופּע באַלשעוויקעס, וואָס געפינט זיך אין אַ קריטישער לאַגע. זיין רעדע איז פאַרנעפּלט; זי איז צעצויגן. סטאַניסלאַווס געדולד פּלאַצט. ער רייסט איבער יוליסן:

— לאַמיר ריידן קאַנקרעט: וואָס זאָלן מיר טאָן?
יוליס מאַכט זיך ניט הערנדיק — ער זעצט פאַר:

— אין דער צייט פון מילכאמע באשטימען בוכשטעבלעך שאָען דעם גוירל פון דער שטאַט.

— פון זיין ארויסזאָנוג, — רייסט ער איבער יוליסעס רייד, — קומט אונדז גאַרניט ארויס. איך וויל הערן א פראקטישן פאַרשלאָג. וויארום פאר- כאפט מען די שטאַט?

סטאניסלאוו באזיצט די פיייקייט שנעל צו באנעמען דעם טאָך פון דעם אַדער יענעם איניען. ווען יוליס נעמט אַפּערירן מיט ציפּערן, דערווידערט אים סטאניסלאוו:

— ניט שטענדיק אנטשיידן אריפמעטישע כעזשבוניעס. אפילע פון אַט די דיאָלאָגן ווערט קלאָר, אז סטאניסלאוו איז א פאר- קערפערונג פון קאַנצענטרירטן רעוואָליוציאָנערן ווילן.

זוסקינס סטאניסלאוו איז גראַד ניט פון יענע סצענישע שאפונגען, וואָס צוליב זיי פלעגט דער אקטיאָר שעפן פון זיינע קינדהייט-זיכרוינעס. פון מיינע שמועסן מיט זוסקינס לעבנס-באגלייטערן בין איך געווייר געוואָרן, אז אין פראַצעס פון מאַלן סטאניסלאוו האָבן זוסקינען געפילנעוועט ווע- רא פינגערס און פראַלענקאַס מעמוארן. און ניט נאָר בלויז אַט די זיכרוי- נעס. „אַפּט, ווען איך פלעג מיך פארטיפן אין דעם סטאניסלאוו-געשטאלט, — פלעגט מיר זוסקין דערציילן, — האָט פאר מיינע אויגן געשוועבט די פיגור פון מיכאַזל איוואנאָוויטש קאלינין.“ אויסערלעך איז זוסקינס סטאניסלאוו געווען ענלעך אפן באווסטן פירער פון דער דייטשישער קאַמפּאַרטיי וויל- העלם פיק. באזונדערס — דער אייבערשטער טייל פונעם קאַפּ: דער שטערן און דער האַר-מאסיוו. פון דער גאַנצער פיגור האָט דאָ געווייעט מיט אק- שאַנעס, זיכערקייט און קרעפטיקייט. געשטאַמט האָט סטאניסלאוו פונעם האמוין. סײַ אין דער פיעסע, סײַ אינעם ספּעקטאַקל ווערט סטאניסלאוו מיט זײַן פאַשעטקייט, סייכל-האיאַשער און אנטשלאַסנקייט קעגנגעשטעלט יו- ליסן. אַט די אנטשלאַסנקייט איז דאָך אזוי כאַראַקטעריסטיש פאר רעוואָ- ליוציאָנערן, וואָס שטאַמען פונעם האמוין.

די פארהארטעוועטקייט, די שטאַנדהאַפטיקייט, וואָס זוסקין האָט אזוי באַטאָנט אין זײַן סטאניסלאוו, ווען עס האָט זיך געהאַנדלט מיקויעך ערנ- טע פאַליטישע באשלוסן, האָבן אָבער ניט פארווישט די ווייכקייט, האר- ציקייט און נאָבעלע מענטשלעכע געפילן, וואָס סטאניסלאוו האָט ארויס- געוויזן בענעגייע די ארומיקע (אויב דאָס זײַנען ניט געווען קיין קלאַסן- סאַנים).

דאָס זעט מען, צום ביישפּיל, ארויס פון דער סצענע, וווּ אפראַסיעו (דער פאַרשטייער פונעם באַלשעוויטשישן אַטריאד) דערלאנגט סטאַניס- לאַוון א קאַלעקטיוון בריוו פון די קריגסגעפאַנגענע.

— מײנע יאטן ווילן זיך צושארן צו די פאנסקע הינט, — מעלדעט אפראָסיעוּ. — נא, אָט זעסטוּ — דאָס איז טאקע זייער בריוו. סטאניסלאוו טוט אפראָסיעוּ ווויליונגעריש א קלאפ אין פלייצע און זאָגט: „קינער וועט פונדאנען נישט אוועק. דו טו א זאָג דינע כעווערע, אז דער סאָוועט פארמאָגט גענוג קראפט זיך צו פארטיידיקן. נו, גיי, אפראָ-סיעוּ, און מאַך א טאָלק“.

סטאניסלאוו צארטקייט אנטפלעקט זיך גאַר אף אן אנדער אויפן אין דער סצענע, ווו יוליסעס כאווער, דער באַלשעוויק ליודוויג, גיט אין די הענט דעם יונגן יאט מוישקע קאָפאטש א בריוו צו אַנא באַגדאנאָוויטש (זי איז דער קאָמאנדיר פונעם באַלשעוויסטישן פארטיזאנישן אָטריאַד, וועל-כער אַיילט זיך אויסלייזן יוליסעס גרופע פונעם באַלאַגער-צושטאַנד). ליוד-וויג גיט מוישקען אַנווייזונגען, וויאזוי יענער זאָל זיך נויהעג זײַן אין וועג, און פארענדיקט זײַן שמועס מיט די ווערטער: „נו, גיי“

סטאניסלאוו, וועלכער איז דאָ בייגעווען, געפעלט נישט אזא געזעגעניש: — איז דען שײַעך אָט אזוי קאלט זיך געזעגענען מיט א כאווער, וואָס לאָזט זיך אין אזא מעסוקענער שליכעס? קום נאָר אהער, מוישקע! מוישקע קאָפאטש דערנענטערט זיך צו סטאניסלאוו. דער זיידע מאכט צורעכט מוישקעס באשליק.

— ביסט דאָך א ווילער יאט. טאקע זייער א ווילער. איך האָב מיך צו צוגעווינט, ווי צו אן אייגענעם זון. א גליקלעכע ריזע ווינטש איך דיר. זאָלט מיט מאזל אויספילן דיין כויוו. הערסטו!

ער גלעט קאָפאטשן. זײַן פאַנעם באשײַנט א ליבער שמייכל. אין אָט דער סצענע האָט זיך פארן צושויער אנטפלעקט סטאניסלאוו און זוסקינס הארציקייט — א הארץ, וואָס איז פול מיט ליבשאפט צום העלד, וואָס לאָזט זיך מוטיק באקעמפן גרויסע שוועריקייטן. דאָס איז געווען איינע פון די סאַמע רירנדע סצענעס אין אָט דעם ספּעק-טאַקל.

קליינע קינדער, ווילד-פרעמדע דערשפירן אין סטאניסלאוו, אין אָט דעם אויסערלעך שטרענגן אלטיטשקן, א גוט הארץ. אין דער פיעסע איז פאראן אזא סצענע. קינדער שפילן זיך אין גאַס. איינס פון די קינדער רופט זיך אָן: „און איך וויל זײַן אזא, ווי סטאניסלאוו. ער איז א גוטער און דרוקט מײַסטערהאַפט אלץ, וואָס דו ווילסט!“

אין דער הארציקייט, וואָס זוסקיין האָט אקצענטירט אין זײַן סטאניסלאוו, איז קיין שפור פון סענטימענטאַליטעט נישט געווען צו באמערקן. פריי, אָן קיין שום אַנשטרענגונג האָט דער אקטיאָר געשפילט. זייער לאקאַניש, זייער געקאַרגט אין פראט פון באוועגונגען, זעסטן און מימיק.

סטאניסלאוו איז געווען א וואַרהאפטיקער טיפּ פון א רעוואַליוציאַנער. זײַן אויסערלעכע רויקײַט און קאלטבלוטײַקײַט האָבן זיך מערקוויר־דיק אויסגעטיילט אפן פּאָן פונעם אומרו און גערוועזקײַט פון דער סוויוע.

ווען דער ספּעקטאַקל האָט שוין געהאַלטן באַם סאַף, האָב איך מיך דערמאַנט וועגן מיין באַגעגעניש מיט זוסקינען אפן ספּעקטאַקל „דער פּאַנ־צערצוג 14-69“, און מיר איז געקומען אפן געדאַנק, אז צוקונדיק זיך, ווי כמעליאַוו שפּילט דעם רעוואַליוציאַנער פּעקלעוואַנאַוו, האָט זוסקין קאַנט־ראַלירט דעם עסקין פונעם סטאניסלאוו־געשטאַלט, וואָס האָט זיך שוין גע־פורעמט אין זײַן אקטיאָרישער פּאַנטאַזיע.

אין עטלעכע כאַדאַשים ארום נאָך דער פּרעמיערע „פיר טעג“ האָב איך באַ זוסקינען געפרעגט, צי האָט די שפּיל פון כמעליאַוו אין דער ראַל פון פּעקלעוואַנאַוו געהאַט א וועלכע־עס־איז האַשפּאַע אפן סטאניסלאוו־געמעל? האָט מיר זוסקין געענטפּערט:

— זאַגן, אז כמעליאַווס שפּיל האָט קיין ווירקונג ניט געהאַט אף מיין סטאניסלאוו, וואָלט געווען ניט ריכטיק. אן אופּמערקזאַמער צושויער וועט געוויס באַמערקן עפּעס געמיינזאַמס צווישן פּעקלעוואַנאַוו און סטאַניס־לאַוו. דאָך דאַרפּט איר פּאַרשטיין, אז צווישן אַט די צוויי רעוואַליוציאַנערן איז פּאַראַן א וועזנטלעכער אונטערשייד. פּעקלעוואַנאַוו שטאַמט פון דער רוסישער אינטעליגענץ: ער איז דעריקער א טעאַרעטיקער און איז איבער־הויפּט גענייגט צו דענקען. סטאַניסלאוו איז א געוועזענער אַרבעטער. ער איז א דערפאַרענער אונטערער־טוער, און אלע מאָל ציט עס אים דירעקט צו אקטיווקײַט, צו האַנדלונג.

פון פּעקלעוואַנאַוו ווייעט מיט טרוקנקײַט. ווייזט אויס, אז כמעליאַוו האָט אים אַנדערש זיך פּאַרשטעלן ניט געקאַנט. אָבער מיין סטאַניסלאוו איז האַרציקער.

— ווי מיינט איר, כאַווער זוסקין, — פּרעג איך דעם אקטיאָר, — עס שפּירט זיך א געוויסע ענלעכקײַט פון יוליסן אף פּעקלעוואַנאַוו?
— איך מײַן, — ענטפּערט זוסקין, — אז זיי זײַנען גאָר קנאַפּע מעכ־טאַנים. יוליסן פיבערט אָפּט; ער איז טרוימעריש. פּעקלעוואַנאַוו זײַנען אַזעלכע אייגנשאַפּטן פּרעמד. און דאָס מאַזל שפּילט זיי לעגאַמרע פּאַר־שיידן. פּעקלעוואַנאַוו מונטערט א ליכטיקע פּערספּעקטיוו — דערגיין די יאָרן דעם סוינע, בעשאַס יוליסן דריקט און דריקט האַפּענונגסלאַזיקײַט. „פיר טעג, בלויז פיר טעג.“ מיט פייערדיקע אויסעס איז אין זײַן מויעך אויס־געקריצט די דאָזיקע ציפּער. ער גלייבט שוין ניט, אז די באַלאַגערטע גרו־פּע באַלשעוויקעס וועט זיך דערוואַרטן אויסלייזונג; איז דען מעגלעך אן

איינקלאנג צווישן פעקלעוואנאָוון און יוליסן? דער איינציקער מענטש, וואָס פארלירט ניט דעם מוט, איז סטאניסלאָוו. איז מיר טאקע נישט צו שפילן אזא מענטשן. דאָס איינציקע, וואָס פארשאפט מיר יעסורים, איז דער פאקט, וואָס עס ווערט אלץ ווייניקער און ווייניקער באלאָנים צווישן אונדזער צושויער־מאסע צו באזוכן דעם ספעקטאַקל „פיר טעג“. און נאָך ערגער איז דאָס, וואָס מיכאַעלס גופע ווייזט ארויס גאָר קנאפ כיישעק צו שפילן אין אַט דעם ספעקטאַקל.

אומבעראַכמאַנעסדיקע דעמאָסקירונג

(באַבצט)

פון ליבע־רייזע ראָם בין איך געווייר געוואָרן, אז זי וועט שפילן אן עפיזאָדישע ראָל אינעם ספעקטאַקל „דער טויבער“, וואָס מע גרייט אינעם מאָסמעליט, און אז די רעפּעטיציעס פון דער קינפטיקער פרעמיערע זייַן נען ניט אלע מאָל געלונגען.

— וואָס איז די סיבע? — פרעג איך.

— דערפאר, — זאָגט זי, — וואָס זוסקין, וועלכער שפילט אינעם ספעקטאַקל באַבצטסן — איינע פון די אָנגעזעענע ראָלן, — האָט, ווייזט אויס, נאָך ניט קיין קלאָרע פאַרשטעלונג וועגן אַט דעם פּערסאָנאַזש.

— וואָס זשע איז די מייסע? — זאָג איך. — איר ארבעט דאָך ניט דאָס ערשטע יאָר מיט אזא באַגאבטן רעזשיסער, ווי מיכאַעלס. קאָן דאָך יעדער אַקטיאָר מיט אים זיך אן אייצע האַלטן און מיט זיין הילף אויסקלאָרן פאר זיך דאָס געמעל פון א געשטאַלט, וואָס איז א ביסל אָפּגעפרעגט.

— די זאך באַשטייט אין דעם, וואָס „דער טויבער“ איז אן אינסצעני־רונג פון בערגעלסאָנס נאָוועלע. ווי עס טרעפט מיט א סאך אינסצעני־רונג גען, איז ניט אלץ, וואָס מיר געפינען אין דער פיעסע, שטימט מיט דעם, וואָס מיר לייענען אין דער נאָוועלע. ווען בערגעלסאָן האָט פאר אונדזער קאַלעקטיוו געלייענט די פיעסע, האָט בא אונדז אַלעמען וועגן דעם קאַנ־טאַרשטיק יאַסעלע באַבצעס זיך באַקומען אן איינדרוק, אז דאָס איז אן אויסוואַרף, דערנאָך איז אונדז געוואָרן באַוויסט, אז אין דער נאָוועלע איז באַבצעס אויסגעמאַלט ניט מיט אזעלכע פּינצטערע פארבן, ווי אין דער פיעסע. פונדאנען שטאַמען די וואַקלונגען, די ספייקעס, וואָס לאָזן זוסקין נען ניט צורו: אונדז, זיינע כאַוויירים, איז שווער זיך פאַרנשטעלן, וויאזוי וועט אף דער בינע אויסזען דער פּערסאָנאַזש, וואָס זוסקין באַדאַרף אים אויסמאַלן.

— מע קאָן פאַרויס זיך מעשאַער זייַן, — זאָג איך, — אז זוסקין וועט

מיט כעסעד מישפעטן דעם נעגאטיוון נעפעש. באַבצעס איז דאָך פּאַרט אן אומגליקלעכער פּאַרשוין. באַרעכנט זיך: ער איז אי א קאַנטאַרשטשיק, אי א פּריקאַשטשיק, אי א שיק־יונג, אי א מאַסער, האַקלאַל אַלץ, וואָס דער באַלעבאַס פון דער מיל ביק איז קאַפּאַבל פון אים אויסצוווּנגן. און וואָס באַקומט ער פאַר אַט די אלע שטעלעס? אַכצן רובל א כוידעש! און זאָל באַבצעס וואַגן מיט עפעס ניט צופּרידנשטעלן דעם באַלעבאַס, טוט ער אים א נערעג, אזא שלידער, אז ער קניקלט זיך פון אלע טרעפּ. איז דען ניט א ראַכמאַנעס אָף אזא שלימאזל?

— ס'איז, פאַרשטייט זיך, קלאָר, — איז ראָם מיט מיר מאַסקים, — באַב־צעסעס לאַגע איז א שווערע. ווען מיר באַטראַכטן ערנסט זיין לאַגע, איז אונדז קלאָר, אז ער איז איינער פון די מיליאָנען קאַרבאַנעס פון דער קאַפיטאַליסטישער אָרדענונג. צוריק אָבער שמועסנדיק, האָט איר אייך אין אַט דער פּיעסע אַזעלכע מאַמענטן, ווען באַבצעס אַנטפלעקט זיך אין זיין מאַראַלישער יערדידע אָף אַזויפיל אַפּשטויסנדיק, אז ניט קיין ראַכמאַנעס דערוועקט ער אין אונדזער האַרץ, נאָר עקל. נאָך מער — צאָרן!

— איר ווייס, — זאָג איר, — אז דער טאַג, ווען מע וועט ווייזן די פּרע־מיערע „דער טויבער“, איז שוין נאָענט. טשיקאווע, וואַזוי וועט זוסקין אונדז דערלאַנגען זיין באַבצעסן.

זוסקיןס אופגאבע איז געווען דאָפּלט קאַמפּליצירט דערפאַר, וואָס דעם טויבן (דאָס צענטראַלע געשטאַלט אין אַט דער פּיעסע) האָט געשפּילט מיכאַעלס. איך האָב מוירע געהאַט, אז דער פּערסאָנאַזש, וואָס עס קומט אויס זוסקינען צו שפּילן, וועט אוועקגערוקט ווערן אפּן הינטערגרונט. דער טויבער וועקט אין אונדזערע הערצער ניט נאָר מיטלייד, נאָר אויך דערע־כערעץ, ווייל עס האָט אין אים אופּגעוואַכט זיין מענטשן־ווירדע. עמעס, דעם טויבנס פּראָטעסט אַנטפלעקט זיך אין דער פּאַרם פון א זינלאָזן אַנאַרכאַאינדיווידוואַליסטישן טאַט (טכילעס האַקט ער אָפּ דעם וויידל ביקס קו, דערנאָך פּרוּווט ער האַרגענען דעם גויר גופּע, אָבער עס געלינגט אים ניט).

יאַסעלע באַבצעס איז פּונקט דער הייפּעך: וואָס מער דער באַלעבאַס טרעט מיט די פּיס זיין מענטשן־ווירדע, אַלץ מער בייגט יאַסעלע פאַר אים דעם רוקן. ס'איז אוואַדע טרויעריק, שאַפּלדיק באַבצעסעס מאַטעריעלע לאַגע, אָבער נאָך שרעקלעכער איז זיין מאַראַלישע יערדידע. מע קויפט דאָך אים אונטער מיט מאַטאַנעס, מיט נעדאַוועס. ער ווייסט, אז עס עקזיסטירט אן אונטערערדישע רעוואַליוציאָנערע באַוועגונג, אָבער ער לאַכט זיך אויס פון דעם. ער איז ציניש. א גרינלעכער אַזעספּאַנעם. דאָס ווייזט זיך ארויס מיט א באַזונדערער קראַפּט אין דער סצענע, וווּ ער מאַכט כּויעק פון דעם

טויבנס פאטערגעפילן: א גרויל גייט דורך איבערן צושויערס לייב, ווען באַבעס ווייזט דעם טויבן מיט אזעלכע אומפארשעמטע זשעסטן, ווי אומגעלומפערט־קנילעכיק ס'איז געוואָרן עסטערס בויד, און דערביי האלט באַב־צעס אין איין כיכיקען... אויך בענעגייע די איבעריקע ארבעטער איז זיין האלטונג צייניש.

וועדליק אין דער פיעסע איז באשריבן, האָט זוסקין זיך אָפגעגעבן א דינוועכעזשבן, אז עס קאָן קיין רייד ניט זיין וועגן בארעכטיקן אזא נע־פעש. אָבער ווי קאָן מען אינגאָרירן אזא מין פאקט, אז באַבעס איז דאָך א קאַרבן פון דער קאפיטאליסטישער אָרדענונג? וואָס זשע טוט מען? ווי זשע פאָרט באדארף אויסזען דער צוגאנג צו אָט דעם פארשוין?

עס זעט אויס, אז דער אקטיאָר האָט אָט דעם איניען באטראכט אף אזא מין אויפן: די גייסטיקע יערידע פון געוויסע שיכטן עקספּלאַטירטע ארבעטער איז פיל שרעקלעכער פון דער מאטעריעלער דאכקעס, וואָס די האַרעפאשניקעס קומט אויס אויסצושטיין. און זוסקין האָט טאקע ניט גע־זשאלעוועט קיין כוישעכדיקע פארבן פאר זיין באַבעסן; דעם, וואָס פאראט די אינטערעסן פון זיין קלאס, באדארף מען מאכן צו שאנד און צו שפאָטן און דער אקטיאָר האָט געפונען אַ ריי עקספּרעסיווע אויסערלעכע דע־טאלן, וואָס האָבן באם צושויער ארויסגערופן עקל צו אָט דעם נעפעש. אָט איז, לעמאַשל, אזא דעטאַל: איין אויער איז בא אים באדייטנדיק פארגרע־סערט און פארשפיצט. אזויארום האָט זוסקין אונטערגעשטראַכן, אז אונ־טערהערן רעכילעסן, פראַוואַצירן — דאָס איז איינע פון באַבעסעס כאַראַק־טעריסטישע אייגנטומלעכקייטן. די נאָז, ווי בא א שטשור: קריכן אומעטום, דערשמעקן. ווער עס האָט אופמערקזאם באַבאכטעט זוסקינס באַבעסן, האָט געוויס באמערקט, אז זיין אויסזען פארמאָגט גאָר קנאפ ספעציפיש־יידישעס. זוסקין האָט אנערקענט, אז ווען ער פלעגט טראכטן וועגן יאָ־סעלע באַבעס, האָבן אים פארפאָלגט סמערדיאקאָושטשינע־אסאַציאציעס. אין באַבעסעס אייניקע כאַראַקטער־שטריכן איז לייכט באמערקן א גע־וויסע קרויוועשאפט מיט זוסקינס סאַלאַווייטשיקן (דער שאדכן פונעם „גרויסן געווינס“): געשיקטיקייט, כניפע בענעגייע רייכע באלעבאטיס.

צוקונדיק דעם ספעקטאַקל, האָב איך מיך דערמאַנט אייניקע דעטאַלן, וואָס זאָגן איידעס, אז באַבעסן זיינען ניט פרעמד געווען גוטע מענטש־לעכע געפילן. ווען דער ספעקטאַקל האָט זיך פארענדיקט, בין איך אריין צו זוסקינען אין זיין ארטיסטישן גרימיר־צימער. דער אקטיאָר האָט שוין קימאַט אָפגעווישט דעם גרים.

— הערט זיך איין, — ווענד איך מיך צו אים, — מע קאָן עפשער דאָ בא אייך כאפן א קוק אין בערגעלסאַנס נאָוועלע „דער טויבער“?

— יא, זי איז גראד בא מיר דא, — זאגט זוסקין. — וואס איז?
— איר ווייסט, וואס איך וויל אייך זאגן, — רוף איר מיך אן צו אים, —
אייער שפיל אין דער ראל פון באַבצעס איז איבערגעלאָדן מיט טונקעלע
פארבן. עס באקומט זיך בא אייך עפעס א מין שעקספירישער יאגא. אין
דער נאָוועלע וועט איר אזעלכע פינצטערע פארבן ניט געפינען.
— יא, עמעס, — האָט זוסקין באשטעטיקט און גענומען בלעטערן דעם
בוך, ווו די נאָוועלע איז געווען אָפּגעדרוקט. — אָט האָב איר טאקע געפיר-
נען, לאַמיר א לייען טאָן.

און מיר האָבן ביידע גענומען לייענען, ווו בערגעלסאָן שרייבט: „עפ-
שער האָט זיך אים אליין אויך איינגעגעסן דאָס כניפעסדיקע לעבן און
געוואלט האָט ער שוין זיין לייטישער און עמעסער, נאָר ניט געקאָנט,
און כאַטש געפונען פאר נייטיק דעם טויבן א גוט וואָרט זאָגן.“

— אָט זעט איר, — ווענד איך מיך צו זוסקינען, — דאָ האָט איר א קלאָ-
רע אַנדייטונג, אז טראָץ זיין מאַראלישער צעפוילטקייט זינען בא אים
נאָך לעגאמרע ניט אויסגעלאָשן גוטע מענטשלעכע געפילן.

— וואָס איז דאָ וואָס צו ריידן, — האָט זוסקין מיר גענומען איינשמו-
עסן, — איר קאָנט אין אָט דער נאָוועלע געפינען נאָך מער איבעראשנדיקע
שטריכן. אָט לייענט:

„סע קומט אריין יאָסעלע דער נעמאָן. טוט אויס דאָס שמויסענע פוטער
און זעצט זיך לעבן אים (לעבן טויבן) בא דער הרובע. פאמעלעך און
פארכאלעמט גלעט ער זיך זיין שפיציק בערדל. און דאכטן דאכט זיך שוין,
אז ער קלערט זינע טאָמיד בייזלעכע מאכשאָוועס, מאכשאָוועס פון א יידן
א מעטופל, וואָס זיצט אָן פארנאָסע.“

— זעט איר דאָך, — זאָג איך זוסקינען, — דאָ האָט איר א מענטשלעכע
באצינונג מיטאד באַבצעסן צום טויבן. אָבער אין דער אינסצענירונג און אין
אייער שפיל איז באַטאָנט דאָס סאמע אָפּשטויסנדיקע אין די באצינונגען פון
באַבצעסן און דעם טויבן.

— הערט זיך איין, — שלאָגט מיך זוסקין איבער, — ווילט איר, אז אונד-
זער דיסקוסיע זאל אוועק אפן ריכטיקן וועג און זאל אונדז ברענגען צו א
געוונטשענעם ציל, איז לאַמיר אופמישן אין אונדזער זיקאַרן דעם צוגאנג
פונעם אקטיאָר וו. קאטשאַלאָוו צום געשטאלט זאכאר בארדין אינעם ספעק-
טאקל „די סאָנים“ (גאַרקים פיעסע).

„איך האָב די ראל פון זאכאר בארדין זייער שאַרף דערלאנגט די צו-
שויער, — שרייבט וו. קאטשאַלאָוו, — מאכמעס איך האָב זיך צו אָט דעם
טיפ באצויגן פיל שטרענגער, ווי דער אוטאָר. ווען איך האָב דאָ ניט
לאנג — נאָכדעם ווי איך האָב שוין פיל מאָל געשפילט אָט די ראל,

נאכאמאל דורכגעלייענט דעם טעקסט פון דער פיעסע, האָט זיך מיר געדוכט, אז דער אוטאָר גאַרקי איז בענעגליע אָט דעם פאַרשוין גנדיקער, ווי איך. מיר האָט זיך געדוכט, אז גאַרקי באַטראַכט אים פון שטאַנדפונקט פון גוט־מוטיקן הומאַר, בעשאַס איך האָב אים באַנומען פון סאַטירע־שטאַנדפונקט¹.

די פראַגע וועגן דעם, צי האָט דער אַקטיאָר רעכט צו שטרייטן מיטן אוטאָר מיקויעך דער אינטערפּרעטירונג פון דער אָדער יענער ראָל, איז קאָמפּליצירט. ס'איז אַ סאַפּעק, צי קאָן מען אין אזעלכע פּאַלן באַשטיין, אז בלויז אזאַ פּירעש איז דער סאַמע ריכטיקער. קאַטשאַלאָוו האָט באַרדינס געשטאַלט גענומען איבערשאַצן און האָט עס אַנדערש באַלויכטן, ווי גאַרקי, און דער שרייבער האָט ניט דערווידערט. מאַשמאַעס, האָט דער שרייבער מוידע געווען, אז קאַטשאַלאָוו איז גערעכט. גאַרקי גופע האָט צומאַל געענ־דערט זיין קוק אַף דעם אָדער יענעם געשטאַלט. ס'איז, צום ביישפּיל, באַ־וווסט, אז גאַרקי האָט גענומען באַטראַכטן לוקאַ (אין דער פּיעסע „נאַ דניע“ — „אַפן לעצטן שטאַפּל“) גאַר פון אַ נייעם שטאַנדפונקט נאָך דעם, ווי מע האָט יאַרנלאַנג געשפּילט אָט דעם ספּעקטאַקל אינעם מאַסקווער קינסטלערישן טעאַטער. דאָ איז שוין געווען אַנגענומען, אז לוקאַ איז אַ פּאַזיטיווער העלד, און מע פּלעגט אים דערלאַנגען אַף דער בינע אזוי, אז ער האָט געוועקט סימפּאַטיע באַם צושויער. די לעצטע יאַרן פון זיין לעבן האָט גאַרקי באַהויפּט, אז לוקאַ איז אַ גענאַרניק, אז אזעלכע נעכאַמע־פּריידיקער, ווי ער, זינען שעדלעך. דעריבער איז גלייכער באַטראַכטן לוי־קא ווי אַ נעגאַטיווע דערשייַנונג.

עטוואַס אַנאַלאָגישעס איז געשען מיטן אוטאָר פון „דער טויבער“, מיט בערגעלסאַנען. מיט דער צייט האָט זיך באַ אים געענדערט דער שטאַנד־פונקט בענעגליע באַבצעסן, איך פאַרשטיי עס, מאַכמעס איך האָב באַנומען דעם פּרינציפּ פונעם סאַציאַליסטישן רעאַליזם, אז קונסט טאַר ניט זיין נייטראַל — קונסט באַדאַרף זיין פאַרטייש. אויב די פּערוואַז, וואָס איך שפּיל, איז פון קלאַס־שטאַנדפונקט פּינטלעך, באַדאַרף מען זי אָן שום פּניעס קאַנסענען, דעמאַסקירן. אָט אזעלכע איז געווען בענעגליע באַבצעסן סיי מיין האַנדלונג, סיי בערגעלסאַנס.

עמעס, אַ שטיק צייט האָב איך מיך געוואַקלט, — זאַגט זוסקין, — מיך האָבן געמאַטערט ספּייקעס, דאָך האָב איך ערעוו דער פּרעמיערע באַ זיך ענדגילטיק באַשלאָסן, אז אָט אזוי באַדאַרף מען באַבצעסן שפּילן. דעריבער האָב איך דאָ באַנוצט אזעלכע פּינצטערע פאַרבן, שפּילנדיק באַבצעסן.

¹ זע קאַטשאַלאָוו אַרטיקל אין דעם „יעזשעגאָדניק“ פונעם מאַסקווער קינסט־לערישן טעאַטער, 1945, זייט 198.

דער אקטיאָר באַרייכערט דעם דראַמאַטורג

(נאַפּטאַלע האָז)

ווען דער מאַסמעליט האָט אופגעפירט י. דאַברושינס פיעסע „דער גער-ריכט גייט“, בין איך גראַד ניט געווען אין מאַסקווע. אינגיכן האָב איך מיך צוריקגעקערט (דאָס איז געווען אינעם יאָר 1929).

איך בין דעמלט געווען איינער פון די שטענדיקע מיטאַרבעטער פון דער טעגלעכער יידישער צייטונג „דער עמעס“, וווּ איך פלעג דרוקן רע-צענזיעס וועגן נייע ספּעקטאַקלען אין די מאַסקווער טעאַטערס, וועגן נייע קינאַ-פּילמען און וועגן קונסט אין די מאַסקווער קלובן. אפן דריטן טאַג נאָך מיין צוריקערן קיין מאַסקווע האָב איך געהאַט א שמועס מיט דעם הויפּט־רעדאַקטאָר פון „דער עמעס“, מוישע ליטוואַקאָוו. ער האָט מיר בא-שטעלט אן אַרטיקל וועגן דער נייער פרעמיערע (דאַברושינס פיעסע) אינעם מאַסמעליט. ווען איך האָב אים געפרעגט, ווי איז זיין מיינונג וועגן דער פיעסע, האָט ער געענטפערט:

— אין דער פיעסע ווערט געשילדערט דער קאַמף פאַר א נייעם סאָ-וועטישן שטייגער אין א קליין שטעטל. עס פיגורירן דאָ א יידישער באל-מעלאַכע, א יידישער באלעגוף, יידישע נעפלייט, עטלעכע קאַמיוגיסטן און א פאַרטיייע יידישע פרוי. זי איז אין דער פיעסע א פאַרשטייערן פון דער ראַטנמאַכט. מע רופט זי סאַניע נאַצמען. די דאָזיקע פיעסע איז טאַקע א געוויסער בייטראַג אין דער נייער סאָוועטישער דראַמאַטורגיע, מיר האָבן דאָ צו טאָן מיט מאַדערנע סאַציאַלע פּראָצעסן אין דער יידישער סוויװע. אָבער דער דראַמאַטורג האָט בעפיררעש דערלאָזט א פעלער: אינעם שפיץ פונעם קאַמף קעגן דעם באלעגוף און זיינע מיטהעלפער, די דרײַ יידישע ספּעקוליאַנטן, האָט ער אוועקגעשטעלט אן אלטן יידישן סטאַליער. קומט אויס, אז די סאַניע נאַצמען איז דאָ א מין צושמעלץ. די ראָל, וואָס זי האָט דאָ באַדאַרפט שפילן, איז אַריינגעפאלן אין די הענט פון אן אלטן יידישן קוסטאַר.

דער ספּעקטאַקל איז ניט שלעכט אופגעפירט. זייער געלונגען איז די אויספורעמונג פונעם קינסטלער איסאַק ראַבינאָװיטש, ווי אויך די מוזיק פון לייב פּולווער. נאָר דאָס עמעסע כאַריפעסל פונעם גאַנצן ספּעקטאַקל איז זוסקינס שפּיל אין דער ראָל פונעם אלטן קוסטאַר, פונעם סטאַליער נאַפּטאַלע האָז. די געשיכטע פון טעאַטער ווייזט אונדז ניט זעלטן אזוינע קונצן: א דראַמאַטורג האָט אָנגעשריבן א שוואַכע פיעסע. אָבער אויב דער קאַלעקטיוו פאַרמאַגט א באַגאַבטן אַקטיאָר אָדער אַקטריסע, און ער (אָדער

זי) געפינט אין אַט דער פיעסע א ראָל, וואָס געפעלט, טוט ער אף זינע פלייצעס א הייב די פיעסע, און זי ווערט א שלאגער. מיר ווייסן פון דער געשיכטע פונעם רוסישן טעאטער, אז דער געניאלער מאַטשאלאָוו האָט אין אייניקע קאָצעבוס פיעסן געפונען פאסיקע ראָלן. איז אַט דער דורכ־שניטלעכער דראמאטורג קאָצעבו אדאנק מאַטשאלאָווס געניאלער שפיל גע־וואָרן באַרימט. אזוי האָט אויך פאסירט מיט די געניאלע רוסישע אַקטרי־סעס יערמאַלאָווא און סאווינא. האָבן זיי נאָר געפונען אין א פיעסע א ראָל, וואָס איז זיי געפעלן, האָט מען שוין אזא ספעקטאַקל געשפילט יאָר־לאַנג.

האַקלאַל, איר וועט דורכקוקן דעם ספעקטאַקל — וועט איר שוין אליין זען, וואָס זוסקין קאָן מאַכן פון א גאַנץ באַשיידענעם דראמאטורגישן שטאַף. אין צוויי טעג ארום בין איך געקומען זען דעם ספעקטאַקל. יא, ווי נאָר עס האָט דער פאָרהאַנג זיך געעפנט און איך האָב דערזען דעם אלטן סטאַליער מיטן הובל אין האַנט (ער הובלט און זינגט), האָב איך שוין פון אים קיין אויג ניט אראָפגעלאָזן. און עס האָט זיך אָנגעהויבן דער צויבער, וואָס מיר דעפּינירן מיט צוויי ווערטער: אַקטיאָרישער כּיין.

וון שטעקט דער סאָד, וואָס אַט דער אלטינקער באַצויבערט אונדז? פאַרוואָס איז זוסקינס נאַפּטאַלע האָז באַגאַסן מיט מילדע שטראַלן פון א באַזונדערער סימפּאַטיע?

אין דעם פאל איז שוין גאַרניט אזוי שווער דעם סאָד צו טרעפן: ווי נאָר איר דערזעט נאַפּטאַלע האָז אין זוסקינס פאַרקערפערונג, דערשפירט איר אין אים טייקעף יוגנטלעכן ברויז. אן אלטינקער ייד שטייט און ארבעט מיטן הובל, און איר זאָלט עס דערהערן א קרעכץ, אן „אוי“ אָדער א „וויי“... פאַרקערט — ער זינגט גאָר.

פּלוצעם — ער דאַרף דעם שאַרפּשטיין. ניטאַ דער שאַרפּשטיין, דער אל־טיטשקער זאָל עס א וואַרטשע טאַן... ניין, ער זוכט דעם שאַרפּשטיין זינ־גענדיק. אַט הערט ער א וויילע אוף צו זוכן, ער פאַרטראַכט זיך: ווהיין פאַרט האָט ער אַהינגעטאַן דעם שאַרפּשטיין. ער קריכט אף אלע פיר אונ־טערן ווערקשטעל, ער ווערטלט זיך בענעגייע דעם שאַרפּשטיין, וועלכער האָט, ווי אפּצולאַכעס, ווי אומישנע, זיך ערגעץ פאַר־שטעקט.

סי אין דער פּלאַסטיק (די איינגעקאַרטשעטע פיגור, וואָס קריכט מיסע יינגל אונטערן ווערקשטעל). סי אין דער אינטאַנאַציע האָט איר דאָ גע־האַט א ריכע גאַמע פאַרבן און ליניעס. אזוי, אז ווען זוסקין זאָל מער ווי אַט די סצענע ניט געווען שפילן אינעם ספעקטאַקל, וואָלט אַט דער פּער־

סאָנאזש סײַווי זיך איינגעקריצט דעם צושויער אין זיקאַרן. ס'איז טאקע געווען אן עמעסע אנטפלעקונג — דעם אווטאָרס טעקסט האָט געקראָגן מעכטיקע פליגל.

אַט די סצענע האָט געשפּילט א באשליסנדיקע ראָל אין דער ווייטער־דיקער באַציונג פונעם צושויער צו נאפטאַלע האָז. דער אקטיאָר האָט שוין געקאָנט זײַן זיכער, אז זײַן נאפטאַלע האָט איין מאָל פאַר אלע מאָל גע־פאנגען די הערצער פון די צושויער. איז שוין רעכט, וואָס נאפטאַלע איז א לייבלעכער קאָרעוו מיט די היגע קאָמיוגיסטן. איז שוין רעכט, וואָס אַט דער אלטער ארבעט אום שאבעס.

דער ערשטער איינדרוק איז, אז אַט דער אלטער מיט דער פאריסענער נאָז איז א גוטינקער זידע. אָבער נאפטאַלע האָז איז קלאַל ניט קיין לע־מעשקע. פאַר וועמען — א גוטינקער, און פאַר וועמען — א ביטערע ציבעלע.

א בייסיקער, א גיפטיקער איז אַט דער גוטינקער זידע בייסן צוזאמען־שטויס מיטן ייִדישן באלעגוף, מיטן געוועזענעם שטאַט־באלעבאַס, רעב מוישע־בער בורמאן. דאָ אנטפלעקט זיך פאַרן צושויער נאפטאַלעס אקשאַ־נעסדיקייט.

— טייטשט מיר ניט, רעב מוישע־בער, — זאָגט נאפטאַלע, — טייטשט מיר ניט. אייערע געמאַרעס זאָגן דאָס, וואָס אייך פאסט. ווען מוישע־בער פרוווט אפעלירן צו גאָטס דין, האקט אים נאפטאַלע טייקעף אָפּ די פליגל.

בורמאן. איך בין מיד גויהעג, ווי דער דין הייסט. נאפטאַלע. און זיי (די באלשעוויקעס — י. ל.) האָבן זייער דין. בורמאן. גאָט איז איינער.

נאפטאַלע. און דינים האָט ער א סאך: פאַר די, וואָס האָרעווען — א דין, פאַר די, וואָס האָבן האנאָע פונעם לעבן — א דינעלע.

אַט די ווערטער זאָגט זוסקין דעם „שיינעם“ יידן, דעם מעיוכעס מוישע־בער מיט אזא פאַרביסנדיקייט, אז דער צושויער דערשפּירט גלייך דעם אָפ־גרונט צווישן דעם ערלעכן האָרעפּאשניק און דעם לאמדן און צווייאק בור־מאן. איר דערזעט דאָ צוויי סאַציאַלע אַנטיפּאָדן.

פונקען האס און פאַראַכטונג שפּריצן פון נאפטאַלעס אויגן, בעשאַס ער נעמט צוזאמען מיט די קאָמיוגיסטן טרייבן די נעפּלייט — דרויבקינען, זיסבערגן און זויערמאנען (בורמאנס שיינע קאָמפּאניע), וועלכע זײַנען געקומען מעסטן די מיל־געביידע. אין אַט דעם מאָמענט איז שוין נאפטאַלע ניט קיין איינגעהויקערטער אלטיטשקער. זײַן רוקן איז אויסגעגלייכט.

— איר מיינט, — זאגט ער שטאלץ, — ס'איז איך דער בעסאלמען, וואָס איר זענט געקומען אהער מעסטן? גייט איך צו אייערע קוואַרים.

עס זיינען אינטערעסאנט די פסיכאלאגישע ניואנסן, וואָס זוסקין אנט-פלעקט אין זײַן נאפטאלע, בעשאַס עס האנדלט זיך וועגן אַפּזאָגן זיך פון פאַרצײטיקע אַבערגלויבנס. דאָ פּאָדערט זיך א געוויסער טאַקט. עס פּאָ-דערט זיך באטראכטונג דאָרט, ווו מע קאָן דערווארטן וואקלונגען. אין דעם פּראַט אין כאַראַקטעריסטיש די סצענע, ווען נאפטאלעס טאַכטער כאַנע (דער אלטער רופט זי שטיפּעריש—די ציג) זאָגט אים אָן אַן איבעראשנדיקע בסורע: זי האָט, זאָגט זי, כאַסענע מיטן רוסישן רויטאַר-מײער וואסילי מאַכאַראָאָ.

דער אלטער ווערט שטאַרק איבעראשט. עפעס האָט אים ווי אַפּגענומען דאָס לאַשן. פּאַרט ניט קײן ייִד! אַבער די דאָזיקע פאַרלעגנהײַט צעגײט, ווי א שטיק שניי אונטער די הייסע שטראַלן פון דער זון. נאפטאלע טוט א פאַרדריי דעם שמועס אין גאַר אַן אנדערער ריכטונג:

— נו, און די אַרבעט שטייט? אַט וועט איר באלד כאַפן דעם עמעסן פּסאַק.

אין האַרצן שטורעמט נאָך. אַבער א בריירע האָט מען? טוט ער א זאָג דער „ציג“:

— נו, און דער מאמען האַסטו דערצײלט?
דער אַקטיאָר האָט זיך אזוי אײַנגעלעבט אין דעם געשטאַלט, אז אין אַט דער סצענע פּלעגן זיך טרערן באווייזן אין זײַנע אויגן.

מיר האָט זיך געגלוסט געווייר ווערן, וויארום האָט זוסקינען זיך אײַנ-געגעבן אַט די אַקטיאָרישע דערגרייכונג. ווען איך האָב אין א צײַט ארום זיך באַגעגנט מיט אים, האָב איך אים געפרעגט:
— האָט איר טאַקע אין רעאַלן לעבן געפונען דעם פּראַטאַטיפּ פון נאפטאלע האָז?

— איך האָב לאַנג זיך געמאַטערט, — ענטפּערט מיר זוסקין, — לאַנג געזוכט, ביז איך האָב ענדלעך געפונען. דאָס איז געווען בעשאַס די גאַסטראַלן פונעם מאַסמעליט אין וויניצע. איך האָב דאָ גענישטערט אין אלע ווינקעלעך פון שטאָט. אין די הינטערגעסלעך האָב איך ענדלעך געפאַקט אַן אלטן קוסטאַר א סטאַליער, בא וועלכן איד האָב געקראָגן די גרונט־פאַרבן פאַר דער סצענישער פאַרקערפּערונג פון מײַן נאפטאלע האָז. אפּילע — דעם גרים. און דעמלט האָט מײַן פּאַנטאַזיע א שפּיל געטאַן.

וואָס האָט זוסקין דערשפירט אינעם לעץ

ווער ס'איז געווען פארכאפט פון זוסקינס קונסט, דער האָט געוואוסט, אז דער אקטיאָר פלעגט צייטנווייז מיטגעריסן ווערן פון דער סאטירער-סטיכיי. אָט די אייגנשאפט זוסקינס האָט זיך באזונדערס אנטפלעקט אין זיין באַבע־יאכנע („די קישעפמאכערן“), אינעם קאַנטאַרשטשיק יאַסעלע באַבצעס („דער טויבער“), אין פעטער מישא („דער ספעץ“) און אין נאָך אייניקע ראָלן.

איך בין געווען זיכער, אז די באדייטנדיקע כויעקמאכערישע קראפט פון זוסקינס באגאבונג וועט אין דער ראָל פונעם לעץ אזוי א בליאסקע טאָן, אז אין איר בלענדנדיקן שימער וועלן וועלן באַטל ווערן די איבעריקע כאראקטער־שטריכן פון אָט דער פּערזאָן. אָט אזא באלויכטונג פונעם לעץ־געשטאלט האָב איך מיך געריכט צו זען אינעם ספעקטאַקל „קיניג ליר“, וואָס עס האָט אופגעפירט דער מאַסקווער מעלויכישער יידישער טעאטער.

די ערשטע סצענע פונעם ערשטן אקט האָט קלוימערשט בארעכטיקט זיינע האשאַרעס. און ווירקלעך...

ווי נאָר דער פאַרהאנג האָט זיך צענומען, האָבן די צושויער דערזען דעם קייזערלעכן אפנאם־פאלאץ. סאמע אין דער מיט—דער קייסי־האמאלכוס. עס לויפט אריין דער לעץ. איין שפרונג, און אָט זיצט ער אף דעם קיניגס טראָן. און די פיס אונטער זיך. אָבער דאָס איז דאָך אן עכטע כוצפע. ס'איז דאָך א כויעקמאכעריי בענעגייע דעם שטאַלצן מאכטהאַבער.

ווען עס וויקלען זיך פאנאנדער די געשעענישן פונעם צווייטן טייל פונעם ערשטן אקט, רעאגירט דער לעץ אף אלץ שטומערהייט. זיין מימיק, זיין פלאסטיק גיבן איבער זייער אויסדריקלעך זיינע איבערלעבונגען, זיינע מאכשאַוועס, זיין באציונג צום ארום.

ווען די טעכטער האָנערייליע און רעגאנע כאנפענען לירן, פארשטאַפט דער לעץ די אויערן, און מיר זעען אף זיין פאָנעם אן איראַנישן שמייכל. בעשאס ער זיצט בא לירן צופוסנס, גלעט ער פון צייט צו צייט לירס האנט, פונקט ווי ער וואָלט אויסדריקן דעם קיניג זיין מיטגעפיל, פונקט ווי ער וואָלט באדייערן, וואָס ליר האָט אזעלכע פאלשע טעכטער.

און אָט האָט איר איך די סצענע, ווען קאַרדעליאַ, די דריטע טאַכטער, שמועסט מיט לירן; דעם לעצט אופמערקזאַמקייט איז אַנגעשטרענגט. ליר איז אויסער זיך, און דער לעץ נעמט עס פּינלעך אָף. אז ליר טוט א

זאג: „איך שווער בא מיין לעבן, אז מיין באשלוס וועל איך ניט ענדערן“,
טוט זיך דער לעץ א כאפ באם קאפ.

מיט א באזונדערער עקספרעסיע איז דאָס רעאגירן פונעם לעץ אין
דער סצענע, ווען ליר טרייבט ארויס זיין בעסטן פריינט קענטן. א שפרונג
געטאָן פון דער פאָדלאַגע, וווּ ער איז געזעסן, טוט דער לעץ זיך א ריס
פאָרויס; די גאנצע פיגור איז ווי אַן אַנגעצויגענע סטרונע. אויסגעצויגן די
רעכטע האנט אין דער הייך, באגריסט ער דעם ארויסגעטריבענעם קענט.
און דערנאָך טוט ער זיך א וואַרף אף דער פאָדלאַגע און וויינט שטילער-
הייט.

עס קומט אריין דער בורגונדישער הערצאָג. ער וויל א שידעך טאָן
מיט קאַרדעליאַ. אפן פאָנעם פונעם לעץ באווייזט זיך א גרימאסע. אף אזא
מין אויפן דריקט ער אויס זיין פאראכטונג בענעגייע אָט דעם טרוקענעם,
געפיללאָזן קאריעריסט. נאָר אָט קריגט דער בורגונדישער הערצאָג מיצאד
דער אופגעבראכטער קאַרדעליאַ דעם געהעריקן אָפּשניט. דער לעץ ווערט
ניספאָעל — זיין פאָנעם שיינט. פונעם אייבערשטן בינע־פלאַץ, וווּ דער
קיניג זיצט אף זיין טראָן, לאָזט ער זיך אראָפּ צו קאַרדעליאַ, וועלכע
שטייט אינעם רעכטן ווינקל פון דער אואנסצענע. ער פאלט צו צו אירע
פיס און קושט דעם זויס פון איר קלייד.

ווען קאַרדעליאַ גייט אוועק, איז דער לעץ אין א געדריקטער שטימונג;
אף זיין איינגעבויענעם רוקן לייענען מיר זיינע איבערלעבונגען. אזויארום
איבערצייגט אונדז די האלטונג פונעם לעץ, אז ער איז לירס און קאַרדע-
ליאַס בעסטער פריינט. זיינען שוין ניט אָפּגעפרעגט זיינע שפעטערדיקע
כוצפּעדיקע, סאַרקאַסטישע ארויסטרעטונגען קעגן לירן.

נאָכן דורכקוקן דעם ספּעקטאַקל „קיניג ליר“ האָב איך גענומען פאַר-
גלייכן שעקספירס טעקסט מיט דעם, וואָס איך האָב געזען אף דער בינע.
לויט שעקספירס טעקסט איז אין דער ערשטער סצענע פונעם ערשטן
אַקט וועגן לעץ אפילע קיין זייכער ניטאָ. אלץ, וואָס עס קומט פאַר אף
דער בינע אינעם אָנהייב פונעם ערשטן אַקט, איז אן אופטו פון די אַרגאַ-
ניזאַטאָרן פון דעם ספּעקטאַקל.

צומאַרנגס האָב איך געהאַט א באגעגעניש מיט זוסקינען. איך האָב אים
געפרעגט, מיט וואָס דערקלערט זיך דער איינפאל פונעם רעזשיסער און
אַקטיאָר, האָט ער מיר געענטפּערט:

— אייניקע פון אונדזערע אָפטע טעאַטער־באַזוכער באטראכטן די דאָ-
זיקע סצענע פון גאָר אן אויסטערלישן שטאַנדפּונקט: זיי מיינען, אז מיין
באַזעצן זיך אפן קיניגלעכן טראָן איז אן אַנדייטונג דערוף, אז ליר איז

שוין אויווערבאָטל און איז שוין נישט קיין קיניג, נאָר בלויז א לעץ אפן טראָן. זיי קומען צום אויספיר, אז דאָס דערשיינען פונעם לעץ אפן טראָן איז נישט מער ווי א סימבאָל. בא די אָנהענגער פון אזא מין שטאנדפונקט איז פאראן גענוג באווייזן. פריער פאר אלץ דאָס, וואָס דער קיניג האָט אינמיטנדערינען צעטיילט זיין קיניגרייך; וואָס ער האָט פארטריבן פון זיך די סאמע טייערע און סאמע נאָענטע — קאָרדעליא און קענט... אָבער אינדערעמעסן איז אזא באטראכטונג פון דעם לעצט האלטונג אין דער ערשטער סצענע — נישט מער ווי אן אויסטראכטעניש. גאָר אנדערש זיינען געווען די מאָטיוון פון די ספעקטאקל־שעפער, ווען זיי האָבן איינגעשלאָסן אָט די סצענע אינעם ספעקטאקל. מיר האָבן געוואָלט, אז אין סאמע אָנ־הייב זאָל דער צושויער קריגן א קלאָרע פאַרשטעלונג, וואָס פארא פריינטלעכע, הארציקע צווישנבאציונגען האָבן עקזיסטירט צווישן לירן און דעם לעץ. ווען ליר קומט אריין אינעם קיניגלעכן פאלאץ און בא־מערקט, ווי דער לעץ האָט אזעסדיק זיך צעלייגט, און טוט אים א נעם באם אויער און שלעפט אים אראָפּ פונעם טראָן, איז עס א שפּיל. נישט מער ווי א קאטאָוועס. ווייל פונקט אזא שפּיל קומט פאַר צווישן לירן און קאָרדעליא. אים דוכט זיך, אז זי באהאלט זיך אויס הינטערן טראָן, און ער כיכקעט.

אין מעשעך פון דריי אקטן פון אָט דער טראגעדיע גיט דער לעץ אָנ־צוהערן לירן מיקויעך דער בייזוויליקייט פון זיינע הויפּלייט; ער טראָגט אים אונטער דעם עמעס, ווי ביטער יענער זאָל נישט זיין. איך וואָלט נישט געווען באפרידיקט, — זעצט פאַר זוסקין, — ווען איך וואָלט באגרענעצט מיין אופגאבע בלויז מיט דעמאסקירן די הויפּלייט און ארויסברענגען פון מיין מויל שטעכווערטלעך בענעגייע לירן. איך האָב געשטרעבט בארניי־כערן מיין לעץ מיט נייע פארבן. מיין ווונטש איז געווען אנטפלעקן אינעם לעץ זיינע גרויסע און ליכטיקע געפילן, זיין הארציקייט. און איך האָב עס מיט דער הילף פון מימיק געשילדערט אינעם ערשטן אקט, ווו איר האָט בא שעקספירן קיין איין רעפליק דערצו. דעריבער באדארפן די שפעטערדיקע סאטירישע אָנצוהערענישן פונעם לעץ בענעגייע דעם קיניג נישט ווונדערן דעם צושויער. נישט אומזיסט זאָגט דאָס פאַלק: א גוט פערד שמייסט מען מער. אנדערש גערעדט: וועמען מע האָט ליב, דעם מעג מען מעקייעם־פּסאק זיין, ווען יענער פארדינט.

ארבעטנדיק איבער דער דאָזיקער ראָל, האָב איך מיך געפלייסט אזוי שילדערן דעם לעץ, אז ער זאָל נישט אויסקומען נעבעכדיק, דערשלאָגן אין די אויגן פונעם צושויער.

לייענענדיק די געשיכטע פון דעם אלוועלטלעכן טעאטער, ווערן מיר

געוויר וועגן אנדערע אופאסונגען פון דער לעץ-ראָל. אין דער פּאַרשטע-
לונג פונעם בארימטן דייטשישן אקטיאָר קיינז זעט דער לעץ אויס נע-
בעכדיק און דערשלאָגן.

איך מיינ: פאר איך איז שוין איצט קלאָר, אז דער לעץ, וואָס איך
האַב אויסגעמאַלט, איז ניט נעבעכדיק. האגאם ער שטייט אויס גרויסע
יעסורים, אָבער ס'איז א שטאַלצער מענטש, א קעמפער פארן עמעס.
ווי ער וואַלט אקומולירן אין זיין פּערזאָן די טייגעס פונעם פּאַשעטן
האמוין צו קאַלערליי הערשאפטן. ער איז ניט קיין קליין מענטשעלע שוין
דערפאר גופע, וואָס ער איז קאפּאבל פלאמיק ליבן און פונקט אזוי
ליידנשאפטלעך האסן.

— דערקלערט מיר, זייט אזוי גוט, — טו איך א פרעג זוסקינען, —
פארוואָס ווייעט מיט אזא טיפן טרויער פון אייער לעץ?

— יא, האגאם מיינ לעץ זעט ניט אויס נעבעכדיק, דאָך איז ער טראגיש.
לעבט שווער איבער דעם בראָך פון לירן און די לייזן פון קאַרדעליא.
אָבער בעשאַס ליר האָט די פולע מעגלעכקייט אויסצוגיסן זיין צאָרן דורך
פלאמפּיערדיקע קלאַלעס און עפנטלעך, אומיטלבאר פּראַטעסטירן קעגן
די גרויזאמע אלוועלטלעכע אוולעס. קעגן די אומרעכטן פון דער גאַרער
וועלט, איז דער לעץ געצווונגען אויסצובאהאלטן זיינע איבערלעבונגען
אונטער א פּאייאצן-מאסקע. ער באקלאַגט זיך ניט אף זיין גוירל. מייך
פארכאפן מער דעם לעצט מיטגעפיל-אנטפלעקונגען, איידער זיין איראַניע
און שטעכווערטלעך. די אָנפאלן אף לירן, דאָס מוסערן אים זיינען אָפט
פרעך און כאזערן זיך איבער. צייטנווייז כאפט זיך אריין אין די רייד
פונעם לעץ אן אומקלאַרקייט; אָפט איז דאָ עפעס ניט דערזאָגט, סוידעס-
פול, פונקט אזוי ווי אין די קלאָנישע גענג און אָפּשפּיצלעך פונעם לעץ,
וועלכע פארכידעשן גריילעך די צושויער. עס לייגט זיך ניט אפן מויעך:
סטייטש — אזא כאַכעם, און גלייכצייטיק אזעלכע נארישע
גענג?

— יא, יא, — בין איך מאסקים מיט זוסקינס האשאַרע, — פונעם זעלבן
שטאנדפונקט באטראכט שעקספירס לייצנים אויך דער באוויסטער דייטשי-
שער פּילאָסאָף העגעל: אויך אים האָט אין די שעקספירישע לייצנים
פארינטערעסירט דאָס מעשוועדיקע צונויפפאַרן כאַכמע מיט נארישע,
פּאייאצישע אָפּשפּיצלעך. אָט וואָס ער שרייבט אין זיין „עסטעטיק“: „זיינע
(שעקספירס. — י. ל.) לייצנים זיינען אלעמאַל שארפזיניק און צייכענען
זיך אויס מיט זייער גענאַלן הומאָר. קאָן מען דאָך פרעגן: ווי געשיקט
זיך עס, אז אזעלכע דורכגעטריבענע פארשוניגען זאָלן אזוי נאריש זיך
בויהען זיין?“

און העגעל ענטפערט דערוף: „אלץ, וואָס קומט אין א צוזאמענשטויס מיט אזא הערשאפט פון איינזייטיקייט, זעט אויס דעם פארשטאנד פאָשעט ניט קאָנסעקווענט. אָבער די לעבעדיקע ווירקלעכקייט באווייזט, אז א מענטש קאָן ניט נאָר טראָגן אין זיך דעם ווידערשפרוך פון פילזייטיקייט, נאָר אויך איבערטראָגן אָט דעם ווידערשפרוך און דערבײַ פארבלײַבן אידענטיש און טרײַ זיך אליין“ (ה ע ג ל. „עסטעטיק“, באנד 1, ז. 244—245, יאָר 1938, רוסישע אויסגאבע, סאַצעקגײז).

זוסקינס פאָנעם האָט באכײנט א ליבער שמייכל:

— זעט איר דאָך: האגאם איך האָב וועגן העגעלס ארויסזאָגונג קיין אנונג ניט געהאט, אָבער מײַן אינטוײַציע האָט מיר אונטערגעזאָגט דעם געהעריקן צוגאנג צו דעם לעץ-געשטאלט.

סאַרע ראַטבוים

איך האָב די אקטריסע סאַרע ראַטבוים דאָס ערשטע מאל דערזען — ניט אף דער בינע — אינעם יאָר 1923. און אז איך האָב אינעם 1948 יאָר אף איר א קוק געטאָן, איז זי געווען פונקט אזוי פריש, מונטער און לעבנסלוסטיק, ווי צוריק מיט 25 יאָר. דאָס פאַנעם האָט געשינט, די אויגן — שטראַלנדיקע, שמייכלענדיקע. עס האָט זיך געדוכט, אז די שטור-מישע, שווערע יאָרן האָבן קיין שפור אף אַט דעם מענטשן ניט איבער-געלאָזן.

זאָלן מיר זאָגן, אז דאָס איז דערפאר, וואָס זי שטאמט פון א קרעפֿ-טיקער מישפּאַכע פּליטניקעס, עמעסע נאטור־קינדער, וואָס האָבן פון דאָר-דוירעס זיך פארהארטעוועט אינעם קאמף מיט קאַלערליי קאפּריזן פון צעבושעוועטע ווינטן און וואסער־סטיכיעס?

זי דערפאר, וואָס איר קינדהייט און יוגנט זינען אזוי גליקלעך דורכ-געשווימען?..

געוואקסן אין א דאָרף, א פּויליש דאָרף, גאָר נאָענט פונעם שטעטל זשעלעכאָו (אן ערעך 70 קילאָמעטער פון ווארשע). די כיינעווידיקע, האָ-גאם א ביסל מעלאַנכאָלישע נאטור האָט געקוויקט דאָס קינד. מיט אזעלכע פיצלעך, ווי זי, פלעגט זי אומלויפן איבער די לאַנקעס, איבער די פעלד-ראכוועסן. און פונקט אזוי גליקלעך האָט זי זיך געפילט אין זשעלעכאָו, א שטעטל פון די שטעטלעך, וואָס אש און ווייסענבערג האָבן מיט אזויפיל ליבשאפט פארייביקט אין זייערע דיכטערישע אנט-פלעקונגען.

סארא פארגעניגן דאָס איז געווען אַפּשטיין א זומער־נאכט מיטן שוועס-טערל אָדער מיט א כאווערטע און צוקוקן א יידישע כאסענע — עלעהיי טעאטער!

און פונקט ווי עס האָט זי מאַדנע געצויגן צו די רוישיקע, טומלדיקע

כאסענעס מיט זייערע בלענדנדיקע פארבן, אזוי ליב איז איר געווען שפאר-
צירן מיט כאווערטעס איבערן אלטן, מיט ווילדגראַזן באוואקסענעם זשע-
לעכאווער בעסוילעם.

דער מאַרק אין די שטילע קילע זומער-נעכט, ווען ער פלעגט זיין בא-
גאַסן מיט לעוואַנע-שיין, פלעגט אינעם יונגן הערצל אופוועקן א מאַדנע
בענקשאפט.

ווען זי איז אונטערגעוואקסן, פלעגט דער פאַטער גאַנץ אַפּט זי פירן
אינעם ייִדישן טעאטער (דאָס געזינדל ראַטבוים האָט דעמלט שוין אין
ווארשע געוויינט). זי אליין, ווען זי איז נאָך א קלייניטשקע געווען, פלעגט
שוין, שטייענדיק אָף א שטול, דעקלאַמירן ביאליקס „אונטער די גרינינקע
ביימעלעך“.

אין שול האָט אָף איר געווארט א נײַע פרייד, א גרויסע פרייד: דער
לערער פון ייִדישער שפראך און ליטעראטור איז דאָ געווען דאָויד הער-
מאַן, דער זעלבער, וואָס איז אין א צײַט ארום געוואָרן איינער פון די
פירער און באַגײַסטערער פון דער ווילנער טרופע. גרויס איז געווען די
האַשפּאַע פון דאָויד הערמאַן אָף דער יונגער ראַטבוים. דאָס האָט ער באַ
איר אין האַרצן פאַרפלאַנצט א גרויסע ליבע און א טיפע אכטונג צו
אונדזער גרויסן י.ר.ל. פערעץ. איינצײַטיק האָט זי שטאַרק זיך פאַרינטע-
רעסירט מיט די באַרימטע פּוילישע ראַמאַנטיקער — אדאַם מיצקעוויטש,
סלאָוואַצקי און וויספּיאַנסקי.

איר צוגעבונדנקייט צו דער ייִדישער ליטעראטור איז געווען אזוי
גרויס, אַז נאָכן ענדיקן די מיטלשול איז זי געוואָרן א לערערין פון ייִדי-
שער שפראך און ליטעראטור.

דאָויד הערמאַן דערשפּירט אין סאַרע ראַטבוים א סצענישע באַגאַ-
בונג — לאַזט ער די יונגע סאַרע נישט רוען; ער רופט זי אין דער ווילנער
טרופע, אָבער זי האָט ניט געוואָלט ווערן קיין אַקטריסע, ביז זי וועט ניט
באַקומען א סיסטעמאַטישע טעאַטראַלע בילדונג.

די נאַענטקײַט צו דער ווילנער טרופע, ביכלאַל דער גרויסער אינטע-
רעס צו טעאַטער האָט געטריבן צום אומפאַרמיידלעכן באַשלוס — אָפּגעבן
דאָס לעבן דער בינע. אין איינעם א פרימאַרגן פון יאָר 1917 האָט זי
מיט האַרץ-קלעמעניש זיך געזעגנט מיט אירע ליבע, טײַערע צוהערער
פון שפראך און ליטעראטור און איז אַריבערגעטראָטן די שוועל פון דער
ווארשעווער דראַמאַטישער שול.

סאַרע ראַטבוים האָט גיריק אופגעכאַפּט יעדע נײַע בסורע וועגן זוכע-
גישן אפן קונסט-געביט.

אינעם יאָר 1919 האָט זי זייער פיל איבעראשנדיקע יעדיעס געקראָגן וועגן אינטערעסאנטע פרווון אין דער טעאטער-סטודיע פון מאקס ריינ-הארדט. האָט בא איר ניט געקלעקט קיין געדולד צו פארענדיקן די פוי-לישע דראמאטישע שול, און זי האָט אימפעטפול זיך א לאַז געטאָן אין דער טעאטער-סטודיע פון מאקס ריינהארדט, זי האָט זי פארענדיקט אינעם יאָר 1921.

זי האָט דעמלט פארמאָגט אלע שאנסן צו ווערן אן אקטריסע פון דער פוילישער, ווי אויך פון דער דייטשישער בינע. האָט זי זיך געשטעלט איין ציל — ווערן א יידישע אקטריסע. איר ווונטש איז מעקויעם געוואָרן: זי איז געוואָרן איינע פון די אָנגעזעענסטע אקטריסעס פונעם מאַסקווער מעלוכישן יידישן טעאטער, ווו איר טאלאנט האָט מעכטיק זיך צע-בליט און ווו זי האָט געשפילט די סאמע פאראנטוואָרטלעכע פרויען-ראָלן.

דאָס ערשטע, וואָס עס קומט אפן געדאנק, ווען מע קוקט דורך איר ראָלן-צעטל, איז די פילפאכיקייט, פילזיטיקייט פון איר טאלאנט, די פארשידנארטיקייט פון די פערזאָנען, וואָס זי האָט פארקערפערט אף דער בינע. פון עטימענין (אין שאַלעם-אלייכעמס „דאָס גרויסע געווינס“) ביז האַנעריליע (אינעם „קיניג ליר“) איז א פינער מעהאלעדן; פון סאַרע-כאַנטשע (אין שאַלעם-אלייכעמס „דער געט“) ביז דער קאַקאַטקע סיוזאַנאַ (פון לאבישס פראנצויזישן וואָדעוויל — „מיליאָנער, דאנטיסט און קאַפּצן“) איז שוין גאָר פּאָלג מיך א גאַנג.

סאַרע ראַטבוים האָט געשפילט א ריי שטייגער-ראָלן: עטימעני, דער-נאָך מענאכעם-מענדלס שוויגער (אינעם ספעקטאַקל „דער לופטמענטש“), אן אופגעקומענע גווירנטע, א באלעבאַסטע (אין שאַלעם-אלייכעמס „מאזל-טאָוו“), באַסיען (אין גאַלדפאדנס „די קישעפמאכערן“); רעוואָליוציאָ-נערקעס: אַנאַ באַגדאַנאַוויטש (אין דאַניעלס „יוליס“); האַדלען (אין „טע-ויע דער מילכיקער“); געזונטע דאַרפס-מיידלעך: מאַרקאַ (אין אַרלאַנדס „הרעבליעס“), אירינאַ (אין מאַרקישעס „מישפּאַכע אַוואדיס“); אויסגע-לאַסענע פרויען: מאַטילדאַ (אינעם ספעקטאַקל „דער צענטער געבאַט“ לויט גאַלדפאדענען), מאַדמואַזעל ראַלאַן (אין זשיל ראַמענס „טרואדעק“), סיוזאַנאַ (אינעם אויבנדערמאָנטן לאבישס וואָדע-וויל).

און ווי שנעל די דאָזיקע אקטריסע איז געוואָרן א ליבלינג פון די ברייטע מאַסן סאָוועטישע צושויער!

עטימעני איז געווען איר צווייטע ראָל אינעם מאַסקווער מעלוכישן יידישן טעאטער. צום אלעם ערשטן האָט זי דאָ געשפילט יעהודיס אין

„אוריאל אקאסטא“. דאָס איז געווען א ריזיקאלער שפרונג פון יעהודים צו עטי-מעני.

סאַרע ראַטבוימס וועלט-אַנשויונג האָט זיך פאַרמירט אונטער דער ווירקונג פון די גרויסע פּוילישע שרײַבער און פּאַעטן — מיצקעוויטש, סלאָוואַצקי, וויספּיאַנסקי און פּערעצעס ראַמאַנטיק. איז קיין כּידעש נישט, וואָס זי האָט אין דער וואַרשעווער דראַמאַטישער שול מיט גרויסער האַסמאַדע געאַרבעט איבער אזעלכע ראַמאַנטישע געשטאַלטן, ווי זשאַנאַ ד'אַרק (שילער), באלאַדינאַ (סלאָוואַצקי), כאַנע (אין לודוויקס „די מאַ-קאַבייער“). נאַטירלעך, האָט די אַנפּירונג פונעם מאַסקווער מעלויכישן ייִדישן טעאַטער איר פאַרטרויט אזאַ ראַל, ווי יעהודים. און סאַרע ראַט-בוימס האָט די האַפּענונגען באַרעכטיקט; זי האָט באַשאַפן אַן אימפּאַזאַנטע פּיגור, האַגאַם אין אַט דעם געשטאַלט האָט זיך לעסאַטע געשפּירט די אומרויקייט און נישט-זיכערקייט פון אַן אַנפּאַנגערן.

און פּלוצעם — אַן עכטע שטייגער-ראַל: עטי-מעני. דער הייפּעך פון דעם, צו וואָס זי האָט אזויפיל יאָרן זיך געגרייט. און דאַפקע ווען זי האָט אַ שפּיל געטאַן עטי-מעני, האָבן מיר אלע דערשפּירט דעם געבורט פון אַ פּרישן קרעפטיקן טאַלאַנט.

וואָס איז, אייגנטלעך, אזוינס עטי-מעני? אַ געוויינלעכע, אַפּגעשטאַ-נענע און צײַטנווייז זייער פּרעכע יידענע. וואָלט די אַקטריסע זיך לאָזן אַפן וועג פון רײַנעם אַפּלעצעווען, קאָן אזאַ געשטאַלט פאַרוואַנדלעט ווערן אין אַ האַמעטנער קאַריקאַטור. ניט אזוי פּאַשעט איז געווען דער צוגאַנג פון סאַרע ראַטבוימס צו אַט דעם געשטאַלט. די אַקטריסע האָט אין עטי-מעני פון צײַט צו צײַט אונטערגעשטראַכן די טרוימערישקייט פון אַ פּאַשעטן מענטשן, וואָס לעבט אלע זײַנע יאָרן אין דאַכקעס און שווערע דיגעס. ראַטבוימס עטי-מעני איז געווען צומאַל אפּילע כּיינעוודיק מיט איר קימאַט קינדישער נאַיווקייט. דעריבער האָט געווייעט פון אַט דער פּיגור מיט אַן אייגנאַרטיקער וואַרעמקייט. עמעס, די אַקטריסע האָט נישט פאַרווישט די ברוטאַלקייט פון עטי-מעני בענעגייע איר דינסט-מויד יעכעוועד און ביכלאַל — איר פאַרגרעבטקייט. סאַרע ראַטבוימס שפּיל איז דעריבער רײַך געווען מיט ליכט און שאַטן; אַ געמיש פון שאַרפּער סאַטירע מיט לירישער איראַניע — קימאַט אזאַ צוגאַנג, ווי מיצאַד מיכאַעלסן צו זײַן שײַמעלע סאַראַקער. פאַר ראַטבוימס איז עס געווען אַן אינטערע-סאַנטער עטאַפּ — פּרווון אירע קרעפּטן אַפן געביט פון שטייגער און דערצו — אין הומאַריסטישן פּלאַן. דער פּרווון איז געווען זייער געלונגען.

גלייך נאך דעם האָט פאר דער דאָזיקער אקטריסע זיך געשטעלט א טאַפלט־אינטערעסאַנטע אופגאַבע: שילדערן שטייגער אין טראַגישן פלאַן. עס האַנדלט זיך וועגן סאַרע־כאַנטשע (אין שאַלעם־אַלייכעמס „דער געט“). איצט קאָן מען זיכער זאָגן, אז אָט די סצענישע שאַפונג איז איינס פון די גלענצנדיקסטע טראַגישע פרויען־געשטאַלטן, וואָס די סאַוועטישע בינע האָט אונדז ווען־עס־איז געוויזן.

אין איר סאַרע־כאַנטשע האָט סאַרע ראַטבויס מיט אַ גוואַלדיקער קראַפט אויסגעשריגן דעם פלאַמיקן פראַטעסט קעגן דעם פינצטערן גוירל פון אַ סאך ייִדישע פרויען, וואָס פלעגן, פאַרנדיק אָף יאָרידיים, אויסגע־ריסן ווערן פון ביזע ווינטן, אויסגעפרוירן ווערן אין ברענענדיקע פרעסט... צוליב וואָס און צוליב וועמען? קעדיי, קומענדיק אַהיים, „זיך וואַרגן מיט אַ קאַרטאַפֿל“ און צווען, ווי דער זיוועג אירער, דער באַטלען, וואָס ווייסט קיין צוראַס־מאַטבייע נישט, שאַקלט זיך שאַענוויזן איבערן מישנייעס צי איבערן שולכ־אַרעך... און דערצו נאָך האַדעווען אַ צווייטן קעסטניק — דאָס זינדענע איידעמל.

די פאַרביטערטקייט פון אַן אלט־פרענקישער איישעס־כאַל, איר טיפן האַס האָט אונדז סאַרע ראַטבויס געשילדערט אין אַן אומגעהייער פאַר־גרעסערטן פלאַן. אייניקע באַטראַכטן דאָס דאָזיקע סצענישע געשטאַלט, ווי אַ סאַציאַלע מאַסקע. איר זע דאָ נאָך עפעס: מיר דוכט זיך, אז די אקטריסע האָט דאָס דאָזיקע געשטאַלט אַ הייב געטאָן צו דער מאַדריגע פון די פרויען־פּערסאָנאַזשן, וואָס מיר געפינען באַ שעקספירן און באַ די גרויסע פראַנצויזישע טראַגעדיע־שעפּער — קאַרנעל און ראַסיין. און אַ שאַד, וואָס מיר האָבן די ראַטבויס ניט געזען אין דער ראַל פון פּעדראַ און אויך אין דער ראַל פון לעדי מאַקבעט. אזעלכע ראַלן — דאָס איז טאַקע איר באַרוף.

אין איר סאַרע־כאַנטשע האָט סאַרע ראַטבויס געגעבן די פולע פּרע־זיט איר ברויזנדיקן טעמפּעראַמענט. איר קלינגעוודיקע, מעכטיקע שטים האָט מיט אַ מערקווירדיקער הילכיקייט אָנגעפילט דעם גאַנצן בינע־כאַלעל, אופגעטרייסלט די ווענט פונעם צושויער־זאַל און דערשיטערט די הערצער.

ווילן מיר נאָך דייטלעכער זיך פאַרשטעלן, ווי רייך עס איז סאַרע ראַטבויס אַרסענאַל פון אַפּווירקונגס־מיטלען, דאַרפן מיר פאַרגלייכן איר סאַרע־כאַנטשע מיט איר געשטאַלט פון בערגעלסאַנס טויבנס טאַכטער, עסטער, אינעם ספּעקטאַקל „דער טויבער“, מיט דער עסטער, וועלכע ביקס צעבאַלעוועטער בען האָט פאַרפירט און מע האָט זי — צוליבן אויס־מיידן אַ סקאַנדאַל — פונעם גוירס הויז אַרויסגעיאָגט. אין עסטערס האַרץ

שטורעמט א פראַטעסט מיט דער זעלבער קראפט, ווי בא סאַרע־כאַנטשען; מע האָט דאָך זי אויסגענוצט, אָנגעשפיגן אין נעשאַמע און ארויסגעשליפֿן דערט. אָבער ווי גרויזאָם עס זאָל ניט האָבן געווען סאַרע־כאַנטשע מיט איר ווייגעשריי, איז נאָך גרויליקער געווען אָנצוקוקן עסטערן, ווען זי האָט זיך געוואָרן מיט איר גרימצאָרן. זי שווייגט מערסטנטייל, זי רעדט גאָר קנאַפּ. אָבער אַט דאָס שווייגן קאָכט אונדז אויף א סאך מער, ווי ווען זי זאָל שרײַען. איר שפירט אין אַט דעם באַאוולטן מיידל א מאַדנע אופֿ־רײַסקראַפט. ס'איז פאַראַן א מאַמענט, ווען עסטער קאָן שוין מער נישט שווייגן. עס מוז פון איר ברוסטקאַסטן זיך ארויסרייסן א יאָמערדיק געשריי. וואָס טוט די אַקטריסע? זי רוקט אריין דעם צוזאַמענגעפרעסטן פויסט אין מויל אריין. איר מינע אין אַט דעם מאַמענט, איר באַוועגונג, איר זשעסט מאַכן אזא איינדרוק, אז באַ אייך לויפט דורך א גרויל איבערן ליטב, אייך דוכט זיך, אז אַט לויפט עסטער צום טייך און וואַרפט זיך אין זינע כוואליעס אריין.

דריי אינטערעסאַנטע מיידלשע געשטאַלטן, וואָס שטאַמען פון די טיי־פענישן פונעם פּאַלק, טיילן זיך אויס אין סאַרע ראַטבוים געשטאַלטן גאַלערייע: עסטער, מאַרקאָ און האַדל. יעדע פון זיי איז א וועלט פאַר זיך. פאַרגלייכן זיי איז שנייעך בלוז פון איין שטאַנדפונקט: פרישקייט. פון אַט די אלע דריי ווייעט מיטן דופט פון פעלד־ראַכוועסן. דאָס זינען גע־זונטע ברוים, קינדער פון דער נאַטור. אָבער בלוז אין דעם באַשטייט זייער קרויוועשאַפט. וואָס איז שנייעך די איבעריקע אייגנשאַפטן, זינען אַט די מיידלעך ווייט איינע פון דער אנדערער, ווי מיזרעך פון מירערן.

בעשאַס האַדל (פון „טעויע דער מילכיקער“) איז שוין אָנגעשטעקט מיטן אַטעם פון דער רעוואָליוציע פונעם יאָר 1905, בעשאַס האַדל דער־ווייזט בעפויעל־מאַמעש, אז זי איז קאַפּאַבל זיך מאַקריוו צו זיין אינעם קאַמף פאַר פּרייהייט, זינען עסטער און מאַרקאָ פאַסיוו. זייער גייסט צאַפלט זיך נאָך אין די פענטעס פון אָפּגעשטאַנענקייט און אומוויסנ־הייט.

ווילדקייט, סטיכישקייט — אַט וואָס סאַרע ראַטבוים רוקט ארויס אפן ערשטן פלאַן, בעשאַס זי שפילט דאָס ווייסרוסישע מיידל מאַרקאָ פון אַרלאַנדס „הרעבליעס“.

אַט די מיידלעך־ראַלן (עסטער, מאַרקאָ, אירינאַ און אנדערע) זינען געווען קאָן מען זאָגן, א טראַמפּלין, ווי בייצוקומען דאָס האַדל־גע־שטאַלט.

אין האַדלען האָט סאַרע ראָטבוים אנטפלעקט פארן צושויער נייע ווינקעלעך פון איר וועלט־עמפינדונג, פון איר וועלט־באנעם. זי האָט אין האַדלען געשילדערט א העראַזשע טאַכטער פונעם יידישן פאַלק, א דרייסטע און שטראַלנדיקע פערזענלעכקייט. גערעכט איז געווען פ. מאַרקיש, ווען ער האָט געזאָגט: „אין דער איצטיקער האַדל־ראַל האָט פון דער כאַווערטע ראָטבוים א שפּאַר געטאַן אזא פּרישער עמאַציאָנעלער שטראַם, וואָס אנטפלעקט אין איר, ווי אין אן אַקטריסע, נייע און איבעראַשנדיקע מעגלעכקייטן“.

מע קאָן טאַקע זאָגן, אז האַדל איז דאָס שענסטע פּאַזיטיווע געשטאַלט, וואָס סאַרע ראָטבוים האָט ווען־עס־איז באַשאַפן אַף דער בינע. אין אַט דעם געשטאַלט האָבן האַרמאָניש זיך צונויפגעגאַסן סײַ די ראַמאַנטיש־טראַגישע, סײַ די רעאַליסטיש־לירישע אייגנשאַפטן פון איר באַגאַבונג.

אינהאלט

7	די „קליפע“ פון טעאטער אין מיר
12	ביאליק בא אונדז אין כידער
17	א באגעגעניש מיט מענדעלען
25	בא פרוגן
30	פערצעס טיינעס צו דער יידישער אינטעליגענץ
33	שאַלעם־אלייכעם אין בויעריק
35	באגעגענישן מיט ש. אנ־סקין
40	אַשער שווארצמאן
44	שמועל האלקין
50	ש. דריז און ר. באַיאַרסקע (זייער שעפּערישע צוזאמענארבעט)
56	נאָך אייניקע זיכרוינעס וועגן ריווע באַיאַרסקע
62	א ליכטיקע נעשאַמע
73	באגעגענישן מיטן קינסטלער ר. פאלק
82	דער קאַמפּאָזיטאָר לייב פּולווער
89	דער קאַמפּאָזיטאָר מוישע מילנער
95	זיכרוינעס וועגן דעם ניסטער
100	דער טראַגישער גוירל פון א באַגאַבטן אַקטיאָר (רוון זאַסלאַווסקי)
116	קלאַרע יונג
132	שלוימע מיכאַעלס (אַרטינפיר)
135	געבראַכענע הענט (אוריעל אַקאַסטאַ)
139	א פּשאַרעמאַכער ווערט אַן אַזעספּאַנעם (רעב אלטער)
143	אַפּגעשניטענע פּליגל (בינאַמין)
149	דער לופּטמענטש (רעאַליזם און פּאַנטאַסטיק)
154	די גילגולים פון דעם שניידער סאַראַקער
158	א נאַיווער נויקעם (דער טויבער)
163	הוילע מאַרעשכּוירע באַגיסטערט ניט (יודיס)
166	א טראַמפּלין צו א העכערן שפרונג (זיבול אַוואַדיס)
171	א מאַדנער קיניג ליר
178	דער געראַנגל ארום טעוויען

185	ביניאמין זוסקין
196	די ערשטע טריט
198	דער ערשטער ניצאָכן (באַבע־יאכנע)
203	ראכמאַנעס האָבן און אויסלאַכן (טאָלאָווייטשיק)
	דער נויסע־קיילים פונעם ייִדישן דאָן־קיכאַט (טענדערל
208	די יידענע)
216	א פּילאַסאָף א נאווענאד (שלוימע מימאָן)
220	בעסער דער טויט, איידער זיין געפאנגען (סטאַניסלאוו)
225	אוימבעראכמאַנעסדיקע דעמאסקירונג (באַבעס)
230	דער אקטיאָר באַרייכערט דעם דראמאטורג (נאַפּטאַלע האָז)
234	וואָס האָט זוסקין דערשפּירט אינעם לעץ
239	סאַרע ראָטבוים

Любомирский Овсей Иосифович

НА ЖИЗНЕННЫХ ПУТЯХ

(на еврейском языке)

М., «Советский писатель», 1976, 248 стр.

План выпуска 1976 г. № 222

Художник *Г. А. Кравцов*

Редактор *Э. М. Фалькович*

Худож. редактор *Н. С. Лаврентьев*

Техн. редактор *Т. С. Казовская*

Корректор *А. Б. Стрельник*

Сдано в набор 2/XII 1975 г. Подписано к печати 19/III 1976 г. Бумага 70×108¹/₃₂ № 1. Печ. л. 7³/₄ (10,85). Уч.-изд. л. 12,27. Тираж 1700 экз. Заказ № 3053. Цена 52 коп. Издательство «Советский писатель», Москва Г-69, ул. Воровского, 11. Ордена Трудового Красного Знамени московская типография № 7 «Искра революции» «Союзполиграфпрома» при Государственном комитете Совета Министров СССР по делам издательств, полиграфии и книжной торговли. Москва Г-19, пер. Аксакова, 13.